

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**TARİH-İ NÂİMA'YA GÖRE BALKANLARDA
SOSYAL HAYAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman Hazırlayan
DOÇ. DR. BİLAL GÖK MUHAMMED KUTLU**

MALATYA- 2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TARİH-İ NÂİMA'YA GÖRE BALKANLARDA SOSYAL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUHAMMED KUTLU

DANIŞMAN
DOÇ. DR. BİLAL GÖK

MALATYA-2021

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Bilal Gök'ün danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **“TARİH-İ NÂİMA’YA GÖRE BALKANLARDA SOSYAL HAYAT”** başlıklı tez çalışmam, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşmeyecek şekilde tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışmamda yararlandığım bütün kaynakları hem dipnotta hem de kaynakçada olduğu gibi yöntemine uygun bir biçimde gösterdiğimi belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Muhammed KUTLU-2020

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk andan itibaren Balkan topraklarına yönelmiştir. Eyalet, tımar gibi Osmanlı'nın devlet kurumsallaşması adına ilk uygulamalar bu topraklarda yapılmıştır. İmparatorluk seviyesine ulaşan Osmanlı'nın farklı ırk ve inançtan toplulukları bir çatı altında topladığı yer yine Balkanlar olmuştur. Tüm bunlara rağmen Balkanlar akademik çalışmalarda gerekli değeri ve önemi görememiştir. Bunda siyasi tarih anlayışının hâkim olmasının etkisi yadsınamaz.

Sosyal hayata dair zengin bir içeriğe sahip olan Nâima Tarihi, kullandığı kaynakların çokluğu ve bunları karşılaştırarak sistemli bilgi aktarması açısından önemli bir konumundadır. Yalnız Türkiye’de Nâima Tarihi üzerine yapılan ilk akademik çalışmaların sosyoloji alanında Zeki Arslantürk ve Ali Coşkun tarafından yapılmıştır. Nâima Tarihi üzerine tarih alanında akademik çalışmalar daha sonraları yapılmıştır. Bu çalışmalardan sosyal hayata en yakını Nuray Savcı Güçlü tarafından yapılan “*Nâima’ya Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı İktisadî Yapısı ve Toplumsal Sonuçları*” adlı çalışmadır.

Tarih çalışmalarının çoğu siyasi hayat üzerine yoğunlaştığı bir ortamda, her siyasî olayın sosyal hayata bir yansıması olduğu unutulmaması gerekmektedir. Hatta kimi zaman sosyal olaylar siyasî sonuçlar doğurmaktadır. Fransız İhtilali buna en güzel örneği teşkil eder. Bizler bu çalışmayı Nâima Tarihi’nde geçen olayların sosyal hayatta nasıl etki uyandırdığına dair bilgi vermek gayesiyle kaleme aldık.

Çalışmanın en başından itibaren her alanda kendisinden yardım, yönlendirme ve tavsiyelerini gördüğüm değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Bilal Gök’e teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatımda her daim desteğini gördüğüm babam ve beni her zaman teşvik eden anneme şükranlarımı sunarım. Beni bu yola sevk eden ve bu çalışmayı yapmamı nasip eden Rabbim’e şükreder, tüm başarılarımın ancak O’nun yardımıyla olduğunu bilirim.

Muhammed KUTLU

Malatya 2020

ÖZET

TARİH-İ NÂİMA'YA GÖRE BALKANLARDA SOSYAL HAYAT

Balkanların, Mezopotamya ve Uzakdoğu medeniyetinin bulunduğu Asya ile kökenine Yunan kültürünün hâkim olduğu Avrupa kıtası arasında olması, bir köprü görevi görmesine sebep olmuştur. Bu sebepten ötürü Balkanlar, çeşitli inanç ve milletlerin bir arada yaşadığı bir coğrafya olmuştur. Bu da bu coğrafyada sürekli savaşların ve mücadelelerin olmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı bu toprakları fethettikten sonra iskân, istimâlet gibi günümüze dahi örneklik teşkil eden bir yönetim anlayışı benimsedi. Osmanlı'nın Balkan fethiyle beraber "Pax Ottomana" denilen Osmanlı barışı bölgeye hâkim olmuştur. Osmanlı'nın uygulamış olduğu yönetim, Hristiyan milletin Osmanlı Devleti'ne gıpta ile bakmasına sebebiyet vermiştir.

Halep'te doğan Nâima, yeniçeri ailesine mensuptur. Nâima, Halep'teki ilk eğitimden sonra İstanbul'a gelince zekâsı ve çalışkanlığıyla devletin üst kademelerine yükselmeyi başarmıştır. Dilinin sivri olmasından dolayı kimi zaman zor durumda kalmış ve cezalandırılmış olsa dahi kısa zamanda yine önemli görevlere gelmeyi başarmıştır. En son vak'anüvislik göreviyle Osmanlı'nın ilk resmi tarih yazıcısı olmuş ve Balkanlar hakkında bolca bilginin bulunduğu "*Ravzat'ül-Hüseyn fi Hulâsati Ahbâri'l Hafikeyn*" adlı tarihini kaleme almıştır.

Nâima'nın aktardığı üzere 1591-1659 yılları arasında Balkanlarda eşkıyalık olayları çokça görülmüştür. Eflâk, Boğdan ve Erdel Prenslikleri, Macar Kallığı ve Nemçe ile mücadeleler sürekli sürmüş ve bu mücadeleler sosyal hayatı derinden etkilemiştir. Bununla beraber bölgeye görevlendirilen devlet adamlarının işlerini layıkıyla yapmamış olması birçok yerde reayanın zor durumda kalmasına sebep olmuştur. Yine bu dönemde Osmanlı mali durumu kötüye gitmiş ve buna çözümler aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Rumeli, Osmanlı ve Balkanlar, Mustafa Nâima, Sosyal hayat, Balkanlarda eşkıyalık.

ABSTRACT

SOCIAL LIFE IN THE BALKANS ACCORDING TO TARİH-İ NÂİMA

The fact that the Balkans is between Asia, where Mesopotamia and the Far East civilization is located, and the European continent, where Greek culture is dominant, has caused it to act as a bridge. For this reason, the Balkans has become a geography where various beliefs and nations live together. This has led to constant wars and struggles in this geography. After the Ottomans conquered these lands, they adopted a management approach such as settlement and expropriation that set an example even today. With the Ottoman conquest of the Balkans, the Ottoman peace called "Pax Ottomana" dominated the region. The administration implemented by the Ottomans caused the Christian nation to look at the Ottoman Empire with envy.

Nâima, who was born in Aleppo, is a member of the janissary family. When Nâima came to Istanbul after his first education in Aleppo, he managed to rise to the higher levels of the state with his intelligence and diligence. Even though he was sometimes in a difficult situation and punished due to his sharp tongue, he managed to come to important duties in a short time. He became the first official historiographer of the Ottoman Empire with his last duty as a honorary writer and wrote his history named "*Ravzat'ül-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l Hafikeyn*", where there is a lot of information about the Balkans.

As Nâima reported, between the years 1591-1659, banditry incidents were common in the Balkans. The struggles with the Principalities of Wallachia, Boğdan and Erdel, Hungarian Kallığı and Nemçe continued and these struggles deeply affected social life. However, the fact that the statesmen assigned to the region did not do their jobs properly caused the citizens to be in a difficult situation in many places. Also during this period, the Ottoman financial situation deteriorated and solutions were sought.

Key Words: Balkans, Rumelia, Ottoman and Balkans, Mustafa Nâima, Social life, Banditry in the Balkans

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
BALKAN COĞRAFYASI VE BALKANLARDA OSMANLI HÂKİMİYETİ.....	7
1. BALKAN COĞRAFYASI.....	7
1.1. Balkan İsminin Kökeni.....	7
1.2. Sınırlar	8
1.3. Dağlar	9
1.4. Nehir ve Ovalar	9
1.5. Yollar.....	11
1.5.1. Menzil ve Yolların Kullanım Amacı	13
1.5.2. Ulaşım Araçları.....	14
2. OSMANLI'NIN BALKAN FETİHLERİ VE BALKANLARA YERLEŞMESİ	16
2.1. Osmanlı Fetihleri Öncesi Balkanlar	16
2.1.1. Siyasi Durum	16
2.1.2. Dinî Durum.....	16
2.1.3. Ekonomik Durum	17
2.2. Balkanların Fethi	18
2.2.1. Fetihleri Kolaylaştıran Etkenler.....	18
2.2.2 Osmanlı'nın Balkanları Öncelemesinin Nedenleri.....	20
2.2.3. Balkan Fetihleri	21
2.3. Balkanlara Yerleşme	30
2.3.1. İstimâlet	30
2.3.2. İskân.....	34
2.3.3. İslamlaşma	46

2.3.4. Millet Sistemi.....	66
2.3.5. İdari Yapı.....	73
İKİNCİ BÖLÜM.....	83
NÂİMA TARİHİ'NE GÖRE BALKANLARDA SOSYAL HAYAT	83
1. MUSTAFA NÂİMA EFENDİ VE TARİH-İ NÂİMA	83
1.1. Mustafa Nâima Efendi'nin Hayatı	83
1.2. Tarihçiliği ve Eseri	86
1.2.1. Kaynakları.....	93
2. BALKANLARDA SOSYAL HAYAT.....	95
2.1. III. Murat Dönemi Olayları (1590-1595)	95
2.1.1. Budin'de Eşkîyalık.....	95
2.1.2. Sinan Paşa'nın Belgrad'da Yaptığı İmar ve Tadilatlar	96
2.2. III. Mehmet Dönemi Olayları (1595-1603).....	97
2.2.1. Peçuy'da Zahirî Taşıyan Arabalara Saldırı	97
2.2.2. Kaniye'de Yol Kesme	97
2.2.3. Hatvan'da Müslümanların Katledilmesi ve Bunun İntikamı	98
2.2.4. Eğri Hisarı'nın Alınmasından Sonra İki Kişinin İhtidası.....	99
2.2.5. Kaniye Hisarı'nda Kilisenin Cami'ye Çevrilmesi	99
2.2.6. Batıl İnanç.....	100
2.2.7. Varat Kuşatmasında Şiddetli Yağmurun Yağması	100
2.2.8. Şiddetli Karın Bastırması ve Kışın Başlaması.....	102
2.2.9. Soğuktan Drava ve Sava Nehirlerinde Köprülerin Yıkılması	102
2.2.10. Eğri Kalesi ve Tuna Üzerine Seyyar Köprü Yapımı	103
2.2.11. Tuna Üzerinde Köprü Yapılması.....	104
2.2.12. İstanbullu Tacirlerin Eflâk'tan Mallarını Tahsil Etmesi.....	104
2.2.13. Yergöğü'de Gayrimüslimlerin Müslümanları Katli	105
2.3. I. Ahmet Dönemi Olayları (1603-1617).....	106
2.3.1. Erdel Beyi Boçkay'ın Tebaasıyla Osmanlı'ya Tabiiyeti	107
2.3.2. Leh Elçisinin Osmanlı ile Anlaşması	108
2.3.3. Nemçe ile Barışın Yenilenmesi	109
2.3.4. Deli Hasan'ın Bosna'ya Görevlendirilmesi	111
2.3.5. Edirne'de Meyhane Olayı.....	114

2.3.6. Hersek-Nove'de Deprem.....	115
2.3.7. Kazakların Eşkîyalıkları ve Özü Nehri'nde Kale Yapımı	116
2.3.8. Sultan I. Ahmet Han'ın Edirne'ye Gidişi ve Av Tertibi.....	116
2.3.9. I. Ahmet 'in Tunca Nehri'nde Sandal Gezintisi	120
2.3.10. Eflak ve Üngürüs'teki Müslümanların Durumu.....	120
2.4. I. Mustafa ve Genç Osman Dönemi Olayları (1617-1623).....	121
2.4.1. Kazak Eşkîyaların Ahyolu'nu (Pomorie) İstilasını.....	122
2.4.2. Hotin Seferi Öncesi Güneş Tutulması	123
2.4.3. Üngürüs'te Semada Meydana Gelen Vaka ve Garip Olay	124
2.4.4. Sikke Tahsisi.....	124
2.5. IV. Murat Dönemi Olayları (1623-1640).....	125
2.5.1. Kazakların Yeniköy'ü İstilasını ve Yağmaları	125
2.5.2. Esir Macar Hıristiyanlarının Belgrad Kalesi'ni Zabtı	126
2.5.3. Banoloka'da Eşkîyalık Yapan Kadın.....	128
2.5.4. Randa Panayırı ve Bosnalı Tacirlere Baskın	128
2.5.5. Hatvan-Solnok- Segedin- Peşte Sancaklarından Estergon'a Saldırı	130
2.5.6. Nemçe ile Sombor'da Anlaşma	131
2.5.7. Betlen Gabor'un Mektubu	132
2.5.8. Lehler ile Barışın Yenilenmesi	133
2.5.9. Arnavut Asilerin İsyanına Dair.....	133
2.5.10. Abaza Paşa'nın Halka Zulmeden Yeniçerilere Müdahalesi	137
2.5.11. Rumeli'de Tımarın Bozulması ve Bayram Paşa'nın Tımara Müdahalesi	140
2.5.12. Hattat Hasan Paşa'nın Katli Sürecinde Bosna'da Gerçekleşen Bazı Olaylar	141
2.5.13. Şayka Vergisi.....	144
2.5.14. Balkanlarda Devşirme Oğlanlarının Toplanması	146
2.5.15. Görevini Kötüye Kullanan Bosna Defterdarı Mahmut'un Katli ...	147
2.5.16. Rumeli'de Mehdilik İddiası Bulunan Kişiyi Koca Durmuş Bey'in Öldürmesi	149
2.5.17. Mevlid-i Şerif'in İhya Edilmesi.....	150
2.5.18. Husûf (Ay Tutulması).....	150
2.5.19. Özü/Özi Nehri'nin Üzerine Kale Yapılması.....	150

2.5.20. İstanbul'da Olan Büyük Yangın.....	151
2.5.21. IV. Murat Dönemi Kahvehane ve Tütün Yasağı	153
2.5.22. Salanta/Szalonta Olayı ve Çevresi.....	155
2.6. I. İbrahim Dönemi Olayları (1640-1648)	157
2.6.1. Eşkîya Hafız Kör'ün Katli.....	157
2.6.2. Balyabadra (Patras) Deniz Savaşında Reayanın Ahvali.....	158
2.6.3. Venediklilerin Karlıheli'ne Saldırı ve Eşkîyalıkları.....	158
2.6.4. Trakya'da Eşkîyaların Saldırıları	159
2.6.5. Bosna Sınırında Müslümanlara Zulüm	159
2.6.6. Hanya Kalesi'nin Fethi Sonrası Osmanlı'nın Bölgeye Hâkimiyeti .	160
2.6.7. Rakoçi'nin Semendere ve Felek'e Saldırısı	162
2.6.8. Rumeli'den Azledilen Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa	163
2.6.9. Faik Paşa'nın Sofya'daki Zulümleri ve Katli	163
2.6.10. Arnavut Hıristiyanların Müslüman Oluşu	165
2.6.11. Sultan İbrahim Han'ın Edirne Gezintisi.....	165
2.6.12. İstanbul'da Büyük Kasırganın Çıkması	166
2.6.13. İstanbul'da Yangın	166
2.6.14. İstanbul'da Temizlik Seferberliği.....	168
2.6.15. İstanbul'da Deprem	168
2.6.16. Sikke Tahsisi.....	168
2.7. IV. Mehmet Dönemi Olayları (1648-1659)	169
2.7.1. Bosnalı Hacıların Yolunun Kesilmesi	169
2.7.2. Bosna Sınırındaki Olaylar ve Mostarlı Gençlerin Şehâdeti.....	170
2.7.3. Gradişka'da (Bosna) İsyan	172
2.7.4. Derviş Mehmet Paşa'nın İstanbul'a Gelişi	172
2.7.5. Bosna'da Vergi Olayı.....	172
2.7.6. Rumeli'de Kanunsuz Vergi Tahsili.....	174
2.7.7. Rumeli Kazaskerinin Reayayı Dolandırması.....	175
2.7.8. Mora Tahsildarının Ahaliye Zulmü	177
2.7.9. Dolandırıcı Bosna Müfettişi	177
2.7.10. Deli Hüseyin Paşa'nın Rumeli'deki Zulmü	177
2.7.11. Hırvat ve Soltatların Müslüman Oluşu	178

2.7.12. Taun Hastalığı'nın Çıkması	179
2.7.13. Çanakkale Boğazı'nda Kale Yapımı	180
2.7.14. Sultan IV. Mehmet'in İlk Avı.....	181
2.7.15. Sultan IV. Mehmet'in Edirne Taraflarına Gidişi	182
2.7.16. İstanbul'da Çarşı Esnafının Boykotu	183
2.7.17. İstanbul'da Yangın.....	185
SONUÇ.....	187
EKLER.....	189
KAYNAKÇA	190

KISALTMALAR

ADAM	: Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi
b.	: İbn/bin: Oğlu
Bkz./bkz.	: Bakınız.
Bs.	: Basım
DİA:	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.	: Hicrî
H.	: Hazreti
M.	: Milâdi
md.	: Madde
Nu.	: Numara
sav.	: Sallallâhu ‘Aleyhi Vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden, düzenleyen
trc.	: Tercüme eden

GİRİŞ

Tarih, en basit ifade ile “geçmişin bilimi” olarak tarif edilmiştir.¹ Mustafa Fayda’ya göre tarih; toplumların başından geçen olayları yer ve zaman göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerdir.² Zeki Velidî Togan ise tarih için “Olayların seyrini, madde ve eşyanın geçmiş ve hâlini anlatan her türlü yazı ve hikâyedir. Bizim için önemli olan insanlar ve memleketlerin tarihidir. Bu sebepten tarih, toplumsal bünyenin bir parçası olarak işlediği fiil ve ortaya attığı fikirleri ve bunların sonucu olarak ortaya çıkan vakaları inceler.”³ diyerek sosyal tarihe de işaret etmiştir.

Eskiden tarih yazıcıları genellikle krallar ve büyük şahsiyetlerin kahramanlıklarını anlatırdı. Bunun sebebi bu kişilerin tarihe yön vermelerinden kaynaklanıyordu. Bu tarih yazım usulünde, birkaç kişinin yaşamından yola çıkarak toplumun tümüne genelleme yapılmasından dolayı bu usul zamanla doyuruculuğunu yitirmiştir. Ayrıca zamanla anlaşıldı ki toplum da tarihe yön vermiştir.⁴ Bu sebepten geçmişte yaşayan insan topluluklarının yaşamı, olayları etkilemeleri, olaylardan etkilenmelerini inceleyen tarih ilminin sosyal boyutuna önem verilmesi bir zaruret hâlini almıştır.

Tarih ilmi kendi içinde alt dallara ayrılmaktadır. Çalışmamız ise sosyal tarih alanında olacaktır. Sosyal tarih; siyasi, askeri olaylar ve biyografik anlatımlar ile sınırlı olmayıp incelenen topluma ait fertlerin birbirleriyle olan ilişkisini tespit etmeye çalışan ilim dalıdır. Sosyal tarihin, siyasi tarihten bazı farklılıkları vardır. Sosyal tarih, daha geniş, insanı merkeze alan ve olayların kronolojik anlatım üslubundan ziyade insanî etkinlikleri kapsayan ve toplumları çözümlemeye çalışan bir tarih türüdür. Toplumun çözümlenebilmesi için de toplumdaki tüm eylemleri kendine konu edinerek iktisadî yapılar, içtimaî kurumlar, âdetler, gündelik yaşam gibi çok geniş bir yelpazeye sahip çalışma alanına sahiptir.⁵

¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 1.

² Mustafa Fayda, “Tarih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 30.

³ A. Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl* (İstanbul: Enderun Kitapevi, 1985), 2.

⁴ İsmail Özçelik, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2001), 19.

⁵ Feyza Betül Köse, “Sosyal Tarih Yazıcılığında Sorunlar ve Çözüm Önerileri (İlk Dönem İslâm Tarihi Özelinde)”, *Journal of Islamic Civilization Studies*, 29 (2018): 10.

Osmanlı Devleti üzerine sosyal tarih alanında birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar Osmanlı kronikleri, arşiv belgeleri, Osmanlı Devleti tarafından tutulan defterler⁶ gibi birçok kaynağın incelenmesi ile oluşmaktadır. Bu incelemeler sadece bir defterin incelenmesi şeklinde olmakla birlikte ilgili birkaç defterin incelenmesi şeklinde de olmaktadır. Bu çalışmalara İSAM ve YÖK tez merkezlerinden çevrimiçi ortamda kolaylıkla ulaşılabilmektedir.

Güneydoğu Avrupa veya diğer bir adıyla Balkanlar, tarihi süreç içinde devletlerin kendi emelleri doğrultusunda sürekli çalışma yürüttüğü bir bölge olmuştur. Roma İmparatorluğu, Bizans, Sırp Krallığı ve Osmanlı Devleti tarih boyunca Balkanlarda hâkimiyet kurabilmek amacıyla mücadele eden devletlerin en bilinenleridir.⁷ Süregelen bu mücadelenin bir neticesi olarak Balkanlar çok farklı etnik ve dinsel grubun bir arada yaşadığı bir coğrafya halini almıştır. Balkanlar, doğu ile batı kültürünün bir araya geldiği, Yunan, Latin, Slav, Bulgar ve Türk gibi farklı halkların; Katolik, Ortodoks, Yahudi ve Müslüman gibi farklı dinlerin ve mezheplerin bir arada bulunduğu, harmanlandığı bir meydan halini almıştır.⁸

Balkan yarımadasının üç tarafının denizlerle çevrili olması ve Avrupa'nın güneyiyle arasında doğal bir sınır bulunmaması nedeniyle Balkanlar Asya ve Avrupa arasında sürekli bir köprü görevi görmüştür. Tarihte Balkanları elinde tutan güç isterse doğuya isterse de batıya ilerleme olanağı bulabilmiştir.⁹

Çok farklı inanç ve etnik grubu topraklarında barındıran ve coğrafi konum itibarıyla Asya ile Avrupa arasında bir köprü görevi gören Balkanlar, elbette tarihte büyük acılar ve savaşlar yaşamış, farklı güçlerin mücadele alanı olmuştur. Önce Roma ile Yunan, ardından sırasıyla Doğu Hristiyanlığı ile Batı Hristiyanlığı, Müslümanlar ile Hristiyanlar, Sovyet sosyalizmi ile Batı demokrasisi bu farklı güçlerin mücadele alanı olmuştur. Bu çekişmelerden dolayı Balkan coğrafyasında yaşayan insanlar öz kimliklerini korumaya çalışmıştır. Bu mücadelenin en sonuncusu 1990'lı yıllarda eski

⁶ Osmanlı Devletinde birçok defter kullanmıştır. Bunlar; şer'iyye sicilleri, mufassal defterleri, atik şikâyet defterleri, defter-i dervişanlar, eşkâl defterleri, mücmel defterleri, zimem defterleri gibi birçok defter mevcuttur. Bu defterlerden en çok ilgi görüp inceleneni şer'iyye sicilleridir.

⁷ Ergün Hasanoğlu, "Beylikten Devlete Giden Süreçte Osmanlı'nın Kalıcı Balkan Politikaları", *Kültür-Tarih- Aktüel Dergisi*, 95 (2018): 6.

⁸ Kadir Albayrak, "Balkanlar'da Üç Dinin Etkileşimi: Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet", *Balkanlarda İslam Miladı Dolmayan Umut* (Ankara: Tika Yayınları, 2016), 1: 351.

⁹ Toktamış Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 44/1-4 (2011): 81-104.

Yugoslavya topraklarında gerçekleşmiş ve bölge insanının hafızasında tamiri mümkün olmayan derin izler bırakmıştır. Bilhassa Müslüman Boşnakların yaşadığı Bosna Hersek topraklarında, soy ve inanç karşıtı vahşi katliamlar, soykırımlar yaşanmıştır. Bu süreçte çok sayıda insan katledilmiş, başta cami olmak üzere tekke, kilise, manastır, sinagog gibi dini kurumlar, köprüler, kütüphaneler, mezarlıklar gibi pek çok tarihi zenginlikler yok edilmiştir.

Balkan coğrafyası, doksanlı yıllarda büyük katliamlara sahne olmuşsa da Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurduğu “Osmanlı Barışı” denilen uzun zaman diliminde, farklı inanç ve etnik grupların huzur içinde varlıklarını devam ettirdikleri bilinmektedir. Osmanlı Devleti döneminde “Balkan Senkretizmi” de denilen bir hoşgörü ortamı mevcuttu. Bu anlamda Sefarad ve Aşkenazi Yahudiler, Katolik, Ortodoks ve Protestan Hristiyanlar; Bogomiller, Çingeneler; Bektaşî, Nakşîbendî, Kadirî, Halvetî ve Mevlevî gibi Müslüman tarikatlar sürekli bir alışveriş içinde olmuştur.¹⁰

Söz konusu coğrafya tarih boyunca Türkler nazarında önemli bir yere sahip olmuştur. Balkan halk kültürünün coğrafi konumu ve tarihsel bağlarıyla kendine özgü bir durumu vardır. Türklerin tarih boyunca Balkanlara yaptığı göçler çeşitli kültür birikiminin Balkan halk kültürünün oluşmasına vesile olmuştur. Kavimler göçü ile Karadeniz'in kuzeyinden ve Osmanlı'nın fethi ile Anadolu'dan Balkan topraklarına ulaşan Türk kültürü, Balkanlardaki yerli kültürü hem etkilemiş hem de yerli kültürden etkilenmiştir. Romen tarihçi Beldiceanu'dan nakledildiğine göre Balkanlardaki Türk kültürünün etkisinin hala sürdüğü şöyle ifade edilmektedir:

*Gelenekler ve Osmanlı söz hazinesi haklarının dillerinde yaşamağa devam ediyor. Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Makedonyalılar, Boşnaklar, Sırplar ve Romenlerin miras aldıkları bu hazineye bir göz atılırsa Osmanlı uygarlığının ne derecede kendini kabul ettirmeyi becerdiği ve Balkanlardaki yaşamın bazı yönlerini şekillendirdiği fark edilir. Bir evin mobilyası, oda eşyası, giyim, yiyecek ve kent çevresine ait en az iki yüz kelimenin Türkçe olması anlamlıdır.*¹¹

¹⁰ Albayrak, “Balkanlarda Üç Din”, 1: 351-352.

¹¹ Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, “Osmanlı'nın İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim”, erişim: 29 Kasım 2020, <http://turkoloji.cu.edu.tr>.

Osmanlı Devleti'nin Balkan egemenliği, çeşitli halklar için ortak bir ideoloji, ortak bir din veya kültürü temsil etmemekte ve Osmanlı bunu amaçlamamaktadır. Osmanlı'nın Balkanlardaki egemenliği farklı gruplar üzerinde gerilmiş tarafsız bir şemsiyedir. Yani Osmanlı egemenliği sultanın yüksek otoritesini kabul etmek ve belli kanunlarla belirlenmiş vergilerin ödenmesi halinde hükmedilen topraklarda yaşayan tüm herkese adil ve reayayı koruyucu bir şekilde yönetmek şeklinde teşekkül etmiştir. Bundan dolayı İslam dini ilk yıllarında hızlı bir şekilde yayıldığı gibi Osmanlı Devleti de Balkan topraklarında hızla yayılmıştır.¹² Bundan dolayı Balkan coğrafyası Osmanlı'nın yayılması, kurumsallaşması ve güçlenmesi için biçilmiş kaftandı. Çünkü Balkanların, Osmanlı fetihleri öncesinde farklı inançtan ve milletten insanı barındırmakla Osmanlı Devleti'nin bu amacına daha iyi hizmet edeceği beklenmektedir.

Osmanlı, bir Balkan Devleti'dir. Her ne kadar Anadolu'da kurulmuş olsa da Balkan topraklarında büyüyüp güçlenmiştir.¹³ Bu bağlamda Balkanlar, Osmanlı'nın küçük bir uç beyliğinden cihan imparatorluğuna giden yoldaki attıkları adımların ilk basamağını oluşturması nedeniyle devlet protokolünde Anadolu'dan öncelikli olmuş ve "asıl vatan" statüsünü kazanmıştır.¹⁴

Osmanlı'nın Anadolu'da fethettiği topraklarda Müslümanlar ikamet etmekte ve fetih öncesinde de bir devlet otoritesi bulunduğu için Anadolu'da sıfırdan bir yönetim sistemi kurma ihtiyacı duyulmamıştır. Yalnız Balkanlarda yaşayan milletlerin çoğunun Hristiyan olması ve Osmanlı fethi öncesi bu toprakların siyasi ve idari birçok sıkıntısının mevcut olduğu göz önünde tutulursa Osmanlı bu toprakları kendi yönetim anlayışı çerçevesinde yeniden şekillendirmiştir. Bundan dolayı Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin idari ve ekonomik yönetiminin sosyal hayata da yansısıyla tam bir Osmanlı mozaiği konumundadır. Osmanlı Devleti Balkanlara bütün kültür ve sosyal kurumları ile yerleşmiştir. Tekke ve zaviyeler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, camiler, köprüler ve Türkçe yer adları bunun en güzel örneğidir.¹⁵

¹² Halil İnalcık, "Osmanlı Dönemi'nde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar", *Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*, 1 (2012): 5.

¹³ Hakan Doğan, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin İskânında Uyguladığı Yöntem ve Stratejiler", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2009): 373.

¹⁴ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 659.

¹⁵ Serap Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005), 99.

Balkan coğrafyası hem Osmanlı Devleti hem de Avrupa'nın güneydoğusunda hüküm sürmüş diğer devletler için önemli olmuştur. Bununla birlikte Balkanların Türk ve İslam tarihi açısından önemli bir yer kapladığını belirtmek gerekir. Yukarıda değinildiği üzere Osmanlı Devleti Anadolu'da kurulmuş bir Balkan ülkesidir. Fakat ülkemizde Balkanlar üzerine yapılan çalışmaların bir hayli az olduğu göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada hedeflerimizden biri, hak ettiği değeri ve ilgiyi görmediğini düşündüğümüz Balkanların daha fazla tanınmasına katkıda bulunmaktır. Böylelikle 400 yıldan fazla hâkimiyet sürdüğümüz Balkanlarla; dini, siyasi, toplumsal, ekonomik ve tarihi bağlarımızı daha da sağlamlaştırarak devam etmesini sağlama amacını gütmekteyiz.

Balkanlarda sosyal hayatı konu edinmemizdeki amaç ise şudur: Tarih denilince akla ilk siyasi tarih gelmektedir. Fakat tarihin şekillenmesini sağlayan aktör insandır. Sadece siyasi tarih anlatımı tercih edilirse insanların olaylardan nasıl etkilendikleri veya olaylara nasıl yön verdikleri gözden kaçırılmış olacaktır.

Sosyal tarih çalışmalarında, tarihi şekillendiren insanların, dönemin siyasi olaylarından nasıl etkilendiklerini ortaya koymak mümkündür. Böylelikle olayların daha iyi anlaşılabilir ve değerlendirilmesi imkân dâhilinde olmaktadır. Ayrıca çağdaş tarih araştırmalarında sosyal tarih, siyasî tarihten daha çok ilgi çekmektedir.¹⁶

Sosyal tarih çalışması yapılırken karşılaşılan bazı sorunlar mevcuttur. Bunlar; kaynak, malzeme ve usul sorunlarıdır. Klasik eserlere bakıldığında sosyal tarih alanında yazılmış müstakil çalışma neredeyse yok denilebilecek düzeydedir. Bundan dolayı sosyal hayatla ilgili bilgileri edinmek için yapılan çalışmaların tamamının incelenip bilgileri satır aralarında çıkarmak gerekmektedir.¹⁷ Bu durum özgün bir çalışma oluşturabilmek açısından önem arz etmektedir. Yalnız zaman açısından ekonomik değildir.

Çalışma giriş ve iki bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde çalışma hakkında bilgiler sunulduktan sonra birinci bölüme geçilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Balkan coğrafyası tanıtılıp Osmanlı Devleti'nin Balkanları fethi anlatılmış, Osmanlı'nın kullandığı yol ağına değinilmiştir. Akabinde

¹⁶ Köse, "Sosyal Tarih Yazıcılığı", 11.

¹⁷ Köse, "Sosyal Tarih Yazıcılığı", 24-25.

Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyadaki yönetim anlayışı açıklanmıştır. Osmanlı'nın Balkanlardaki hâkimiyeti aktarılmaya çalışılmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin en önemli uygulamaları olan iskân, istimâlet ve İslamlaşma hakkında ayrıntılı bilgi verilmeye çalışılmıştır. Yine Balkanlarda uygulanmış olan ve Osmanlı açısından önem arz eden idarî taksimat ve toprak sistemi hakkında da bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde çalışmanın ana kaynağı olan Târih-i Nâima ve eserin müellifi olan Mustafa Nâima Efendi hakkında bilgiler sunulmuştur. Ana kaynak olarak Nâima Tarihi'nin seçilmiş olması Osmanlı Devleti'nin ilk vakanüvisinin Nâima olması ve Nâima Tarihi'nde dönemin diğer eserlerine nispeten sosyal hayata dair daha zengin bilgilerin mevcut olması etkili olmuştur. Ardından Nâima'nın aktardığı bilgiler doğrultusunda Balkanlarda sosyal hayata değinilmiştir. Balkanlar, geniş bir coğrafyaya sahip olduğundan dolayı genelleme yapmak sağlıklı olmayacaktır. Bu sebepten azami düzeyde genellemelerden uzak durulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte sosyal hayat denildiğinde akla gelen giyim, yemek kültürü, aile hayatı gibi bilgiler Nâima Tarihi'nde yeterli miktarda bulunmamaktadır. Bundan ötürü çalışmanın içeriği genel itibariyle savaş ve benzeri durumların topluma nasıl yansıdığı, doğa olayları ve bu olayların toplumda nasıl etki uyandırdığı ele alınmıştır. Dini yaşayış noktasında nelerin mevcut olduğu, İstanbul'da meydana gelen yangınlar, devlet adamlarının yönetiminden kaynaklı sosyal vakalar, padişahların yaptığı seyahat ve avlara değinilmiştir. Bu bölümün tasnifi sosyal hayatı inceleyen diğer çalışmaların aksine padişah dönemlerine göre yapılmıştır. Bunda Nâima'nın aktardığı bilgilerin konu tasnifine uygun olmayışı etkili olmuştur.

Çalışmada Nâima Tarihi'nin Mehmet İpşirli tarafından yapılmış transkripsyonu ve Zuhuri Danışman tarafından hazırlanmış sadeleştirilmiş nüshası birbirleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Bölge ve şahıs isimleri bu çalışmalarda geçtiği gibi alınmıştır. Tarihlerde yapılan hatalar düzeltilerek alınmış ve elden geldiğince hicri ile miladi tarihler birlikte verilmeye çalışılmıştır. Hicrî ve miladî tarihlerin birlikte verildiği durumlarda H. (M.) şeklinde verilmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin dört asır barış içinde yönettiği ve ortak geçmişe sahip olduğumuz Balkanların ve reayasının, Osmanlı yönetimi altında sosyal hayatı hakkında bilgi edinilecek ve özellikle siyasî olayların topluma nasıl etki ettiği noktasında fikir sahibi olunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKAN COĞRAFYASI VE BALKANLARDA OSMANLI HÂKİMİYETİ

1. BALKAN COĞRAFYASI

1.1. Balkan İsminin Kökeni

Balkan kelimesi, sarp ve sıradağlar anlamına gelmektedir.¹⁸ Balkan isminin Güneydoğu Avrupa’da bulunan yarımada’ya verilmesiyle ilgili birkaç yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki, bölgenin coğrafi şartlarının dağlık ve sık ormanlarla kaplı olmasının, ulaşımın ve etkileşimin zor olmasına neden olduğunu savunan yaklaşımdır. İkinci görüş, Hazar Denizi doğusunda bulunan “Balkhan Dağları”na benzetilmesinden dolayı Orta Asya’dan göç eden Kıpçak, Peçenek ve diğer Türk boylarınca verildiğidir.¹⁹ Üçüncü görüşe göre Balkan ismi, doğudan batıya uzanan ve Bulgaristan’ı ikiye bölen dağ silsilesinden almıştır.²⁰ Ayrıca Türkçe kökenli olan Balkan kelimesi dünya dillerine Türkçeden geçmiştir.²¹

Balkan kelimesinin geçmişine bakıldığında Avrupa’nın Güneydoğu’sunda bulunan yarımada’yı coğrafi bir bölge olarak tanımlanması XIX. yüzyılın başlarına denk gelmektedir.²² Öncesinde Balkan ismi mevcut olsa da kaynaklarda yaygın olarak “Rum-eli” ismi mevcuttur. Bölgeye Rum-eli isminin kullanılmasının tarihî kökenleri vardır. Bizanslılar kendileri ve ülkeleri için “Romaioi ve Romania” kelimelerini kullanmışlardır. Bu sebepten Müslümanlar tarih boyunca onlara “Rum”, hâkim oldukları topraklara da “Bilad-ı Rum” veya “Memleketü’r- Rum” ismini vermişlerdir. Türkçe kullanımı ise “Rum-eli” şeklinde olmuştur. Bu isim Osmanlı Türkleri açısından Anadolu’nun ötesini denizin karşı tarafını tabir etmek için kullanılmıştır. “Rum” ismi günümüzde İstanbul’un Avrupa yakası için kullanılmakta ve Rumelihisarı, Rumelikavağı gibi semt ismi Rumelifeneri gibi köy isimleri de mevcuttur.²³ Anlaşılacağı üzere “Rum-eli” ismi aslen Hristiyan Ortodoks olan Bizans’ın

¹⁸ Komisyon, “*Türkçe Sözlük*” (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), md. Balkan.

¹⁹ Hüsmen Akdeniz, “Geçmişten Günümüze Balkanların Jeostratejik ve Joepolitik Önemi”, *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi* (On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi, Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Daire Başkanlığı Yayınları, 2012), 1: 33.

²⁰ H. Kemal Karpat, “Balkanlar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 25.

²¹ Albayrak, “Balkanlarda Üç Din”, 1: 357.

²² Ramazan Özey, “Balkanların Coğrafi Yapısı”, *Balkanlar El Kitabı*, ed. Bilgehan A. Gökdağ - Osman Karatay (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 1: 25.

²³ Halil İnalcık, “Rumeli”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 232.

kullanımından türetilmişken “Balkan” ismi bölgenin coğrafi şartlarından dolayı kullanılmaktadır.

Balkan kelimesi günümüzde, Balkan coğrafyasında toprağı bulunan ülkeler içinde genellikle Türkiye’de ve Bulgaristan’da ad ve soyadı olarak kullanılmaktadır.²⁴

1.2. Sınırlar

Stratejik açıdan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kavşak noktasında bulunan Balkanlar, fetih açısından ve diğer bölgelere uzanan bir geçit olmasından dolayı tarih boyunca milletlerin ilgisini cezbetmiştir.²⁵ Üç kıtanın kavşak noktasında bulunan Balkanlar, Avrupa Kıtası’nın Güneydoğu’sunda bulunmaktadır. Asya kıtasıyla kara sınırı bulunan Balkanlar, Afrika kıtasıyla Akdeniz’e komşudur.

Balkan yarım adasının doğu, güney ve batı sınırları noktasında görüş birliği mevcuttur. Kuzey sınırının neresi olduğu ise ihtilaflıdır.²⁶ Doğu’da Karadeniz, Güney’de Akdeniz, Batı’da ise Adriyatik Denizi ile Sava Nehirleri Balkan yarımadasının sınırlarını oluşturur.²⁷ Balkan yarımadasının güney sınırının Akdeniz olmasıyla birlikte Ege ve Akdeniz’de bulunan adaların Balkanlara dâhil olup olmadığı tartışması mevcuttur. Halil İncalcık Ege adalarının Balkanlara dâhil olduğu tezini savunmaktadır.²⁸ Yalnız Osmanlı Devleti’nde adalar “Bahr-i Sefid Eyaleti”ne bağlı yönetilmiştir. Balkanlar ile kara bağlantısı olmayan ve farklı eyalete bağlı olarak yönetilen bir yerin Balkanlara dâhil edilmesi tarihî çalışmaları zorlaştıran bir etken oluşturur. Balkan yarımadasında birçok eyalet yönetimi mevcuttur. Yalnız bu eyaletlerin birbirileri ile kara bağlantıları olduğundan farklı eyaletler arasında iletişim ve etkileşim mevcuttur. Balkan yarımadası ile adalar arasındaki iletişim ve etkileşim az olduğu için Balkan kültürünü adalarda görmek pek mümkün değildir.

Balkanların kuzey sınırı konusunda üç görüş ön plana çıkmaktadır. İlki, Tuna Nehri ve onun uzantısı olan Sava Nehri’nin kuzey sınırı olduğudur. İkinci görüş, eski Yugoslavya ile Romanya’nın kuzey sınırlarının Balkanların kuzey sınırı olduğudur. Üçüncü görüş ise Osmanlı’nın Avrupa’da bulunan tüm topraklarının Balkanlar olduğu yönündedir. Balkan ismini Türklerin vermiş olduğu göz önünde tutulursa üçüncü

²⁴ Albayrak, “Balkanlarda Üç Din”, 1: 358.

²⁵ Tayfun Nasuhbeyoğlu, *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış* (İstanbul, 2008), 2.

²⁶ Karpat, “Balkanlar”, 5: 25.

²⁷ Albayrak, “Balkanlarda Üç Din”, 1: 358; Halil İncalcık, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar* (İstanbul: OBİV Yayınları, 1993), 12.

²⁸ İncalcık, “Türkler ve Balkanlar”, 11.

yaklaşımın en uygun görüş olduğu anlaşılmaktadır.²⁹ Günümüzde Balkanlar üzerine yapılan tarih çalışmalarına bakıldığında çalışmalar genel itibariyle on iki ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkeler; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Yunanistan ve Türkiye'nin Trakya bölümüdür.³⁰

1.3. Dağlar

Balkan coğrafyasının en önemli özelliği adından da anlaşılacağı üzere dağlık olmasıdır. Bölgedeki dağlar; Dinar Dağları, Karpatlar, Balkanlar ve Rodop Dağları olmak üzere dört ana grupta toplamak mümkündür. Dinar Dağları, Avrupa'daki Alpler'in devamı olup Adriyatik kıyılarını takip ederek güneye ulaşır. Ege adaları Dinar'ın uzantısı olarak kabul edilmektedir. Diner Dağları kıyıya paralel olarak uzanmakla beraber kimi yerlerde kıyıdan 50-60 kilometre içeri girip verimli ovalar oluşturmaktadır. Karpatlar, Romanya'nın kuzeyinden güneyine ters S çizerek uzanan dağlardır. İlk büyük kıvrımı Tuna'ya ulaşmadan önce olan dağ silsilesinin yönü buradan itibaren batıya yönelmektedir. Demirkapı mevkinde ikinci büyük kıvrımından sonra güneydoğuya yönelir. Eski adı Hoemus olan Balkan dağ silsilesi Bulgaristan'ı doğudan batıya olacak şekilde ikiye ayırır. Rodop Dağları, Balkan Dağları'nın batısından güneye inip oradan doğuya uzanan dağlardır. Bu dağ silsilesi Türkiye üzerinden Karadeniz'e kadar ulaşmaktadır. Takirdağ silsilesi Rodopların uzantısı olup Marmara Denizi kıyısındaki tepecikleri oluşturmaktadır.³¹

1.4. Nehir ve Ovalar

Balkanlarda iki büyük akarsu havzası bulunmaktadır. Kuzey havza Tuna ve kollarının oluşturduğu ve Karadeniz'e dökülen havzadır. Güney havza ise dağların uzanışına göre şekillenip Ege Denizi'ne dökülür. Balkanlarda irili ufaklı 153 nehir ve çay bulunmaktadır.³²

Tuna Nehri, Balkanların en büyük nehri olup uzunluğu 2888 kilometredir. Almanya'nın güneyinde bulunan Karaorman bölgesinden doğan nehir Dobruca'nın kuzeyinde Sulina limanından Karadeniz'e dökülür. 2415 kilometrelik kısmında ulaşım

²⁹ Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 25.

³⁰ Ümmühan Özkan, ed., "Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları", *Ekler* (Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Balkan Sempozyumu, İstanbul: Mavi Ofset, 2008), 332.

³¹ Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 26-28.

³² Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 35.

yapılmaktadır. Tuna yukarı, orta ve aşağı olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Moldova olmak üzere 10 ülkenin topraklarından geçmektedir. Drava, Sava, Morava, Drina nehirleri güneyden; Olt, Prut, Tiza nehirleri de kuzeyden Tuna'ya dâhil olmaktadır.³³

Meriç Nehri, Bulgaristan'ın Rila Dağı'ndan doğmaktadır. 492 kilometre uzunluğundadır. Edirne Karaağaç'tan Türkiye sınırlarına giren nehir Karaağaç'ın hemen ilerisinde bulunan Bülbül Adası adlı bölgede Tunca Nehri'ni kendine dâhil ederek Yunanistan sınırı boyunca akıp Ege Denizi'ne dökülür.³⁴

Tunca Nehri, Koca Balkan Dağları ile Karadağ'dan gelen irili ufaklı nehir ve çayların birleşimiyle oluşur. Edirne'de Meriç Nehri'ne dâhil olur. Ergene Nehri ise Yıldız Dağları'ndan doğup İpsala civarında Meriç'e dâhil olur.³⁵

Drin Nehri, Beyaz Drin ve Kara Drin sularının toplanmış halidir. Kara Drin, Ohri'nin kuzeyinden doğup kuzeye doğru akar; Beyaz Drin ise Kosova dağlarından doğup Kosova ovasını suladıktan sonra Adriyatik Denizi'ne dökülür.³⁶

Yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz nehirler dışında Arda Nehri, Meseta Nehri, İsteroma Nehri, Vardar Nehri, Vistridza (İncekarasu) Nehri, Naredan Nehri, İşkombi Suyu, Mata Suyu, Buyana Nehri gibi birçok nehir vardır.³⁷ Nâima ise bu nehirlerden Tuna Nehri, Sava Nehri, Drava Nehri, Tise Nehri, Turla Suyu, Maroş Suyu'na ismen değinmektedir.

Balkanlar dağlık bir coğrafya olmasına rağmen nehirlerin oluşturduğu geniş ovalara da sahiptir. Drava ve Sava nehirlerinin arasında geniş bir ova bulunmaktadır. Tuna Nehri de Demirkapı mevkisinden sonra geniş bir ova oluşturmaktadır. Balkan Dağları'nın güneyinde Pazarcık ve Filibe'den başlayıp Meriç Nehri boyunca uzanan ovalar da bulunmaktadır.³⁸

³³ Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 35.

³⁴ Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 35.

³⁵ Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 36.

³⁶ Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 37.

³⁷ Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 36-37.

³⁸ Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", 1: 28.

1.5. Yollar

Balkan yarımadasında bugünkü yol ve şehir ağı, ana hatları ile Osmanlı döneminde ortaya çıkmıştır.³⁹ Osmanlı Devleti Balkanları fethederken takip ettiği güzergâh ile Balkan yol ağı birbiriyle genel itibariyle uyuşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin fethinden önce köy veya kasaba konumunda olan iskân yerlerinden bazıları, Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu yol ağı ile dönemin büyük şehirleri haline gelmiştir. Balkanların başlıca şehirlerinden olan Filibe, Tatarpazarcık, Sofya, Belgrad, Sarayova, Üsküp (Skopje), Yenişehir (Larissa), İlbasan, Manastır, Köstence, Rusçuk (Ruse) bunlara örnektir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin fethi öncesinde şehir olan bazı yerleşim birimleri daha da büyüyerek gelişme göstermiştir. Edirne, Selanik, Niğbolu, Silistre şehirleri de bunlara örneklik teşkil eder.⁴⁰

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altında olan topraklardaki yolları ana ve tali olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Ana yollar Anadolu ve Rumeli'de üç kola ayrılmış ve sağ, orta, sol kol olarak nitelendirilmiştir.

Anadolu'daki yollara genel olarak bakıldığında;

- Sağ kol: Üsküdar, Gebze, Eskişehir, Akşehir, Konya, Adana, Antakya, Halep ve Şam güzergâhını takip eden hac yolu;
- Orta kol: Üsküdür, Gebze, İznik, Bolu, Tosya, Merzifon, Tokat, Sivas, Hasan Çelebi, Malatya, Harput, Diyarbakir, Nusaybin, Musul, Kerkük, Bağdad, Basra yolu;
- Sol kol: Üsküdar, Gebze, İznik, Bolu, Tosya, Merzifon, Lâdik, Niksar, Karahisar-ı Şarkî (Sivas Eyaleti'ne bağlı), Kelkit, Aşkale, Erzurum, Hasankale (Erzurum, Pasinler), Kars, Tebriz güzergâhlarını takip ederek şekillendiği görülecektir.

Rumeli'deki ana yollara bakıldığında;

- Sağ kol: İstanbul'dan Vize, Kırkkilise, Prevadi, Karasu, Babadağı, İsakçı, Akkirman yolu ile Özi, Kırım;
- Orta kol: İstanbul, Silivri, Edirne, Filibe, Sofya, Niş, Yagodina, Belgrad;

³⁹ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 22.

⁴⁰ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 22.

- Sol kol: İstanbul, Tekirdağ, Malkara, Dime-toka, Firecik (Dedeagaç-Yunanistan), Gümölcine, Pravişte, Lankaza, Yenişehir (Larissa), İzdin, İstefe (Tebai) güzergâhlarını takip ettiği görülecektir.⁴¹

Belirtilen ana yollarla birlikte tali yollar da mevcuttur. Ana yolları birbirine bağlayan tali yollar ise sivil ulaşımında, ülkede asayişin temininde ve meskûn mahallerin birbirleriyle irtibatının gerçekleşmesinde önem arz etmektedir.⁴² Tali yolların kullanımlarına bakıldığında işlerlik bakımından ana yollar kadar işlek olduğu söylenebilir.

Osmanlı'da yollar genel itibariyle Ortaçağ yolları tarzında yatık sayılabilecek şekildedir.⁴³ Ana yollar ve bu yolların üzerindeki köprülerin bakım masrafı devlet bütçesinden; tali yolların bakım masrafı ise tımar ve zeamet sahiplerinden karşılanmıştır.⁴⁴ Şehir içinde umumun kullandığı yolların yapım masrafı ise her hane veya dükkân önünün, mülk sahibi tarafından yapılmasıyla karşılanmıştır. Büyük vakıfların -cami, imaret, medrese- yolları ise vakfın gelirlerinden karşılanırdı.⁴⁵ Sadece kaldırım -yol- yapmak amacıyla kurulan vakıflar da mevcuttur. Tirnova kasabası ve Fatsa köyünde Ali adındaki bir adam kaldırım yapım ve onarımı için vakfa nakit para vermiş, kaldırım yaptırıp su getirtmiştir.⁴⁶

Osmanlı'da yol yapımı işleriyle uğraşan zanaatkârlara “kaldırımcı” ismi verilmiştir. Yolların güzergâhı olan nehir ve akarsular üzerine köprüler inşa edilmiştir. Bu işi “köprücüler” denilen teşkilat gerçekleştirmekteydi. Köprülerin inşasının yapılmadığı veya yapılamadığı yerlerde insan ve hayvanları karşıya geçirebilmek için “kayıkçılık” denilen teşkilat kurulmuştur.⁴⁷ Derbentçilik, köprücülük ve kaldırımcılık gibi teşkilatlar yol açmak, tamir etmek, köprü bakım ve onarımı gibi işleri yaptıklarından ötürü “avârız-ı dîvâniye” ve “tekâlif-i örfiye”⁴⁸ vergisinden muaf tutulmuşlardır. Niğbolu'da ikamet eden Hristiyan ahali Niğbolu Kalesi hisar bahçesinin tamiri ile meşgul oldukları için örfi vergiden muaf tutulmuşlardır.

⁴¹ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2014), 4-5.

⁴² Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 5.

⁴³ Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 6.

⁴⁴ Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 45.

⁴⁵ Cengiz Orhonlu, “Meslekî Bir Teşekkül Olarak Kaldırımcılık ve Osmanlı Şehir Yolları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1 (1972): 97-98.

⁴⁶ Orhonlu, “Kaldırımcılık”, 111-112.

⁴⁷ Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 5-6.

⁴⁸ Örfi vergi.

Yollar, geçtiği yerlerin, vardığı limanların ve şehirlerin iktisadî faaliyetlerinin gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca bu yolların güvenliğinin sağlanması ticaretin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bunun bir neticesi olarak yol güzergâhları üzerine hanlar yapılmıştır. Genellikle Türk-İslam Devletlerindeki ribâtlarda olduğu gibi Anadolu ve Rumeli’de merkez ile eyaletler arasındaki taşımacılık ve irtibatı sağlayan, güvenliğı sağlama amacını da kapsayacak şekilde kurulmuştur. Hanlar XV. yüzyıldan itibaren “derbent” olarak nitelendirilmiştir.⁴⁹ Derbentler,⁵⁰ yol ve ticaret güvenliğini sağlamak amacıyla yapılan, dört tarafı duvarla çevrili olan, etrafına han, cami, okul ve dükkânların yapıldığı tesislerdir.⁵¹

Yollardaki sosyal ve iktisadî hayat hanlar ile sağlanırken, devletin siyasî ve askerî sahada faaliyet gösteren ve geri hizmetlerini de sağlayan “menziller” de önem arz etmektedir.⁵² Menzillerin asıl amacı Osmanlı Devleti’nde haberleşmeyi sağlamaktır.⁵³

1.5.1. Menzil ve Yolların Kullanım Amacı

Menzil ve yolların kullanımında dört temel amaç vardır. Bunlar askerî gaye, taşımacılık, haberleşme, elçi ve devlet adamlarının ulaşım ve güvenliğini sağlamaktır.

1.5.1.1. Askerî Amaçla Kullanılması

Osmanlı ordularının büyük zaferler kazanmasında, ordunun iyi eğitilen askerlere sahip olmasının yanı sıra teçhizatı mükemmel ve lojistik desteğı güçlü olan bir ordu sistemine sahip olmasının etkisi yüksektir. Bu sebepten Osmanlı Devleti, ulaşım ağını ve yol üstündeki menzilleri ordunun ihtiyacını karşılayabilecek şekilde düzenlemiştir. Ordu yola çıkmadan önce yol güzergâhı denetlenip düzeltilmiş, ordu için menzillere gerekli iâşe stoğı yapılmıştır.⁵⁴

1.5.1.2. Taşımacılık

Taşımacılık amacıyla yapılan konaklar genellikle kervansaray ve han olarak tabir edilen yerlerdir. Bu yerlerin güvenliğı için de geçit yerlerine derbentler kurulmuştur.⁵⁵

⁴⁹ Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 1-2.

⁵⁰ Farsçada geçit-tutmak anlamına gelen derbent kelimesi, Osmanlı Türkçesinde bazen “dideben” olarak da kullanılmıştır.

⁵¹ Yusuf Halaçoğlu, “Derbent”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 162.

⁵² Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 2.

⁵³ Yusuf Halaçoğlu, “Menzil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 159.

⁵⁴ Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 17-18.

⁵⁵ Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 42.

1.5.1.3. Haberleşme

Menzillerin en temel görevi, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra arasındaki haberleşmeyi sağlamaktır. Taşra ile merkez arasındaki resmî haberleşmeyi gerçekleştirmekle görevli kişilere “*ulak*” denir. Ulaklar, “*ulak hükmü*” denilen belge ile görevleri üstündeyken olağan üstü yetkilere sahip olmuşlardır.⁵⁶

1.5.1.4. Elçilerin ve Devlet İleri Gelenlerinin Ulaşımı

Osmanlı Devleti, toprakları içinde bir bölgeye tayin ettiği memurlarının görev yerlerine bir an önce güvenli bir şekilde gitmeleri için menzillerden yararlanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı ve başka ülkelerin elçilerinin yollarda korunması ve ağırlanması için yine menzillerden faydalanmıştır. Elçilerin ve devlet adamlarının menzillerde yaptıkları masraflar ise kaza ahalisinden karşılanmakta ve bu masraflar vergiden düşülmekteydi.⁵⁷

1.5.2. Ulaşım Araçları

Osmanlı Devleti'nde farklı dönemlerde envai ulaşım aracı kullanılmıştır. Nâima, bu ulaşım araçlarının neler olduğunu bire bir vermeyip eserinde farklı olayları aktarırken değinmektedir.

Nâima'nın aktardığı dönemde kullanıldığından bahsettiği ulaşım araçlarını deniz/nehir ulaşım araçları ve kara ulaşım araçları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Nâima karada kullanılan ulaşım araçlarından koçu,⁵⁸ öküz arabası⁵⁹ ve at arabasına değinmektedir. Koçu dört tekerlekli, üstü kapalı olan oda şeklindeki binektir.

Nâima, deniz ve nehir üzerinde kullanılan ulaşım araçlarından şayka,⁶⁰ çektiri, karamüsel gemisi,⁶¹ kalyon, mavna, burton,⁶² firkate,⁶³ baştarde, kayık,⁶⁴ sal,⁶⁵ ve sünbekin⁶⁶ kullanıldığını bildirmektedir. Nâima, ayrıca Tuna üzerinde irili ufaklı

⁵⁶ Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 43-45.

⁵⁷ Halaçoğlu, *Ulaşım ve Haberleşme*, 45-47.

⁵⁸ Mustafa Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, trc. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 77; Mustafa Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, trc. Zuhurî Danişman (İstanbul: Zuhurî Danişman Yayınevi, 1967), 103.

⁵⁹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 987; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1604.

⁶⁰ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 462; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 741.

⁶¹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1118; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1791.

⁶² Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1690.

⁶³ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1052; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1695.

⁶⁴ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1739; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 2767.

⁶⁵ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 211; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 309.

⁶⁶ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1244; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1976.

gemilerle ulaşımın yapıldığını zikretmektedir.⁶⁷ Şayka; Karadeniz’de Osmanlı tarafından kıyıları korumak için, Kazaklar tarafından ise eşkıyalık için kullanılan mini savaş gemisidir. 20-50 kişi alabilecek kapasitesi bulunup 1-3 top taşıyabilmektedir. Çektiri; Osmanlı donanmasında kürekle yürüyüp, yelkeni yardımcı olarak kullanılan tüm gemilerdir. Kadırğa; baştarda, firkate, kalite, karamürsel gibi birçok geminin ortak adı olarak kullanılmaktaydı. Karamürsel gemisi, genellikle kıyıları korumak için ve iç deniz taşıma işlerinde kullanılan çektiri cinsi küçük gemidir. Kalyon; ambarı bulunan ahşap savaş gemisidir. Mavna; genellikle erzak taşımak için kullanılan güvertesiz büyük gemidir. Nâima, mavnanın Tuna’da kullanıldığından bahsetmektedir. Burton; 30-40 top alacak kapasitede büyük olan yelkenli, kalyon cinsinden savaş gemisidir. Nâima, burton gemisini Mernile Hisarı’nın fethinden sonra Venediklilerin taşınması işinde kullanıldığından bahsetmektedir. Firkate; uzun, ince ve hızlı hareket edebilen çektiri cinsinden savaş gemisidir. Baştarde; 26 veya 36 çift küreği bulunan ve bir küreğini çekmek için en az beş kişinin gerektiği çektiri cinsinden büyük savaş gemisidir. Kayık; genellikle gezi amacıyla kullanılan bu işlevinin yanında yük taşımak için de uygun olan küçük teknedir. Sal, direklerin birbirine bağlanmasıyla oluşturulmuş ve korkuluğu bulunmayan nehir ve deniz taşıtı. Sünbeki; devletin insan nakli için kullandığı küçük gemi veya büyük kayıktır.⁶⁸

⁶⁷ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 281; Na’îmâ, *Na’îmâ Târihi*, 414.

⁶⁸ *Kubbealtı Lugati*, “sünbeki” (30 Kasım 2020).

2. OSMANLI'NIN BALKAN FETİHLERİ VE BALKANLARA YERLEŞMESİ

2.1. Osmanlı Fetihleri Öncesi Balkanlar

2.1.1. Siyasi Durum

Osmanlı Balkan fetihlerine başladığında Doğu Trakya'nın bir kısmı, Selanik bölgesi, Mora Yarımadası (bazı sahiller hariç), Güney Epir Bizans'ın elindeydi. Kuzeydoğu'da Bulgarlar, yukarısında Sırbistan, Serez ve Drama Sırpların elindeydi. Güney Epir'de Venedik Cumhuriyeti ve Napoli Krallığı nüfuzu altında irili ufaklı prenslikler mevcuttu. Bosna Krallığı Macarlara bağlı, Dobruca bölgesinde Bulgar Prensligince yönetilen bir yönetim vardı.⁶⁹ Bizans, bir yandan kendi içindeki prenslerin mücadeleleri ile uğraşırken bir yandan da Sırp ve Osmanlıların ilerlemelerini engellemeye çalışıyordu. Bizans, Sırp ve Bulgarların güçlenmesinden Osmanlı Beyliğinin güç kazanmasını kendi çıkarları açısından daha uygun görmekteydi. Çünkü Sırplar ve Bulgarlar daha fazla güç elde ederlerse onlarla mücadele Bizans'ın üstesinden gelemeyeceği bir hal alabilirdi. Bu sebepten Sırp ve Bulgarlara karşı Osmanlı Beyliğinden yardım istendi.

Balkanların en güçlü devleti konumunda olan Sırp Çarlığı'dır. Sırplar bu süreçte daha da güç elde edip İstanbul'u ele geçirerek bölgenin hâkimi olma amacındaydı. Sırp Kral Stefan Duşan, bu amaç doğrultusunda İpek'te (Peç) İstanbul'dan bağımsız bir patrik kurmuştur. Sırp Kral Duşan, elde ettiği toprakları Sırbistan ve Romanya olarak ikiye ayırmış ve oğlu V. Uroş'u Sırbistan Kralı yapmıştır. Kendisi Kuzey Yunanistan ve Makedonya İmparatoru unvanını kullanmıştır. 1355'te Sırp Kral Duşan ölmüş ardından oğulları arasında taht mücadelesi başlamıştır. Osmanlı Devleti de bu mücadeleyi kendi lehine çevirmeye çalışmıştır.⁷⁰

2.1.2. Dinî Durum

En kalabalık dinî inanç grubunu Ortodoks Hristiyanlar oluşturmaktaydı. Osmanlı fethi öncesinde Ortodoksların hâkim olduğu büyük kısma Bizans, Katoliklerin olduğu küçük kısma ise Roma ve Macaristan hükmetmekteydi.⁷¹ Ortodokslar yoğun olarak Balkanların doğusunda, Katolikler bölgenin batısında yaşamaktaydı. Bogomiller

⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 1: 161-162.

⁷⁰ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 2-3.

⁷¹ Fikret Karaman, "Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Mirası", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2018): 24.

ise yoğun olarak Bosna’da ve Arnavutluk’ta yaşamaktaydı.⁷² 1492’de Yahudilerin İspanya’dan kovulmasıyla, Fatih Sultan Mehmet Yahudileri himaye ederek İstanbul, Selanik, Avlonya gibi liman şehirlerine yerleştirmiştir.⁷³

Hırvatlar Katolikliği seçti. Sırp’lar da önceden beri Ortodoks’tu, Boşnaklar ise iki mezhep arasında bocalayıp durmaktaydı. Ortaçağ boyunca Bosna’da Katolikler veya Ortodokslar tam manasıyla hâkimiyet kuramamışlardır. Bundan ötürü Boşnaklar kendi inanç yapılarını Bogomil olarak tanımlamıştır. Osmanlı’nın hâkim olduğu dönemde ise Hırvat denilince Katolik, Sırp denince Ortodoks, Boşnak denilince İslam akla gelmektedir.⁷⁴

Bosna Kralı Stefan Tomas (1443-1461), Osmanlı akınlarına karşı Macar ve Avrupa’nın nüfuzu altına girmiş ve Katolikliği kabul etmiştir. Böylelikle Katoliklerin Bosna’da manastır yapmasına müsaade edilmiş ve Bogomil Kilisesi zamanla sindirilmiştir. Papa, Bogomillere misyoner gönderip Katolikleştirmeye çalışmışsa da Bogomiller Osmanlı’nın dostluk ve yardım elini geri çevirmemişlerdir. Neticede Bogomil inancına sahip Bosnalıların Müslümanlığı seçtiğini görmekteyiz.⁷⁵

2.1.3. Ekonomik Durum

Osmanlı’nın fethi öncesinde Sırbistan’da gümüş madeni çıkartılmaktaydı. Osmanlı Devleti, Niş Vadisi’nden Morava Vadisi’ne inerek bu gümüş madenlerinin olduğu yeri ele geçirdi. İtalya ve Macaristan’a ihraç edilen gümüşleri Osmanlı’ya yöneltti. Onunla birlikte II. Murat 1436 yılında Sırbistan’ın çıkardığı gümüşün İtalya’ya gönderilmesini de yasaklamıştı. Fatih de ilk seferini bu bölgeye yapmıştır.⁷⁶

XIV. yüzyılda Makedonya, Sırbistan ve Bosna’da madenler bulunmakta bundan dolayı Osmanlı Devleti’nin fetihlerde öncelikli gördüğü yerler arasına girmektedir. Madenler iltizam sistemiyle yönetilmektedir. İltizam sistemi⁷⁷ Osmanlı’nın bu toprakları fethinden sonra devam etmiştir. Rum, Sırp, Dubrovnikli ve Yahudi

⁷² Kamil Çolak, *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Balkanlar’da İslamlaşma* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1996), i.

⁷³ Albayrak, “Balkanlarda Üç Din”, 1: 367.

⁷⁴ Kadir Albayrak, “Boşnakların Kökeni ve Müslümanlaşması Meselesine Bir Bakış”, *Tezkire Düşünce-Siyaset Bilim Dergisi*, 42 (2006): 334-335.

⁷⁵ Çolak, *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Balkanlar’da İslamlaşma*, 10.

⁷⁶ İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”, 14.

⁷⁷ Osmanlılar’da devlete ait vergi gelirinin özel bir şahsa verilmesidir. Bkz. Mehmet Genç, “İltizam” (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 154.

mültezimler bu işletmeleri yönetmekteydi. Bunun için büyük yatırımlar yapılmıştır.⁷⁸ Osmanlı'nın Niş geçidinden Morava Vadisi'ne inmesi onları Sırbistan'ın gümüş yataklarına götürüyordu.⁷⁹

2.2. Balkanların Fethi

1800'lü yıllarda Sanayi Devrimi olana dek gelişmişliğin göstergesi, toprakların çokluğu ve nüfusun fazla olmasıydı. Çünkü toprakların çok olması tarımsal üretim, nüfusun çok olması da vergi ve asker gücü anlamına gelmekteydi. Bu sebepten devletlerin sınırlarını genişletebilmek için diplomatik mücadeleler vermesi ve savaşlar yapması tabi bir durumdu.⁸⁰

2.2.1. Fetihleri Kolaylaştıran Etkenler

Osmanlı'nın, birleştirici bir güç olarak ortaya çıktığı süreçte Balkanlarda ve Bizans'ta dinî, siyasî, ekonomik sıkıntılar mevcuttu. Dinî ayrışmalar siyasî krizlere, siyasî krizler de ekonomik sıkıntılara sebebiyet vermekteydi. Doğu Trakya'da meydana gelen deprem, su taşkınları ve salgın hastalıklar birçok kişinin ölümüne sebep olmuştur. Alınan vergiler de halkı fakir düşürmüştür. Gelibolu ve Gelibolu'nun kuzey bölgelerinde yaşayanlar daha kuzeye, doğal afetlerden zarar görmeyen yerlere doğru göç etmiştir. Osmanlı Padişahları bu durumu fırsat bilip Trakya'ya geçişleri kalıcı hale getirmeye çalışmıştır. Bu durumlar Osmanlı'nın Trakya'da ilerlemesinin kolaylaştırmıştır.⁸¹

Bizans'ta Kantakuzen ile Andronik arasında çıkan iç savaş neticesinde Doğu Trakya'da yönetim boşluğu oluştu. Osmanlı Devleti bunu fırsata çevirip Edirne'ye kadar ilerledi.⁸² İç savaşların oluşması ve merkezi otoritenin zayıflaması, senyörlerin toprak ve tarımla uğraşan köylü üzerinde sıkı ve keyfi kontrolünü doğurmuştur.⁸³ Toprağa bağlı köylü, senyöre ürün vergisi dışında odun ve saman temini, öküzleriyle

⁷⁸ Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I -Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, 61. Bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 243.

⁷⁹ İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", 14.

⁸⁰ Metin Kunt, "Türkiye Tarihi 2 (Osmanlı Devleti 1300-1600)", *Osmanlı Devleti 1300-1600*, ed. Sina Akşin (İzmir: Cem Yayınevi, 1992), 43.

⁸¹ M. Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası* 10 (2010): 299-300.

⁸² İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", 14.

⁸³ Bizans iç savaşları 1341-1347 ile 1373 yıllarında yapılmıştır.

haftada iki üç gün hizmet gibi angarya işleri yapmakla mükellef tutulmuştu.⁸⁴ Bizans'ın merkezi otoritesini kaybetmesi sonucu, pronia⁸⁵ ve kharistikion⁸⁶ sahipleri daha bağımsız hale geldiler. Toprak ve köylü üzerindeki haklarını genişletip angarya işler yüklemeye başladılar. Osmanlı Devleti Balkanları fethedince buradaki toprakları mirî toprak⁸⁷ statüsüne getirip kendi toprak sistemini uygulamıştır. Böylelikle köylü reaya senyörlere karşı Osmanlı Devleti lehine bir tavır sergilemiştir.⁸⁸

Bizans bu halde iken Osmanlı'yı Balkanlarda durdurabilecek Sırp ve Bulgar Çarlıkları da iç sıkıntılardan ötürü Osmanlı'yı durdurabilecek güçte değillerdi. Sırp Çar Stefan Duşan hayatını kaybetmiş ve ölümünün ardından oğulları taht kavgasına girmiştir. Tuna ile Makedonya arasındaki topraklara hâkim olan Sırp Krallığı parçalanıp küçük prensliklere dönüşmüştür. Aynı şekilde Bulgar Çarlığı da üç parçaya bölünmüştür.⁸⁹

Osmanlı fetihlerden önce Balkanlara şeyh ve dervişleri gönderip fetihler için bir alt yapı oluşturmuştur.⁹⁰ Tasavvuftaki derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü, karşılıksız hizmet düşüncesi Müslümanlar ile Hristiyanların kaynaşmasına vesile olmuştur. Şeyh ve dervişler zamanla köyler kurarak buraları din, eğitim, kültür ve sanat merkezi haline getirmişlerdir.⁹¹ Şeyhler ve dervişler gayrimüslim ahaliyi etkilemiş, onları psikolojik olarak fethetmeye hazır hale getirmiştir. Ayrıca şeyh ve dervişlerin fetihlere birebir katıldığı da bilinmektedir.⁹² Katolikler ve Ortodokslar arasında yaşanan mezhep çatışmaları, yönetici sınıfındaki iç mücadeleler Balkan halklarını menfi manada etkilemiştir. Bizans İmparatorluğu, Osmanlı'nın baskıları sebebiyle siyasi, içtimai ve iktisadi çöküntü içerisine girmiştir. Balkan halklarının içinde bulunduğu zayıf vaziyet Osmanlıların Balkanlarda ilerlemesini hızlandırmıştır.⁹³ Balkan Hristiyanları dindaşları tarafından Haçlı Seferleri esnasında saldırıya uğramıştır. Osmanlı ise Balkalardaki akınlarında

⁸⁴ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 64-65.

⁸⁵ Osmanlı'nın Balkanları fethinden önce, bu coğrafyada tımara benzeyen toprak sistemidir. Bkz. Halil İnalçık, "Tımar", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 168.

⁸⁶ Osmanlı'nın Balkanları fethinden önce, bu coğrafyadaki kilise topraklarıdır. Bkz. Halil İnalçık, "Balkanlarda Osmanlı Fetihlerinin Sosyal Koşulları", *ADAM Akademi*, Ocak 2011, 1.

⁸⁷ "Toprak İdaresi" başlığı altında açıklanmıştır.

⁸⁸ İnalçık, "Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar", 4.

⁸⁹ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 14.

⁹⁰ Hasanoğlu, "Osmanlı'nın Kalıcı Balkan Politikaları", 9.

⁹¹ Metin İzeti, *XVIII. ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003), 322.

⁹² Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân", *Balkanlar El Kitabı*, ed. Bilgehan A. Gökdağ - Osman Karatay (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 1: 290-291.

⁹³ Hasanoğlu, "Osmanlı'nın Kalıcı Balkan Politikaları", 7.

adalete önem vermiş, padişahların gönderdiği adaletnamelerle Hristiyan tebaaya yaşanabilir adil bir ortam sunmuştur.⁹⁴ Balkanlarda Osmanlı öncesi yönetimlerin kişi başına aldığı baş vergisini Osmanlı Devleti hane başına almıştır. Osmanlı'nın gösterdiği bu istimâlet politikası Balkanlarda yaşayan toplulukların Osmanlı yanlısı bir tavır sergilemesine neden olmuş ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yayılmasının kolaylaşmasına sebep olmuştur.⁹⁵ Moğolların baskısı ve Anadolu'dan gelen göçler Osmanlı'nın Balkanlarda ilerlemesini zorunlu kılmıştır.⁹⁶

2.2.2 Osmanlı'nın Balkanları Öncelemesinin Nedenleri

Balkanların Osmanlı Devleti için önemli olmasının birçok sebebi vardır. Bu sebepler altı madde olarak sıralanabilir;

1. Balkanların güvenliği, Avrupa devletlerine karşı Osmanlı'nın güvenliği demektir.
2. Bölgedeki tarımsal ve hayvansal üretim ile Edirne, İstanbul, Bursa, Selanik gibi büyük şehirlerin ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Balık Tuna Nehri'nden, et Eflak ve Boğdan'dan karşılanıyordu.
3. Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin giderlerini karşılayan kaynak konumundadır. Selanik, Saraybosna gibi şehirler ticaret; Sırbistan ve Doğu Makedonya gibi bölgeler de gümüş, altın, kurşun gibi madenleriyle Osmanlı Devleti'nin giderlerine kaynak oluşturmuyordu.
4. Avrupa'da meydana gelen gelişmeler Balkanlar aracılığıyla Osmanlı'ya ulaşmaktaydı. Misal; silah yapım teknolojisi Ragusa üzerinden Osmanlı'ya gelmiştir. Yine Raguzalı ustalar Osmanlı donanması için gemi inşa etmiştir.
5. Balkanlar devşirme sisteminin en yoğun uygulandığı bölgedir.⁹⁷
6. Osmanlı'nın doğu sınırında Müslüman beylik ve devletler, batı sınırında ise Hristiyanlar vardı. Doğuda Müslümanlar ile girişilecek mücadele güç kaybına sebep olacak; Batıya sefer yapıldığı takdirde doğu sınırındaki Müslümanlardan destek alınmış olunacaktı.

⁹⁴ Güray Kırpık, "Haçlıların Balkanlardaki Faaliyetleri ve Tesirleri", *EKEV Akademi Dergisi*, 39 (2009): 362.

⁹⁵ İnalçık, "Balkanlarda Osmanlı Fetihleri", 7.

⁹⁶ Halil İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 57.

⁹⁷ Caner Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (2011): 28.

Bu sebepler göz önünde tutulduğunda Balkanlar, Osmanlı'nın hükmetmesi gereken bölge konumuna gelmişti. Bundan ötürü Osmanlı padişahları Balkanları elde edebilmek amacıyla fetih girişimlerini yoğun bir şekilde sürdürmüştür.

2.2.3. Balkan Fetihleri

Osmanlı'nın fetihleri incelendiğinde bunların iki aşama olduğu göze ilişmektedir. İlk aşamada komşulara yönelik bir nevi üst yönetim kurarak onları Osmanlı'ya bağlı hale getirmek; ikinci aşama ise yerli hanedanları tasfiye ederek ilgili topraklara bizzat hükmetmektir.⁹⁸

Osmanlı Devleti, Balkan fetihlerinde kullandığı yöntemlerden biri de “uç teşkilatı”dır. Bu teşkilatın temelde iki fonksiyonu bulunmaktaydı. Birincisi, karşı taraftan gelebilecek saldırıları engellemek; ikincisi ise ara sıra düşman tarafına akınlar düzenleyerek düşmanı zayıflatmak ve lojistik olarak dağılmasını sağlamaktır. Böylelikle fetih için saldırıya geçildiğinde düşman tarafına galip gelmek daha kolay olmaktadır.⁹⁹

Zamanla farklı koşullardan ötürü fetihler üç ana kol üzerinden ilerlemiştir. Bu kollar sağ, orta, sol kol olarak nitelendirilir. Bu kolların her birinde uc beyi olarak fetihlere önderlik yapan komutanlar mevcuttu. Sağ kolda ilk merkez Aydos iken Ali Paşa'nın Silistre'yi fethetmesi (1388) neticesinde Silistre merkez olmuştur. Mihaloğulları buraya yerleştirilmiştir. Orta kolda uc beyi İshak Bey'dir. İshak Bey'den sonra fetihler genişledikçe sırasıyla Saraybosna ve Banja Luka uc merkezi konumuna gelmiştir. Sol kolda ise Evrenos Gazi uc beyliğini üstlenmiştir. Evrenos Gazi'nin merkezi Firecik'tir. Sonra fetihlerle birlikte sırasıyla Gümölcine, Serez Yenice-i Vardar uc merkezleri olmuştur.¹⁰⁰

2.2.3.1. Balkan Topraklarına İlk Geçiş

Osmanlı Devleti, kuruluşundan sonra genişlemek için girişimlere başlamıştır. Bu çerçevede önce 1329 yılında İznik'i ele geçirmiştir. Ardından Karesioğlu Beyliğine hükmeden Osmanlı, Anadolu'da Müslüman Türk Beyleri ile mücadele edip zaman ve güç israfı yapmak istemiyordu. Yönünü batıya, Bizans ve Sırpların yaşadıkları topraklara çevirerek hem İslam'ın yayılmasını sağlamayı hem de topraklarını genişletmeyi amaçlıyordu. Ayrıca Bizans ve Sırplarla yapılacak mücadelelerde

⁹⁸ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 67.

⁹⁹ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 59.

¹⁰⁰ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 61.

Anadolu'daki Müslüman Türk Beyler Osmanlı'ya yardım edeceklerdi. Gelibolu Rum Valisi'nin üç oğlundan biri kardeşiyle yaşadığı sorundan ötürü Osmanlı'ya sığınmıştır. Bu kişi zamanla Müslüman olmuş ve Osmanlı'nın Trakya'daki ilerlemesinde yardımcı olmuştur.¹⁰¹

Bizans'ın tahtında V. Ioannis Paleolges oturmaktaydı. Kantakuzen de tahtta hak iddia edip V. Ioannis ile mücadeleye girişmiş durumdaydı. Aydınoğlu Umur Bey, Kantakuzen'e yardım ederek Trakya'da Bulgar ve Sırları püskürtüyordu. Böylelikle yaptığı yardım karşılığında ganimet elde etmekteydi. Umur Bey'in başarılarından rahatsız olan Bizans Kralı V. Ioannis Haçlı Seferi ile Umur Bey'in donanmasını yakmış ve Aşağı-İzmir Kalesi'ni ele geçirmiştir. Umur Bey, 1348'de kaleyi geri almak için savaşmış ve şehit düşmüştür. Ölmeden önce Kantakuzen'e Osmanlı ile ittifak kurabileceğini tavsiye etmiştir. Kantakuzen, Osmanlı ile ittifak kurup kızı Theodora'yı Orhan Bey ile evlendirmiş, böylelikle Osmanlı ile kan bağı kurarak ilişkilerini daha sağlam hale getirmiştir. Kantakuzen, 1347 yılında Osman Bey'in desteği ile İstanbul'a girmiş ve V. Ioannis'in tahtına ortak olmuştur.¹⁰² 1352'de Süleyman Paşa, Sırların saldırılarına karşı Edirne'ye kadar gelmiş ve Sırları püskürtmüştür. Süleyman Paşa geri dönerken Çimpe (Cinbi, Tsympe) Kalesi'ne askerlerinin bir kısmını bir sonraki yıl yapılacak sefer için bırakmıştır.¹⁰³ Kantakuzen, Osmanlıların bu kaleyi boşaltmaları için çabalamış hatta para teklif etmiştir.¹⁰⁴ Ama Osmanlı askerleri kaleyi boşaltmamışlardır. Böylelikle Osmanlı Devleti, Balkanlarda ilk toprak parçasını kazanmıştır.

Süleyman Paşa, buradaki toprakları daha da genişletme taraftarıydı. Bu amaç doğrultusunda Biga civarından Kozludere'ye 3000 asker gönderip Bolayır'ı fethetmiştir. 1354 yılı 1 Mart'ı 2 Mart'a bağlayan gece deprem meydana gelmiş ve kale duvarları yıkılmıştır. Bunu fırsat bilen Osmanlı askerleri kaleleri ele geçirmiştir. Bu depremi

¹⁰¹ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 43-47.

¹⁰² İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 49-50.

¹⁰³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: 156; Osmanlı'nın Rumeli'ye ilk geçişi Anonim Osmanlı Tarihi'nde şöyle geçmektedir: Süleyman Paşa Rumeli'ye geçme düşüncesindeydi. Ece Bey ile Fazıl Bey bu iş için görev talep ettiler. Gece olunca iki bey sal ile karşı tarafa geçti ve oradan bir gayrimüslimi yakalayıp Süleyman Paşa'ya getirdiler. Süleyman Paşa, bu gayrimüslimden Rumeli'ne nasıl geçileceğini ve Çimpe Kalesi'nin nasıl alınacağını öğrendi. Paşa, gece olunca 70-80 eriyile birlikte sallara binip Rumeli tarafına Çimpe Kalesi'nin önüne çıktı. Harman vakti olduğu için kaleyi koruyacak kimse yoktu ve kale hemen zaptedildi. Bkz. Necdet Öztürk, *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2015), 18-19.

¹⁰⁴ Bazı kaynaklarda Kantakuzen'in, Osmanlı'nın Rumeli'de kazandığı tüm topraklar için para teklif ettiği; Orhan Bey'in ise Çimpe Kalesi için bu teklifi kabul edebileceğini yalnız Gelibolu ve diğer yerlerin fetih yoluyla alınmış olmasından dolayı parayla geri verilemeyeceğini, söylediği aktarılır. Bkz. İnbaşı, "Fetih ve İskân", 285.

kendilerine Allah'tan bir işaret olarak gören Osmanlı, Balkan topraklarında kalıcı olmaya kesin olarak karar vermiştir. Anadolu'dan halk buralara doğru gelmeye başlamıştır. Osmanlı ümerasından Ece Bey, Gazi Evrenos, Hacı İlbeyi, Gazi Fazıl gibi beyler Trakya'ya yerleşmeyi teşvik etmiştir. 1355'te Sırp Kral Stefan Duşan ölmüş, bu ölümün ardından Sırp Krallığında taht mücadeleleri başlamış, krallık yıkılma noktasına gelmiştir. Balkanlarda en büyük güç konumunda olan Sırp Krallığının içine düştüğü bu durum Osmanogullarının azimlerinin daha da arttırmasına neden olmuştur.¹⁰⁵

2.2.3.2. Sazlıdere Savaşı ve Edirne'nin Fethi

Sırp Kral Stefan Duşan'ın ölümünden dolayı kuzey ve batı yönüne doğru yapılacak fetihler daha kolay olacağından Osmanlı Devleti Edirne'ye yönelmiştir. Edirne'nin ne zaman ve kim tarafından fethedildiği tartışmalıdır. Süleyman Paşa'nın Kantakuzen'i Sırlardan korumak amacıyla Edirne'ye girmesi ile Edirne'nin fethedilmiş olduğuna dair rivayetlerin yanında I. Murat'ın fethettiği görüşü de mevcuttur.¹⁰⁶ I. Murat'ın fethettiğini savunanlar, I. Murat'ın 1362'de tahta geçmiş olmasından dolayı 1362'den sonraki bir tarihte fethin gerçekleştiğini savunurlar. Âşıkpaşazâde Tarihi'nde hicri 761 yılında (miladi 23 Kasım 1359 ile 10 Kasım 1360) Edirne'nin fethedildiği geçmektedir.¹⁰⁷ Halil İnalçık ise I. Murat'ın şehzâde iken yaptığı fetih girişimleri zamanında Edirne'nin fethedildiğini savunup yıl olarak 1361'i işaret etmektedir.

İnalçık'a göre, Şehzâde Halil kurtarılınca Şehzâde Murat ile Lala Şahin Paşa Trakya'da büyük bir fetih girişimine başladılar. Öncelikle Çorlu Hisarı'nı ele geçirdiler. Bu hisar İstanbul ile Edirne arasındaki yol üzerinde kavşak noktasında bulunmaktaydı. Sonra bu yol üzerindeki hisarları ele geçirip İstanbul'dan gelebilecek saldırılara karşı emin olduktan sonra Edirne'ye yönelmiştir. 1361 baharında Bizans komutanı ile Sazlıdere mevkinde karşılaşmıştı. Bizans komutanı yenilip Edirne'ye kapanmış ve gece Meriç üzerinden İstanbul'a kaçmıştır.¹⁰⁸ Şehzâde I. Murat Edirne Kalesi önüne

¹⁰⁵ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 51-53.

¹⁰⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), 1: 30.

¹⁰⁷ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, ed. Hüseyin Nihal Atsız (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 61.

¹⁰⁸ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 55-57.

gelince tekfurun kaçtığı anlaşılmıştı. Edirne ahalisi de kale kapılarını açarak şehrin alınmasına engel olmamışlardır.¹⁰⁹

2.2.3.3. I. Murat Devri Fetihleri (1362-1389)

I. Murat Balkan fetihleri için harekât planı hazırlamış, fetih güzergâhlarını belirlemiş, uc beyi olarak komutanlar atamıştır.¹¹⁰ Lala Şahin Paşa, I. Murat'tan aldığı görev ile Edirne'nin ötesine giderek Filipe'yi fethetmiştir. Filipe'nin alınmasıyla Bizans'ın Sırp ve Bulgar Prenslikleri ile kara bağlantısı kesilmiş oldu. Filipe'nin alınması Osmanlı Devleti'nin o zamana kadar kazandığı en yüksek geliri elde etmesine neden oldu. Osmanlı'nın ilerlemesi üzerine Papa V. Urban, Macar, Sırp, Bulgar, Eflak ve Boşnaklardan oluşan haçlı ittifakı ile Osmanlı'ya saldırmıştır. Sırp-Sındığı (1364) olarak bilinen bu savaşta Osmanlı Devleti, haçlı ittifakına karşı büyük bir zafer elde etmiştir. Osmanlı ilerlemesini durdurabilmek ve Sırp-Sındığı savaşının intikamını alabilmek için Bizans ve Roma'nın hazırlamış olduğu ordu Çirmen'de mağlup edildi (1371). Böylelikle Osmanlı Devleti Balkanlarda daha bağımsız hareket etmeye başladı.¹¹¹

Osmanlı, Bizans ve Balkanlardaki vasal devletlerle¹¹² çıkarları doğrultusunda anlaşmalar yapmaya devam etmekteydi. IV. Andronikos, Osmanlı'nın desteği ile 1376'da İstanbul'a girdi ve tahta ortak oldu. Bu desteğin karşılığında 1366'da kaybedilen Gelibolu'yu Osmanlı'ya geri verdi. 1365-1366'da Bulgaristan'ın, Eflak ve Macaristan tarafından istilaya uğraması üzerine Bulgaristan Kralı'nın Osmanlı'dan yardım talebi üzerine Osmanlı bölgeye asker gönderdi. Böylelikle Osmanlı askeri Tuna boylarında Macar askeriyle birlikte hareket etme fırsatı buldu.¹¹³

Sultan Murat, Anadolu'da iken Sırp-Bosna ittifakı ile bir ordu oluşturuldu. Bu ordu 1387'de Makedonya'da Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın yönettiği orduyu yenmiştir. Balkan ittifakı, bu galibiyetten ötürü yeni bir ordu hazırlayıp Osmanlı'yı Balkanlardan atma planları kurmuştur. Bu amaçla Sırp ve Bosna Kralları etrafında bazı Bulgar ve Arnavut Prensleri, Eflak Beyi, Venedikliler, bir kısım Macar kuvvetleri ile Osmanlı

¹⁰⁹ Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, trc. Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2008), 24.

¹¹⁰ M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977), 26.

¹¹¹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 6.

¹¹² Kendinden daha güçlü bir devletin koruması altına giren, ona bağlanan devlet veya prenslik. Bkz. Sandor Papp, "Vasal" (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 531.

¹¹³ Metin Kunt, "Osmanlı Devleti 1300-1600", 49.

üzerine saldırıya geçmişlerdir. Sultan Murat, öncelikle Bulgar kuvvetlerinin üzerine gidip onları etkisiz hale getirdikten sonra ittifakın daha da güçlenmesini engellemiştir. Osmanlı ve Balkan ittifakı kış mevsimini hazırlıklar ile geçirdikten sonra Osmanlı ordusu Sırbistan'ın doğusunda bulunan Kosova'da Balkan ittifakı ile yaptığı savaşı kazanmıştır (1389). Sultan I. Murat, I. Kosova Savaşı olarak bilinen bu savaştan sonra bir Sırp askeri tarafından hançerlenerek şehit edilmiştir.¹¹⁴

I. Murat devrinde Balkan fetihleri üç ana koldan idare edilmiştir. Sağ kolda; Tunca Vadisi üzerinden Balkan Dağları'na kadar ulaşılmıştır (1366). Orta kolda; Meriç Vadisi'ne ulaşılmıştır. Sol kolda; 1383'te Serez düştü, Selânik kuşatıldı. Selânik, 1387 yılı Eylül ayında 'ahdnâme ile alındı.¹¹⁵

2.2.3.4. Yıldırım Bayezid Dönemi Balkan Fetihleri (1389-1421)

Sultan I. Bayezid, Anadolu ve Balkanlar'da sürekli aktif olarak iki cephe arasında savaşlar yürüttüğü ve bu savaşlara çok hızlı bir şekilde yetişip yönettiği için "Yıldırım" lakabını almıştır. I. Kosova Savaşından sonra kuvvetler Bosna ve Arnavutluk Beylerinin üzerine akınlar yapmıştır.¹¹⁶

I. Murat'ın vefatından sonra Bizans, Selanik'i işgal etmiştir. Yıldırım Bayezid, 21 Nisan 1394'te Selanik'i Bizans'ın elinden geri almıştır.¹¹⁷ Yıldırım Bayezid, Anadolu'daki otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra Tuna'yı geçip bölge Müslümanlarını katleden ve Silistre ile Dobruca'yı ele geçiren Eflak Voyvodası Mircea'ya yöneldi. Mircea itaat altına alındı.¹¹⁸ Yıldırım Bayezid, İstanbul'u fethetmek istiyordu. Bu amaçla İstanbul'u kuşatmış iken Macar ve Eflâk'ı cezalandırmak için Macaristan Seferini düzenledi. Erdel'i geçip Eflâk'a girdi. Argeş'te Mircea ile karşılaşp savaştı (1394). Oradan Tuna'nın berisine Niğbolu'ya gelip Bulgar Kralı Şişman'ı durdurup idam etti. Bu olayla Bulgar Krallılığını yıkmış oldu. Ardından Bizans'a yönelince Haçlı Ordusu Niğbolu önüne gelip Niğbolu Kalesi'ni kuşattı. Yıldırım Bayezid, 10.000 kişilik özel eğitilmiş süvarisi ile Niğbolu'ya yetişip 25 Eylül 1396'da Haçlı ordusunu bozguna uğrattı. Bu olay Avrupa'nın gözünün korkmasına ve Yıldırım Bayezid'in Avrupa'da

¹¹⁴ Metin Kunt, "Osmanlı Devleti 1300-1600", 49-50.

¹¹⁵ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 63-65.

¹¹⁶ Metin Kunt, "Osmanlı Devleti 1300-1600", 50.

¹¹⁷ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 67-68.

¹¹⁸ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma (Neşrî Tarihi)*, trc. Mehmed Altay Köymen - Faik Reşit Unat (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 317.

meşhur olmasına sebep olmuştur.¹¹⁹ Niğbolu zaferinden sonra Güney Teselya ve Mora'ya akınlar düzenlenmiştir.¹²⁰

1398 yılına gelindiğinde Yıldırım Bayezid Anadolu ve Balkanlarda küçük devletleri ortadan kaldırmış ve merkeziyetçi bir imparatorluk kurmayı başarmıştır. Timur, 28 Temmuz 1402'de Ankara Çubuk Ovasında Yıldırım Bayezid'in vasallardan kurulu ordusunu dağıtıp Yıldırım Bayezid ve oğlu Mustafa'yı esir almıştır. Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti on dokuz yıllık bir fetret devrine girecektir. Fetret Devrinde Anadolu'da Beyler dağılma ve bağımsızlık hareketleri oluştururken Balkan topraklarındaki ayrılma ve bağımsızlık hareketleri sınırlı kalmıştır.¹²¹

2.2.3.5. Fetret Devri'nin Bitişi ve I. Mehmet Dönemi Balkan Fetihleri

Fetret Dönemi, Şehzâde Süleyman, İsa, Musa ve Mehmet arasındaki mücadelelerle geçmiştir. Şehzâde Mustafa ise Timur'un elinde esir durumdaydı. Timur zamanı gelince Şehzâde Mustafa'yı kullanacaktı. Bu devirde Bizans ve Balkanlardaki vasal devletler bağımsız olup topraklarını geri almışlardır. Şehzâde Musa bu toprakları tekrar alabilmek amacıyla uc beyleriyle birlikte mücadele etmiştir. Şehzâde Musa, taht kavgalarıyla pek ilgilenmemiştir. Şehzâde Süleyman ve Mehmet ise bazen uzlaşma ve taviz ile Hristiyan yöneticilerle ilişkilerini devam ettirmiştir. I. Mehmet kardeşlerine üstün gelip tahta geçmiştir. Bizans, Sırp, Eflak, Mora Despotluğu, Atina Prensligi gibi haraç ödeyen tüm vasal devletlerin elçilerini kabul edip barış ve dostluk kurup Anadolu'ya yönelmiştir.¹²²

Venedik, fetretten faydalanmaya çalışıp Batı Yunanistan, Arnavutluk, Mora Yarımadasına kadar topraklarını genişletmiş ve I. Mehmet tahta geçince padişaha bağlılığını iletmemiştir. Bunun üzerine I. Mehmet, Venedik'in Ege Denizinde hâkim olduğu yerlere donanma göndermiştir. Venedik de bu saldırılara karşılık Gelibolu'daki Osmanlı donanmasına saldırıp tahrip etmiştir.¹²³

Timur, Şehzâde Mustafa'yı serbest bırakmıştır. Şehzâde Mustafa Hristiyan yöneticilerin desteğiyle I. Mehmet aleyhine faaliyetlere girişmiştir. Eflâk'a geçip I. Mehmet'in Niğbolu'dan uzaklaştırdığı Cüneyd Bey ile bir olup uc beylerini kendilerine

¹¹⁹ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 67-68.

¹²⁰ Metin Kunt, "Osmanlı Devleti 1300-1600", 50.

¹²¹ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 67-70.

¹²² İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 83-86.

¹²³ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 87-88.

çekerek isyan girişimlerine karşın başarısız oldular. Bunun üzerine İstanbul'a dönmüşlerdir. Bizans Kralı onları Selanik'e gönderdi. I. Mehmet, Şehzâde Mustafa'ya desteğinden dolayı Bizans'a savaş açtı. Bizans imparatoru, Şehzâde Mustafa ve Cüneyd Bey'in ömür boyu hapis kalmaları karşılığında Osmanlı'dan her yıl 300.000 akçe alma şartı ile anlaştı.¹²⁴

1416 yaz ve sonbahar mevsiminde, Şeyh Bedrettin'in Deliorman'da çıkardığı isyanla uğraşıldı. Şeyh Bedrettin'i koruyan Eflak voyvodası Mircea, Deliorman'ı işgal edip Silistre'ye saldırdı. Şeyh Bedrettin Zagra'da yakalandı, Serez'de idam edildi. I. Mehmet, Eflak üzerine akın yaptı. Tuna Nehri'nin sağ kıyısına Rusçuk Kalesi'ni yaptırdı. Macaristan'a varıp Severin Kalesi'ni aldı. Eflak voyvodası Mircea teslim olup üç oğlunu Osmanlı'ya rehin olarak verdi.¹²⁵

2.2.3.6. II. Murat Devri Balkan Fetihleri (1421-1444;1446-1451)

II. Murat tahta geçtiği gibi amcası Mustafa'nın tahtta hak iddia etmesi ile uğraşmıştır. Amcasını etkisiz hale getirince, amcasının başkaldırmasına yardımcı ve destekçi olan Bizans'ın üzerine yürümüş, Bizans surlarını topraklarla dövmüştür.¹²⁶

1428'de Sırbistan, Eflak ve Bosna prensleri II. Murat'a bağlılıklarını yenilemişlerdir. 1434'de Osmanlı'ya bağlılıklarını bildiren Sırbistan ve Eflâk'ı Macaristan'dan alabilmek için savaş açılmıştır. 1439'da ise Belgrad'ı alabilmek için ilk ciddi girişim yapılmış ve Macaristan'a tekrar savaş açılmıştır. Macar komutanı Janos Hunyadi'nin saldırıları sonucu Osmanlı ordusu bozguna uğramıştır. Bu durumu fırsat bilen Macar komutan Niş ve Sofya'yı da alıp Edirne'yi tehdit eder hale gelmiştir. II. Murat, Macarları Balkan geçitlerinde ancak durdurabilmiştir. Bu olayların üzerine II. Murat Balkanlarda yatıştırma politikasına gitti. Sırp despotu G. Branković'e önceden hükmettiği toprakları geri verip Tuna'yı geçmemek üzere anlaştı.¹²⁷

II. Murat, 1444'te tahtı oğlu II. Mehmet'e verince Macar kralı, Bizans ve papa haçlı seferi hazırlıklarını arttırdı. 1444 baharında Macar ve Eflak ordusu Tuna sınırını geçti. Venedik de Çanakkale boğazından Osmanlı'yı sıkıştırdı. Haçlı ordusu Varna'ya kadar ilerleyince II. Murat tahta tekrar geçti. Varna'da Osmanlı galip geldi. Macar komutan Hunyadi, Arnavutlarla ittifak yapınca Osmanlı 1448'de Macar komutanın

¹²⁴ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 88.

¹²⁵ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 88-89.

¹²⁶ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 105.

¹²⁷ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 106.

üzerine yürüyüp Kosova’da yendi. Bu tarihten sonra Balkanları ve İstanbul’u Osmanlı’nın elinden alabilmek adına bu denli büyük girişimler yapılamamıştır.¹²⁸

2.2.3.7. Fatih Sultan Mehmet Dönemi Balkan Fetihleri (1444-1446;1451-1481)

II. Mehmet, Tuna’nın güneyindeki tüm Balkan yarımadasının hanedanlarını yok etti. Deniz kıyısındaki kalelerden, Mora’dan, Arnavutluk’tan ve Ege Adalarından Venediklileri çıkarmak için seferler düzenledi. Böylelikle Balkanlarda birliği sağlama amacı güdüyordu. Sultan Mehmet 1453’te Doğu Trakya’nın tamamen kontrol altında alınması, toprak bütünlüğünün sağlanması ve Bizans’ın ortadan kaldırılması için İstanbul’u kuşatıp fethetmiştir.¹²⁹ İstanbul’un Fethinin ardından Papa II. Pius Haçlı ordusu kurulması için çağrılarda bulunmuştur. Ardından Papa X. Leo (1512-1517) Osmanlı’ya karşı Hristiyanların birleşmesi için yine bir çağrıda bulunmuştur. Papa’nın çağrısı bu defa karşılık bulmuştur.¹³⁰ 1444’te tekrar canlandırılmak istenen Sırp Despotluğuna yönelik, 1454-1455’te toplam iki sefer düzenleyerek Sırp’ların devlete bağlılıklarını arttırmıştır. 1456’da Belgrad Kalesi’ni kuşatmış yalnız Macarların kaleyi zapt etmeleri üzerine zaman kaybetmemek için diğer bölgelere yoğunlaşmıştır.¹³¹

I. Murat Döneminde Lala Şahin Paşa, Bosna’yı almak istediye de yanındaki bin kişilik ordusuyla 30.000 kişilik orduya karşı başarılı olamadı.¹³² 1463’te Fatih Sultan Mehmet Bosna’yı fethetmiş ve bu fetih Macarlarla olan savaşı alevlendirmiştir. Macarlar, Venediklilerle anlaşma yapıp Bosna’nın kuzeyinde Jajce’ye yerleşmişlerdir. Venedik Gelibolu’nun alınması için, Çanakkale boğazına donanma göndermiştir. Savunma amacıyla boğazın iki yakasına Kilidü’l-Bahr ve Kale-i Sultanî (Çanakkale) kaleleri yapılmıştır. Bosna fethinin ardından Hersek Kralı ülkenin anahtarını Osmanlı’ya vermiş ve oğlunu Osmanlı padişahının hizmetine göndermiştir. Kralın ölümünden sonra Hersek’in tamamı Osmanlı’ya bağlanmış ve kralın oğlu Müslüman olup Osmanlı’ya hizmet etmiştir.¹³³

¹²⁸ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 106-107.

¹²⁹ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, 721.

¹³⁰ Kırpık, “Haçlıların Balkanlardaki Faaliyetleri ve Tesirleri”, 362.

¹³¹ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, 721.

¹³² Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, 239.

¹³³ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü’l-Vukuat (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)*, trc. Neşet Çağatay (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), 46.

Balyabadra’da Müslüman kadınların esir alındığı ve onlara türlü zorlamaların yapıldığı haberi Fatih Sultan Mehmet’e ulaşınca askerleriyle bölgeye ulaştı. Fatih sırasıyla Filke, Bafova, Tomak, Mihlu ve Körfoz Kalelerini almış ve Mora yarımadasının tamamını fethetmiştir.¹³⁴

Önceden Osmanlı Devleti’ne haraç veren Arnavut Bey’i İskender, Kalkandelen Dağı’nda birçok Müslüman’a ve hayvanlarına saldırmış ve onları bulundukları yerden sürmüştür.¹³⁵ Bu ve benzeri başkaldırıları neticesinde İskender Bey’in üzerine gidilmiştir. İskender Bey’in bulunduğu İşkodra dışındaki yerler ilk seferde zapt edilmiştir. Bir sonraki yıl İşkodra Kalesi dışındaki yerler fethedilmiştir. İskender Bey’in ölmesi üzerine kale, ahalisi tarafından kapıları açılarak Osmanlı’ya teslim edilmiştir. Arnavutluk’un tamamı fethedildikten sonra Napoli Krallığı’na bağlı Otranto şehri Gedik Ahmet Paşa tarafından fethedilmiştir. İki yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan şehir Fatih Sultan Mehmet’in ölümünden sonraki iç karışıklıklar neticesinde ilgisiz kalıp kaybedilmiştir.¹³⁶

Fatih Sultan Mehmet, saltanatı döneminde yaptığı girişimler neticesinde Anadolu ve Balkanlarda dört yüz yıl sarsılmayan Osmanlı saltanatının çekirdeğini oluşturmuştur.¹³⁷

2.2.3.8. Orta Avrupa’da Meydana Gelen Olaylar (1593-1606)

Avusturya Arşidükü II. Rudolf, Osmanlı’ya vermesi gereken yıllık 30.000 altın vergisini 1591’den itibaren vermemeye başlamıştır. Bosna Valisi Hasan Paşa, aldığı emirle Avusturya egemenliğinde olan Hırvatistan’a akınlar düzenlemiştir. Bu akınlarda büyük kayıplar verilmiştir. Sinan Paşa, Avusturya’ya savaş açmış (29 Temmuz 1593), Ağustos sonlarında Macaristan’a hareket etmiştir. Papa’nın Avrupa’ya gönderdiği iki elçinin faaliyetleri neticesinde Avusturya haçlı ittifakı kurmuştur. Eflâk, Erdel, Boğdan ve Lehistan’a bağlı Dinyeper Kazakları da bu ittifaka katılmıştır. Macaristan’a açılan bu savaş on dört yıl sürdü. En sonunda Zıttatorok Antlaşması yapıldı.¹³⁸

¹³⁴ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, 729.

¹³⁵ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, 777.

¹³⁶ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, 49-50.

¹³⁷ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 112-116.

¹³⁸ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 185-187.

2.2.3.9. Fetihlerin Sonuçları

Osmanlı'nın kurduğu sistem savaşlarda kazanılan ganimet çoksa sadık, ganimet azsa itaatlığın olduğu monarşiden öte aile dayanışması ve boy geleneklerine bağlılığın olduğu bir sistemdir.¹³⁹ Osmanlı Devleti bu sistem sayesinde Balkanlarda kısa bir sürede hızlı bir sürede hâkimiyet alanını genişletmeyi başarmıştır.

Osmanlı Devleti, Balkanları fethedip kaynaklarını sömürmüş değildir. Aksine Balkan şehirlerinin kaynaklarının daha yararlı bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Bazı şehirler Osmanlı fethinden sonra büyümüş, Osmanlı Devleti Anadolu'dan birikimlerini Balkanlara götürmüştür. Misal, pirinci ve pamuğu Balkanlara Osmanlı götürmüştür. İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanması için Trakya ve Bulgaristan'da üretim teşvik edilmiştir. Böylelikle buralarda ekonomi, tarım, ulaşım gelişme göstermiştir. Maden ocakları açılıp madenler işlenmiştir. Sırbistan Novobrd, Kratovo, Rudnik, Trepça, Zaplanina'da bakır, kurşun, demir ve gümüş çıkarılmıştır. En önemli gümüş çıkarılan yer ise Selanik yakınlarında bulunan Sidrekapsi'dir. Bosna'da da çeşitli madenlerde gümüş ve kurşun çıkarılıyordu. Demir üretiminde öne çıkan yerler ise Bulgaristan'da Samakov, Sırbistan'da Vlasina ve Rudnik'tir.¹⁴⁰

2.3. Balkanlara Yerleşme

2.3.1. İstimâlet

İstimâlet, kelime anlamı olarak “meylettirme, cezp ettirme, gönül alma” gibi anlamlara gelmektedir. İstimâlet, Osmanlı kroniklerinde “halkı ve özellikle gayrimüslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, riayetperverlik” manasına gelecek şekillerde kullanılmıştır. İstimâlet pratikte; fethedilen yerlerin halkına iyi davranmak, onları himaye etmek, iç ve dış düşmanlara karşı onların can ve mal güvenliğini sağlamak, dinî konularda inançlarını özgür bir şekilde yaşamalarını sağlamak, alınan vergilerde kolaylık sağlamaktır.¹⁴¹

Osmanlı'dan önce Anadolu Selçuklularının da uyguladığı istimâlet, yaygın kanaate göre Kur'ân-ı Kerim'de geçen “müellefe-i kulûb (kalbi kazanılacaklar)”¹⁴²

¹³⁹ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, trc. Ayşegül Yaraman Başbuğu (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992), 57.

¹⁴⁰ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 207-208.

¹⁴¹ Mücteba İlgürel, “İstimâlet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 362.

¹⁴² “Sadakalar (zekâtlar) ancak şunlar içindir; yoksullar, düşkünler, sadakanın toplanmasında yardımcı olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda çalışanlar ve

ifadesinden yola çıkılarak oluşmuştur. Buna göre Müslüman olmayan halkın Müslüman olmasına vesile olacak vasıtalar aranarak gayrimüslim tebaa Müslüman olmaya teşvik edilmiştir.

Osmanlı'nın Balkanları fethi öncesinde Balkanlarda yaşanan iç karışıklıklar mevcuttu. Macaristan ve Venedik ile Haçlılar, Balkanlara Katolik mezhebini hâkim kılmak için baskı uygulamışlar, Ortodoks Kilise ve vakıflarına el koymuşlardır.¹⁴³ Balkanlardaki yerel yöneticilerin de kendi aralarında rekabet durumunda olması Osmanlı'nın lehine bir durum oluşturmuş ve Osmanlı Devleti başta onlarla ittifak kurmuş ardından onları himaye etmiştir. Bunun neticesinde Osmanlı bölgeye hâkimiyet kurmuştur. Bu karışık ortamda küçük feodal senyörler ayakta kalabilmek için ziraatla uğraşan köylülere ağır vergiler yüklemiştir. Osmanlı bölgeye hâkim olunca çekişmeleri sonlandırıp merkezi bir yönetim kurmuş ve köylülerin altında ezildikleri vergileri hafifletmiştir.¹⁴⁴

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin fetih yöntemlerinden biri de bir toprak parçasını fethetmeden önce gazâ akınlarıyla hudut ötesini yıldırır ve fethi gerçekleştirirdi. Osmanlı sultanları fetihten sonra bölgedeki halkın can-mal güvenliğinin garantisini veren yeminler teyit eder, ahitname denilen teminatı uygulardı. Sultanlar kısaca şöyle demek istemişlerdir; Osmanlı'nın egemenliğini tanırsanız canınız, malınız ve dinî hürriyetiniz teminat altına alınacaktır. Bunu yeminle taahhüt ederiz. Bu gibi vaatler şehir büyüklerine, şehir ve kiliselere verilen ahitnamelerle sağlanmıştır. Osmanlı Devleti kilise ve manastır rahiplerine ahitnameler vererek rahiplerin halkın üzerindeki nüfuzundan faydalanma yolunu kullanmıştır.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti Balkanlarda özellikle Ortodokslara yönelik koruyucu bir politika izlemiştir. Ortodoks kilisesine bazı imtiyazlar tanımış, devlet hiyerarşisinde onlara yer vermiştir. 1432 Arnavutluk Tımar Defteri'nde görüldüğü kadarıyla metropolitlere tımar verilmiştir. Yine Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Ortodoks Kilisesi'nin hiyerarşisini koruması, patriği resmî bir makam olarak

yolda kalmış olanlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir." *Kur'ân Yolu* (Erişim 20 Kasım 2020), et-Tevbe 9/60.

¹⁴³ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 17.

¹⁴⁴ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 664-664.

¹⁴⁵ İnalçık, "Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar", 3.

tanınması ve patriğin tayin beratında Bizans döneminde var olan imtiyazlarını devam ettirmesi de yine Osmanlı'nın istimâletine birer örneklik teşkil eder.¹⁴⁶

Osmanlı Devleti istimâlet politikasını en başından beri Anadolu topraklarında uygulamaya başlamıştır. Yalnız istimâlet politikasının en doruk noktası Trakya ve Balkan topraklarında kendini hissettirmiştir. Edirne'nin Osmanlı tarafından fethedilmesinden sonra Edirne'nin batısına doğru yapılan fetihlerde kılıç ile fethetme politikasıyla birlikte bölgede yoğun olarak bulunan Ortodoks Hıristiyan ahalinin himaye edilmeleri, Katolik Hıristiyanlarca gasp edilen haklarının onlara iade edilmesi, inançlarını yaşama noktasında özgürlüklerin verilmesi, önceden ödedikleri bazı vergilerden muaf tutulmaları gibi İslam'a ve Osmanlı Devleti'ne kalplerini ısındıracak yöntemler ile istimâlet uygulanmıştır.¹⁴⁷

Osmanlı Devleti, içerisinde manastır bulunan Athos (Aynoroz) bölgesine¹⁴⁸ vakıf statüsü vererek imtiyazlı hale getirmiştir. Vakıf statüsü verilen manastırlar, İslamî vakıflar gibi bir takım ayrıcalıklardan yararlanma hakkını kazanmışlardır. Athos bölgesine vergi memurları ve yerel otoriteler dahi karışmamışlardır. Bölgeye verilen bu ayrıcalık dinî istimâlet'e birer örnektir.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti kişisel bir başvergesi olan, İslamî literatürde cizye olarak geçen vergiyi kişi başına değil hane başına almıştır.¹⁵⁰ Osmanlı'nın fethinden önceki dönemde Balkanlarda bu vergi kişi başına alınmakta iken Osmanlı Devleti'nin hane başına alması da ekonomik istimâlet olarak kabul edilebilir. Tüm bunların birer neticesi olarak öncelikle köylülerin, Osmanlı Devleti'nin kendilerini ortadan kaldırmak için gelen bir devlet olmadığını anlamıştır.

Osmanlı Devleti istimâleti yalnız tebaaya değil feodal beylere de uygulayarak onları kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Sırp, Rum ve Arnavut milletlerinden Osmanlı'nın fethi öncesinde feodal bey olanları da kazanarak devlete tabii olmalarını sağlama yoluna gitmiştir. Onlara, karşılıklı itimada dayanan görevler vererek feodal

¹⁴⁶ İncalcık, "Türkler ve Balkanlar", 17.

¹⁴⁷ İlgürel, "İstimâlet", 23: 362.

¹⁴⁸ Bölgede Ortodoks manastırı vardır. Manastırın en önemli özelliği 1045'ten bu güne dek kadın girmemiş olmasıdır.

¹⁴⁹ İncalcık, "Balkanlarda Osmanlı Fetihleri", 5.

¹⁵⁰ Albayrak, "Balkanlarda Üç Din", 1: 376.

beyleri tımar sisteminin içine almıştır. Ayrıca onları vergiden de muaf tutmuştur.¹⁵¹ Osmanlı Devleti bu uygulamasıyla hem güç sahibi olan kişilerin belli sınırlar içinde güçlerini devam ettirip isyan ve başkaldırı gibi durumların önüne geçmiş hem de toprakla geçinen köylünün ezilmesini engellemiştir.

Devşirme sistemi ile devlet kademelerinde yüksek makamlara gelen devlet adamlarını aileleri ile olan ilişkilerinin devam etmesi de yine istimâlet'in birer göstergesidir. Sokullu Mehmet Paşa'nın kardeşleri ile olan irtibatının devam ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte Macaristan'da Lipve Sancakbeyi olan Mustafa Bey ve Kaptan-ı Derya olan Çagalezâde Sinan Paşa'nın aileleri ile olan irtibatlarının devam ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte bazı ekonomik ayrıcalıklar sağlanmıştır. Bazı yeniçerilerin ailelerinin kendilerinden cizye alınmasına itirazları neticesinde adlarının cizye defterlerinden silinmesi için Divan'a başvurmuşlardır.¹⁵²

Bosna ve Arnavutluk, bölgenin şartlarından dolayı bazı ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. Osmanlı fethi öncesindeki soyluların edinmiş oldukları mülkiyetlere el konulmamış önceki sahiplerine verilmiştir.¹⁵³ Bosna'da voyvoda aileleri Osmanlı Yönetimi ile birlikte, hem voyvoda unvanlarını hem de sahip oldukları imtiyazları korumuştur. İshak Bey'in oğlu İsa Bey, İskender Bey, Ayas Bey, Süleyman Bey, Ahmet Bey, Sinan Bey, Hamza ve Hasan Bey bu ailelerdendir.¹⁵⁴

Osmanlı'nın izlemiş olduğu istimâlet politikası yabancı bazı tarihçilerin de dikkatini çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin Selanik şehrinin fethine bizzat şahit olan tarihçi Anagnostis, eserinde Osmanlı'nın uygulamış olduğu istimâlet politikasını Selaniklilerin, Latinlerden gördükleri baskıları anlattıktan sonra değinmiştir. Selanik ahalisinin Osmanlı'yı bir kurtarıcı olarak gördüğünü dile getiren Anagnostis, Selanik'in Osmanlı fethinden sonra Sultan II. Murat'ın şehrin ileri gelenlerinden esir düşenlerin fidyesini bizzat ödediğini anlatmaktadır. Ayrıca II. Murat'ın şehrin imarı için girişimlerde bulunduğunu, evlerin sahiplerine iade edilmesi emrini verdiğini, Latinlerin

¹⁵¹ Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Yeni Türkiye*, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-1/66 (2015): 791.

¹⁵² Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 50.

¹⁵³ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 97.

¹⁵⁴ Ciro Truhelha, "Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, trc. Köprülüzâde Mehmet Fuat 1 (1931): 58.

zulmünden kaçanların Selanik’e geri çağrıldığını ve halka inanç noktasında tam bir özgürlük verildiğini ifade etmiştir.¹⁵⁵

Macar tarihçi Lajos Fekete, Osmanlı’nın Macaristan topraklarını fethettikten sonra iktisadî hayata değinmiştir. Osmanlı idaresinin herkesin iş ve kazancı için genel bir serbestlik uyguladığını, halkın tamamına iyi davranıp himaye ettiğini eserinde zikretmiştir. Osmanlı’nın fethiyle çarşı ve pazarda bolluğun yaşandığını ifade eden yazar gıda üretimi ve kıyafet üreten zanaatkârların da arttığını söylemiştir.¹⁵⁶

Tüm bunların birer neticesi olarak İslam şeriatı hükümleri çerçevesinde, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim tebaanın can ve mal güvenliği sağlanmış ve inançlarını rahat bir şekilde yaşamalarının önü açılmıştır. Kırsalda yaşayan köylüler feodal sistemin angaryalarından kurtulup Osmanlı’nın, üretimi destekleyen sistemi içinde rahat bir nefes alma fırsatı bulmuşlardır. Çoğunluğu Ortodoks olan Hristiyan tebaa farklı grupların baskısından kurtulmuştur. Böylelikle şehirler, kasabalar, köyler Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetini daha rahat bir şekilde benimsemiştir.¹⁵⁷

Anlaşılabacağı üzere Osmanlı Devleti’nin fethettiği topraklarda uyguladığı istimâlet politikası ile günümüz modern devletlerinin yabancılara yaklaşımı karşılaştırılınca Osmanlı Devleti her halükarda daha ileri seviyededir. Modern devletlerde istisnalar olmakla birlikte farklılıklara hoşgörüsü resmîyette her ne kadar var ise de uygulama boyutunda ciddi eksikliklerin olduğunu görmekteyiz. Osmanlı’da farklılıklara saygı hem devletin resmî politikası olmuş hem de fiili olarak uygulanmıştır. Gözden kaçırılmaması gereken noktalardan biri de Balkan halkları Osmanlı fetihlerine karşı direnmemiş ve Osmanlı yönetimini benimsemiştir. Bunda Osmanlı’nın İslamî esaslar üzerine kurmuş olduğu yönetim anlayışının etkisi yadsınamaz.

2.3.2. İskân

İskân kelimesi sözlükte “sürekli oturmak üzere bir kimseyi bir yere yerleştirmek, yurt edindirmek, boş bir yeri meskûn hale getirmek” olarak tanımlanır.¹⁵⁸

Bizans kaynaklarında geçen bilgilere göre IX. yüzyılda “Vardar Türkleri” olarak geçen bir boy Selanik civarına yerleşmiştir. X. yüzyıldan itibaren Oğuz, Peçenek ve

¹⁵⁵ Johannis Anagnostis, *Selânîk’in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih*, trc. Melek Delilbaşı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 23-29.

¹⁵⁶ Lajos Fekete, “Osmanlı Türkleri ve Macarlar”, *Belleten* 13/52 (1949): 699.

¹⁵⁷ Doğan, “Rumeli’nin İskânı”, 663.

¹⁵⁸ Yunus Koç, “İskân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1: 650.

Kuman Türklerinin Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gidip yerleştiği bilinmektedir. Elimizdeki tarihi bilgilere göre Türklerin Balkan topraklarına ilk iskânı budur. Bu iskân Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelinerek gerçekleşmiştir.

Anadolu topraklarından Balkanlara ilk iskânın kimler tarafından ve ne zaman yapıldığı konusunda ise temelde iki farklı kabul bulunmaktadır. İlki; Anadolu topraklarından Balkan topraklarına gidip yerleşen ilk Türk boyunun "Konyarlar" olduğudur. Bu Türk boyunun Konya'dan geldiğinden dolayı bu ismi aldığı düşünülmektedir. Bir kısım Bizans kaynakları Konyarların X. yüzyılda Anadolu'dan gelip Makedonya, Varna, Yenişehir civarına yerleştiklerini kabul ederken öteki Bizans kaynakları Konyarların Bizans tarafından Makedonya'nın nüfusunu arttırmak için getirip yerleştirilmiş olduğunu kabul eder.¹⁵⁹ İkinci kabul ise; Anadolu'dan Balkanlara ilk yerleşimin 660 (1262) tarihinde II. İzzeddin Keykavus'un kaçıp Bizans'a sığınması olayıyla ilgilidir. Dönemin İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos, II. İzzeddin Kaykavus'a Dobruca ilini tahsis etmiştir. Bunun üzerine Anadolu'da iken kendisinin destekçisi olan Sarı Saltık ve beraberindeki otuz-kırk oba Dobruca'ya giderek orada iskân etmiş ve iki-üç kasaba oluşturmuşlardır. XIII. yüzyılda Altın Ordu Devleti Hanı Berke ve ondan sonra da Emîr Nogay'ın, Balkanlara müdahale ettiği ve Dobruca'daki Müslüman Türkleri himaye altına aldığı zikredilir. Nogay'ın oğlu Çaka'yı (Çeke) öldüren Bulgarlar, Dobruca'yı taciz etmeye başlayınca Dobruca Türklerinin bir kısmı 1307-1311 tarihleri arasında Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. Dobruca'da kalan Türklerin Hristiyanlığı seçtiği ve Hristiyan Kuman Türkleriyle birlikte Dobruca Despotluğu'nu kurdukları ileri sürülmektedir.¹⁶⁰ Görüldüğü üzere Türklerin Balkanlara iskân edilmesi Osmanlı Devleti öncesine dayanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Balkanları fethettikten sonra Balkanlarda kalıcı olabilmesinin yollarından biri de Anadolu'dan Müslümanları fethedilen bölgelere iskân ettirmekten geçmekteydi. Balkanlara iskân edilen Müslümanlar Hristiyan köylerine karışmamış, devletin de yol göstermesiyle kendi köylerini kurmuşlardır.¹⁶¹ Bu durum Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki halka hem istimâlet politikası uyguladığını göstermekte hem de fethedilen topraklarda Hristiyanları asimile etmek gibi bir yaklaşıma sahip olmadıklarını göstermektedir.

¹⁵⁹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 22.

¹⁶⁰ İncalcık, "Rumeli", 35: 232.

¹⁶¹ İncalcık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 57-58.

Anadolu Türklerinin, Balkanlara geçirilip iskân edilmesi tamamen belli olaylar ve belli bir zaman neticesinde oluşan bir göç ve iskân hareketi değildir. İskânlar bu şekilde sınırlandırılmaz. Bununla birlikte aşağıda değineceğimiz gibi Osmanlı'nın bazı grupları belli olaylar sonucu Balkanlara iskân ettirdiği gerçeğini de değiştirmez.¹⁶²

Osmanlı Balkanlarda Doğu Trakya'yı fethetmiş ve ardından bölgeyi imara başlayıp yönünü kuzey ve kuzey batıya dönerek buralarda da fetih ve iskân hareketlerini sürdürmüştür.¹⁶³ Bilindiği kadarıyla Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarına uygulamış olduğu ilk iskân Süleyman Paşa'nın öncülüğünde gerçekleşmiştir. Süleyman Paşa, Balkanlardaki iskânları kardeşi Murat Bey (I. Murat) ile birlikte yürütmekteydi.¹⁶⁴ XIV. yüzyılda Bizans Kralı'na yardım maksadıyla Doğu Trakya'ya geçen Osmanlı kuvvetleri, orada kalıcı olmuştur.¹⁶⁵ Süleyman Paşa, Bizans Kralı'na yardım amacıyla girdiği Doğu Trakya topraklarından geri çekilirken bir bahane ile askerlerinin bir kısmını Çimpe Kalesi'ne bırakmıştır. Bizans Kralı, Süleyman Paşa'dan burayı boşaltmasını talep etmiştir. Bu girişim ile Süleyman Paşa'yı ikna edemeyen kral, para teklif etmiştir. Süleyman Paşa, tüm bu uğraşlara rağmen kaleyi boşaltmamış ve iskân faaliyetinde bulunmuştur. *Tevarih*'te ilk iskânlar faaliyeti şu şekilde anlatılmaktadır:

Gelibolu fethedilince Süleyman Paşa, babası Orhan Gazi'ye haber gönderip *“Devletli! Himmetinle Rumeli fetholunmaya başladı. Kâfirleri gayet âciz oldu. Şimdi şöylece biline ki burada fetholunan hisarlara, memleketle, mamur olmaları için Müslümanlardan çok adam gerek. Bundan dolayı bu fetholunan hisarlara koymak için yarar gazi yoldaşlardan gönderiniz.”* demiştir. Orhan Gazi de bu habere sevinip Karesi vilayetine gelen göçer Arapları Rumeli tarafına gönderip orada ikamet ettirdiler.¹⁶⁶

XIV. yüzyılda Doğu Trakya'da meydana gelen deprem, tekrar eden taşkınlar, fırtınalar ve bunların neticesi olarak sefalet ve salgın hastalıklar birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Meydana gelen doğal afetler özellikle Gelibolu ve buranın kuzeyinde birçok yerin boş ve harap hale gelmesine neden olmuştur. Bölgenin sakinleri daha kuzeye harap olmayan şehirlere göç etmiştir. Tüm bunların üzerine Bizans, halka yüklediği ağır vergilerle onları daha fakir hale düşürmüştür. Osmanlı

¹⁶² Tatarlar ve Yörükler bunlara örnektir.

¹⁶³ Aktepe, “XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, 300.

¹⁶⁴ Doğan, “Rumeli'nin İskânı”, 662.

¹⁶⁵ Aktepe, “XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, 299-300.

¹⁶⁶ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, 57.

Devleti bu toprakları fethettiğinde Bizans'tan farklı bir politika izlemiş ve buralarda kalıcı olma niyetinde olduğunu göstermiştir. Osmanlı padişah ve ümerası, bu topraklara Anadolu'dan insanları iskân ederek doğal afetlerle harap olan Balkanları yeniden imar etmiştir.¹⁶⁷ Bu iskânların bazıları şunlardır:

I. Murat devrinde, Lala Şahin Paşa tarafından Kavala, Drama, Serez, Keferya ve çevresini fethetmiştir. Fethin ardından Saruhan'da bulunan göçerler Serez ve çevresine yerleştirilmiştir.¹⁶⁸

Fatih Sultan Mehmet döneminde Gedik Ahmet Paşa, Kastamonu ve Sinop'un fetihlerinden dönerken 16 senedir beylik yapan ilim sahibi ve fazıl bir kişiliğe sahip olan İsfendiyer oğlu İsmail Bey'i tüm ahalisiyle birlikte Filibe'ye iskân etmiştir (1458).¹⁶⁹

Yavuz Sultan Selim'in padişahlığı döneminde, Kırım Türklerinden bir kısmı Dobruca bölgesinde iskân edilmişlerdir.¹⁷⁰ Bu durum Osmanlı'nın uyguladığı iskân politikasının sadece fetih sürecinden sonra uygulanmadığını, ilerleyen yıllarda gerek duyulduğu takdirde de uygulandığını göstermektedir.

Balkanlara, Türkler çoğunlukta olmakla birlikte farklı ırklardan gruplar da iskân edilmiştir. Bunların en bilineni Tatarların iskânıdır.¹⁷¹ Sultan Çelebi Mehmet 821 (1418) tarihinde Samsun'dan Bursa'ya giderken İskilip civarında bazı Tatar Aşireti mensuplarını görmüştür. Çelebi Mehmet, Tatarların durumlarını tahkik ettirdikten sonra kendilerinin Balkan topraklarına göç ettirilip orada iskân edilmelerini uygun görmüştür.¹⁷² Çünkü Timur, Kara Tatarlarını Osmanlı askerinin içine istihbarat amaçlı yerleştirmiştir. Bunlar zamanla orduda önemli bir kuvvet haline ulaşmışlardır. Timur, Osmanlı ile savaş halindeyken Kara Tatarların içindeki ajanlar taraf değiştirerek Osmanlı'nın ağır sonuçlar almasına neden olmuşlardır. Timur, Anadolu'dan ayrılırken Osmanlı kuvvetlerinin bozulmasına neden olan ve önemli bir askerî güce sahip olan Kara Tatarlarını dağılmadan toplayarak Mâverâünnehir bölgesine götürmüştür.

¹⁶⁷ Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", 299-300.

¹⁶⁸ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 24.

¹⁶⁹ Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", 301.

¹⁷⁰ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 24.

¹⁷¹ Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", 301.

¹⁷² Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası* XIII (1953): 209-210.

Tatarların bölgede kalabalık halde yaşamaları, Tatar beylerinin sefer hizmetinde bulunmaması, Sultan'ın bölgede bulunmasına rağmen kulluk arz etmeğe çıkılmaması ve düğünle meşgul olmaları, onların başlarına buyruk hareket ettiklerinin birer göstergesiydi. Ayrıca kısa bir sürede nüfuslarının çoğalması neticesinde bozgunculuk çıkarmaları ihtimali de mevcut olduğundan Çelebi Mehmet tarafından Balkanlara sürülmeleri emredildi. Bunun üzerine Minnet Bey ve kabilesi Filibe civarındaki Konuş Hisarı'na iskân edildiler. Filibe'de Tatar Pazarı denilen kasabanın bu iskân neticesinde kurulduğu bilinmektedir. Ayrıca Minnet Beyin oğlu Mehmet Bey, bölgede imaret, kervansaray, cami gibi yapılar kurarak bölgenin imar edilmesini sağlamıştır.¹⁷³

Osmanlı'nın Balkanlardaki iskânı Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden farklı gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda devlet, fethettiği yerlere Anadolu'dan insanları getirip iskân etmiş, gerek duyduğu takdirde fethedilen bölgenin yerli unsurlarını da başka yerleşim birimlerine nakletmiştir. Fethedilen yerdeki ahalinin nakli genellikle ayaklanma ihtimali olan yerlerde uygulanmış ve Türklerin yoğun yaşadığı yerlere iskân edilmişlerdir.¹⁷⁴ Böylelikle ileriye dönük fetih hareketlerinde ordunun arkası güvence alınmış ve orduya lojistik destek kolaylıkla sağlanmıştır.¹⁷⁵ Osmanlı, Balkanlara tebaasını iskân ederken farklı yöntemler kullanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin iskân yöntemlerinden biri de uyguladığı sürgün politikasıdır. Sürgünler iskâna sebeptir. Osmanlı'nın hâkim olduğu toprakların üstündeki her şeyin devletin malı olduğu görüşü hâkimdi. Bu düşünce reaya nazarında da kabul görmüş bir politikadır. Bu sebepten devletin uygulamış olduğu sürgün ve benzeri uygulamalar dönemin şartlarında gayet doğal olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁶ Sürgünler bir bölgenin halkının tamamının sürgün edilmesi şeklinde olduğu gibi sadece bir kısmının sürgün edilmesi şeklinde de olmuştur.¹⁷⁷

Yalnız, devlet yine de sürgünleri tamamen keyfi sebeplerden yapmıyordu. Aşağıda vereceğimiz örnekten de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nin uyguladığı sürgünlerin devlet ve halk nazarında geçerli sebepleri mevcut olup yapılması gereken en

¹⁷³ Barkan, "Sürgünler", 210.

¹⁷⁴ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 661.

¹⁷⁵ Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten* LIII/207-208 (1989): 638.

¹⁷⁶ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 665.

¹⁷⁷ Havva Selçuk, *Rumeli'de Osmanlı İskân Siyaseti (1299-1481)* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2002), 62.

uygun yaklaşımın sürgün olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti sürgüne tabi tuttuğu ahaliyi mağdur etmemiştir. Osmanlı Devleti, askerî sevkıyat ve erzak naklini kolaylaştıracak yollar yapmış, yollar üzerine köy ve kasabalar kurdurmuş bunun bir neticesi olarak da bölgenin güvenliğini sağlamıştır. Ayrıca iskân ettirdiği ailelere yurtluk, toprak, tımar ve imtiyazlar da vererek Balkanlara doğru bir göçe ve iskâna teşvik etmiştir.¹⁷⁸

Sürgünler, Osmanlı fetihlerinin ilk yüzyılında daha çok askerî amaçla kullanılmıştır. Bu dönemde Anadolu'da sorun çıkaran bazı göçbeleri Balkanlara nakledip sınır boylarına iskân etmiştir. Bu gruplara bazı askerî görevler de vererek sınır boylarının güvenliği sağlanmıştır.¹⁷⁹ Anadolu'da huzursuzluk ve kargaşa çıkaran göçbelerle ceza niteliğinde sürgün uygulanmış olsa da onlara görev verilmesi hem gönüllerinin alınmasına hem de iskân edildikleri bölgelerde sorun çıkarmalarının engellenmesine neden olmuştur.

Sürgün politikasının en önemli özelliklerinden biri de iskân edildikleri bölgede birbirilerinden ayrı yerleşim birimlerinde yerleştirilmeleridir.¹⁸⁰ Bundan dolayı sürgün edilen ahali iskân edildikleri yerlerde Anadolu'daki gibi isyan, bozgunculuk ve anarşi çıkaramamışlardır.

Sürgünler bazen cezalandırma amacı ile kullanılmıştır. Saruhan ilinde yaşayan ve Menemen ovasında kışlayan konar-göçerlerin Yıldırım Bayezid'in tuz yasağını alenen çiğnedikleri haberi padişaha ulaştı. Bunun üzerine padişah tüm konar-göçerlerin sürgün edilerek Filibe Ovası'na iskân edilmesi emrini verdi. Bu iskândan sonra Filibe ovasının tamamı iskân edilen konar-göçerlerden müteşekkil oldu.¹⁸¹

Sürgünlerin bir kısmı yerli aristokrasiyi engelleme amacı güdülerek yapılmıştır. Candaroğlu Beyliği Osmanlı'ya bağlandıktan sonra Kasım Bey'e tımar verilerek beyin Balkanlara gitmesi zorunlu kılınmıştır. Aynı uygulama Balkanlarda fethedilen yerlerde aristokrat ailelere de uygulanmıştır.¹⁸²

Anadolu'dan Balkan topraklarına yapılan göç ve iskânlarda da öncelik Anadolu'nun konar-göçerlerine verilmiştir. Bunda onların çok aktif bir nüfus olmaları,

¹⁷⁸ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 663.

¹⁷⁹ İnalcık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 84.

¹⁸⁰ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 668.

¹⁸¹ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, 339.

¹⁸² Selçuk, *Rumeli'de İskân*, 64.

devlet kavramını tam olarak benimseyememiş olmaları, sadece aşiret düzenini bilmeleri ve bu düzene uymaları, köylü ve şehirlilere karşı aşırı davranmaları, idari otoritede boşluk olduğu zamanlarda kargaşa ve anarşi çıkarmaları, bazen tüccarları, köy ve şehirleri yağmalayarak tahrip etmeleri etkili olmuştur. Zikrettiğimiz sebepler göz önüne alındığında Osmanlı Devleti konar- göçerleri Balkanlara sürmüş ve onların iskânına özel bir önem vermiştir. Bununla birlikte kendilerine bazı ayrıcalıklar da tanımıştır. Bunlar; geçici askerlik hizmeti, devlet için ok ve yay imal etme, kıyılara yakın olanlarına donanmaya malzeme hazırlama gibi görevler verilip vergilerden muaf tutulmuşlardır.¹⁸³ Osmanlı Devleti bu ve benzeri uygulamalarla konar-göçerleri hem iskân edip belli bir bölgede bulunma zorunluluğu getirmiş hem de kendilerinden farklı şekillerde yararlanarak vergilerden muaf tutmuştur. Tüm bunların neticesi olarak Anadolu'daki konar-göçer sorunu çözülmüş ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlara hâkimiyeti kolaylaşmıştır.

Vize'den Tuna'ya Trakya'dan Selanik'e kadar yayılan Yörükler Osmanlı tarafından askerî hizmetlerde kullanılmıştır.¹⁸⁴ 1530'a doğru Rumeli'de bulunan Yörük ailelerin sayısı 50.000 civarındadır. Bunların yaklaşık 35.000'i askerî amaçla görevlendirilmiştir. Askerî görev verilmeyen Yörükler ise köylere iskân edilerek yerleşik hayata geçirilmiştir.¹⁸⁵ Sınır boylarına iskân edilen göçebelerden “Yörük” adıyla askerî bir teşkilat kurulmuştur. Ömer Lütfi Barkan'ın XVI. yüzyılın başlarına ait defterlerden yararlanarak hazırladığı haritaya göre iskân edilenler özellikle Trakya, Rodop ve Balkan Dağlarının güney yamaçlarına ve tamamı XIV. yüzyılın ikinci yarısında fethedilen Makedonya ve Dobruca gibi bölgelere iskân edilmiştir.¹⁸⁶

Sürgünler, zaman zaman dervişlere de uygulanmıştır. Zorunlu iskân veya sürgün ile Balkanlara yerleşen dervişler kurdukları tekke ve zaviyeler aracılığıyla İslam'ın yayılmasını sağlamıştır. Dağ başlarına, boş ve çorak toprakları işletmek için yerleşmiş, nüfusları artınca köyler oluşturmuşlardır. Zamanla iskân edildikleri topraklarda kültürel ve iktisadî açıdan gelişimin oluşmasını sağlamış, mamur memleketler haline

¹⁸³ Doğan, “Rumeli'nin İskânı”, 661.

¹⁸⁴ Yörükler XV. yüzyılın ortasından itibaren askerî ve stratejik öneme sahip görevler almış, XVI. yüzyılın ortasından itibaren askerî bir sınıf haline gelmiştir. Bkz. Halaçoğlu, “XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri”, 638.

¹⁸⁵ İncalcık, “Türkler ve Balkanlar”, 20.

¹⁸⁶ İncalcık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 84.

getirmişlerdir.¹⁸⁷ Dervişlere genellikle mevat topraklar tahsis edilmiştir. Dervişler kimi zaman seferlere ahî ve derviş sıfatlarıyla katılmışlardır. Vefat ettiklerinde ellerindeki topraklar “evlatlık vakfı” olarak mirasçılara verilmiştir. Zamanla yolsuzlukların olması ve mirasyedilerin olduğu yerler devlet tarafından “amme vakfı” haline dönüştürülmüştür.¹⁸⁸ Diğer bir iskân şekli de boş ve ıssız yerlerde zaviyeler kurarak oralara yerleşen dervişlerin oluşturduğu iskânlardır. Zaviyeler kurulduktan sonra zamanla zaviyenin etrafına zaviye merkez olacak şekilde yerleşimler olmuştur ve buralara genellikle orada ilk zaviyeyi açan tarikat mensubu dervişin ismi verilmekteydi.¹⁸⁹ Yıldırım Bayezid’in Dimetoka’da bir ahîye zaviye yaptırıp zaviyenin ihtiyaçlarını karşılaması için bir bahçe tahsis etmiştir. Yenice Zağra’da Kılıç Baba, Çirmen’de Musa Baba zaviyesi ilk zamanlarda yapıldığı bilinen zaviyelerdendir.¹⁹⁰

Derbentler de devletin kullandığı iskân metotlarından biridir. Fethedilen yolların üzerindeki geçitlerin bulunduğu yerlere güvenliği sağlamak amacıyla kurulan derbentler, yol boyunca emniyet zinciri oluşturmaktadırlar. Anadolu’dan getirilerek derbentlerde görevlendirilen derbentçiler görev yerlerinde iskân edilmişlerdir. Böylelikle başıboş ve yurtsuz kimseler toprak sahibi yapıp topraklar da ziraata açılmış oluyordu.¹⁹¹ Ayrıca derbent bölgelerinin güvenliklerinin üst düzeyde olması insanların bu bölgeleri iskân mahalli olarak seçmelerine teşvik edici olmuştur. Silistre Sancağı’nın Hırsova Kazasındaki Kara Harmanlık Köyü bu tip iskâna örneklik teşkil eder.¹⁹²

Osmanlı iskân ve imar yöntemi olarak vakıflardan da faydalanmıştır. Vakıflar, kurulmasına vesile oldukları şehirlerin ilmî, ictimai ve dinî her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Cami, imaret, çeşme, hastane ve benzeri her türlü toplumsal alanda vakıflar kimi zaman şehrin kurulmasına öncülük etmiş kimi zaman canlanıp büyümesini sağlamıştır. XVI. yüzyıl sonlarına doğru Silistre’de 14, Varna’da 60, Hırsova’da 6, Pravadi’de 49, Tekfurgölü’nde 22, Aydos’ta 76, Yanbolu’da 16, Rus Kasrı’nda 19, Karınabad’da 22, Ahyolu’nda 47, İbrail’de 7 vakıf köyü mevcuttu.¹⁹³

¹⁸⁷ Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *İnsan ve İnsan Dergisi*, 5 (2015): 24.

¹⁸⁸ Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, 34.

¹⁸⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990), 101.

¹⁹⁰ Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, 23.

¹⁹¹ Orhonlu, *Derbend Teşkilatı*, 101-102.

¹⁹² Orhonlu, *Derbend Teşkilatı*, 104.

¹⁹³ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 29-30.

Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu iskân faaliyetlerinde ahî dervişler önemli bir yer tutmaktadır. Ahîler, Balkanların muhtelif yerlerine yerleşerek zaviye ve bu zaviyeler için vakıflar kurmuştur. Bu vakıfların gelirleriyle yolcular ağırlanmış, civardaki fakirlere yardımda bulunulmuş, kandil gecelerinde helvalar yapıp dağıtılmış, zaviyenin aydınlatma masrafı karşılanmış ve benzer hayır işleri yapılmıştır. Ahîler iskân ettikleri yerleri kültür merkezine dönüştürmüştür. Dağ başlarına yerleşerek oraları imar etmiş, işledikleri toprağın öşrünü devlete vermişlerdir. Ahîlerin iskânı devletle irtibatlı ve devlet kontrolünde sistemli bir şekilde gerçekleşmiştir. Kimi zaman devletin yönlendirmesi olduğu bilinmektedir. I. Murat'ın Edirne'ye bağlı Vize Kazasında bir araziye Ahî Mehmet'e vermesi, Gelibolu'da Ahî Musa'ya Malkara'da Yegan Reis'e zaviye ve vakıf kurdurması bu duruma örnektir.¹⁹⁴ Balkan Ahîlerinin faaliyetlerini siyasal ve toplumsal/kültürel olarak iki grupta gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Siyasal olarak; Balkanların Türkleşmesini sağlamaları, orduyu cihada teşvik etmeleri, kırsal ve dağlık bölgelerde teşkilatlanmaları ve bölgenin asayişini sağlamaları örnek verilebilir. Toplumsal/kültürel olarak; meslekî eğitim ve piyasa kontrolü, iskân ettikleri arazileri işlemeleri, vakıf ve zaviyelerle yolcuların barınma ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamaları, uç bölgedeki ahîlerin ihtidaya vesile olmaları, farklı meslek ve zanaatın işbirliği içinde gerçekleşmesini sağlamaları örnek verilebilir.¹⁹⁵

Halvetîlik XVI. yüzyılda Balkanların en yaygın tarikatı olmuştur. Belgrad, Üsküp, Saraybosna, İşkodra gibi yerlerde etkin olmuş ve insanları irşat etmek için çalışmıştır.¹⁹⁶ Halvetî tarikatının bir kolu olan Celvetiyye, Aziz Mahmud Hüdayî'nin gönderdiği müritler aracılığıyla Balkanlarda yayılmıştır.¹⁹⁷ Bulgaristan'da Filibeli İsmail Efendi, Bosna'da Abdürrahman Efendi, Arnavutluk'ta Manastırlı Hasan, Sırbistan'da Ali Efendi Belgradî, Korucuzâde Belgradî ve Münîrî Belgradî Balkanlarda bilinen Celvetî şeyhlerindendir.¹⁹⁸ Bu şeyh ve dervişler İslam'ın Balkanlarda

¹⁹⁴ Hasan Karaköse, "Ahiliğin Balkanlara Geçiş Yolları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 82 (2017): 98-99.

¹⁹⁵ Karaköse, "Ahiliğin Balkanlara Geçiş Yolları", 100-104.

¹⁹⁶ İzeti, XVIII. ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları, 74.

¹⁹⁷ Hasan Kâmil Yılmaz, "Celvetiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 274.

¹⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tacettin Bitici, "Balkanlar'da Celvetîlik ve Münîrî-i Belgradî", *Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyumu, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2005), 2: 219-238.

yayılmasını sağlıyordu. Şeyh ve dervişler bu amaçla kurulan bazı tekke ve zaviyeler derbent olarak da faaliyet göstermekteydi.¹⁹⁹

Barkan'ın XVI. yüzyıl ilk yarısına ait oluşturduğu haritaya bakıldığında, Vardar Hattı doğusunda Müslümanlar çoğunluktadır. Bu yoğunluğun Osmanlı Devleti'nin uyguladığı sürgün yöntemiyle oluşma imkânı yoktur. Bu düzeyde büyük bir yerleşme devletin sürgün ettiği gruplara ilave olarak Anadolu'dan kendi isteği ile gelen grupların da eklenmesiyle ancak oluşmuştur. Bu göçlerin arka planında yatan etken, XIII. Yüzyılda Batı Anadolu'da oluşan yoğun Türkmen nüfusunun mevcut olmasıdır. Osmanlı'nın da Balkan topraklarına hâkim olmasıyla Anadolu'da oluşan nüfus yoğunluğunun Balkanlara taşmasıyla açıklanabilir.²⁰⁰

XIV. yüzyılın sonlarına doğru Timur'un Anadolu'yu istilasından sonra Balkanlara göç dalgası ve iskân olmuştur. Yakın tarihlerde Edirne'nin fethedilip başkent yapılması da reyanın Balkanlara yönelik göç ve iskân hareketini daha da teşvik etmiştir. Bu sebepten bazı tarihçiler Osmanlı Devleti'nin, Rumeli topraklarında devlet düzenini kurup sonra Anadolu'ya geldiği tezini savunmuşlardır. Yapılan bu göçler neticesinde Balkan Dağları silsilesi, Trakya, Doğu Bulgaristan, Meriç Vadisi ve Dobruca'ya iskânlar yapıp buraların kısa bir sürede Türkleşmesi sağlanmıştır.²⁰¹ Yine Timur istilasından kaçan Tatar grubu olan Aktay Han, Eflak ve Tuna üzerinden gelerek Edirne ve Filibe çevresine yerleştirilmiştir. Nüfusları yüz bine yakındır. Aktay Tatarları, çiftlikle uğraşmalarından dolayı Balkanların şenlenmesine önemli katkıları olmuştur.²⁰² Bu iskânlar devletin sistematik olarak uyguladığı iskândan ayrı olarak değerlendirilmelidir.

Osmanlı'nın Balkanlara uyguladığı göç ve iskân faaliyetleri XV. yüzyılın ortalarına doğru yavaşlamıştır. Rodop ve Balkan sıradağlarının ötesindeki iskânlar genellikle uç bölgelere yapılmış ve askerî merkezlerle kuşatılmıştır. Ayrıca bu bölgelere iskân edilenler genellikle sürgüne tabii tutulanlardır.²⁰³

Osmanlı'nın uyguladığı iskân politikasına bakıldığında Müslümanlar fethedilen bölgelerde Hristiyanlardan ayrı köylere yerleştirilmişlerdir. Bunun bazı istisnaları

¹⁹⁹ Orhonlu, *Derbend Teşkilatı*, 102.

²⁰⁰ İnalçık, "Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar", 8.

²⁰¹ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 20; Albayrak, "Balkanlarda Üç Din", 1: 373.

²⁰² Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 28.

²⁰³ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 87.

vardır. Fetih sırasında ahalisinin zorluk çıkardığı bölgelere, fetih sonrasında Hristiyanların içine Müslümanlar iskân edilmiştir. Böylelikle ilgili bölge Müslüman şehri haline gelmiştir. Mesela, Üsküp'te 1455 tarihinde sekiz Hristiyan köye karşı yirmi iki Müslüman köy vardır. Osmanlı'nın fethi esnasında zorluk çıkarmayan yerlerde ise iskânlar Hristiyanlardan ayrı mahallelerde olmuştur.²⁰⁴ Osmanlı'nın uyguladığı bu farklı yaklaşım bölgeyi asimile etme amacı güdülerek yapılmamıştır. Devletler sahip oldukları toprakların tamamen kendi hâkimiyeti ve kontrolü altında olmasını, yönetime karşı isyan ve bozgunculuk girişimlerinin olmamasını ister ve bu ihtimalleri bertaraf etmek için önlemler alır. Osmanlı Devleti'ne daha fetih aşamasında iken zorluk çıkaran grupların ilerideki isyan ihtimalini engellemek amacıyla alınmış devlet refleksidir. Bazı köylerde ise Müslümanlar ile Hristiyanlar birlikte görülmektedir. Bu durum genellikle Hristiyan iken Müslüman olan bir grubun varlığına işarettir.²⁰⁵

Osmanlı'nın uyguladığı iskânların tek amacı fethedilen topraklarda hâkimiyeti kurup yönetimi kolaylaştırmak değildir. Bu topraklarda Osmanlı'nın en önemli sistemi olan tımar da uygulanarak bölgenin hem iktisadî hem zirai hem de sosyal olarak gelişmesi sağlanmıştır.²⁰⁶ İskânların en önemli faydalarından biri de Balkanlara iskân edilenler, bulundukları bölgelerde han, hamam, köprü, medrese, zaviye, imaret, tekke, cami ve mescit gibi Türk-İslam eserleri ortaya koymuşlardır.²⁰⁷ Balkanlarda imar edilen eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bu eserlerin Balkan topraklarında bulunması ülkemizin Balkanlarla irtibatının devam etmesine katkı sağlamaktadır.

XV. ve XVI. yüzyıl tahrir defterlerine bakıldığında köy isimleri dikkat çekmektedir. Bu köy isimlerinin kaynağına bakıldığında ya iskân edilen ahalinin mensup olduğu aşiret, boy, oymak olduğu ya da Anadolu'da ikamet ettikleri dönemde meskûn oldukları yerin ismi olduğu görülmektedir. Ayrıca iskân sonucu oluşan yeni yerleşim birimlerine bakıldığında her nahiye veya kazaya bir beylik, boy veya oymağın adının verildiği de görülmektedir. Yeni kurulan kaza ve nahiyelerin toponimleri hakkında birkaç örnek olarak şunlar verilebilir:

- Karye-i Arablu tâbi-i Bolayır; Arablu'nun, Dögerli, Kadırlı, Bozkoyunlu, Çepni gibi Anadolu aşiretlerinden birinin ismidir.

²⁰⁴ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 58.

²⁰⁵ İnalçık, "Balkanlarda Osmanlı Fetihleri", 2.

²⁰⁶ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 662.

²⁰⁷ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 671.

- Karye-i Oğulbeyi nam-ı diğer Dereköy, tabi-i Ebri; Oğulbeyli/Oğulbeylü, Boz Ulus'a ait cemaatten birinin ismidir.
- Karye-i İymur tabi-i Malkara; İymur/Eymur, oğuzların Üçok koluna mensup Tağ Hanoğullarından bir oymağın ismidir.

XV. yüzyıl tahrir defterleri kayıtlarına göre Trakya ve Meriç Vadisi'ndeki köy isimlerinin Türkmen, Salurlu, Akça-Koyunlu, Kayı gibi göçebe Yörüklerden ötürü; Menteşeli, Saruhanlı, Hamitli, Simavlı, Efluganlı gibi Anadolu'yla alakalı bir yerin adı veya göçebe topluluklarından dolayı verildiği görülmektedir. Bununla beraber Davudbeyli, Turhanlı gibi askerî önderlere; Doğancı, Çavuş gibi müderris, kadı, sekban olan Osmanlı askerî sınıf mensuplarına; Karaca Resul, Hacı Timurhan gibi şahıslara; Kayacık, Ada, Hisarlı, Yarıcılar, Çömlekçi, Eskicepazar gibi coğrafi şartlar ve iktisadi durumlara istinaden verildiği görülmektedir.²⁰⁸

Bir bölgenin iskân sonucu kurulan bir yerleşim birimi olup olmadığını anlamanın yöntemlerinden biri de tahrir defterlerindeki kişi isimleridir. Çünkü Müslümanlar Hristiyanlar ile aynı köylere yerleşmeyip kendi köylerini ayrı olarak kurmuşlardı. Bundan dolayı tahrir defterlerinde bir yerin ahalisinin tamamı Müslüman ismine sahip ise orasının Müslümanların iskânı neticesinde kurulmuş bir yerleşim birimi olduğu sonucuna varmak mümkündür. Tesalya'da bulunan Yenişehir buna örnektir. Ayrıca Gelibolu, Edirne, Serez, Üsküp ve Tırhala gibi şehirlerin ilk sakinleri Hristiyanlar iken Müslümanların iskânı neticesinde şehirler ciddi oranda büyümüş ve nüfusunun büyük bir kısmını Müslümanlar oluşturmuştur. Bu şehirlerde de Müslüman ve Hristiyan mahalleleri birbirinden ayrıdır.²⁰⁹

Osmanlı Devleti'nin Balkanları fethetmesinin ardından gerçekleştirdiği iskân faaliyetinin bir neticesi olarak XV. yüzyıl ortalarında Paşa Sancağı nüfus tahrir defterlerine bakıldığında bölgenin nüfusunun % 80-90 gibi büyük bir oranda Türklerden meydana geldiğini görürüz.²¹⁰ İskân neticesinde oluşan mahalle ve köylerin yerleşim planı Osmanlı'nın yaptırdığı yeni yapılar etrafında oluşmuştur. XVI. yüzyıl sonlarına doğru Sofya tahrir defterine göre şehirde 39 mahalle bulunmaktadır. Örneğin; Saruhan

²⁰⁸ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 207.

²⁰⁹ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 86.

²¹⁰ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 57-58.

Mescidi Mahallesi, Emine Hatun Mescidi Mahallesi, Bazar Mescidi Mahallesi, Cami-i Atik Mahallesi, Turgut Hoca Mescidi Mahallesi, Gül Mescid Mahallesi.²¹¹

Osmanlı Devleti, Anadolu'dan Balkanlara doğru, reayasını sistemli bir şekilde iskân etmiş ve bu bölgelerin imar ve asayişini farklı yöntemlerle sağlamıştır. Balkanların Osmanlı öncesi durumu ile Osmanlı yönetimi altındaki durumu mukayese edildiğinde gerek idarî gerek ictimâî ve gerekse iktisadî açıdan Osmanlı dönemi Balkanı daha müreffeh bir ortama sahiptir. Bu bakımdan Osmanlı, iddia edildiğinin aksine Balkanlarda sistemli bir asimilasyon yürütmemiştir. Günümüzde Balkan devletlerine bakıldığında, farklı dilleri konuşmaları, farklı inançlara mensup olmaları ve köken olarak kendilerini farklı milletlere isnat etmeleri bunun en bariz göstergesidir. Dinî esaslar üzerine kurulan devletlerin inançlarını farklı yollarla yayma girişimi de doğaldır. Roma İmparatorluğu'nun önce putperestliği ardından Hristiyanlığı halkının arasında yaymak için farklı yollar denediği gibi Osmanlı İmparatorluğu da İslamî esaslar üzerine kurulan bir devlet olduğundan İslam dinini ve devlet olarak benimsediği yönetim sistemini yaymak için farklı yöntemler uygulamıştır. Yalnız Osmanlı'nın Roma'dan bir farkı var; Osmanlı bir yeri kılıçla aldıktan sonra bölgenin ahalisine zorla fikrini benimsetmemiştir. İskân, istimâlet, tebliğ, imar ve benzeri yöntemlerle yönetim ve din anlayışını gösterip insanları cezbetmiştir. Görüldüğü üzere iskân, Osmanlı'nın din ve yönetim anlayışını yaymak için kullandığı meşru bir araç konumundadır.

2.3.3. İslamlaşma

Allah'ı Teâlâ, Hz. Muhammed'e (sav.), İslam'ı tebliğ ederek yaymasını emretmiştir.²¹² Hz. Peygamber'in (sav.) vefatından sonra Müslümanlar, İslam'ı yayma görevini üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti de inancı gereği İslam'ı yaymak için çaba sarf etmiştir. Bunun bir gereği olarak fethettiği topraklarda İslam'ın neşet etmesi için farklı yöntemler uygulamıştır. Bunun neticesinde Balkan topraklarında İslam dinine girişler yaşanmaya başlamıştır. Bu vakıya İslamlaşma denir.

İslamiyet öncesinde Balkanlarda dinî durum şu şekildedir; Slavların bir kısmı, Bizans ve papadan baskı görmeleri neticesinde Ortodoks Hristiyanlığını veya Katolik Hristiyanlığını kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. Sırp, Makedonlar, Karadağ

²¹¹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 32.

²¹² “Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.” el-Mâide 5/67.

Sırları ve Türk boylarından bazıları Ortodoksluğu benimsemiştir. Hırvatlar, Slovenler, Orta Avrupalılar, topraklarında yaşayan Hun, Avar ve Bulgar Türkleri de Katolikliği kabul etmiştir. Bir kısım Bulgar Türkü'nün İslam ile tanışması neticesinde İslamiyet Balkanlara girmiştir. Slavlar İslam'a ilgi duymuş ve Hristiyanlık ile İslamiyet arasında ikilem yaşamışlardır. Bu durumu gören Bizans ve papalık uygulamış olduğu baskı ile Slavların İslam'a olan ilgisini kırmayı başarmıştır. Ayrıca Katolikliği seçen Bulgar Türklerinin bir kısmının Ortodoks olması Bizans'ın uygulamış olduğu bu baskıların neticesinde meydana gelmiştir. İslam'dan vazgeçmeyen az sayıdaki Bulgar Türkü Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Dobruca gibi yerlere yerleşmiştir.²¹³

Balkanların İslam diniyle tanışması Osmanlı'nın bu toprakları fethetmesinden öncesine dayanmaktadır. Bilindiği üzere Balkanlarda hüküm sürmüş olan İtil Bulgarları ilk Müslüman devletlerden biridir.²¹⁴ Bununla birlikte Sarı Saltık'ın Balkanlarda gerçekleştirdiği İslamî faaliyetler de mevcuttur. Tüm bu bilgiler Balkanların, Osmanlı fethinden önce İslam ile tanıştığının göstergesidir. Ama İslam'ın en yaygın olduğu dönem Osmanlı'nın hâkim olduğu dönemdir.

Osmanlı'nın Balkanları fethinden sonra meydana gelen İslamlaşmanın genel ve özel olarak ayırabileceğimiz sebepleri mevcuttur. Öncelikle genel sebeplere bakıldığında şunlar sıralanabilir;

- Nemçe Kralı'nın Erdel'e her sene 60.000 kuruş verirken artık vermeyeceği,
- Bizans Devleti'nin ve kilisenin halk üzerindeki baskısı,
- Bizans'ın aldığı vergilerin çok yüksek olması,
- Bizans'ın baskıcı yönetimi,
- Kilisenin monarşisi, dinî ve ahlakî konularda tartışmaların yasaklanması,
- Kiliseye bağlı papazların kötü yaşayışları, vaftiz, günah çıkarma, cenaze, takdis gibi ayinleri gerçekleştirirken yüksek ücret almaları; kırsalda olan din adamlarının cahil olmaları,
- Hristiyanlık doğma ve öğretilerinde meydana gelen farklı yorumların kavgalara, ayrışmalara sebep olması,
- Müslümanlarla kültürel etkileşim ve akrabalık ilişkileri,

²¹³ Albayrak, "Boşnakların Kökeni", 236-237.

²¹⁴ Bazı tarihçiler ilk Müslüman devlet olarak kabul etmiştir.

- Balkanlara iskân edilen Müslümanların örnek hayatları, ihtidaya sebep olacak söz ve davranışlarda bulunmalarındır.²¹⁵
- Osmanlı Devleti’nde adil yargılanma, devletin can ve mal güvenliğini sağlaması²¹⁶ gibi etkenler Balkanlarda İslam dinine yönelimin genel sebepleri olarak kabul edilebilir.
- Balkanlarda Müslüman olmak, Türk toplumu ile kültürel açıdan özdeşleşmeyi doğurmuştur. Bu sebepten bu topraklarda Müslüman olmak Türk olmak olarak görülmüştür.²¹⁷ Bu durum hâkim güç olan ile aynı olmak anlamına gelmiş ve insanların Müslüman olmalarına katkı sağlamış böylelikle İslamlaşmayı kolaylaştırmıştır.

Balkanlarda İslamlaşmaya sebep olan bireysel sebeplere bakıldığında; belli makama ulaşmak veya bireysel psiko-sosyal sebeplerden dolayı Müslüman olan kişiler de mevcuttur. Misal; Atina Kalesi’nde görevli olan Nikola Kaliire, Kaliyaser ve Penopoli adındaki kişiler Müslüman olduklarını ilan etmişlerdir. Bunun üzerine kendilerine ok ve yay tamirciliği görevi verilmiştir. Bu kişilerin görevlerini layıkıyla yapamadıkları görülünce görevden alınmışlardır. Ayrıca bu kişilerin görev alabilmek amacıyla Müslüman oldukları da ortaya çıkmıştır.²¹⁸ Osmanlı Devleti dünyevi bir sebeple Müslüman olanları “ahriyan” adı ile nitelemişlerdir. Bunlar gerçek Müslümanlardan ayrı tutulmuştur.²¹⁹

İskândan sonra zimmîler, Müslümanların hayatlarına yakından şahit olmuştur. Bu durum bir kısım zimmînin Müslüman olmasına vesile olmuştur. 1502 yılında Kesriye kadısına gönderilen hükümde Türklerin yanına emanet olarak bırakılan iki kızın Müslüman olduğu bildirilmektedir. Bu kızların misafir olmalarından dolayı Müslüman olmaları kabul edilmemiş, ailelerine geri verilmiştir.²²⁰

Yine Bosna’da hapsedilen Nikola ve Mihail adındaki kişiler Müslüman olup Tur ve Tursun adını almışlar, Bosna’ya gönderilmek üzere serbest bırakılmışlardır. Boğdan’da Müslüman olan iki kişi serbest bırakılıp aileleriyle beraber İstanbul’a

²¹⁵ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 79-81.

²¹⁶ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 123.

²¹⁷ Halil İnalçık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı (Devlet, Kanun ve Diplomasi)* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 66.

²¹⁸ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 82.

²¹⁹ İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, 21.

²²⁰ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 83.

gönderilmiştir. Malta’da da Müslüman olan 29 kişi serbest bırakılmıştır. Selanik’te Yahudiler tarafından Dârülharp’ten getirilen esirler Müslüman olunca serbest bırakmıştır. Serez ve Selanik kadılarına hükümler gönderilerek Yahudilerin artık kimseyi esir alamayacaklarına dair ferman yayınlamıştır.²²¹ Bu örnekler üzerinden Müslüman olanların taltif edilmesi ve geçmiş hatalarını af gayesiyle serbest bırakılmaları, esaret psikolojisi ve serbest kalma isteğinden dolayı Müslüman oldukları yorumuna sebep olmuştur. Yalnız şunun unutulmaması gerekir; Osmanlı Devleti’nin zimmîlerden Müslüman olan esirleri serbest bırakma gibi genel bir politikası yoktur. Verilen örnekler istisnai durumlar için geçerlidir.

Balkanlarda İslamlaşma yaşanırken Osmanlı Devleti’nin uygulamış olduğu bazı yöntemler, ihtida hareketlerine vesile olmuş ve ihtidayı kolaylaştırmıştır. Fethedilen bölgelerde dul kalan kadınlarla evlenmek yoluyla İslam’ın yayılması bu duruma örnektir. Hristiyan olan kadınlar ya zamanla İslam’ı kabul etmiş ya da onlardan doğan çocuklar Müslüman olarak yetiştirilmiştir. Orhan Bey İznik’in fethinde, gazilerini dul Rum kadınlarla evlenmeye teşvik etmiştir. Aynı şekilde Orhan Bey de Yarhisar tekfurunun kızı Holifera (Nilüfer) ile evlenmiştir. I. Murat ve Süleyman Paşa da aslen Hristiyan olan Nilüfer hanımdan doğmuşlarıdır.

Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında uzlaştırıcı yaklaşımların da İslamlaştırmayı kolaylaştırdığı bir gerçektir. Balkanlarda hüküm süren İslamî tasavvuf ve tarikatların, İslam inanç ve kurallarını geniş bir mistik görüşle yorumlamaları ve dervişlerin çalışmaları da Rumların Müslüman olmalarını kolaylaştırmıştır.²²²

Yeni Müslüman olanlara “tumar veya hisar gediği” verilerek gönülleri hoş edilmiş bununla birlikte ihtidaya teşvik edici bir durum oluşturmıştır. “Müslim nev Ali’ye Selanik’te düşenden hisar gedüğü buyruldu” gibi beratlar bu taltiflere örnektir.²²³

Osmanlı’nın fetihlerini kolaylaştıran ve İslamlaşmaya büyük katkı sunan Türk dervişler, Balkanlarda aktif rol oynamıştır. Dervişler, Osmanlı ordusunun savaşa hazırlanma sürecinde askerlere moral vermiştir. Bununla birlikte seferin düzenleneceği yerde sosyal ve dinî propaganda uygulayarak Osmanlı’nın fethini kolaylaştırmış ve fetih sonrası şehirlerin bünyesinde, siyasî kuruluşlarında gerekli olan toplumsal kaynaşmayı

²²¹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 82-83.

²²² İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, 66.

²²³ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 81.

sağlamışlardır.²²⁴ Dervişlerin çalışmaları neticesinde Balkanlarda en yaygın hale gelen tarikat Bektaşîliktir. Bektaşîlik; Arnavutluk, Makedonya, Dobruca ve Kosova gibi yerlerde Hristiyan ahali tarafından da yoğun ilgi görmüştür. Bektaşîlerdeki Allah, Muhammed, Ali üçlemesi Hristiyanlıktaki teslise benzetilmiştir. Ali ve on iki imam anlayışı Hristiyanlıktaki İsa ve havarileriyle ilişkilendirmiştir. Bu sebeplerden dolayı Hristiyan ahali içinde de ilgi görmüştür.²²⁵

Müslüman olan ilk grup genelde Osmanlı ordusunda hizmet verilenler ve Hristiyan tımar sipahilerdir. Bununla birlikte devletin görev verdiği gruplar, Müslümanlarla iç içe yaşayan ve Müslümanlarla sıkı temas halinde olanlar, Müslüman olmaya daha yakın kişilerdir. Ama bu süreçte Müslüman olmak kesinlikle sosyal bir olaydır ve sosyal faktörlerden kaynaklanmaktadır.²²⁶ Fetihlerin akabinde, fethedilen bölgede bulunan yüksek askerî sınıf mensuplarına tımar verilmiştir. Tımar sahibi olan senyörler birkaç kuşak Hristiyan inancında kaldıktan sonra sosyal koşullar onları Müslüman olmaya zorlamıştır.²²⁷ Osmanlı Balkanlarda tımarları dağıtırken Hristiyan-Müslüman ayrımı yapmamıştır. XV. yüzyılda Tırhala'da 20 Hristiyan sipahi, 19 yeni Müslüman olmuş sipahi vardır. Büyük Hristiyan ailelere mensup olan İshak Bey'in oğlu İsa Bey'in de elinde 116 tımar bulunmaktadır. Yine Kalkandelen'de Zubnik oğlu Mehmet Bey'in elinde 15.235 akçelik tımar bulunmaktaydı.²²⁸ Böylelikle fethedilen bölgelerde senyörlerin Müslüman olması zorlama olmaksızın teşvik edilmiştir.

İslamiyet yalnız halk arasında değil soylular arasında da yayılmıştır. 1556 tarihinde (H. 964) Petro Bey'in kral oğlu hem esir edilen 25 Müslüman'ı kurtarmış hem de kendisi Mehmet adını alarak Müslüman olmuştur. Kendisine 13.000 akçelik tımar verilmiştir. 1559 tarihinde de (Hicri 967) Boğdan voyvodasının oğlu, Mehmet ismini alarak İslam'ı seçmiş ve kendisine Silistre Beyliği verilmiştir. Silistre Beyi olan Mehmet Bey'e devlet erkânında ileri gelenler içinden hediyeler gönderilerek tebrik edilmiştir. Ayrıca Eflak Voyvodası Rodol'un oğlu da yine İslam dinine girmiştir.²²⁹ Bu tür yöntemlerle soyluların İslam dinini seçmeleri kolaylaştırılıp teşvik edilmiştir.

²²⁴ Doğan, "Rumeli'nin İskânı", 671.

²²⁵ Albayrak, "Balkanlarda Üç Din", 1: 378.

²²⁶ İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", 20.

²²⁷ İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, 65.

²²⁸ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 84.

²²⁹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 81-82.

Soyluların İslam'ı kabulleriyle birlikte avamın da İslam'ı kabul etmesinin önü açılmıştır.

Devşirme sisteminin de İslamlaşmaya etkisi vardır. Osmanlı Devleti dönemin şartları gereği pençik sistemi²³⁰ ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmişti. Pençik sisteminin yerine “devşirme sistemi” getirilerek devlet işlerinin daha işlerlik kazanması sağlanmaya çalışıldı. Bu sisteme göre devlet toprakları üzerinde yaşayan gayrimüslim ahaliden yeniçeri ocağında görevlendirilmek üzere çocuklar devşirilirdi. Bu sistemde kırk haneden bir çocuk alınmıştır. Çocukların seçme işinden sorumlu memurlar aracılığıyla yapılan bu işte hangi kazadan kaç çocuk alınacağı belirlenmiştir. Kadılar, sipahiler ve köy kethüdaları çocukların seçiminde bizzat bulunup hilesiz bir şekilde seçim yapılmasını sağlardı. Devşirme olarak alınan çocuğun köyü, kazası, sancağı, ana-baba adı, sipahisinin adı, doğum tarihi ve tüm özellikleri ile sevk memurunun adı iki nüsha olacak şekilde yazılır, bir nüsha devşirme memurunda kalır diğeri de sürücüye verilirdi. Seçim yapılırken Hristiyan çocukların en asili ve papaz çocuklarının seçilmesine özen gösterilirdi. Tek oğul olanlar alınmaz, birkaç oğlan ise en sağlıklı ve güzeli alınırdı. Çocukları seçme işi ince elenip sık dokunarak yapılırdı. Bundan dolayı ilerleyen süreçte sıkıntı doğuracak çocuklar alınmazdı. Mesela, Yahudi çocukları devşirme olarak alınmazdı. Çünkü Yahudiler dinî eğitimi küçük yaşlardan itibaren verirdi. Ana-babası ölmüş çocuklar, köy kethüdasının çocukları, çoban, kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli, sanat sahibi ve şehirde yaşamış çocuklar devşirme olarak alınmazdı.

Söz konusu sistem ilk kez Balkanlarda uygulanmıştır. Üsküp, İştıp, Köstendil, Prizren, Görüce, Samakov, Prebol, Taşlıca, Yanya, Pirlepe, İşkodra, Ohri, İpek (Pec), Dukakin, Kırçova, Foça, Navarin, Manastır, Mostar, İmaçka, İzvornik, Böğürdelen, Niğbolu, Selanik, Vize, Açıakale devşirme toplanan öncelikli yerler olmakla birlikte Eflak ve Boğdan'dan hiçbir şekilde devşirme alınmamıştır. Müslüman olanların çocukları devşirme alınmamasına rağmen Boşnakların, Fatih Sultan Mehmet'e başvurarak çocuklarının devşirme olarak alınması talebinde bulunduğu bilinmektedir. Devşirme olarak Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp, Hırvat, Ermeni milletleri tercih edilirken Türk, Kürt, Acem, Rus, Yahudi, Gürcü, Çingene çocukları devşirme olarak alınmazdı.

²³⁰ Osmanlı askerî sisteminde kara ve deniz seferlerinde ele geçirilen esirlerden “humus-ı şer'î” olarak beşte birini devlet hizmetine alan sitemdir. Bkz. Abdulkadir Özcan, “Pencik” (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 226.

1565 yılında Ohri kadısına gönderilen bir hükümde Mehmet adındaki memur acemi oğlanları²³¹ için çocuk seçerken iyi çocukları seçmemiştir. Bunun karşılığında para almıştır. Görevini yerine getirmeyen memur görevden alınıp soruşturma açılmış ve onun yerine Ali adındaki memur atanarak görevin devamı sağlanmıştır. Ayrıca devşirme oğlanları her yıl alınmamıştır. İhtiyaca göre üç-beş yılda bazen daha uzun aralıklarla alınmıştır. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin ileriye dönük planlar kurarak devleti yönettiğinin göstergesidir.²³²

Devşirme olarak alınan çocuklar Türkçeyi öğrenmeleri için Türklerin yaşadığı köylerde ikamet eden ailelere verilirdi. 4-5 yıl sonra defterleri ile toplanarak ocağa getirilir, istek ve yeteneklerine göre dağıtılırdı.²³³ Bununla birlikte farklı alanlarda eğitim de verilerek gelişimleri sağlanan çocuklar Enderun veya acemi oğlanlar ocağına alınıp yetiştirilmişlerdir. Devşirilen çocukların aileleriyle bağları tamamen koparılmamıştır. Mesela Sokullu Mehmet Paşa'nın kardeşi ile irtibat kurduğu bilinmektedir. Macaristan'da Lipve Sancağı Beyi Mustafa Bey ve Kaptan-ı Derya Çagalezâde Sinan Paşa'nın da ailesiyle görüştükleri bilinmektedir.²³⁴

Devşirme sisteminde çocukların İslam'ı zorla kabul ettirildiklerine dair iddialara karşı şunlar bilinmelidir; Osmanlı Devleti devşirme olarak alınan çocukları özel olarak seçmiştir. Seçilirken Müslüman olma ihtimali de göz önünde bulundurulmuş olması gerekmektedir. Bununla birlikte Müslüman olmaya zorlama yoktur yalnız vaat ve teşvikin olması da kaçınılmaz bir gerçektir. Bunlardan biri “Nevmüslim Akçası”dır.²³⁵ Müslüman olmak isteyen kişi divana gelip sadrazama isteğini aktardıktan sonra kelime-i şehâdet getirir. Hemen orada sadrazam tarafından defterdara emir verilerek yeni Müslüman olan kişiye uygun elbise ve hediye olarak 50 akçe verilirdi. Bu işlemler “Kanun-i Nevmüslim” adlı bir kanuna bağlı şekilde uygulanmaktaydı.²³⁶ Böylelikle yeni Müslüman olan kişi hem ödüllendirilmiş oluyor hem de henüz Müslüman olmayanlar teşvik ediliyordu.

²³¹ Osmanlı Devleti'nde Kapıkulu ocaklarına asker yetiştiren acemi ocağı neferlerine verilen isim. Bkz. Mücteba İlgürel, “Acemi Oğlanı” (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 324.

²³² Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 44-51.

²³³ Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı*, 144.

²³⁴ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 44-51.

²³⁵ İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, 65-66.

²³⁶ Mehmet Zeki Pakalın, “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü” (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), md. 2: Kanun-i Nevmüslim.

İslamlaşma coğrafi olarak incelendiğinde; Balkanlarda İslam dinini kabul eden halk genel olarak Balkanların batısında yaşayan Arnavut, Kosova ve Bosna taraflarında yaşayanlardır. Rodop Dağlık bölgesinde yaşayan Pomaklar da İslamlaşmış olarak kabul edilir. Balkanların doğu kısmında yaşayan Müslümanlar ise genellikle Anadolu'dan Balkanlara gidip iskân edilen halktır.²³⁷ İslamlaşmanın yoğun olduğu Rodop Bölgesi'nde, Arnavutluk ve Bosna'da İslamlaşma kesinlikle devletin zoruyla gerçekleşmemiştir. Rodop Dağlık bölgesi, Arnavutluk ve Bosna sınırlarındaki fakir halk Osmanlı tarafından askerî hizmetlerde kullanılmıştır. Müslüman Türk askeriyle ilişkide bulunan Hristiyan askerler zamanla İslam dinini seçmişlerdir. İslamlaşma uzun bir zaman diliminde gerçekleşen sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmış bir sonuçtur.²³⁸

İslamlaşma kronolojik olarak incelendiğinde; 1488-1491 yılları cizye defterlerine bakıldığında ortalama bir yıl içinde Müslüman olanların sayısı 300'ü geçmemiştir.²³⁹ Bosna başta olmak üzere İslamlaşma şehirlerde ve askerî kesimde başlayıp yayılma göstermiştir. Bosna Sancağı'nda 1489'da Hristiyan nüfusu 25.000 hane iken Müslüman nüfusu 4.500 hanedir.²⁴⁰ XV. yüzyıl Paşa Sancağı tahrir defterlerine göre bölgenin nüfusunun % 80-90'ı gibi yüksek bir oranda Müslümanlardan oluşmaktadır (Bu sancak Trakya'da olduğu için hem çok iskân almıştır hem de uzun süredir Osmanlı'nın elindedir).²⁴¹ Yani XV. yüzyılda Müslüman olan kişi sayısı çok azdır. 1491 kayıtlarına göre Bosna Vishegrad'da 26, Saraybosna'da 31, Karadağ'da 30, Arnavutluk'ta 14, Gümölcine ve Serez Çingeneleri arasında 12, Jambol ve Aitos'ta 5, Tetova'da 4, Strumitza'da 5, Olovo'da 26, Eubea'da 3 aile ihtida etmiştir.²⁴² XVI. yüzyılın ilk yarısına bakıldığında ise ihtida hareketlerinin yoğunlaştığını görmekteyiz. 1528-1529 yıllarında Makedonya'daki 1088 Müslüman'dan 360'ı mühtedir. Pirlepe'de 1528 yılında 240 Müslüman aileden 58'i, Kratova'da 1519 yılında 152 Müslüman aileden 45'i, 1550 yılında 206 Müslüman aileden 5'i mühtedir.²⁴³ 1520-1535 yılları Tahrir Defterlerine bakıldığında Balkanların nüfusu (Tuna ve Sava

²³⁷ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 22.

²³⁸ İnalçık, "Balkanlarda Osmanlı Fetihleri", 8-9.

²³⁹ Hane olarak belirtildiği tahmin edilmektedir.

²⁴⁰ İnalçık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 201.

²⁴¹ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 57.

²⁴² Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 85.

²⁴³ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 85-87.

nehirlerinin güney kısımları) 1.111.799 hanedir. Hristiyanlar 832.707 hane iken Müslümanlar 194.958 hanedir.²⁴⁴

Osmanlı Devleti Balkanların iskânı esnasında yeni yerleşim birimleri yani yeni köy, nahiye, mahalle kurdurmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda İslamlaştırma politikasını hiç gütmmediği iddiasına neden olmuştur.²⁴⁵ Osmanlı, sürgün ve benzeri yollarla Balkanlara gönderip orada iskân ettiği grupları genellikle bölgenin doğusuna yerleştirmiştir. Bu durum Balkanların doğusunda bulunan Müslümanların Anadolu'dan geldiklerinin birer göstergesidir. Balkanların batısında bulunan Müslümanların ise bölgenin yerli halkıdır. Özellikle Arnavutluk, Kosova ve Bosna taraflarında yerli halkın İslam'ı seçtiği bilinmektedir. Rodop Dağlık bölgesinde yaşayan Pomaklar da bu gruptan kabul edilir.²⁴⁶ Ayrıca tahrir defterlerinde Hristiyanların çoğunlukta bulundukları bölgelerde bazı kişilerin baba adı Abdullah olarak geçmektedir. Bu şekilde Hristiyan iken Müslüman olan kişiler farklı kaydedilmiştir. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında İslamlaştırma politikasını uyguladığını göstermektedir. Ama hiçbir zaman zorlama uygulanmamıştır. Aksine Müslüman olmak teşvik edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yüzyıllarca hüküm sürebilmesi bunun kanıtı hüviyetindedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nden önce Balkanlarda Katolikler tarafından Ortodokslara baskı uygulanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı istimâlet politikası Osmanlı'nın fethi öncesinde yayılmış, yerli halk fethi direnmemiştir. Aksi bir durum olsaydı ne Osmanlı Balkanları bu kadar kolay fethedebilirdi ne de Balkanlara uzun süre hükmedebilirdi.

Osmanlı'nın uyguladığı iskândan sonra Hristiyan ve Müslüman ahalinin birlikte ikamet ettiği ve eski ismini saklayan köyler mevcuttur. Bu köylerin çoğu Bizans zamanından kalmış köylerdir. Köyün ahalisi içinde Müslümanlığı sonradan seçen bir kısım halk mevcuttur.²⁴⁷

İslam dinine yeni giren kişilerin isimlerinin İslam'a aykırı olmadığı takdirde olduğu gibi bırakılmasında bir mahsur görülmemiştir. Ama genel olarak isimler de değiştirilerek tam bir Müslüman gibi yaşamaya çalışmışlardır. Verilen isimler genellikle

²⁴⁴ İncalcık, *İmparatorluk Üzerine Araştırmalar I*, 201.

²⁴⁵ Havva Nur Takva, "Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli'de İhtida Hareketleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 12 (2002): 96.

²⁴⁶ İncalcık, "Türkler ve Balkanlar", 22.

²⁴⁷ İncalcık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 57.

Ali, Ahmet ve Mehmet'tir. Müslümanlar için kutsal kabul edilen üç aylarda Müslüman olanlar bulundukları ayların adlarını yani Recep, Şaban ve Ramazan adlarını almıştır. Bununla birlikte Hasan, Mustafa, İlyas, Yunus, İskender, Rüstem, Pervane, Yakup, Ferhat, Sefer, Hürrem, Keke, Bayezid, Süleyman, Mahmut, Murat, Kurd, Keyvan, Hamza, İbrahim, Rıdvan, Kasım, Muharrem, Behrem, Piri, Sinan, Piyale, Osman, Tur, Tursun gibi adları da almışlardır.²⁴⁸

Macaristan'da hiçbir yerde toplu olarak Müslüman olunmamış, ihtidalar hep bireysel kalmıştır.²⁴⁹ Yunanlarda ise Arnavutluk ve Makedonlardan Müslümanların gelmesiyle kısmi ihtida hareketleri gerçekleşmiştir. Bulgarların içinde ihtida edenlerde Anadolu'dan Balkanlara iskân ettirilen Türk ve Tatarların etkisi vardır.²⁵⁰ Pomakların İslam'ı seçmeleri mevzusunda araştırmacıların dayanak noktası "Abdullah oğlu" ifadesidir. 1516 yılı Lofça mufassal tahrir defterlerinde on beş Müslüman hane reisinden altısı, altı bekâr Müslüman'dan dördü "Abdullah oğlu" idi. Buna göre Müslümanların yarısına yakını mühtedir. 1545 yılında ise köy sayısı dokuzdan on üçe, Müslüman sayısı yirmi beş haneye ve dokuz bireysel Müslüman'a yükselme olmuştur.²⁵¹

Osmanlı'nın Balkanlarda zorla Müslümanlaştırma politikası yürüttüğünü iddia eden bazı batılı yazarlar mevcuttur. Unutulmaması gerekir ki İslam dini dil ile ikrarın yanında kalp ile tasdik olması gerekliliğini de savunur. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili bir ayette "Dinde zorlama yoktur."²⁵² diye buyrulur. İslam'ın tebliği esnasında zorlamaların olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Yine başka ayetlerde de İslam'a yakın olan kişilerin (müellefe-i kulûb) ihtidası için İslam'a teşvikler uygulanması gerektiği bildirilmektedir.

Osmanlı'dan önce Balkanlarda İslam'ın yayılması için çalıştığı zikredilen Sarı Saltık adındaki bir derviş vardır. Sarı Saltık'ın gayrimüslimleri ihtida etmek için iki yöntemi kullandığı zikredilmektedir. Birincisi; gayrimüslimlerle yüz yüze savaşarak

²⁴⁸ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 84.

²⁴⁹ Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", 739.

²⁵⁰ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 85.

²⁵¹ Bir hane beş kişi olarak kabul edilmektedir. On beş hane yetmiş beş kişi olur. Altı bekâr da eklendiğinde toplam seksenbir kişi olur. Müslüman olan altı hane ve dört bekârın toplam sayısı 34'tür. Bu sayı da toplam kişinin %42'sine denk gelir. Bkz. Kemal Gözler, "Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Lofça Pomak Köylerinin İlk Müslüman Sakinleri: 1479-1579" (*XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1999), 3: 1413.

²⁵² el-Bakara 2/256.

onları yenip esir almaktır. Ardından onları affedip, Müslüman yapmaktır. İkincisi; Hristiyan ve Yahudi âlimlerine uyguladığı söylenen yöntemidir. Buna göre Sarı Saltık, papaz veya haham kıyafeti giyip bir manastır veya kiliseye gider. Orada Tevrat ve İncil'den pasajlar okuyup vaaz eder. İnsanları kendine ve ilmine hayran bırakır. Ardından Müslüman olduğunu açıklayıp oradaki din adamlarının da ihtidalarına vesile olur. Sarı Saltık'la ilgili farklı menkıbeler ve fikirler mevcuttur. Şîi olduğu kadar Sünnî bir çizgisi olan Sarı Saltık hakkında farklı fikirler ortaya koyulmuştur. Kimileri böyle bir kişinin hiç olmadığını savunurken İbn Batuta'ya göre şeriata uygun olmayan vasıfları olan bir evliyadır. Evliya Çelebi'ye göre mücahit bir evliya iken Ebüsuûd Efendi'ye göre iskelet haline gelmiş bir keşiş olduğu aktarılmaktadır.²⁵³ Muhammed Tayyib Okiç ise yaptığı tetkik sonucunda Sarı Saltık'ın Bektaşîlikle hiçbir bağının olmamasına rağmen vefatının ardından Bektaşî menkıbelerinde isminin geçtiği ve zamanla Bektaşî şeyhi gibi kabul edildiği kanaatindedir.²⁵⁴ Sarı Saltuk'la ilgili yapılmış son çalışmaların birinde Sarı Saltuk'un, XIII. Yüzyılda Anadolu'da göçebe yaşayan bir Türkmen aşiretinin lideri olup aşiretini Kırım ve Balkanlara taşıdığı aktarılmaktadır. Kaynaklarda Sarı Saltuk'la birebir görüştüğü aktarılan İbn Serrac, Sarı Saltuk'un müritleriyle cihat ve gaza ettiğini, gayrimüslimleri ihtida ettiğini, cinlerle, cadılarla savaşan mazlumlara yardım eden ve onları imana getiren bir kişilik olarak betimlenmektedir.²⁵⁵

Balkanlarda Yahudilerin İslamlaşmasına pek rastlanmamıştır. Buna, Yahudilerin kendilerini izole ederek korumaları neden olmuştur. Çok az sayıda Yahudi'nin İslam'a geçtiği tahmin edilmektedir. Yahudilerin Müslüman olmasıyla ilgili bilinmesi gereken Sabetay Sevi (1626-1676) olayı vardır. Sevi, Mesîh²⁵⁶ olduğunu iddia etmiş ve etrafına birçok Yahudi'yi toplamayı başarmıştır. Osmanlı tarafından da tehlikeli olarak görülmeye başlanan Sevi, yargılanmış ve idam ile İslam dinini seçerek manevi olarak sapık fikirlerinden kurtulup kurtuluşa ermesi seçenekleri sunulmuştur. Bunun üzerine Sevi, İslam'ı seçtiğini ilan etmiştir. Bunu üzerine ona tabi olan Yahudilerin çok az bir kısmı da İslam'a geçmiştir. Olay her ne kadar bu şekilde cereyan etmiş olsa da Sevi'nin

²⁵³ Albayrak, "Baklanlarda Üç Din", 1: 377.

²⁵⁴ Muhammed Tayyib Okiç, "Güneydoğu Avrupa'da İslâm'ın Zuhuru", *İslâmi Araştırmalar*, ed. Süleyman Bayraktar 6/2 (1992): 93.

²⁵⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık; Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destani Öncüsü (XIII. Yüzyıl)* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 165-167.

²⁵⁶ Yahudilik ve Hristiyanlık'ta dünyanın sonuna doğru gelmesi beklenen kurtarıcıdır. Bkz. Jacques Waardenburg, "Mesîh" (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 306.

ilerleyen zamanlarda yaptıklarına bakıldığında İslam'ı kalben seçmeyip münafık olduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁷

2.3.3.1. Arnavutluk'un İslamlaşması

Osmanlı'nın Arnavut topraklarını fethi öncesinde Arnavutlar, kilise ve Slav baskısı altında asimile ediliyordu. Slavların uyguladığı baskı neticesinde Ortodoksluk mezhebine girişler de artmış durumdaydı. Baskılar öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki artık Arnavutların yaşadığı sahil şehirlerinde Arnavut isimleri kullanılmamaya başlamıştır. Bu durum Arnavutlara uygulanan asimilasyon politikasının ne denli büyük olduğunun göstergesidir. Osmanlı bu toprakları fethettikten sonra bu topraklar içinde iskân ve yer değiştirme politikası uygulamış baskı nedeniyle kaçan Arnavutları yurtlarına yerleştirmiştir. Böylelikle Arnavutlar kimliklerini tamamen kaybetme tehlikesinden kurtulmuşlardır.²⁵⁸ Batı ve Doğu Rum Kilisesi arasında kalan Arnavutlar, birkaç defa taraf değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu durum Osmanlı'nın bölgeyi fethine kadar sürmüştür.²⁵⁹

Balkanlarda İslamlaşmanın en çok olduğu bölgelerden biri Arnavut topraklarıdır. Arnavutlar arasında İslam'ın yayılması iki aşamada gerçekleşmiştir. Birincisi feodal beylerin Müslüman olmasıdır. Arnavut tarihçi Ferit Duka "Feodallerin İslamlaşmasının, İslam dininin kentsel ve kırsal nüfus kitlelerine yayılmasına yol açtığına şüphe yoktur." diyerek birinci aşamanın ne düzeyde etkili olduğunu dile getirmiştir. İkincisi İslam'ın kentlerde yayılmasıdır.²⁶⁰ İslam'ın halk arasında yayılması ise XV. yüzyılın ikinci yarısını görmüştür.²⁶¹

Osmanlı'nın Arnavut topraklarını fethinden önce ayinler, Latince ve Slavca gibi Arnavutların yabancı oldukları dillerde yapılmaktaydı. Bu durum Arnavutların inançları noktasında üstünkörü bilgiye sahip olmalarına neden olmuştur. Bunun bir neticesi

²⁵⁷ Antonina Zhelyazkova, "Bir Tarih Yazımı Sorunsalı Olarak Balkanlarda İslamlaşma: Güneydoğu Avrupa Perspektifi", *Osmanlı ve Balkanlar- Bir Tarih Yazımı Tartışması* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 295.

²⁵⁸ Hasan Kaleshi, "Türkler'in Balkanlara Girişi ve İslamlaştırılma (Arnavud Halkının Etnik ve Milli Varlığının Korunmasının Sebepleri)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11 (1981): 186-188.

²⁵⁹ Agim Tereziu, *XVI. Yüzyılda Arnavutluk'ta İslam'ın Yayılışı* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010), 2.

²⁶⁰ Ferit Duka, "XV.- XVIII. Yüzyıllarda Arnavud Nüfusunun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2 (1991): 66.

²⁶¹ Tereziu, *Arnavutluk'ta İslam'ın Yayılışı*, 77.

olarak Arnavutlar diğer Balkan halklarına nispeten İslam'ı daha kolay kabul etmişlerdir.²⁶²

Yerli feodal beyler Müslümanlığı seçerek Osmanlı'nın getirmiş olduğu yeni sistemle bütünleşmiş ve Osmanlı'nın fethine kadar olan imtiyaz ve siyasi çıkarlarını koruma altına almışlardır. Arnavut beylerin Osmanlı sultanlarına bağlılıklarını ilan etmeleri ile Osmanlı Devleti içöğlanı politikasını uygulamaya koymuştur. Kostriotalar, Vulkaşinler, Balşalar, Thopialar, Coia Zaccarialar, Musakiler, Zenebbisiler, Aranaitiler gibi aristokrat aileler Osmanlı Devleti'nin gücüne boyun eğip uzlaşmaya gittiler. Osmanlı aristokrat ailelerin bağlılığını kabul edip içöğlanı sistemini uyguladı. Bu sisteme göre, bağlılık sözü veren senyörlerin oğullarından biri saraya gönderilecektir.²⁶³ Böylelikle Arnavut Beylerinin oğulları Sultanın sarayına veya Beylerbeyi, Sancakbeyi gibi üst kademeli devlet görevlilerinin yanına verilip bir nevi esir olarak tutulmuşlardır. Bu süre içinde İslam dininin ilke, kural ve esasları üzerine eğitim görmüşler ve Müslüman olmuşlardır.²⁶⁴ İçöğlanı olarak alınan çocuklar, Türk-İslam terbiyesi ile ders görüp yetiştirilmiş, görgü kuralları, silah talimi, binicilik ve sanat dallarıyla ilgili eğitimler verilmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça öğretilip bu dillerde yazılan eserler okutulmuştur. İçöğlanları hem devlet adamı hem de sanatkâr olarak yetiştirilmiştir.²⁶⁵ Osmanlı Devleti'nin içöğlanı politikasının izlemesinin bazı sebep ve faydaları mevcuttur. Bu politika ile hem İslam dini yayılma olanağı bulmuştur hem de Osmanlı Devleti fethettiği yerleri garanti altına almıştır.

Yerli Hristiyan Beylerden olan Teodor Muzaka'nın oğlu Yakup Bey ihtida etmiş ve Osmanlı idari kadrosunun içine girerek 1442'de Arnavid Sancakbeyi makamına kadar yükselmiştir. Yine Yakup Bey 1431-1432 yılları Arnavid Sancağı tahrir defterlerinde, tımar tevcihine ilişkin bir yazı vermesi vesilesiyle anılmıştır. Yakup Beyin kardeşi Kasım Paşa ise II. Murat ve II. Mehmet'in en seçkin komutanlarından. Güney Arnavut'un önde gelen ailelerinden olan Gjin Zenebisi'nin iki oğlu sultan sarayında eğitim görmüştür. İhtida ettikten sonra Hasan adını alan oğlu 1455'te Kalkandelen subaşı görevini ifa etmiştir.²⁶⁶ Verilen örnekler içöğlanı politikası

²⁶² Kaleshi, "Türker'in Balkanlara Girişi ve İslamlaştırılma", 181.

²⁶³ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 93.

²⁶⁴ Duka, "Arnavud Nüfusunun İslamlaşması Süreci", 64.

²⁶⁵ Ahmet Şimşirgil, "İçöğlanları", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 449-450.

²⁶⁶ Duka, "Arnavud Nüfusunun İslamlaşması Süreci", 65.

neticesinde devlet kademelerinde yükselme fırsatı bulan beylere aittir. Osmanlı'nın uyguladığı bu politikada zorlama ve zulüm söz konusu değildir. İslam'a teşvik ve özendirme olması da makul bir durumdur. Görüldüğü üzere bey çocukları ailelerinden tamamen koparılmamış, doğdukları topraklara hizmet etme fırsatı dahi verilmiştir.

Yerli feodal aileler zamanla İslamlaşmış ve tımar sistemi içinde yok olmuştur. Örneğin; Senyör Karlo'nun oğulları Müslüman Ali ve Pavlo Kurtiktir. Pavlo'nun oğulları İsa Bey ve Mustafa Beydir. Mustafa Bey, Belgrad'da 9.142 akçelik tımarın sahibi; kardeşi İsa Beyin oğulları Yusuf ve İbrahim de Tırhala'da 42.399 akçelik tımarın sahipleridir.²⁶⁷ 1506'da 138 tımandan sadece 7 tanesi Hristiyanların elindedir. Bu durum da tımarların yerli senyörlere verilmesinin İslamlaşmayı olumlu şekilde etkilediğinin göstergesidir. Arnavut Beylerin siyasî ve ekonomik güçlerini koruyabilmek amacıyla Müslüman olmaları Arnavut halkının da zamanla İslam dinini benimsemesine vesile olmuştur. Böylelikle İslamiyet şehirlerde ve kırsalda yayılmaya başlamıştır.²⁶⁸

Kırsal ve kentsel olarak İslamlaşma oranlarına bakıldığında; 1530'lı yıllarda kent Müslüman nüfus oranı %13 iken kırsal bölgelerde Müslüman nüfus oranı %1,7'dir. 1580-1590'lı yıllarda kentlerde Müslüman oranı %41,6'yı görmüş iken kırsal bölgelerde Müslüman nüfus oranı %2,4'tür. XVI. yüzyılın sonlarına doğru kırsalda Müslüman nüfus oranı %3,1'e kadar yükselebilmektedir.

Kentlerde İslam'ın daha çok yayılmasının özel sebepleri vardır. Arnavut kentleri, Osmanlı fethinden sonra Osmanlı taşra sisteminin idarî, iktisadî ve kültürel merkezleri olmaya başlamıştır. Böylelikle Osmanlı askeri ve devlet adamları bu kentlerde birikmiştir. Elbasan, İşkodra, Vulçitrin, Berat, Ohri gibi şehirler Osmanlı devlet adamlarının ikamet ettikleri yerler olmuştur. Durres, Dibra, Kruja, Korça gibi daha küçük şehir, kasaba ve nahiyeler de büyümüştür. XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında Arnavut kentlerinin ekonomik ve toplumsal olarak kalkınması ile nüfusun İslamlaşması paralellik göstermiştir.

Arnavut kentleri iki yolla İslamlaşmıştır. İlki, kentlerde ikamet eden ahalinin ihtida etmesidir. İkincisi de; kırsaldan kente gelen zanaat erbabının İslamlaşmasıdır.

²⁶⁷ Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 160-161.

²⁶⁸ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 94.

Osmanlı, ordunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kentlerdeki üretim miktarını artırma yoluna gitmiştir. Bunun neticesinde zanaat erbabı kişiler kentler gelip yerleşmiştir. Kentlerde baskın durumda olan ve hâkim gücün inancı olan İslam, zanaat erbabının kendini kabul ettirebilmek amacıyla psikolojik olarak etkisini göstermiş ve zanaat erbabının ihtidasına sebep olmuştur. Ayrıca, kendilerine daha iyi bir statüye sebep olan “şehirli” olmayı da sağlıyordu. Bunun örneğini Berat ve Elbasan şehirlerinde görmekteyiz. 1583 yılında köylerden Berat’a 185, Elbasan’a 39 zanaat erbabı gelmiştir. Berat’a gelenlerin soyadlarına bakıldığında kiminin Hristiyan adları olduğu kiminin de “Abdullah” olduğu görülmektedir.²⁶⁹ Bilindiği üzere “Abdullah veya Abdullah oğlu” soyadını almak İslamlaşmanın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Arnavutların Müslüman olmalarını kolaylaştıran etkenlerden biri de Müslümanların bulunduğu ekonomik refahtır. Müslümanların bulundukları maddî refah ve kolaylıklar neticesinde bazı yerli tımar sahipleri İslam’ı seçmiştir. 1432 yılında 335 tımar sahibinden 175’i Müslüman olmuş Arnavut’tur.²⁷⁰ Müslümanlardan daha az vergi alınmıştır. Böylelikle Müslümanlar daha zengin olmuşlardır. Bu durum İslamlaşmayı kolaylaştırmıştır. Ayrıca kırsal bazı bölgelerde cizye vergisini vermemek için de Müslüman olduğunu bilmekteyiz. 1567 yılı Vlora sicillerine göre vergi vermemek için Müslüman olan birçok kişinin olduğuna dair birçok örnek vardır. Aynı şekilde Dukakin, Dibra ve Ohri gibi dağlık yerlerde vergi vermemek için ayaklanma çıkmıştır. Kırsaldaki halk vergide zorlanınca Müslüman olduklarını belirterek cizye vermemişlerdir.²⁷¹

Cizye vergisinin artması, vakıf mülkiyetinin genişletilip güçlendirilmesi, Katolik ve Ortodoks Kilisesinin arasındaki kavgaların kesintisiz bir şekilde devam etmesi Arnavutların İslamlaşma hızını arttıran sebepler olarak görülmektedir. Arnavut topraklarında İslamlaşmanın artması Hristiyan din adamalarının dikkatini celp etmiş ve 1610 yılında Tivar (Antibar) başpiskoposu Marin Bici, Roma’ya göndermiş olduğu raporda, Arnavut köylerinden birçoğunun Hristiyanlığı inkâr ve İslamiyet’i kabul ettiklerini yazmıştır.

Ohri ve Elbasan sancaklarında İslamlaşma %95 düzeylerinde olmuştur. Arnavut nüfusunun tamamı göz önünde tutulduğunda bölgelere göre İslamlaşma farklı oranlarda

²⁶⁹ Duka, “Arnavud Nüfusunun İslamlaşması Süreci”, 66-67.

²⁷⁰ Kaleshi, “Türker’in Balkanlara Girişi ve İslamlaştırılma”, 188-189.

²⁷¹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 94.

gerçekleşmiştir. Kentlerde oran yüksek iken dağlık olup kendi yönetim biçimi olan yerlerde İslamlaşma oranı daha az olmuştur. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Arnavut nüfusunun 2/3'ü İslam'ı kabul etmiştir.

İşkodra, İpek (Peya), Prizren, Priştine, Vulçitrin gibi şehirler diğer şehirlere nispeten daha erken dönemde İslamlaştılar. İslamlaşmış nüfusun “cemaat-i Müslüman” olarak tahrir defterlerine kaydedilmesi İşkodra ve İpek için 1485 yılı, Priştine ve Vulçitrin için 1487 yıllarına denk gelmektedir. Novobırda, Trapçe, Priştine ve Vulçitrin şehirlerinde İslamlaşmış nüfus 1525 yılında kendi mahallelerinde toplanmıştır.²⁷²

XVI. yüzyılının ilk on yılında Arnavutluk nüfusunun %97,8'i gayrimüslimdir. Görüldüğü üzere ihtida hareketleri bireysel olup yaygınlık kazanmamıştır. İhtida hareketlerinin en çok yaşandığı sancak ise Elbasan'dır. XVI. yüzyılın ilk yarısında İslamlaşma %5,6 iken ikinci yarısında %26,1'dir. 1490'da Prizren'de Müslüman bir tek hane bulunurken 1520-1530 yıllarında nüfusun %2,8'i Müslüman olmuştur. XVI. yüzyılda İşkodra şehir merkezinin tamamı Pec şehir merkezinin %90'ının Müslüman olduğu bilinmektedir. 1583'te Berat'ta 650 kişi ihtida etmiştir. Tüm bunlara rağmen Arnavutluk'ta İslam'a girişler kitlesel bir hal almamıştır.²⁷³

Arnavutlar, Katolik ve Ortodoks mezhebi kiliselerinin dayatmaları sonucu mezhep değiştirmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı'nın bu toprakları fethinden sonra Arnavutların Osmanlı'ya karşı giriştikleri mücadelenin temelinde önceden kiliselerden gördükleri baskının bir benzerinin Osmanlı tarafından yapılacağı korkusudur. Arnavutların, Osmanlı ve İslam'ın sömürgeci ve istilacı olmadığını anlamaları için uzun zaman geçmesi gerekecektir. Nitekim Arnavutlar arasında İslam'ın asıl yayılması sükkûnet ortamlarında gerçekleşmiştir.²⁷⁴

Günümüzde bazı Arnavut tarihçiler Osmanlı'nın Arnavutlara asimile uyguladığını iddia etmektedir. Hâlbuki Osmanlı'nın Arnavut topraklarını fethetmesi ve Arnavutların büyük bir kısmının Müslüman olması, Arnavut halkının kimliklerini Osmanlı şemsiyesi altında korumasını sağlamıştır. Ayrıca Arnavut iskân sahası, Osmanlı hâkimiyeti altında iken daha da yayılma olanağı bulmuştur. Tüm bu durumlar ortada iken Osmanlı'nın asimile uyguladığı iddialarını savunanların arşiv belgelerine

²⁷² Duka, “Arnavud Nüfusunun İslamlaşması Süreci”, 69-70.

²⁷³ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 96.

²⁷⁴ Tereziu, *Arnavutluk'ta İslam'ın Yayılışı*, 38.

dayanarak konuyu tekrar incelemeleri tarihî gerçeklerin ortaya çıkması açısından önem arz etmektedir.²⁷⁵

Arnavutluğun İslamlaşmasıyla ilgili tartışma konularından biri de tımar verilen Hristiyanların zorla İslam'ı seçmeleridir. Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlara tımar vermekle amaçladığı birkaç şey vardır. Bunlar; fethedilen topraklarda bulunan senyörlerin gücünden faydalanmak ve senyörleri Osmanlı'ya bağlayarak isyan girişimlerini engellemektir. Bununla birlikte İslamî esasları şiar edinmiş bir ülke olarak inancının yayılmasını amaç edinmesi doğal karşılanmalıdır. Yalnız önemli olan baskı ve zorlamanın olmamasıdır. İddia sahiplerinin elinde Osmanlı Devleti'nin insanları zorla Müslüman yapmaya çalıştığına dair herhangi bir kanıt bulunmamakla birlikte dayanak olarak kabul edilen örnek yani senyörlerin zamanla Müslüman olmaları, Osmanlı'nın yapmış olduğu teşvik edici faaliyetlerin neticesidir. Ayrıca tımarlar verilirken Müslüman olma gibi bir şartın da ileri sürülmemiş olması da yine zorlamanın olmadığı bir göstergesidir.

2.3.3.2. Bosna'nın İslamlaşması

Boşnakların İslam ile ilk tanışmaları IX. yüzyıla dayanmaktadır. Endülüs'te çalışan Boşnaklar, Müslüman Arap denizciler, gezginler ve Türklerle tanışarak İslam'dan haberdar olmuşlardır. Bosna'da İslam'ın yayılma süreci diğer Balkan ülkelerine göre daha belirgindir. Bosna'da İslam'ın yayılması 1526'da Osmanlı'nın Macarları mağlup etmesinden sonra artmıştır. Bu tarihten itibaren İslam çok hızlı bir şekilde yayılma gerçekleştirmiştir ki XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Boşnakların % 80'i ihtida etmiştir.²⁷⁶

Boşnakların Müslümanlığı kabullerinden önce bölgede Bogomilizm denilen bir inanç sistemi mevcuttur.²⁷⁷ Bosna'da İslam'a olan talebin yüksek olması Bogomillerin ihtida etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bogomilizm, X. yüzyılda Bulgaristan'da ortaya çıkmış heretik bir inanç sistemidir.²⁷⁸ Papaz Bogomil tarafından kurulan inanç sistemi Avrupa'nın doğusunda ve batısında pek çok insanı etkilemiştir. Katolik ve Ortodokslar arasında yaşam alanı bulmaya çalışan bu inanç baskıya maruz kalmıştır.

²⁷⁵ Kaleshi, "Türker'in Balkanlara Girişi ve İslamlaştırılma", 193-194.

²⁷⁶ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 97-98.

²⁷⁷ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 97.

²⁷⁸ İsmajil Hodziç, *Bogomilizm ve Bosna-Hersek Bogomilleri* (Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2007), 11.

Bogomillerin şiddete karşı olmalarından dolayı kendilerine yönelik yapılan baskılara silahlı mücadele verdiklerine dair bilgi yoktur.²⁷⁹ Bogomillerin öğretileri ise VIII. yüzyılda Trakya’da bulunmuş olan Maniheist kökenli Pavlikanlardan alınmıştır. İnanç sistemleri hakkında tek kaynak Euthymius Zigabenus’un eseridir.²⁸⁰ Ortaçağ’da zulüm gören hakların sıkıntılarını dile getirmelerinden dolayı toplumun teveccühünü kazanmış ve toplumu yönlendirebilme gücü elde etmişlerdir. Bundan dolayı bölgede Bogomillerden çok Bogomil sempatisi duyan insanlar vardır.²⁸¹

Boşnaklar, İslam’dan önceki inançlarının Bogomil olduğunu savunurlar. Bosna’da Bogomillere “Babun, Kuduger, Kahtar, Pataren” gibi isimler verilmiştir. Bogomilizm, Bosna Kralı Ban Kulin (1180-1204) döneminde Bosna’nın yerel resmi dini olarak kabul edilmiştir. Yerel derebeylerin koruması altında “Bosna Kilisesi” de açılmıştır.²⁸² Bogomiller, özellikle Sırbistan ve Fransa olmak üzere Avrupa’da haclı seferleri ile yok edilmeye çalışılmıştır. Bosna’da ise Bogomillere karşı herhangi bir baskı uygulanmamış Osmanlı’nın bölgeyi fethinden sonra meydana gelen ihtida hareketleri neticesinde Bogomilizm inancı zamanla kendiliğinden yok olmuştur. Yalnız Bogomillerin tek seferde İslam’ı kabul ettiklerini söylemek de doğru olmaz.²⁸³

Bogomillerin kökeni üzerine farklı tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar her ne kadar Bogomiller üzerinden yürütülse de asıl amaç Boşnakların kökenini tespit etmeğe yöneliktir. Böylelikle İslamlaşan Boşnakların aslen hangi millete mensup olduğu ortaya konulacaktır. Müslüman Boşnakların kökeni noktasında farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Hırvatlar, Bogomillerin aslen Roma Katoliklerinden bir grup iken ayrılıp Maniheizm’i seçtiklerini ardından Ortodoks ve Katoliklerden baskı görünce İslam’ı seçtiklerini savunup Boşnakların aslen Hırvat olduklarını savunmaktadırlar. Sırp milliyetçiler; Bogomillerin, Osmanlı fetihlerinden önce Bosna’da oturan Ortodokslar iken Türklerin Bosna’yı ele geçirmesinden sonra İslam dinini seçtikleri tezini savunurlar. Sırlara göre Bosna’da yaşayan Ortodokslar da aslen Sırp Katoliklerdir. Ortodoks kilisesi çalışmaları neticesinde Katoliklere baskı uygulayarak onları Ortodoks

²⁷⁹ Hodziç, *Bosna-Hersek Bogomilleri*, 1.

²⁸⁰ Altan Çetin - Galip Çağ, “Bosna’nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomilliliğin Etkisi”, *Tarih Okulu Dergisi*, 9 (2011): 23.

²⁸¹ Hodziç, *Bosna-Hersek Bogomilleri*, 91.

²⁸² Hodziç, *Bosna-Hersek Bogomilleri*, 35-36.

²⁸³ Muhammed Tayyib Okıç, “Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı: Aleksandar Vasiljevic-Solovjev”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 5/1-4 (1973): 211.

yapmıştır. Böylelikle Bosna'daki Müslümanların kökenini kendilerine dayandırırılar. Müslüman milliyetçiler; Bosnalı Müslümanların aslen Bogomiller olduğunu savunarak Bosnalı Müslümanların, Bosnalı Slavlardan ayrı bir kültüre sahip olduğunu savunmuştur. Tüm bu yaklaşımların yanında XX. yüzyılın başlarında Bosnalı bazı Müslümanlar kendilerini Gotlara yani Ostrogot ve Visigotlardan oluşan Alman kökenine dayandırırılar. 1920 yılında, Osmanlı Devleti ve Müslümanların zor şartların olduğu bir dönemden geçtiği bir süreçte İstanbul'a şeyhülislam ile görüşmeye gelen Bosnalı İslam heyetinin şehüslama yönelttiği "Yugo-Slav ırkına mensup olmamızdan ötürü bizlerin Hristiyanlarla birleşmemizde dinen bir mahsur var mıdır?" sorusuna Şeyhülislam İbrahim el-Haydarî Efendi "Ahkâm-i İslâmîye'de millet ve anasır meselesi mevzubahis olamaz. Slav olduğunuzu bilmekten evvel İslam olduğunuzu bilmeniz lazımdır." diyerek Boşnakların aslının Slavlardan geldiğini teyit etmiştir.²⁸⁴

İslam dini, Maniheist ve Zerdüştlerin bulundukları yerde Hristiyanların bulunduğu bölgelerde daha hızlı yayılmıştır. Bunun örneğini Balkanlarda da görmekteyiz. Çünkü Maniheist İnanç ve pratikleri İslam'daki Bektaşilik inancına yakın görülmüştür. Bogomillerin, Maniheist inancından etkilenmiş olmaları da onların İslamlaşmasını tetikleyen etkenlerdendir. Böylelikle Boşnakların İslamlaşma süreci hız kazanmış oldu.²⁸⁵

Osmanlı Bosna'yı fethedince, oradaki senyör ailelerin mülkiyet haklarını korumalarına müsaade ederek devlete bağlılıklarını arttırmıştır. Böylelikle Bosnalı senyör aileler XX. yüzyıla kadar bu topraklarda yaşama olanağı bulmuşlardır. Bu senyörler hem önceki imtiyazlarını hem de voyvoda unvanlarını korumuştur. İshak Bey'in oğlu İsa Bey, İskender Bey, Ayas Bey, Süleyman Bey, Ahmet Bey, Sinan Bey, Hamza Bey, Hasan Bey gibi kişiler bu ailelerdendir. Dikkat edilirse ismi zikredilen kişiler hep Müslüman isimlerdir. Bunun sebebi Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu istimâlet politikası ve bu senyör aileler ile yürüttüğü ilişkiler neticesinde bu kişilerin zamanla ihtida etmiş olmalarıdır.²⁸⁶ Bosna ve Arnavutluk'ta topraklarını kaybetmemek amacıyla İslam dinini seçen beyler, köylülerin de zamanla İslam'ı seçmesine katkı sağlamıştır.²⁸⁷ Köylüler normalde dinî ve diğer alanlarda değişime kentlilere nispeten

²⁸⁴ Albayrak, "Boşnakların Kökeni", 234-235.

²⁸⁵ Albayrak, "Balkanlarda Üç Din", 371.

²⁸⁶ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 98.

²⁸⁷ Albayrak, "Balkanlarda Üç Din", 1: 373.

daha soğuk bakmalarına rağmen Bosna'da köylüler arasında İslam'ın yayılması şehirlerden önce ve yoğun bir şekilde meydana gelmiştir. Bu durumu Bosna Kralı Stjepan Tomasevic, Papa II. Pivas'a bildirirken, Osmanlı'nın köylülere çok iyi davrandığını, kendilerine katıldıkları takdirde onlara özgürlük vaat ettiklerini yazmıştır.²⁸⁸

Boşnakların Müslümanlaşması sadece dinî boyutuyla gerçekleşmemiş, Boşnaklar Türk kültürünü de benimsemiştir. Boşnakların Türklerin diniyle beraber Türk kültürünü benimsemesi Boşnakların Türkleştiği yorumlarına sebep olmuştur.²⁸⁹ Boşnaklar Türk kültürünü olduğu gibi alıp benimsememiştir. Türk kültürü ile Boşnak kültürünün bir sentezi söz konusudur.

Adem Handzic'e göre Bosna'daki kentlerde İslamlaşmanın en önemli etkeni köylerden gelen nüfus olduğu aktarılmıştır.²⁹⁰ Bosna'nın İslam'ı kabulünde diğer Balkan ülkelerine nispeten farklılık arz eden bir durum da ihtida hareketlerinin kırsalda daha çok olmasıdır. Bunun sebebi olarak Bogomilizm ile papalık arasında mevcut olan çatışmadır.²⁹¹ Bu durum Arnavutluk'ta meydana gelen İslamlaşmanın zıddı niteliğindedir. Arnavutluk'ta kentliler önce İslamlaşmış, köylüler kentlere gelip kentlerde ihtida etmişlerdir.²⁹²

Osmanlı Devleti'nde yüksek kademelerde görev alabilmenin şartlarından biri de Müslüman olmaktır. Bunun düşüncesiyle insanların İslam'ı seçtiğine dair ciddi bir kanıt bulunmamaktadır. Araştırmalarımız neticesinde buna dair yalnız bir olaya denk geldik. Bu olayda da Müslüman olduğunu ilan eden iki kişinin bir kalede ok ve yay tamirciliği görevinin verildiği, ardından bu görevden uzaklaştırıldıkları olayıdır. Bu kişiler samimi bir şekilde ihtida etmemelerinden dolayı Müslüman olmadıkları duyurulmuştur. Ayrıca bu olaydaki kişilere kalede görev verilmesinin sebebi Müslüman oldukları mıdır, bu da bilinmemektedir. Yani Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu bu kuralın, İslamlaşmaya vesile olan bir etken olduğuna dair bir yaklaşım sergilemek yanlış olacaktır.

Balkanlarda meydana gelen İslamlaşma üzerine Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda sistemli bir asimile etme politikası gerçekleştirdiği tezi bazı tarihçilerce

²⁸⁸ Zhelyazkova, "Balkanlarda İslamlaşma", 287.

²⁸⁹ Albayrak, "Boşnakların Kökeni", 235.

²⁹⁰ Duka, "Arnavud Nüfusunun İslamlaşması Süreci", 67.

²⁹¹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 98.

²⁹² Duka, "Arnavud Nüfusunun İslamlaşması Süreci", 67.

ortaya atılmıştır. Eğer iddia edildiği gibi Osmanlı Devleti Balkanlarda asimilasyon uygulamış olsaydı Balkan milletleri bugün Türkçe konuşur ve günümüzde çoğu Müslüman olurdu. Yalnız var olan durum aksinin olduğunu bizlere göstermektedir. Ayrıca Avrupa’lılar tarihte Müslüman olmayı Türk olmakla eşdeğer görse de Balkanların İslamlaşması Türkleşme ile paralellik göstermez.²⁹³ Bunun en açık örneği Boşnakların İslamlaşması’dır. Balkanlarda en yüksek oranda ihtida hareketinin gerçekleştiği yer olmasına rağmen benliğini koruyabilmesi bu iddiaların yanlışlığını göstermektedir. Bu yorumların sebebi Selçuklu ve Osmanlı Devletleri zamanında Türklük ile İslam’ın bir görülmesi ve Anadolu ile Doğu Avrupa topraklarında İslam’ın ilk defa bu kadar güçlü hissedilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun farkına varamamış ve art niyetli bazı araştırmacılar günümüzde bu durumu çarpıtarak Osmanlı Devleti’nin asimile uyguladığı algısını oluşturmaya çalışmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin Bosna topraklarını fethinden sonra gelişen İslamlaşma olayı neticesinde nüfus hareketliliğinin nasıl oluştuğuna dair veriler tabloda verilmiştir.²⁹⁴

Bosna Sancağı			
Yıl	Hristiyan Aile	Müslüman Aile	Toplam
1468	37.457(%99.)	332 (%0.90)	37.789
1485	30.552(88,10)	4.134(11,90%)	34.686
1489	25.068(85,48)	4.485(14,52%)	29.553
1520-1536	19.619(53,67)	16.935(46,33)	36.554

2.3.4. Millet Sistemi

Osmanlı Devleti hâkim olduğu topraklarda yaşayan insanları “tebaa” olarak adlandırıyordu. Tebaa kelimesi “tabi olan” anlamına gelmektedir. Devlet bu tebaayı “Müslüman tebaa ve gayrimüslim tebaa” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Osmanlı Devleti yönetim anlayışına göre gayrimüslim tebaa, Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan, devletin kurallarına uyup devlete tabii olan ve devlet tarafından korunan reayadır.²⁹⁵

²⁹³ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 99.

²⁹⁴ Kemal Nurkiç, *Bosna-Hersek’in İslamlaşma Süreci (XV. ve XVI. Yüzyıl)* (Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2007), 69.

²⁹⁵ Sancaktar, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti”, 37.

Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu topraklarda var olan toplulukları din ve mezheplerine göre örgütleyerek yönetmesine millet sistemi denir.²⁹⁶ Balkan tarihçisi George Castellan'a göre Osmanlı'da millet, ahlakî ve milli temellere dayanan ancak imparatorluk yasalarına da ters düşmeyen, önderlerinin hiyerarşik sorumluluğu altında kendi kendini yöneten ve Osmanlı Devleti tarafından tanınan dinî topluluktur.²⁹⁷ Her iki tanımda da öne çıkan yaklaşım, farklılıklara saygı, devlete tabi olmak ve bir otoriteye bağlı yönetilmektir. Millet kavramı, Osmanlı'nın klasik döneminden itibaren kullanılmıştır. Osmanlı'nın son asrında dinî grupları ifade etmenin yanında ırkları da ifade etmek için kullanılmıştır.²⁹⁸

Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet'in ilk olarak uyguladığı millet sistemi ile gayrimüslimlere din ve hukuk işlerinde dönemin diğer devletlerine kıyasla büyük hoşgörü göstermiş ve Müslümanlardan ayrılmak suretiyle de toplumun dinî hassasiyetini de korumuştur.²⁹⁹ Milletlere, Osmanlı'ya bağlı kalmak kaidesiyle kendilerini yönetebilmek ve sorunlarını çözüme ulaştırabilmek için birçok hak tanınmıştır. Kendilerine has okullar, mahkemeler, hastaneler, yurtlar, vakıflar açıp bunları işletebilmişlerdir.

Osmanlı'da üç büyük millet vardır. Rumlar, Ermeniler, Yahudilerdir. Rum milleti nüfus açısından en büyük millettir. Rum Milleti, sadece Yunanları kapsayan bir yapıda değildir. Aslında tüm Ortodoks Hristiyanları kapsamaktadır. Bundan dolayı Rum Milleti; Yunanları, Sırpı, Bulgarları, Arnavutları, Eflâkları ve Karadağlıları kapsamaktadırlar.

Rumlara millet statüsü İstanbul'un fethinden sonra verilmiştir, ve Rumlar, millet statüsüne kavuşmuş ilk millettir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra Fener Rum Patrikhanesinin başındaki patriği görevden alıp onun yerine aşırı anti-Katolik olan Gennadius'u getirmiştir. Böylelikle Rum Milleti'nin merkezi Fener Rum Patrikhanesi, başı da Fener Rum Patriği olmuştur. Gennadius'tan sonra gelen patriklerin seçimi Rum Milleti'nin ileri gelenlerince yapıp Osmanlı padişahının onayından sonra görevlerine başlamışlardır. Görevde olan patriğin vergi yükümlülüğü yoktur. Sultan

²⁹⁶ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 9.

²⁹⁷ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 120.

²⁹⁸ İlber Ortaylı, "Millet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 66.

²⁹⁹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 10.

tarafından berat verilerek göreve gelen patrik görevden alınamazdı.³⁰⁰ Fatih Sultan Mehmet'in Rum Patrikliği'ne Gennadius'u ataması hem siyasi hem de dinî bir adımdır. Böylelikle tebaası olan Ortodoks Hristiyanları devlete bağlamış ve Katoliklerle aralarına mesafe koymalarını sağlamıştı. Sultan Fatih, patriğe hem ruhanî mezhep işlerinde hem de dindaşlarının idarî meselelerinde yaptırım gücü vermiştir. Gregoryen Ermenileri hariç tüm Ortodokslar böylelikle Fener Rum Patrikhanesine bağlanmış oldu. Gregoryen Ermenileri ise Yahudi Milleti'ne bağlanmıştır.³⁰¹

Patriklerin görevleri yalnız dinî işlerle kısıtlı değildi. Dinsel meseleleri çözüme kavuşturmak, kiliseye (Rum Milleti) mensup kişileri kontrol ve disiplin altında tutmak, kilisenin mal varlığını idare etmek, gerektiğinde kendine bağlı din adamlarından vergi toplamak, evlilik, boşanma, miras mevzularında kural koymak ve uygulanmasını sağlamak gibi farklı görevleri mevcuttur. Evlilik, boşanma ve miras konularında taraflar Rum Milleti'ne mensuplarsa Roma Hukuku'na göre hüküm verilirdi. Yani milletlerin sistem içinde kendi hukuk sistemlerini uygulamalarına müsaade edilmiştir. Patrik, devlet ile millet arasında arabuluculuk da yapmaktaydı. Patriğin bu geniş yetkileri patriklikte geniş bir bürokrasinin oluşmasına neden olmuştur.³⁰²

Osmanlı'nın fethi öncesinde Bulgarlar Çar Simon döneminde (893-927) Bulgar Patrikhanesi oldu. Bu patrik Osmanlı'nın fethinden sonra 1393 yılında lağvedildi. Çar Duşan döneminde (1308-1355) yükselen Peç Patrikhanesi Osmanlı'nın fethinden sonra 1459'da lağvedildi. Bulgar ve Sırp Ortodoks Hristiyanlar, 1453 senesinde Fener Rum Patrikhanesine bağlandı.³⁰³

Sırp Ortodoksları hoşnut kılmak amacıyla 1557 tarihinde Peç (İpek) Patrikhanesi kuruldu. Bu patrikhane aslen Sırp devşirmesi olan Sokullu Mehmet Paşa'nın önerisi ile Kanunî Sultan Süleyman tarafından kurulmuştur. Patrikliğin başına Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın kardeşi olan Ortodoks rahip getirilmiştir. Sırp Patriğinin otoritesi Sırbistan, Bosna ve Macaristan bölgelerini kapsamaktaydı. Sırp Patriği ve bağlı din adamları XVII. ve XVIII. yüzyılda baş gösteren Osmanlı-Avusturya savaşında

³⁰⁰ Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti", 37-38.

³⁰¹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 10-11.

³⁰² Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti", 38.

³⁰³ Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti", 38.

Habsburglara destek verince patrik kapatılmıştır. Sırp Kilisesi, Fener Rum Patriği'ne bağlanmıştır.³⁰⁴

1870'te merkezi İstanbul'da olan Bulgar Eksarlığı kurulmuştur. Fener Rum Patrikliği'ne bağlı olan Bulgar Kilisesi ve papazhanesi Bulgar Eksarlığı'na bağlandı. Böylelikle Bulgar Ortodokslar Fener Rum Patrikliği'nden tamamen ayrılmış oldu. 1885'te de Romen Kilisesi'nin bağımsızlığı tanındı.³⁰⁵

Çoğunluğu Ortodoks Hristiyan olan Ermeniler, millet statüsünü 1461 yılında almıştır. Bursa Ermeni Başpiskoposu İstanbul'a getirilip Sulu Manastırına yerleştirilerek Ermeni milletin başı yapılmıştır. Ermeniler İstanbul fethedildikten sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından, Samatya ve Sulu Manastırı gibi semtlere yerleştirilmişlerdir. Zanaat erbabı olan Ermenilerin bir kısmı Anadolu'nun muhtelif şehirlerinden İstanbul'a getirilerek zanaat ve ticaret hayatının gelişmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle Ermeni Kilisesi, Fener Rum Patrikhanesi ile Ermeni Millet Başı da Rum Patriği ile aynı statüye getirildi. Ermeni Milleti otoritesi Kıpti Romanları, Suriyeli ve Mısırlı Ermenileri, Bosnalı Bogomilleri ve Paulikanları (Düalist Hristiyan mezhebidir.) kapsamaktadır.³⁰⁶

Osmanlı Balkanları fethettikçe karşılaştığı topluluklarından biri de Yahudilerdi. Yahudilere millet statüsü 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla tanınmıştır. Bu sürece kadar Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan dinî yaşayış noktasında herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmamıştır. Yahudilerin dinî lideri hahambaşıdır. İlk hahambaşı Fatih Sultan Mehmet tarafından seçilen Musa Kapsalı'dır. Kapsalı'den sonra gelen hahambasıları Yahudi ileri gelenleri tarafından seçilerek Osmanlı Padişahının beratından sonra görevine başlamıştır. XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başlarında İspanyol, Portekiz ve İtalyanlarca kovulan Yahudiler, dönemin Osmanlı Padişahı tarafından İstanbul ve liman şehirlerine yerleştirilmişlerdir. XV. ve XVI. yüzyıllarda İstanbul'a 30-40 bin, Selanik'e 15-20 bin civarı Yahudi nüfusu göç etmiştir. Selanik'e Yahudi göçü o kadar çok olmuştur ki XVI. yüzyılda Selanik nüfusunun %60'ı Yahudilerden müteşekkildi. XVII. yüzyılda Yahudilerin başta Avrupa olmak üzere

³⁰⁴ Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti", 38-39.

³⁰⁵ Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti", 38-39.

³⁰⁶ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 121.

farklı bölgelere göç etmesi sonucunda yüzyılın sonlarına doğru Yahudi nüfusu 40.000’lerden 12.000 civarlarına kadar düşmüştür.³⁰⁷

Katolikler, başlarda ayrı bir millet statüsüne sahip olmasalar da Rum Patriğine bağlı olarak kabul edilmişlerdir.³⁰⁸ Sultan Fatih, Galata’da bulunan Katoliklere, devlete tabii olmak kaydıyla her türlü dinî işlerinde serbest olduklarına dair bir ferman vermiştir. 1463 yılında bazı ayrıcalıklar verilerek Katolik kiliselerini biraz daha özerk hale büründürmüştür. Bosna-Hersek bölgesinde yaşayan Katolikler Hırvatlardan meydana gelmekteydi. Katoliklere millet statüsünün verilmeme sebebi nüfuslarının az olması ve papaya bağlı olmalarıdır.³⁰⁹ Katolik Ermeniler, Ermeni Kilisesinden ayrılarak Katolik Kilisesini 1832’de kurmuştur. 1852’de de ABD ve İngiltere’nin yürüttüğü çalışma sonucunda Protestan Ermeniler de Ermeni Kilisesinden ayrılarak Protestan milletini oluşturmuştur.³¹⁰ Yalnız Katolik ve Protestan Milletleri genel olarak yokmuş gibi kabul edilmektedirler.

Osmanlı Devleti’nin Millet Sistemini uygulamasının altı nedeni vardır. Bunlar;

1. İslam’a göre Hristiyanlık ve Musevilik Allah tarafından gönderilmiş eski dinlerdir. Bunlar “ehl-i kitap” olarak nitelendirilir. Bu sebepten ötürü ehl-i kitaba saygı gösterilip Müslüman idareciye boyun eğdiği sürece korunmalıdırlar.
2. Gayrimüslimler Osmanlı devlet otoritesine bağlı kaldıkları sürece Osmanlı da onları korumuştur. Burada azınlıkların devlete karşı birleşip isyan veya başkaldırı ihtimalleri bertaraf edilmiştir. Bu konuda Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik akımı etkili olana dek başarı sağlanmıştır.
3. Ortodoks ve Ermenilere birçok haklar sağlanarak Katoliklerle araları açılmıştır. Katolikler ile Ortodoks ve Ermenilerin birleşmeleri engellenmiştir.
4. Peç (İpek) Sırp Kilisesi ve Bulgar Eksarlığı kurarak, Fener Rum Patrikhanesinin nüfuzunu kırmış oldu.
5. Gayrimüslim zanaatkâr ve tüccara daha rahat çalışma ortamı sunularak Osmanlı şehirlerinin ekonomik refahı arttırılmış oldu. Özellikle Katoliklerin baskısından

³⁰⁷ Sancaktar, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti”, 39-40.

³⁰⁸ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 121.

³⁰⁹ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 11; Sancaktar, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti”, 40-41.

³¹⁰ Sancaktar, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti”, 41.

kaçan Yahudilere bu ayrıcalıkların sağlanması Osmanlı Devleti için ekonomik canlılık sağlamıştır.

6. Sistemin uygulanmasıyla devlet sınırları içinde daha huzurlu bir yaşam sürülmüş, Osmanlı'nın en önemli sistemi olan tımar sistemi daha sağlıklı uygulanmış, devşirmelerin seçim ve yetiştirilme süreci daha sağlıklı yürütülmüştür.³¹¹

Millet sisteminde zamanla bazı düzenlemeler yapılmıştır. Kısaca değinecek olursak; 1856'da Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere üç hak genel olarak tanınmıştır. Bunlar; vilayet ve belediye meclislerinde uygun oranlarda temsilci bulundurulması, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye gayrimüslimlerden de üye kabul edilmesi, millet örgütlenmeleri yeniden düzenlenerek millet meclislerine ruhaniler dışında halktan da temsilcilerin bulunmasıdır.³¹²

1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile millet sisteminde ilan edilen nizamnameler ile bazı değişikliklere gidilmiştir. Rum Milleti Nizamnamesi, Protestan Nizamnamesi, Ermeni Milleti Nizamnamesi, Yahudi Milleti Nizamnamesi ve Bulgar Eksarlığı bu düzenlemelerdir.

Protestan Nizamnamesi ile İngiltere ve Prusya gibi devletlerin büyükelçilerinin girişimleri neticesinde Protestan Cemaati 1850'de ilan edilmiştir. Protestan Cemaati resmen kurulmuş ve Osmanlı Devleti tarafından tanınmış oldu. Protestan Nizamnamesi 1878'de yürürlüğe girmiştir. Protestanlara verilen berat öteki milletlere verilen berattan farklılık arz etmekteydi. Protestanlara imtiyaz ve ayrıcalıkları kapsamamaktaydı ve Protestanları millet statüsüne getirmemiştir. Protestanların ibadet ve ayinlerini serbest bir şekilde yapabilecekleri, padişahın izni ile kiliselerin dış müdahaleden korunacağı belirtilmiştir.³¹³

Yahudi Millet Nizamnamesi: 1865'te yayımlandı. Laik İdari Konseyi oluşturularak hahamların yetkileri kısıtlandı. Hahamlar sadece dinî konularda otorite sahibi olmuşlardır.³¹⁴

Bulgar Eksarlığı: Bulgarlar, Fener Rum Patrikhanesinin Rumlaştırma politikasına maruz kalmışlardır. Rumlar, Bulgarların kilise okullarını kapatmış ve

³¹¹ Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti", 42-43.

³¹² Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 16-17.

³¹³ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 18-19.

³¹⁴ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 20.

kiliselerde sadece Rumca ibadet yapılması kuralını getirmiştir. Bu baskılar üzerine Bulgarlar ile Rumlar arasında çekişme yaşanmıştır. Bulgarların “Bulgar Eksarlığı” adıyla bir kilise kurmalarına 1870’te izin verilmiştir.³¹⁵

Gayrimüslimler, millet sistemi ile koruma altına alınarak yaşamlarını devam ettirmiştir. Avrupa’da farklı inanç ve millet kavgaları mevcutken Osmanlı Devleti, millet sistemini uygulayarak gayrimüslim tebaaya birçok hak tanımıştır. Gayrimüslimler Osmanlı ülkesinde zimmî statüsünde yaşıyordu. Zimmet statüsünün getirdiği bazı sorumluluklar vardır. Bunlar; sosyal hayatta Müslümanlara benzememek, gümrük vergisini yüksek düzeyden ödemektir. Ayrıca, önceki Hristiyan devletinin aldığı bazı vergileri örfî hukuk çerçevesinde devam ettirmiştir.³¹⁶ Osmanlı’nın Müslüman tebaasından aldığı çift resmi vergisinin gayrimüslimlerdeki karşılığı ispençtir. Bu vergiye kulluk vergisi de denilmiştir. Bu vergi, Balkanlarda gayrimüslim tebaanın diğer bölgelere nisbeten daha yoğun olmasından dolayı başlarda yalnız Balkanlardan alınmıştır. Trakya bölgesinde ise ispenç vergisinin alınması nadir görülmekteydi. Trakya’da Müslümanların yoğunlukta olmasının bu durumda etkisi vardır. Zamanla Doğu Anadolu ve Gürcistan’ın alınmasıyla ispenç vergisi buralarda da alınmaya başlanmıştır. İспенç vergisi evli erkeklerden 25 akçe, dul kadınlardan 6 akçe olacak şekilde alınmıştır. Vergi gayrimüslim olan köylü, göçebe, şehirli ve kasaba ahalisi olan herkesten alınmaktaydı. Farklı sebeplerden ötürü bazı gruplar bu vergiden muaf tutulmuştur. Voynuklar³¹⁷ ve akrabaları muaf tutulanlardandır. Arnavut taifesi hisarları korumak karşılığında ispenç ve diğer vergilerden muaf tutulmuştur. Saldırıya açık Ege Denizi adaları da ispenç ödememiştir. Madenlerde çalışanlar ispenç vergisinden ya muaf tutulmuş ya da yalnız 12 akçe (kimi zaman 6 akçe) ödemişlerdir. Eflâklar da farklı hizmet ve aidat karşılığı toptan bir vergi ödediklerinden ispenç ödememişlerdir. Ermeniler de “marhasiyye” adında bir vergi ödemelerinden dolayı ispençten muaf tutulmuşlardır.³¹⁸ Vergiler genellikle tımar sahibine verilmekteydi. Bazı durumlarda doğrudan devlet hazinesine aktarıldığı da olmuştur.³¹⁹

³¹⁵ Toprak, *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*, 20-21.

³¹⁶ İnalıcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, 63-64.

³¹⁷ Osmanlı döneminde Rumeli’de Hristiyanlardan oluşturulan askerî teşkilâta verilen addır. Bkz. Ayşe Kayapınar, “Voynuk” (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 126.

³¹⁸ Halil İnalıcık, “Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu”, *Belleten* XXIII/92 (1952): 602-608.

³¹⁹ Halil İnalıcık, “İспенç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 177.

Zimmîler can ve mal güvenliği gibi genel ve hayati olan konularda Müslümanlara verilen hakların aynısından yararlanmıştır.³²⁰ Osmanlı'da zimmî olan bazı milletlere ayrıcalıklar da tanınmıştır. Martolos denilen Hristiyan askerler, voynuk denilen sipahi Bulgarlar bu duruma örnektir.³²¹

II. Murat, Selanik'e iskân ettiği Türk çiftçi ailelerine Hristiyanlardan aldığı evlerin mülkiyetini vermiştir.³²² Gayrimüslimlerin ata binip silah kullanmaları yasaktı. Gayrimüslimlerin, Müslümanlar ile karıştırılmamaları için Müslüman olmadıklarını belli edecekleri kıyafetler giymeleri gerekmekteydi. Aşırı lüks ve gösterişten uzak durmaları gerekmekteydi. Mabetleri Müslümanlarınkinden daha büyük, gösterişli ve yüksek olamazdı. Mabetlerin tamiri izne bağlıydı. Devlet görevlisi olarak yüksek veya önemli makamlara gelebilmek için Müslüman olunması gerekiyordu.³²³ Tüm bunlara rağmen, Osmanlı Devleti gayrimüslimlere zulmetmiştir, haksızlık yapmıştır denemez. Bu kuralların varlığı gayrimüslim tebaayı dinî, ekonomik ve sosyal alanlarda engellemek değil, onları devletin kontrolü altında tutmak ve devlet disiplini ile yönetmek/işlerini yapmalarını sağlamaktır. Osmanlı'nın uyguladığı millet sistemi dönemin Avrupa'sıyla kıyaslandığında Osmanlı'nın insanî haklar mevzusunda Avrupa'nın çok ilerisinde olduğu görülmektedir.

2.3.5. İdari Yapı

2.3.5.1. İdari Taksimat

Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatı aşağıdan yukarıya köy/karye, nahiye, kaza, sancak/liva ve eyalet şeklindedir. Köyler nahiyelere bağlıdır. Nahiyelerin birleşmesiyle kazalar oluşur. Kazaların yöneticisi kadı, subaşı ve alaybeyidir. Kadılar, askerî mevzular hariç şer'î ve hukukî işler ve kazanın iaşesini temin, belediye ve hükümetin merkezden istediği işleri yapmakla yükümlüdür. Subaşıları, kazanın güvenliğinden sorumludur. Alaybeyi ise askerî işlerden mesuldür.

Sancaklar, XVI. yüzyıldan itibaren tahrir defterlerinde geçmektedir. Sancaklar, sancakbeyi tarafından idare edilmektedir. Sancakbeylerinin askerî ve idari olmak üzere iki alanda görevleri vardır. Savaş zamanında yönetici olduğu bölgeden asker ve lojistik ihtiyaçlardan ne gerekli ise temin etmek, sancağın asayişini sağlamak, kalpazanlıkla

³²⁰ İnalçık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, 64.

³²¹ Ortaylı, "Millet", 30: 67.

³²² Bunun sebebi Osmanlı'da mirî arazi sisteminin var olmasındandır.

³²³ Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti", 41.

mücadele etmek, özel görevde olan devlet memurlarına yardımcı olmak, suçluları cezalandırmak, sınır bölgesinde ise komşu ülkeyle ilişkilerin iyi olmasını sağlamak gibi birçok görevi mevcuttur.³²⁴ Sancak beyleri sorumlu oldukları yerlerde sınırsız yetki sahibi değildir. “*Emval nâzırı*” olarak nitelendirilen ve direk İstanbul’dan emir alan görevliler sancak beylerinin yetkilerini sınırlandırmıştır.³²⁵ Bu görevliler, defterdarlık kurumu oluşmadan önce merkezî hazineye karşı sorumlu olan maliye görevlileridirler.³²⁶

1475’te Osmanlı’nın Balkan topraklarında on yedi sancağı vardır. Bu sancaklar; İstanbul, Gelibolu, Edirne, Niğbolu ve Zagora, Vidin, Sofya, Sırbıya (Laz-ili), Sırbıya (Despot-ili), Vardar (Evrenosoğulları), Üsküp, Arnavut-ili (İskender Bey’e ait), Arnavut-ili (Araniti’ye ait), Bosna (Krala ait), Bosna (Stefan’a ait), Arta, Zituni ve Atina; Mora ve Manastır’dır.³²⁷

Sancakların birleşmesi ile eyaletler (beylerbeylik) meydana gelir. Eyaletler, beylerbeyi veya buna denk gelen mîr’î mîrânlar tarafından yönetilir. XIV. yüzyılda padişah, Anadolu’da ise Rumeli’de bulunan en üst düzeydeki yönetici oranın beylerbeyi konumuna geçmekteydi. Süleyman Paşa bu şekilde görev almıştır. Yalnız bu süreçte Rumeli Eyaleti daha kurulmamıştır.³²⁸ Ardından bu görevi yapmak üzere I. Murat tarafından 1362’de Lala Şahin Paşa görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme ile Osmanlı’nın ilk eyaleti olan Rumeli Eyaleti resmen kurulmuştur. Ardından 1393 tarihinde Anadolu Eyaleti de kurularak eyalet sayısı ikiye yükselmiştir.³²⁹

Bölgenin denizle ikiye ayrılmış olması dönemin şartları göz önüne alındığında devletin fiilen iki bölgeye ayrılmasını da gerekli kılmıştı. Rumeli Beylerbeyi, Osmanlı’nın ilk beylerbeyi olmasından dolayı diğer beylerbeylikleri kurulduğunda dahi özel mevkisini korumuştur. XIV.-XV. yüzyıllarda Rumeli Beylerbeyi sürekli Osmanlı başkentinde bulunup divan toplantılarına katılmıştır. Osmanlı’nın Balkanlarda yaptığı fetihlerde elde edilen topraklar Rumeli Beylerbeyliği’ne eklenmiştir. Genişleyen

³²⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 85-87.

³²⁵ Nedret Güngördü, *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülkî İdareleri* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1988), 3.

³²⁶ Bilgin Aydın - Rıfat Günelan, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Defterdarlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *The Journal Of Ottoman Studies*, 30 (2007): 59.

³²⁷ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 208.

³²⁸ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 85-87.

³²⁹ Halil İnalçık, “Eyalet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 448-449.

topraklar neticesinde yeni beylerbeyliklerin kurulması ihtiyacına binaen 1541’de Budin Beylerbeyliği kuruldu. Zamanla beylerbeyliklerin sayısı artarak devam etmiştir.³³⁰

XVI. yüzyılda toplam 32 beylerbeyliği bulunmaktaydı. Bunların beş tanesi Balkanlardaydı. Bunlar; Rumeli Beylerbeyliği, Bosna Beylerbeyliği, Budin Beylerbeyliği, Tameşvar Beylerbeyliği ve Ege Takımadaları (Kaptanpaşa) Beylerbeyliğidir. Bu beylerbeyliklerinin merkezleri; Rumeli’nin ilk olarak Edirne iken sonra Manastır olmuştur. Bosna’nın Saraybosna, Budin’in Buda, Tameşvar’ın Tameşvar ve Ege Takımadalarının Gelibolu’dur. 1590 yılından itibaren beylerbeylikleri “eyalet”, beylerbeyi de “paşa” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.³³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu isim değişikliğinin 1580 yılında olduğunu belirtmektedir.³³²

XVII. yüzyılın ortalarında Balkanlarda eyaletlerin ve sancakların taksimi şu şekildedir:

- Nemçe Kralı’nın Erdel’e her sene 60.000 kuruş verirken artık vermeyeceği,
- Rumeli Eyaleti: Mora, İskenderiye, Köstendil, Tırhala, Silistre, Niğbolu, Ohri, Avlonya, *Vulçitrin*, Yanya, Elbasan, Çirmen, Selanik, Budin, Vize, Delvine, Üsküp, Kırkkilise, Akkırman, Dukakin, Vidim, Alacahisar, Prizren, Özi ve Azak.
- Cezayir-i Bahri Sefid (Kaptanpaşa) Eyaleti: Gelibolu, Eğriboz, Karlı-ili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Biga, Sakız, Suğla, Mehdiye, Kocaeli, Mezestre, Nakşe, Misistire.
- Budin Eyaleti: Budin, Semendire, Peçevi, İstolni, Şolnok, Belgrad, Estergon, Segedin, Zigetvar, Özek, Seksar, Simontorno, Nivograd, Kapan, Mohaç, Sirem, Hatvan, Füle, Seçan, Eğri, Knije.
- Tameşvar Eyaleti: Lipova, Modova, Göle, Yanova, Çanad.
- Bosna Eyaleti: Hersek, Kilis, İzvornik, Rahavice, Kırka.³³³

Ardından XV. yüzyılda Rum (Sivas-Amasya) ve Karaman Eyaletleri de kurularak eyalet sayısı daha da attırıldı. Beylerbeyi, askerî, tımar tevcihi, bölgenin güvenliğini kapsayan tüm işlerden mesuldür. Adlî işlere kadılar bakardı. Beylerbeyi sefere gittiğinde yerine “mütesellim” bölgeye bakmaktadır. Beylerbeyi vilayet

³³⁰ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 208.

³³¹ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 124.

³³² Güngördü, *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülkî İdareleri*, 2.

³³³ Güngördü, *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülkî İdareleri*, 17-18.

merkezlerinde ikamet etmektedir. Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi ilk kurulduğunda Edirne iken ilerleyen süreçte Sofya ve en sonunda Manastır olmuştur. En üst düzey beylerbeyi Rumeli Beylerbeyliği'dir. Rumeli Beylerbeyi terfi ederse Dîvân-ı Hümâyûn'da sonuncu vezir olarak görev alırdı.³³⁴

Zaman zaman eyaletlerin sınırlarında değişim olduğunu da bilmekteyiz. Örneğin, Balkanlarda yeni kurulan Cezayir-i Bahr-i Sefîd (1533) ve Bosna Eyaletleri Rumeli Eyaleti'nden bazı sancakları almıştır. Cezayir-i Bahr-i Sefîd, Gelibolu, Eğriboz, Karlı-ili ve Midilli'yi almıştır. Bosna Eyaleti de Kilis (Klis), Hersek, Pojega, İzvornik (Zvornik), Zaçana (Zaçasna ve Pakrač), Rahovica (Orahovica), Kırka'dır (Krka). Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize, Kırkkilise, Bender ve Akkirman sancakları da Özi ve Silistre Eyaletlerine verilmiştir. Balkanlarda yeni eyaletlerin kurulması ve Rumeli Eyaleti'nin sancaklarını yeni kurulan eyaletlere verilmesiyle 1644 yılında Rumeli Eyaleti'nde kalan sancaklar Köstendil, Tırhala, Prizren, Yanya, Delvine, Vulçitrin, Üsküp, İlbasan, Avlonya, Dukakin, İşkodra ve Voynuk'tur.³³⁵ Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla beraber irili ufaklı eyaletler kuruldu. Bu eyaletlerin kurulması neticesinde Rumeli Eyaleti İşkodra, Ohri ve Kesriye'den ibaret kaldı.

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da eyaletler selyaneli (yıllıklı) ve selyanesiz (yıllıksız) olarak ikiye ayrılıp yönetilmiştir. Selyaneli eyaletlerde tımar sistemi uygulanır; selyanesiz eyaletlerde ise tımar uygulanmayıp alınacak vergilerden oradaki görevlilerin maaşı düşülerek vergi tahsili yapıldı. Selyanesiz eyaletler; Rumeli, Budin, Anadolu, Karaman, Dulkadir, Sivas, Erzurum, Diyarbekir, Halep Şam, Trablusşam'dır. Selyaneli eyaletler ise; Mısır, Habeş, Bağdad, Basra, Yemen, Kaptanpaşa, Trablusgarb, Tunus ve Şam'dır.³³⁶

Bir de imtiyaz sahibi hükümetler vardır. Bu hükümetler iç işlerinde serbest olup Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmiş özel bir statüye sahip olan yönetimlerdir. Eflak, Boğdan ve Erdel imtiyazlı hükümetlerdendir. Bunların kral veya beyleri kendi içlerindeki asillerden Osmanlı tarafından seçilmiştir. Onlar da Osmanlı'ya belli miktarda vergi vermekteydiler. Özerk konumda olmayıp İstanbul merkeze bağlı konumda olan bölgelere atanan memurlar genellikle yerel beylerden seçilmeye çalışılmıştır. İstanbul'dan atanacak yöneticilerin taşrayı yerel beyler kadar iyi

³³⁴ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 88.

³³⁵ İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 210.

³³⁶ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 88.

tanımamaktaydılar. Bunun neticesinde başarılı olamama ihtimalleri vardı. Kendi milletini ve topraklarını tanıyan yerel yöneticilerin Osmanlı hâkimiyetini kabul ederek daha başarılı olma ihtimalleri yüksek olduğundan bu yöntem uygulanmıştır.³³⁷ Bu uygulama devşirme sistemi ile birleşince bölge ahalisinden alınan çocuklar Osmanlı hâkimiyeti bilinciyle yetiştirilip bölgelere yönetici olarak atanmaktaydılar.

Kırım Hanlığı ve Mekke-i Mükerrreme Emirliği'nin yönetimlerine kısaca değinmemiz gerekmektedir. Kırım Osmanlı'nın hâkimiyetini kabul etmiş, hutbelerde padişahın adı okutulmuş, iç işlerinde serbest bırakılmıştır. Savaş zamanlarında orduya asker göndermiştir. Mekke-i Mükerrreme Emirliği ise Mısır'ın alınmasıyla Osmanlı'ya bağlanmıştır. Osmanlı kutsal topraklara her yıl "Sürre Alayları"nı göndererek bölgenin ihtiyaçlarını karşılamıştır.³³⁸

2.3.5.2. Toprak İdaresi

Osmanlı'da topraklar sahipleri bakımından üçe ayrılır. Arz-ı öşrî, Müslümanların topraklarıdır; arz-ı harâcî, zimmîlerin topraklarıdır; arz-ı ta'zif veya arz-ı emriyye, fetihlerle ele geçirilip idare edilen topraklarıdır. Osmanlı Devleti, Balkanlarda fethettiği toprakları devlet arazisi olarak tapulamıştır. Kilise, manastır ve vakıflar bu tapulama işleminin dışında kalmıştır. Bununla birlikte bazı yerlerde eski sahiplerine bırakmış buraları mülk tımarı olarak adlandırmıştır.³³⁹

Osmanlı kanunnamelerinde topraklar 5 kısma ayrılmıştır. Birincisi arazi-i memlûkedir. Bu topraklar mülk yani reayanın şahsi topraklarıdır. Toprak sahibi, alım-satım, vakfetme, hibe etme ve benzeri şekillerde tasarruf sahibidir. İkincisi arazi-i mevkufedir. Vakıf topraklarıdır. Üçüncüsü arazi-i metrukedir. Terk edilmiş topraklardır. Bu topraklar gerekli görülürse toplumun maslahatı gereği kullanıma tahsis edilebilir. Dördüncüsü arazi-i mevattır. Hiçbir işe yaramayan topraklardır. Bir toprak parçasının herhangi bir amaçla kullanılabilip kullanılamaması önemlidir. Beşincisi arazi-i emriyyedir. Diğer bir ismi mirî topraklardır. Bu toprakların mülkü devlete aittir. Vergisinin büyüklüğü ve hizmet çeşidine göre sınıflandırılmış topraklardır. Toprak, üzerinde yaşayanlara ait olmayıp orada bulunanlar kiracı durumundadırlar. Balkanlardaki toprakların büyük bir kısmı bu toprak statüsündedir. Bu topraklar kendi

³³⁷ Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti", 46.

³³⁸ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 88-90.

³³⁹ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 90.

içinde “dirlik, paşmaklık, malikâne, yurtluk, ocaklık...” gibi bölümlere ayrılmaktadır. Bunlar içinde en önemli olanı dirliklerdir. Dirlik topraklar *has*, *zeamet* ve *tımar* olarak üçe ayrılmıştır.³⁴⁰

Has topraklar; senelik 100.000 akçe ve üzeri gelire sahip olan topraklardır. Üst düzey devlet görevlilerine tahsis edilir. Padişaha verilen kısmına *havass-ı hümayun* denir. *Havâss-ı vüzerâ* ise divan üyeleri, vilayet yöneticileri, sancak beyleri (mirlivâlar), Beylerbeyileri (mîr-i mîrânlar) içindi.³⁴¹ Has sahibi devlet erkânı ilk beş bin akçe hariç her beş bin akçelik gelir için devlete *cebelü* denilen asker yetiştirirdi.³⁴² Kanunî Sultan Süleyman’ın (1520-1566) saltanatının ilk yıllarında Rumeli Eyaleti sancaklarının isimleri ve sancak beyi hasları “*Bosna 739.000, Mora 606.000, Semendire 622.000, Vidin 580.000, Hersek 560.000, Silistre 560.000, Ohri 535.000, Avlonya 535.000, İskenderiye/İşkodra 512.000, Yanya 515.000, Gelibolu 500.000, Köstendil 500.000, Niğbolu 457.000, Sofya 430.000, İnebahtı 400.000, Tırhala 372.000, Alacahisar 360.000, Vulçitrin 350.000, Kefe 300.000, Prizren 263.000, Karlı-ili 250.000, Eğriboz 250.000, Çirmen 250.000, Vize 230.000, İzvornik 264.000, Florina 200.000, İlbasan 200.000, Çingene 190.000, Midilli 170.000, Karadağ 100.000, Müselleman-i Kırkkilise 81.000, Voynuk 52.000.*” şeklindedir.

Çingene, Müsellem ve Voynuk belli bir bölgeye ait sancaklar değildir. Dağınık olan belli zümrelerin belli bir sancak beyi hükmü altında toplanmışlardır. Ayrıca Selanik Sancağı genellikle padişah hassı olarak kullanılmakta veya emekli vezirlere verilmektedir.³⁴³

1527-1528 yıllarında Balkanların³⁴⁴ dirlik sisteminden gelen toplam vergi 198.206.192 akçedir. Balkanlardaki arazilerin %48’i padişah hassı iken %46’sı ümera hassı, zeamet ve tımarlardan oluşmaktaydı.³⁴⁵

Zeamet topraklar; yıllık geliri 20.000-100.000 akçe arasında olan topraklardır. 50.000 akçeden fazla geliri olan zeametlere ağır zeamet, zeamet sahibine de *zaîm* denir. 1520-1535 yılları arasında Rumeli Eyaleti’nde 384 zeamet vardı. Zemaet sahibi de has

³⁴⁰ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 91-93.

³⁴¹ İncelik, “Tımar”, 41: 167.

³⁴² Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 93-94.

³⁴³ İncelik, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 209.

³⁴⁴ Kaynakta Balkanlar yerine Rumeli Eyaleti ismi kullanılmıştır. Ancak kaynaktaki bilgilerden Rumeli Eyaleti ifadesinin Balkanlar yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.

³⁴⁵ Ömer Lütfi Barkan, “Tımar”, *İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 12/1: 288.

sahipleri gibi ilk beş bin akçe hariç her beş bin akçe için devlete *cebelü* denilen askerleri yetiştirmekle görevlidir.³⁴⁶

Osmanlı defter-i hâkânî emini olan Aynî Ali Efendi Balkanlardaki bazı şehirlerin 1534 yılındaki zeamet sayısını vermektedir. Buna göre; Paşasancağı 237, Mora 100, Yanya 62, Tırhala 36, Köstendil 48, Ohri 60, Dukakin 10, Avlonya 38, İlbasan 18, Selanik 35, Delvine 24, Üsküp 20, Vidin 12, Alacahisarı 27, Prizren 17, Vulçitrin 10, Silistre 10, Niğbolu 60, Çirmen 20, Vize 20, Kırkkilise (Kırklareli) 11 zeamete sahiptir.³⁴⁷

Tımar toprakları ise bir yıllık geliri 1.000-20.000 akçe arasında olan topraklardır. Tımar sahiplerine *sahib-i arz* denir. Tımar sistemine benzer sistemler önceden Mısır, Bizans ve Türk-İslam devletlerinde karşımıza farklı şekillerde çıkmaktadır. Yalnız Osmanlı Devleti bunlardan faydalanarak kendine has bir toprak düzeni olan tımar sistemini kurmuştur. Tımar sisteminin ilk olarak ne zaman başladığına dair tartışmalar mevcut olmakla birlikte ilk tımar kayıtları I. Murat devrine denk gelmektedir.³⁴⁸

Tımar sisteminin en önemli özelliklerinden biri miras olarak bırakılamamasıdır. Hizmet karşılığı askerlere ve yöneticilere verilen tımar kimi zaman sivil halka da verilmiştir. Yaygın kanaat tımarın yalnız Müslümanlara verildiğinden yana olsa da Hristiyanlara da tımar verilmekteydi.³⁴⁹ Osmanlı, Balkanlarda yüksek askerî mensuplara tımar vermiştir. Ayrıca Tımar verilen kişilerde Müslüman olma şartı aranmamıştır. Tımar alan senyörler bir iki kuşak Hristiyan olarak kalmaya devam etseler dahi sosyal koşullar onları Müslüman olmaya zorlamıştır.³⁵⁰ 1454 yılında Teselya'da Tırhala Sancağı'nda bulunan 182 tımandan 146'sı Müslümanlara, 36 tanesi de gayrimüslimlere verilmiştir. Sahib-i arzlar, ilk üç bin akçelik gelir hariç her üç bin akçelik gelir için *cebelü* beslemek zorundadır.³⁵¹

Tımar sisteminin bazı yönlerinden ötürü Avrupa'daki feodal sisteminin aynısı olduğu iddaları vardır. Öncelikle bilinmesi gereken nokta şudur; feodal beyler toprağı kendi nam hesaplarına göre işletmekteydiler. Osmanlıda ise toprağın mülkiyeti devlete

³⁴⁶ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 94-95.

³⁴⁷ Aynî Ali Efendi, *Kavânî-i Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân* (İstanbul: Bilinmiyor, 1863), 40-41.

³⁴⁸ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 95-96.

³⁴⁹ Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti'nde Tımar*, trc. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Teori Yayınları, 1985), 99.

³⁵⁰ İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, 65.

³⁵¹ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 98.

ait olup tayin ve atama durumlarında toprağın başındaki sipahi değişmekteydi.³⁵² Köylülerin tımar sipahisine karşı öşür ödeme ve köyde ambar yapmak dışında bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Sipahinin köylüden parasız yiyecek ve misafirperverlik istemesi dahi yasaktır.³⁵³ Tımar sipahisi devlet adına mirî toprakların kiraya verilmesinde görevli olan, idaresine nezaret eden ve hizmeti karşılığı devlete ait vergilerden bir kısmını kendine toplayan kişidir.³⁵⁴

Toprağın ekilememesi veya öşrün verilmemesi durumunda sahib-i arz çiftbozan vergisi alma hakkına sahipti. Çiftçi toprağını terk etmemeliydi. Çiftçinin kaçması durumunda sahib-i arz on yıl içinde çiftçiyi geri getirme hakkına sahipti. Böylelikle üretim sürekliliği sağlanmış ve sahib-i arzın geliri güvence altına alınmıştı.³⁵⁵

Aynî Ali Efendi Balkanlardaki bazı şehirlerin 1534 yılındaki tımar sayısını vermektedir. Buna göre; Paşasancağı 1788, Mora 600, Yanya 345, Tırhala 439, Köstendil 1017, Ohri 342, Dukakin 52, Avlonya 479, İlbasan 138, Selanik 262, Delvine 125, Üsküp 344, Vidin 190, Alacahisarı 509, Prizren 225, Vulçitrin 302, Silistre 422, Niğbolu 344, Çirmen 130, Vize 79, Kırkkilise (Kırklareli) 18, Akkirman 914, Tekfurdağı (Tekirdağ) 323 ve Okçabolu 88 tımara sahiptir. Ayrıca zikrettiği yerlerde bulunan cebelü sayısını 20.200 olarak vermektedir.³⁵⁶

Tımarın zirve noktası Kanunî devridir. İltizam sistemi ilk defa Kanunî devri vezir-i azamlarından Rüstem Paşa'nın sadrazamlık devrinde uygulanmıştır. Mültezimlerin temel gayesi çok para toplayıp yüksek gelir elde etmek olduğu için tımar sisteminde bozulmalar başladı. II. Selim döneminde Sokullu Mehmet Paşa, tımarındaki bozulmaları engellemeye çalışmıştır. III. Murat devrinde bozulmalar daha da artmıştır. Tımarların rüşvet ve hediye karşılığı verilmesi bu döneme denk gelmektedir. Dirlik sahibi, vezir-i azam veya beylerbeyine rüşveti verip tımarı alıp tımarı mültezimlere vermiştir. Mültezimler de reayayı sıkıştırarak vergileri tahsil etmeye çalışmıştır. Reaya bu durum karşısında zor durumda kalmış, vergisini veremeyenlerin ürününe veya toprağına el konulmuştur. I. Ahmet devri vezir-i azamı Murat Paşa, bozulan tımarları

³⁵² Ömer Lütfi Barkan, "Feodal Düzen ve Osmanlı Tımar'ı", *Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler 1)* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980), 876.

³⁵³ Ömer Lütfi Barkan, "Balkan Memleketlerinin Ziraî Reform Tecrübeleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 4/4 (2012): 491.

³⁵⁴ Barkan, "Balkanlarda Ziraî Reform", 493.

³⁵⁵ İncalcık, "Tımar", 41: 170.

³⁵⁶ Aynî Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân*, 40-41.

düzeltelemeye çalışmış lakin başarılı olamamıştır. IV. Murat, devletin kötü gidişini fark edip Koçi Bey'e rapor hazırlatmıştır. Koçi Bey'in hazırladığı rapordan sonra padişah, tımar defterlerini iki defa gözden geçirtmiş ve haksız yere tımar alanların beratlarını ellerinden almıştır. I. İbrahim dönemi vezir-i azamı Kara Mustafa Paşa, IV. Murat devrindeki ıslahatları devam ettirmek istemişse de idam edilmiştir. IV. Mehmet devrinde Köprülü Mehmet Paşa, tüm tımar ve zeamet sahiplerinin beratlarının yenilenmesi emrini vermiş ve birçok kez dirlik yoklaması yaptırmıştır. Yalnız amaçlanan düzeyde bir iyileşme sağlanamamıştır.³⁵⁷

Anonim bir eser olan *Kit'ab-ı Müstetab*'dan tımar sisteminin bozulma sebebi olarak devlet ileri gelenlerinin rüşvetle tımar dağıtmaları ve tımar sahiplerinin elinden tımarlarını almaları olarak aktarılmıştır. Bunun da III. Murat devrinde başladığı ifade edilmektedir.³⁵⁸ Rüşvet verme olayına Nâima da sıklıkla değinmiştir.³⁵⁹ Rüşvetler kimi zaman pişkeş (hediye) sunmak şeklinde de verilmekteydi. Vezirler, beylerbeyileri, Hristiyan cemaat liderleri, patrikler dahi padişaha miktarı belirlenmiş pişkeşler sunmak zorundaydı. Misal; Rumeli beylerbeyi atandığı anda padişaha 10.000 akçe, Rum Ortodoks Patriği 20.000 akçe sunardı. Padişah da bu kişilere kaftan, zengin koşum takımlarıyla bir at, kürk ve kılıç ihsan ederdi. Bu ihsan hem sunulan hediyelerin karşılığı hem de atandıkları makamın simgesiydi. Pişkeş sunma usulu ilerleyen zamanlarda hazine için düzenli bir gelir kaynağı konumuna gelmiştir.³⁶⁰ Koçi Bey de III. Mehmet döneminde Yeniçeri ocağına yapılan gereksiz alımlar neticesinde eski usulü bilmeyen kişilerin ocağa yerleşmesi ve bu kişilerin liyakatsizliklerinden ötürü bozulmaların başladığını tespit etmiştir.³⁶¹ Canikli Ali Paşa'nın tımar sisteminin bozulma nedenlerini üç sebepte açıkladığı aktarılmaktadır. İlki, seraskerin işe yarar ne kadar tımar varsa kendine yakın olanlara dağıtması. İkincisi, işe yarar tımarların çoğunun vezir ve devlet ricalinin eline düşmesi. Üçüncüsü, büyük tımar sahiplerinin açıklarının gedik peyda etmeleri sebebiyle kendilerinden yeterince faydalanamamalarıdır. Canikli Ali Paşa'dan aktarıldığına göre sistemin düzletilebilmesi için tımar ve zeamet sahiplerinin topraklarının olduğu yerlerde ikamet etmesi, ekip

³⁵⁷ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1985), 64.

³⁵⁸ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 100.

³⁵⁹ 1 Rebi'ül-evvel 1648 tarihinde yapılan tayinlerde verilen rüşvetler için bkz. Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1140-1141.

³⁶⁰ Halil İnalcık - Halil Berktaş, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 114-115.

³⁶¹ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, trc. Yılmaz Kurt (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 47-50.

biçerek oraları yurt edinmeleri gerektiği ve devletin tımar ve zeamet sahiplerine tohum ve öküz vermek kaydıyla ziraat yapılmasını desteklemesi gerektiğini, en önemlisi tımar ve zeametlerin liyakat sahiplerine verilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁶² Tımar sahiplerinin 1550 yılından itibaren tımarlarına gitmeyip bu toprakları mültezimlere vermesi de sistemin bozulmasının temel sebeplerindendir.³⁶³

Osmanlı Devleti'nin en önemli sistemi denilebilecek tımar sisteminin bozulması neticesinde eski rağbetini kaybetmiş, 1844 yılından itibaren zaptiye (jandarma) ve başka hizmet kollarının da kurulmasıyla sessiz sedasız bir şekilde ortadan kalkmıştır.³⁶⁴

³⁶² Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 100-101.

³⁶³ Güngördü, *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülkî İdareleri*, 5.

³⁶⁴ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, 101.

İKİNCİ BÖLÜM

NÂİMA TARİHİ'NE GÖRE BALKANLARDA SOSYAL HAYAT

1. MUSTAFA NÂİMA EFENDİ VE TARİH-İ NÂİMA

1.1. Mustafa Nâima Efendi'nin Hayatı

1065 (1655) yılı civarında Halep'te doğmuştur. Asıl adı Mustafa'dır.³⁶⁵ “Nâima” mahlasının devlet hizmetine girmesinden sonra o dönemin divan kâtiplerine mahlas verilmesi geleneğine uyularak verildiği düşünülmektedir. Eserinde kendisi için kimi zaman “*ben-i bikes Nâim, dai-i fakir Mustafa Nâim veya Nâima*” mahlasını kullanmıştır. Devrinin tarih vesikalarında ismi sürekli “Nâima” olarak geçmiştir.³⁶⁶

Nâima'nın doğduğu dönemde Devlet-i Aliyye'nin başında IV. Mehmet vardır. Nâima yeniçeriye mensup bir aileden gelmektedir. Bu dönemde Sultan Süleyman Dönemi'nin tersine yeniçerilerin evlenmesi ve daimî ikamet etmesinin önünde bir engel yoktur. Osmanlı eyalet sistemi içerisinde ailesinin konumu siyasetçiler tarafındadır. Çünkü dedesi ve babası yeniçeri olarak savaştan ziyade siyaset yapan kimselerdendir. Ayrıca ailesi Osmanlı'ya ve Osmanlı hanedanına sadık bir tebaa ve İslam'a da hizmetkârdır.³⁶⁷

İlk eğitimini Halep'te alan Nâima'nın bu yılları hakkında ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. Yalnız ailesinin bulunduğu mevcut durum göz önüne alınırsa Halep'te aldığı eğitimin kendisine iyi bir altyapı oluşturduğu çıkarımını yapmak yanlış olmaz.

1091 (1682) yılı civarında İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı'nın Viyana yenilgisinden dolayı devlet ve toplum kademelerinde var olan sarsıntılara rağmen cevval zekâsı, ilmi ve irfanıyla kendini İstanbul'da çabuk tanıtmıştır. Ailesinin de etkisiyle burada kendine bir hami bularak sultan II. Süleyman zamanında “saray-ı atik baltacılar ocağına” girmeyi başarmıştır.³⁶⁸ Kendisine bu kapıyı açan hamisinin kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte ilk hamisinin ilim ve kemal erbabını çok seven İbrahim Efendi olduğu ihtimali kuvvetlidir.³⁶⁹

³⁶⁵ Mehmet İpşirli, “Naîmâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 316.

³⁶⁶ Havva Nur Takva, *Nâima'ya Göre Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı (1574-1659)* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017), 11.

³⁶⁷ Ali Coşkun, *Osmanlı'da Din Sosyolojisi: Naîmâ Örneği* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 16.

³⁶⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, XII.

³⁶⁹ Takva, *Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı*, 11-12.

Baltacılar ocağına giren Nâima buradaki eğitime ek olarak Bayezid Cami derslerine de devam etmiştir. Böylelikle ilimle olan bağını kuvvetlendirmiş, muhtelif özelliklerini de geliştirmiştir. Bu geliştirme devlet kademelerinde de kendini göstermiş, bürokraside farklı kademelerde görevlendirilmiştir. 1686'da Dîvân-ı Hümâyûn kâtipleri arasına dâhil olmuş, dönemin Divan çalışanlarına mahlas verme geleneğinden ötürü ailesinin verdiği "Na'im" ismi "Nâima" olmuştur. Kendisi gibi Baltacılar Ocağından yetişme olan Kalaykoz Ahmet Paşa'nın kâtipliğini yapmıştır. Sarayda Nâima'yı himaye edenler arasında Resi'ül-Küttâb Rami Efendi ve Rumeli Kazaskeri Yahya Çelebi de bulunur. 1700 yılında Rami Efendi'nin aracılığıyla ilim ve sanat erbabının hamisi olan Amcazâde Hüseyin Paşa ile tanıştı. Hüseyin Paşa'nın Şârihülmenârzâde Ahmed Efendi'nin yazdığı tarihin müsveddelerini 1702'de kendisine verdiği bazı müsveddeleri temize çekmesini istedi. Bu olay üzerine Nâima, Osmanlı Devleti'nin ilk vakanüvisi olarak kabul edilmeye başlandı.³⁷⁰

Nâima kendisine verilen görevi yerine getirmeğe başlamış eserinin birinci cildini Hüseyin Paşa'ya sunmuştur. Bunun üzerine kendisine bir kese atıye ve İstanbul gümrüğü mukataasından 120 akçe maaş bağlanmıştır. Nâima geriye kalan müsveddeleri de toplamak istemişse de Edirne Vakası'nda vuku bulan kanlı olaylardan dolayı bu düşüncesini bir müddet ertelemek zorunda kalmıştır. 1703'te III. Ahmet'in tahta geçmesi ve cülus bahşişi dağıtması ortalığı bir nebze sakinleştirmiştir. İlmi çalışmalara destek veren yeni Sadrazam Hasan Paşa, Nâima'yı ikinci cildi yazması için teşvik etmiştir. Böylelikle Nâima eserin ikinci cildini de telif etmiştir.³⁷¹

1704'te Nâima'nın Baltacılar Ocağında arkadaşı olan Kalaykoz Ahmet Paşa vezir-i azam olmuştu. Eski arkadaşlığının getirdiği hukuk ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın da desteğiyle Anadolu Baş muhasebeciliğine getirildi. Yalnız Nâima nücüm ilmine ilgi duyan ve bu ilimden zâyîçeler³⁷² çıkaran biriydi. Nâima'nın bu durumunu tehlikeli bulan Ali Paşa onu 1705'te Girit adasında bulunan Hanya'ya kalebent olarak sürmüştür.³⁷³ Ayrıca Hanya'ya sürülme sebeplerinden birinin de devlet ricaline sürekli

³⁷⁰ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XIV.

³⁷¹ Takva, *Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı*, 14-15.

³⁷² Yıldızların belirli bir zamandaki yerlerini ve durumlarını gösteren çizelgeye zâyîçe denir. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, "zâyîçe".

³⁷³ Yakup Şahiner, "Mustafa Nâima Efendi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Eserleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", *Anasay Dergisi*, 1 (2017): 87-88.

hıfz-ı lisan tavsiye etmesi olduğu da kabul edilir.³⁷⁴ Nâima, kendisiyle sürgün edilen Hamalı Ali Bey’le birlikte günümüzde Çanakkale’de bulunan Boğaz Hisarı’na kadar gelip oradan öteye gitmemiştir.³⁷⁵ Bu olayı duyan vezîriâzam ilgili makamlara sürgün emrini tekrar gönderdiyse de sonuç değişmemiştir. Bunun üzerine Ali Paşa, Boğaz Hisarı’na giderek Nâima ve Hamalı Ali Bey’i sürgün bölgelerine göndermiştir. Nâima Hanya’da altı ay kaldıktan sonra eşi Havva Hanım, eşinin bulunduğu sefalet ve kendisinin bulunduğu zor durumu arzuhal ile Ali Paşa’ya iletip eşinin affına vesile olmuştur. Ali Paşa Nâima’nın Bursa’ya gelmesine izin vermiş, bir yıl burada kalan Nâima İstanbul’a tekrar dönüş yapmıştır.³⁷⁶

Bilgisi ve hoş sohbetiyle tekrar itibar kazanan Nâima, Damat Ali Paşa’ya tekrar intisap etmiş ve teşrifatçılık görevine yükseltilmiştir. Maaşının düşük olmasından ötürü Kalyoncular Defterdarlığı da kendisine bağlanmıştır. Damat Ali Paşa’nın has adamlarından olmayı başaran Nâima, 1712’de tekrar Anadolu Muhasebeciliği görevine getirilmiştir. 1713’te Defter Emmini, ardından da baş muhasebecilik görevine getirilmiştir. Nâima, yeni görevinden ötürü sadrazamın yanına rahat girebilmiş, eşrafın bulunduğu meclislere kolaylıkla katılma imkânı bulmuştur. Bu durum bazı kişileri rahatsız etmiştir. Bunlardan biri de Damat Ali Paşa’nın yakın adamı Köse İbrahim Ağa’dır.³⁷⁷ Köse İbrahim Ağa, Nâima aleyhine söylemlerde bulunmuştur. Bunlardan en etkili ve son olanı Mora Seferi hazırlığında olan Damat Ali Paşa’nın zafer elde edemeyeceğini Nâima’nın yıldızlardan zayıflar çıkararak söylediğini iddia etmesidir. Bunun üzerine Ali Paşa, Nâima’yı muhasebecilikten silahtarlığa düşürmüş, onun yerine vakanüvislik görevine Raşid Efendi’yi getirmiştir. Mora Seferi’ne Nâima’yı da götürüp zafer sonrasında onu Mora’da defter emini olarak bırakmıştır.³⁷⁸ Bu hadiseler yüzünden psikolojik olarak yıpranan ve çöken Nâima 1716’da Balya Badra’da vefat etmiştir. Orada cami haziresine defnedilen Nâima’nın mezar taşında “Baş muhasebe mansıbından azledilmiş, Mora mabeyincisi iken kaydının bulunduğu söylenir” yazısı bulunmaktadır.³⁷⁹

³⁷⁴ Ahmet Refik Altınay, *Naimâ* (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1932), 9.

³⁷⁵ Sürgün bölgelerine gitmemelerinin sebebi muhtemeldir ki İstanbul’dan çok uzaklara gittikleri takdirde bir daha geri dönememe korkusudur.

³⁷⁶ Altınay, *Naimâ*, 10.

³⁷⁷ Takva, *Osmanlı Devleti’nin Siyasi Yapısı*, 17.

³⁷⁸ Altınay, *Naimâ*, 11.

³⁷⁹ Şahiner, “Mustafa Nâima Efendi”, 89.

Nâima'nın vefatından sonrası için bir arşiv belgesinde Nâima'dan kalan kitaplarla ilgili şu bilgiler geçmektedir: Pirizâde Mehmet Sahib Efendi arz tezkiresinde, padişaha dua ve senadan sonra merhum Nâima Efendi'nin kendi mülkü olan kütüphanesindeki padişaha uygun olan kıymetli kitapların veresesinden satın alınması ve bedelinin Gümrük Emini Bekir Ağa'ya ödettirilerek kitapların bedelleriyle gösterilmek suretiyle tanzim edilecek bir defter ile padişaha takdim edilmesinin ferman buyrulduğu, bildirilmektedir.³⁸⁰

1.2. Tarihçiliği ve Eseri

Asıl adı “*Ravzat'ül-Hüseyin fî Hulâsati Ahbâri'l Hafikeyn*” olan eser Osmanlı döneminde üçü tam olmak üzere dört defa basılmıştır.³⁸¹ Nâima Tarihi çok okunan ve herkes tarafından kabul edilen bir eserdir. Fakat söz konusu eser Nâima Mustafa Efendi hayatta iken yaygınlık kazanamamıştır. Sadece belli başlı kişilerin elinde yazma nüshası bulunmaktadır.³⁸² Nâima, tarihini Şârihülmenârzâde Ahmed Efendi'nin tarih vesikalarını temele alarak hazırlamıştır. Nâima, Sultan Ahmet devrinden Köprülü Mehmet dönemine kadar olan olayları bizzat Şârihülmenârzâde'den almıştır.³⁸³ Anlaşılacağı üzere eser aslen bir derleme olup aralara serpiştirilen görüşler ve ihtiva ettiği iki kıymetli mukaddimeyle Nâima'ya aittir.

Türkiye'ye matbaanın gelmesiyle ilk defa basılan eserlerin on üçüncüsü, tarihi eserlerin ise dördüncüsü konumundadır.³⁸⁴ Mevcut nüshaların incelenmesi neticesinde Nâima ilk olarak 982 (1574) yani III. Murat'ın tahta çıkışıyla başlayıp H. 1065'e kadar olan olayları anlatmıştır. Daha sonra eseri düzenlemeye tabi tutup, 1000 (1591) yılı olaylarından başlayıp H. 1065'e kadar olan olayları anlatmıştır. Bu çıkan eserini birinci cilt olarak düzenlemiştir. Birinci cildin hatime ve arzuhal kısımlarında eserini 1115'e (1703) kadar getirmek istediğini belirtmiştir. Bu hedef uğrunda çalışmaya başlayan Nâima, beş senelik tarihi yazmaya muvaffak olmuştur. Eserinde, 982-1000 (1574-1592) yılları arasındaki olayları çıkarmış ve sonradan yazmış olduğu beş senelik tarihi esere ekleyerek yeni bir tarih eseri telif etmiştir. Nâima, eserinin birinci cildini Amcazâde

³⁸⁰ Fahri Ç. Derin, “Mürevvih Nâima Hakkında Bir Arşiv Belgesi”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3 (1974): 114-118.

³⁸¹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XVI.

³⁸² Zeki Arslantürk, *Nâima'ya Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Toplum Yapısı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 20-21.

³⁸³ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XVIII.

³⁸⁴ Coşkun, *Osmanlı'da Din Sosyolojisi*, 23.

Hüseyin Efendi'ye ithaf etmiş ve olaylara girmeden önce Karlofça Muahedesi'ni koymuştur. Yazmayı planladığı ikinci cildi ise Damat Hasan Paşa'ya ithaf etmek isteyen Nâima, eserinin başına Feyzullah Efendi Vakası'nı koymayı planlasa da bunu gerçekleştirememiştir. Feyzullah Efendi Vakası'nı ayrı bir risale olarak yazmış, bu nüsha İbrahim Müteferrika tarafından eserin basımında tarihin sonuna ilave edilmiştir. Nâima, eserinin giriş kısmını İbn Haldun, Ali Mustafa Efendi ve Kâtip Çelebi gibi müelliflerin eserlerinden bazı nakiller yaparak tarih felsefesi ve sosyolojisi ile ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Eserin mukaddime kısmında İbn Haldun'dan yararlanarak tarih felsefesi yapmaya çalışmış bunların neticesinde günümüzde eserin bu kısmıyla ilgili tezler yapılmıştır. Yalnız dikkat edilmesi gereken nokta ise tarih felsefesinin gerekliliğiyle ilgili kanaat ve görüşler bire bir İbn Haldun'dan alınmıştır.³⁸⁵

Nâima Tarihi eski tarihlerimizin içinde en kıymetlilerinden biridir.³⁸⁶ Nâima'ya göre tarih bir sanat ilmidir. Tarih bu açıdan öteki ilimlerin üstündedir. Nitekim Nâima'ya göre ümmet ve devletlerin geleceği ancak tarihi kavramakla mümkündür. Tarihi olayları anlatmak ve kavramak da bir sanattır.³⁸⁷ Nâima, tarih hakkında “*Çok eski zamandan günümüze gelene kadar âlemde vuku gelen hayır ve şer tüm ahvali kaydeden tarih ilmi bir değerli ve büyük bir ilim olmakla, ümmet ve devletler içinde muteber, emirler ve hükümdarlar yanında makbul ve ulema ve fazıllar yanında beğenilir bir ilim olmuştur. Tarih, faydası herkese şamil olan bir ilimdir. Ulemanın zekâsını arttırır, akıllı kimseleri uyararak basiret gözlerini açar, avamı eski haberlere, havası ise de gizli sırlara vakıf kılar.*” diyerek tarihin önemini ve faydalarını ortaya koymaktadır.³⁸⁸

Nâima'ya göre tarihçide bulunması gereken vasıflar vardır. Bunlar yedi tanedir:

- Nemçe Kralı'nın Erdel'e her sene 60.000 kuruş verirken artık vermeyeceği,
- Doğru söz söylemek,
- Şayialara kulak asmamak,
- Konunun aslına vakıf değilse bilene sormak,
- Dedikodudan uzak durmak,
- Olaylardan ders-hisse çıkarmak,

³⁸⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, XVIII-XXX.

³⁸⁶ Ali Canip Yöntem, *Na'îmâ Tarihi* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1927), 3.

³⁸⁷ Arslantürk, *Osmanlı Toplum Yapısı*, 39.

³⁸⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 4-5.

- Hislere kapılmadan insanların değerini ölçmek ve düşünmek,
- Anlaşılır yazmaktır.³⁸⁹

Nâima, XVII. yüzyıl sonu XVIII. yüzyıl başlarında yaşamış, şarkta ilk eğitimi almış şarklı bir mütefekkindir. Eserini de şark üslubu ile ele almıştır. Bundan ötürü şarkın rivayetçi tarih anlayışı eserde dikkat çekmektedir. Onunla birlikte modern tarih anlayışına yakın bir üslubu da vardır. Yeri geldikçe fikirlerini beyan etmesi de kendisini tarih felsefesine yakınlaştırmaktadır. Nâima'nın tarih felsefesinin en önemli özelliği ise fikirlerinin şarkın malı olmasıdır.³⁹⁰

Eserin muhtevasında 1.400 başlık yer almaktadır. Bu başlıklar kısaca saray ve İstanbul, devlet yönetimi, askeri ve öteki idari birimlerden, seferlerden, Macaristan, Eflak-Boğdan, Kırım, Kafkasya, Haremeyn, Yemen gibi bölgelerin ahvalinden bahseder. Bilgileri aktarırken değerlendirmelerde de bulunması dikkat çeken hususlardandır.³⁹¹

Üslup bakımından olayları bizzat yaşarcasına çok canlı bir şekilde aktarmış, bu yönüyle ilgili Fuad Köprülü, Nâima'yı "Birinci dereceden tasvir yeteneğine sahip, tarihi şahsiyetleri çok canlı tahlil eden bir tarihçidir." diye nitelemiştir.³⁹² Metin aralarında yer yer şiirleri, vecizeleri, nükteli sözleri, atasözleri serpiştirmiştir.³⁹³ Bunlarla birlikte olaylarla ilgili kendi kanaatlerini aktarırken ayet ve hadislerden faydalanarak olayları İslamî bakış açısıyla değerlendirmektedir.³⁹⁴ Her vakayı bir kıssadan hisse veya bir külli kaide ile bitirmeye önem vermiştir.³⁹⁵ Böylelikle olaylardan ders çıkarılması gerekliliğine dair tutumunu göstermektedir. Bazen mizah ve tenkit üslubunu kullanarak olayları hikâyelemiştir. Olayların perde arkasını, gerçek sebeplerini büyük ustalıkla tahlil etmiş, vakaları uzun uzadıya anlatırken değerlendirmelere başvurmuş bununla birlikte kurumlar ve kişiler hakkında bilgiler de aktarmıştır.³⁹⁶ Kendi görüşlerini ifade ederken "*fakir, hakir, hafa olmaya ki, ukelayı ruşen re'ye zahirdir ki, layık budur ki, hak budur ki...*" gibi mütevazı ifadeler kullanmıştır.³⁹⁷

³⁸⁹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XXX.

³⁹⁰ Arslantürk, *Osmanlı Toplum Yapısı*, 23.

³⁹¹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XXVI.

³⁹² Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XVI.

³⁹³ Arslantürk, *Osmanlı Toplum Yapısı*, 22.

³⁹⁴ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 977.

³⁹⁵ Coşkun, *Osmanlı'da Din Sosyolojisi*, 25.

³⁹⁶ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XVII.

³⁹⁷ Takva, *Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı*, 49.

Nücûm ilmine ilgi duyduğu bilinen Nâima, tarihinde olayların sonucuna yıldızların etki ettiğini belirten bazı kayıtlar da vardır.³⁹⁸ Misal; Vezîriâzam Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesi olayını aktarırken semadaki yıldızların hareket ve duruşlarından bahsetmektedir. Semadaki cisimlerin hareket ve bulundukları konumdan dolayı kötü bir olayın olacağına işaret edip bu olayın Kara Mustafa Paşa'nın katli olduğunu vurgular.³⁹⁹ 20 Ramazan 1064'te gerçekleşen kısmî Ay tutulmasını aktardıktan sonra birçok kötü olayın olacağını bildirmektedir. Padişah yakınlarından birilerinin sürgün olacağına veya katledileceğine, fitne, korku, savaş çıkıp kanın döküleceğine işaret ettiğini zikreder.⁴⁰⁰ 18 Zilkade 1063 Çarşamba günü akşam namazından sonra gerçekleşen meteor taşının düşmesi (yıldız kayması) olayını zikreder. Hemen ardından yaşanan bu olaylar hakkında dönemin insanının bir kısmının o dönem çıkmış olan taun hastalığının biteceğine işaret olduğunu bir kısmının da artarak devam edeceğine işaret olduğunu söylediler, der. Nâima ise “melhame” kitaplarında makamı yüksek birinin ahali eliyle öldürüleceğine dair bilgilerin olduğunu zikreder. Hemen ardından Mora Muhassılı Burnazoğlu Abdi Paşa'nın, Mora ahalisinin şikâyetlerinden dolayı tutuklanıp İstanbul'a gönderildiğini bildirerek melhame kitaplarında meteor taşının kayması üzerine görüş yazan bilgilerin doğrulunu kanıtlamaya çalışmıştır.⁴⁰¹ Ahalinin verdiği tepkilerden yola çıkılarak o dönem insanların bazı batıl inançlara sahip oldukları da görülmektedir.

Nâima, yazıya aktardığı dönemde meydana gelen mevzuları büyük cesaretle ele alabilmiştir. Bu olaylardan biri de rüşvet ve adam kayırmadır. Nâima'nın bu konuya cesaretle eğilmesinin temel sebebi rüşvet ve adam kayırma ile göreve gelen kişilerin liyakat sahibi olmamaları nedeniyle Osmanlı Devleti'ne zarar vermeleridir. Nâima bu konuda şu olayları örnek göstermektedir; Sultan I. İbrahim, yeni Silahtar Paşa tayin etmeye karar vermiştir. I. İbrahim dönemi vezir-i azamı olan Kara Mustafa Paşa, bu atamaya hazinenin durumunu bahane gösterip engel olmak istemiştir. Aslında Kara Mustafa Paşa'nın amacı karakterinde de olduğu üzere giderleri kısıp geliri arttırmaktır. Kara Mustafa Paşa'nın reaya tarafından sevilme sebeplerinden biri de paşanın bu yaklaşımından kaynaklanmaktaydı. Silahtar Paşa, bu engellemenin üzerine Cinci

³⁹⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, XXVII.

³⁹⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 975.

⁴⁰⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1531.

⁴⁰¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1547-1548.

Hoca'yla (Karabaşzâde Hüseyin Efendi) beraber olup işini yaptırdı. Silahtar Paşa, bundan sonra birçok mevzuda Cinci Hoca ile birlikte olup Kara Mustafa Paşa'nın karşısında yer almıştır. Nâima, bu konuyu uzun uzadıya aktarmaktadır. Olaya bakıldığında devlet ricallerinin şahsi çıkar ve ilişkilerini devletin çıkarının önünde tutması, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki ruhun kaybolmasına neden olmuştur. Bu ruhun kaybolmasıyla birlikte devlet güç kaybına uğramıştır.⁴⁰²

1060 (1650) yılında Münecimbaşı Hüseyin Efendi, Sultan IV. Mehmet'in tahta çıkacağını nücüm ilmiyle bilince ün sahibi olmuştur. Allah'ın insanlara verdiği irade bir kenara atılıp birçok konuda Hüseyin Efendi'den fikir alınmaya başlanmış hatta atamalar dahi kendisine sorulur olmuştur. Hüseyin Efendi de bunu fırsat bilip durumu kendi çıkarı doğrultusunda kullanıp rüşvet almıştır. Bir süre sonra nücüm ilmine vakıf oluşundan dolayı kendini olduğundan büyük görmeye başlayınca katli için dönemin Şeyhülislam'ı Bahaî Efendi'den fetva alınmıştır.⁴⁰³ Nâima, 1058 (1648) yılında yapılan bazı tayinleri aktarırken tayin işlerinde rüşvetin döndüğünü bildirmektedir. Buna göre 1 Rebûlevvel'de yapılan tayinlerden biri Edirne'den azlolunan Hanefi Efendi'nin Anadolu Kazaskeri olmasıdır. Hanefi Efendi, bu göreve gelebilmek için 40 kese akçe vermiştir. Filibe'den Siyâmi, Selanik'e görevlendirilmek için 10.000 kuruş vermiştir. Siyâmi, kendi imkânlarıyla vaat ettiği parayı toplayamayınca faizle para almıştır. Bu defa faizi ödeyemeyen Siyâmi borcundan dolayı gözden düşmüş ve kahrından ölmüştür. Ayrıca Nâima, rüşvet işinin öncülerinin Melikzâde (I. İbrahim dönemi ulemalarındandır.) ve Mulâkkab Muslihüddin'in (I. İbrahim dönemi kazaskerlerindendir.) olduğunu aktarır. Nâima, rüşvetle memuriyetliklerin satılmasının ve bu yolla belli makamlara gelenlerin hiçbirinin geldikleri konumun hayrını görmediğini, rüşvetin uğursuzluğunun lanet halkası gibi boyunlarına dolandığını belirtmiştir. Sabırla çalışıp nefesine hâkim olanların vakti geldiğinde yüksek memuriyetliklere ulaştığını bildirerek konuyla ilgili fikrini beyan etmiştir.⁴⁰⁴

Nâima, eserinin satır aralarında ekonomi ve maliyeyle ilgili fikirlerini de belirtmektedir. Buna göre Nâima, padişahların başka ülkelerin mallarına rağbet etmeleri üzerine reayanın da bu mallara rağbet ettiğini savunur. Bunun neticesinde ülkedeki paranın dışarıya gitmekte olduğunu ve bu durumun Osmanlı ülkesinin maddi olarak

⁴⁰² Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 975.

⁴⁰³ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1271-1272.

⁴⁰⁴ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1140-1141.

fakirliğine sebep olacağını belirtir. Bu görüşün kendi döneminde bilgin olarak kabul edilen kişilerin kitaplarında mevcut olduğundan bahseder. Söz konusu bilginlere göre, bunun engellenmesi için padişahların ülke sınırları içinde üretilen malları kullanıp reayaya örnek olmaları gerekir. Bunun yapılması halinde Osmanlı parası ülke içinde kalmış olur. Nâima, bu konuda dönemin kitaplarında geçenlere bire bir katılmadığını ifade etmektedir. Nâima'ya göre diğer ülkelerden gelen tacirler sattıkları mal karşılığında aldıkları para ile yine Osmanlı ülkesinden mal aldıkları takdirde paranın yine Osmanlı'da kalacağını, bunun kâr olduğunu zikreder. Bu konuda Fransızları örnek verir. Fransızlar, Osmanlı topraklarında çuha ve kumaş satıp, kazandıkları paralar ile tiftik, mazı ve diğer eşyalardan satın alarak Osmanlı Devleti'ne birçok esedî altın bırakmaktadır. Ama Moskof (Rusya) ve Hint tarafından gelen tacirler Osmanlı topraklarında mallarını satıp, kazandıkları paraları Osmanlı'da harcamamaktadırlar. Bu milletlerin malları alınmaması gerekmektedir ki Osmanlı parası dışarı çıkmasın.⁴⁰⁵ Nâima'nın ekonomiye dair bu yaklaşımıyla ithalat ve ihracatta gelir gider dengesinin korunmasını prensip olarak benimsediğini görmekteyiz.

Nâima, tarihin mukaddime kısmında devleti üç devre halinde düşünmektedir. Bunlar; nümuv (gelişme), vukuf (duraklama) ve inhitattır (çöküş). Ayrıca devletin dört unsurundan bahseder. Bunlar; ulema, asker, tüccar, reayadır.⁴⁰⁶

Nâima, ayrıca Kutadgu Bilig, Gazzâlî ve Nizâmülmülk tarafından açık bir şekilde ortaya konulan “daire-i adliye” ve “hakkaniyet çemberi” sistemlerini de kendinden önceki Osmanlı tarihçileri gibi eserinde ele alıp yorumlamıştır. Ayrıca eserin mukaddime kısmında tarih ilmi ve siyasetle alakalı fikirlerini beyan ettiğini görmekteyiz. Bu bölümü İbn Haldun, Ali Mustafa Efendi ve Kâtip Çelebi gibi Osmanlı'nın önde gelen ilim ehlinin görüşlerinden hareketle oluşturmuştur. Bu sebepten ötürü Nâima Tarihi'nin Nâima Mustafa Efendi'ye ait olmadığı fikrini beyan eden kişiler olmuşsa da “*fakir, hakir, hafa olmaya ki, ukelayı ruşen re'ye zahirdir ki, layık budur ki, hak budur ki...*” gibi ifadelerini kullanmıştır.⁴⁰⁷ Bu ifadeler eserin Nâima Mustafa Efendi'ye ait olmadığına dair fikirlerin iddiadan öteye gidemediği kanaatini oluşturmaktadır.

⁴⁰⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1144; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1826.

⁴⁰⁶ Şahiner, “Mustafa Nâima Efendi”, 94.

⁴⁰⁷ Takva, *Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı*, 49.

Nâima, kaynaklarını yer yer karşılaştırmıştır. Böylelikle bilgilerin telifinde de gayet başarılı bir izlenim oluşturmaktadır.⁴⁰⁸ Olaylarda çelişki fark ettiğinde ise hadiseyle ilgili farklı rivayetlere işaret eder, belgeleri elinden geldiğince olduğu gibi aktarmaya çalışır ve en sonda kendine göre en makul rivayetin hangisi olduğunu ifade eder.⁴⁰⁹

Nâima'ya kaynaklık eden isimlerden biri de İslam düşünürü, tarihçisi, tarih felsefecisi ve sosyolog İbn Haldun'dur. Her iki düşünür ve tarihçi de bunalım çağında yaşamış, devletin durumunu ve toplumu açıklamaya çalışmışlardır. Nâima, tarih felsefesine ait fikirlerinin neredeyse tamamını İbn Haldun'dan almış olsa da bazı farklılıkları da bulunmaktadır. İbn Haldun medeniyet için, doğar, yaşar ve ölür fikrine sahip iken; Nâima'ya göre ise "İslam Ümmeti'nin tek temsilcisi vardır. O da Osmanlı Devleti'dir."⁴¹⁰ fikrini benimseyerek İbn Haldun'dan medeniyetin ölümü noktasında ayrılmaktadır.⁴¹¹ Bunun dışında İbn Haldun'dan aldığı "Büyük Adam Sosyolojisi" de vardır ki bu da günümüzde karizmatik lider olarak karşımıza çıkar.⁴¹²

Osmanlı döneminde dört kez basımı yapılan eserin günümüzde kalmış nüshalarını üçe ayırabiliriz;

1. Topkapı Sarayı Revan Kitaplığı 1169 numarada kayıtlı olan nüsha: ta'lik yazı ile her sayfada 31 satır olacak şekilde yazılmıştır. İstinsah tarihi net değildir. Mukaddime bölümünün ilk sayfası ve ortalarında birkaç sayfa eksiktir.
2. Bayezid Umumi Kitaplığı 4179 numara ve Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığının 1332 numarada kayıtlı nüshasıdır. En önemli kısmı Mukaddime bölümünün öteki nüshalara nispeten daha uzun olmasıdır. Bunun sebebi ise birinci ve üçüncü nüshalardaki mukaddime kısımlarının ikinci nüshada birleştirilmiş olmasıdır. 1332 numaralı nüsha ta'lik hattıyla yazılmış olup her sayfada 31 satır gelecek şekilde düzenlenmiştir.
3. Diğer tüm yazma ve matbu nüshalardır. Bu nüshaların şekli ve tertibi birbirinin aynısıdır. Bu nüshaların öteki nüshalardan ayrılan özelliği olayların başlama

⁴⁰⁸ Şahiner, "Mustafa Nâima Efendi", 94-95.

⁴⁰⁹ Coşkun, *Osmanlı'da Din Sosyolojisi*, 30.

⁴¹⁰ Arslantürk, *Osmanlı Toplum Yapısı*, 24-25.

⁴¹¹ Nâima'ya göre Halifeliğin Osmanlı'da olmasından ötürü İslam Ümmeti'nin doğal koruyucusu da Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı yıkılırsa ümmeti koruyacak başka ülke kalmayacağından Osmanlı'nın yıkılmaması yani medeniyetin ölüm kısmının olmaması gerekmektedir.

⁴¹² Arslantürk, *Osmanlı Toplum Yapısı*, 25.

tarihlerinin birbirini tutmamasıdır. Bu nüshalar olayları 1592 (M. 1000) senesinden Ferhat Paşa'nın azli ve Kanijeli Siyavuş Paşa'nın sadrazamlık makamına üçüncü kez geçmesiyle başlatırken öteki nüshalar 18 yıl öncesinden III. Murat'ın cülus dağıtımıyla başlatmıştır.⁴¹³

1.2.1. Kaynakları

Her eserin bir kaynağının olmasının gerektiği herkesin malumudur. Bunun aksi olduğu takdirde eserin itibar görme imkânı bulunmamaktadır. Bu durum Nâima'nın tarihi için de geçerlidir. Önceden zikrettiğimiz üzere Nâima, Şârihülmenârzâde Ahmed Efendi'den kendisine ulaşan tarih vesikalarını temize çekmekle görevlendirilmiştir. Böylelikle Nâima'nın ilk ve en önemli kaynağı Hüseyin Efendi'nin tarih vesikalarıdır. Nâima, "Müverrih anda hâzır imiş." diyerek Ahmed Efendi'nin bazı olaylara bizzat şahit olduğunu bildirmektedir. Bu durum Nâima Tarihi'nin ne denli sağlam ve birinci elden bir kaynak olduğunu göstermektedir.⁴¹⁴

Nâima'nın en çok etkisinde kaldığı İslam düşünürü, tarihçi, tarih felsefecisi ve sosyolog İbn Haldun'dur. Yaşadıkları dönemdeki bunalım çağını açıklamaya çalışmaları ve mesleği itibariyle benzerlikleri bulunan bu iki şahsiyet birer bunalım dönemi düşünürü konumundadırlar. Nâima, tarih felsefesine ait tüm fikirlerini İbn Haldun'dan almıştır.⁴¹⁵ Yalnız bazı noktalarda kendisiyle ihtilaf etmektedir.⁴¹⁶

Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sinin de kaynaklar arasında önemli bir yeri vardır. Nâima'nın, *Fezleke*'den birçok olayı aynen aldığı ve bazı olaylarda geniş düzeyde istifade ettiği de bilinmektedir. Özellikle taşrada (İran ve Bağdat ön plandadır.) meydana gelen olaylarda *Fezleke* Nâima'nın kaynağı olmuştur. Bununla birlikte yine Kâtip Çelebi'ye ait olan "*Düstûr'ül-amel*" ve "*Mizân'ül-mülk*" gibi eserlerden de birebir alıntı yapmıştır.⁴¹⁷

Peçuylu İbrahim Efendi'nin *Peçevi Tarihi* de Nâima'nın kaynakları arasında yer edinebilmiştir. Peçevi kendinden önce yazılan tarih kitaplarından, anılardan, batı kaynaklarından faydalanmış, çeşitli devlet adamlarının bibliyografyalarını da eserine

⁴¹³ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XXIV.

⁴¹⁴ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1492.

⁴¹⁵ Arslantürk, *Osmanlı Toplum Yapısı*, 24-25.

⁴¹⁶ Bu ihtilafların neler olduğu önceki sayfada zikredilmiştir.

⁴¹⁷ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XXI-XXIV.

eklemiştir. Eser 1639'a kadar olan olayları kapsamaktadır. Nâima ise yeri geldikçe "Peçuyly der ki..." ifadesini kullanarak *Peçevi Tarihi*'ni kaynak göstermiştir.

Nâima'nın kaynakları arasında yalnız yazılı eserler değil şifahi olarak bilgi aldığı kaynaklarda vardır. Ma'noğlu Hüseyin Bey bunların en önemlisidir. Ma'noğlu Arap kökenlidir. Kendisi küçük yaşlardayken Arapların bir isyan girişimi esnasında babasıyla birlikte yakalanıp İstanbul'a getirilmiştir. Babasıyla birlikte hapisteyken zekâsıyla kendini belli ettiren Ma'noğlu, Enderun'a alınıp eğitilmiştir.⁴¹⁸ Enderun'da yetiştirildiğinden dolayı sarayda olan olayların birçoğuna şahit olmuş ve birçoğunu sıhhatli bir şekilden öğrenen Ma'noğlu özellikle IV. Mehmet döneminde Nâima'nın en çok başvurduğu kaynaklardandır.⁴¹⁹

Yukarıda değindiğimiz kişi ve eserler Nâima'nın temel kaynakları konumunda bulunmaktadır. Bunlar dışında Nâima'ya kaynaklık eden bazı eserler de bulunmaktadır. Bunlara yalnız ismen değinip geçeceğiz: Hasan Beyzâde, Topçular Kâtibi, Kara Çelebizâde Abdülaziz, Vecihi, Tevkiî, Abdi Paşa İsazâde Abdullah Efendi ve Mehmet b. Mehmet'in *Nübet'üt-Tevarih*'ini kaynak olarak göstermiştir. Mehmet Halife'nin *Târih-i Gilmânî*, *Tuğî Tarihi*, *Cevr'î*, *Cenabî*, Kazasker İsmet Efendi'nin *Tevarih-i Devlet-i Aliyye*'sine de bir veya birkaç atıfta bulunmuştur. Bu sebepten bunları da kaynak olarak almak mümkündür.

Ayrıca Nâima, sadece nakil yapmakla kalmamış farklı kaynaklarda aynı olayla ilgili bilgileri kıyaslamıştır. Peçevi ile Hasan Beyzâde'nin;

ülmenârzâde ile Kâtip Çelebi'nin; Ma'anoğlu, Vecihi ve Mehmet Halife'nin eserlerindeki bilgileri birbirleriyle kıyaslamıştır.⁴²⁰ Münecimbaşı Hüseyin Efendi'nin katlini aktarırken hem Şârihülmenârzâde'den hem de Kâtip Çelebi'den faydalanmıştır. Konunun sonunda Münecimbaşı Hüseyin Efendi için Şârihülmenârzâde'nin olumsuz, Kâtip Çelebi'nin olumlu kanaatlerinin olduğunu bildirmektedir. Tarihte buna benzer birkaç örneğe daha şahit olunmaktadır.⁴²¹ Bazı olayları aktarırken de "müverrih der ki..." ifadesini kullanarak Şârihülmenârzâde'nin fikrini beyan ettiğini bildirmektedir.⁴²²

⁴¹⁸ Takva, *Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı*, 53-55.

⁴¹⁹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XXIV.

⁴²⁰ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, XX-XXII.

⁴²¹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1271-1276.

⁴²² Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1348.

2. BALKANLARDA SOSYAL HAYAT

2.1. III. Murat Dönemi Olayları (1590-1595)

II. Selim'in en büyük oğlu olan III. Murat, 18 yaşında dedesi Kanunî Sultan Süleyman tarafından Manisa'ya sancakbeyi olarak gönderildi. Babası II. Selim 1574'te vefat edince vezir-i azam kendisini saltanata davet etti. III. Murat'ın beş erkek kardeşi taht kavgasının engellenmesi için boğularak öldürüldü ve babaları II. Selim'le aynı gün Ayasofya Camisinin yanında bulunan kabristana defnedildiler. III. Murat tahta geçtiğinde 29 yaşındaydı.⁴²³

Merhametli bir kişiliğe sahip olan III. Murat Manisa'da ulemadan ders aldı. III. Murat, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilirdi. Tahtta bulunduğu süreçte Sokullu Mehmet Paşa'nın etkisi oldukça yüksekti. Ülke toprakları en geniş sınırlarına ulaşmıştı (19.902.000 km²). Sokullu, İngiltere ile dostane ilişkiler kurmuş ve İngiltere ilk daimi elçisini bu dönemde göndermiştir. Bu politikanın sebebi papanın kurmak istediği Katolik ittifakına karşı muhalif Hristiyanları desteklemektir. III. Murat'ın padişahlık sürecinde saray kadınlarının etkisi yönetimde kendini hissettirmiş, Sokullu'nun vefatından sonra bu etki en üst seviyeye ulaşmıştır.⁴²⁴ Nâima Tarihi, III. Murat'ın hükümdarlık döneminin yalnız son beş yılını anlatmaktadır.

2.1.1. Budin'de Eşkıyalık

Nâima, 1003 (1594) senesinde Macarlar üzerine yapılan seferi aktarırken Yörük ve Tatarlar tarafından bölgedeki reayaya verilen rahatsızlığı da aktarmıştır. Nâima'nın bildirdiğine göre Kanunî Sultan Süleyman döneminden beri Macarlar üzerine sefer yapılmamış olmasından dolayı III. Murat döneminde yapılan bu sefere ganimet almak isteyen Yörük ve Tatarların büyük rağbeti olmuştur. Rivayet odur ki Tatarlardan ganimet almak amacıyla sefere katılan kişi sayısı 40.000'e ulaşmıştır.

Budin, askerlerinin suiistimalleri ve güvenliği önemsememeleri sonucu bölgeye yağma amacıyla yapılan hücumlara açık hale gelmişti. Bu durumu şikâyet gelen reaya “Bir memleket yıkılmayınca bir diğeri yapılamaz.” denilerek elleri boş gönderilmişti. Hal böyle iken ahali içinde güçlü ve nüfuzlu kişiler haydutluğa başlamıştı. Nâima'nın aktardığına göre durum öyle vahim bir hal almış ki bir palangadan⁴²⁵ bir diğesine

⁴²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 3: 42.

⁴²⁴ Türk Tarih Kurumu, “Osmanlı Padişahları”, erişim: 29 Kasım 2020, <https://www.ttk.gov.tr>.

⁴²⁵ Palanga, sınır boylarını koruyan kaleciiktir.

güvenli bir şekilde gitmek için beş yüz adam toplanır olmuştu. Köy ve kasabalar zorba eşkıyalar tarafından yağmalanmıştı. Zemin ⁴²⁶ birkaç defa yakılmış, Belgrad değirmenlerinden haraçlar kesilmişti. Nâima, bu olayların olmasındaki en büyük etkenin askerlerin gerekli tedbirleri almaması olduğunu ifade etmektedir.⁴²⁷

Nâima'nın aktardıklarından anlaşılacağı üzere Budin askerlerinin görevlerini layıkıyla yapmamaları ve şikâyete gelen reayanın geri çevrilmesi neticesinde sefere katılan Yörük ve Tatarların başlattığı yağmalar, bölgede nüfuz sahibi kişilerin kendi ahalisine eşkıyalık yapacak boyuta kadar ulaşmasına neden olmuştur.

2.1.2. Sinan Paşa'nın Belgrad'da Yaptığı İmar ve Tadilatlar

1001 (1593) yılında Üngürüs'te meydana gelen siyasi olaylardan ötürü bölgeye sefer yapılması kararlaştırıldı. Sinan Paşa, 18 Şevval 1001'de (18 Temmuz 1593'te) yola çıktı. Zilkade ayının başında (temmuz ayının sonlarına denk gelir) Edirne'de beş gün dinlendikten sonra 400 asker ile yoluna devam etti.

Belgrad'ın girişinde reaya saf saf dizilip paşayı karşıladılar. Paşa, kendisini karşılayan ahaliyi selamladıktan sonra şehre giriş yaptı. Uzuncaova'ya varınca bölge halkının rica ve talebi doğrultusunda iki çifte han, bir cami, imaret, çifte hamam yapımı için emir vermişti. Bunların yapımında kullanılmak üzere kendi kesesinden 30.000 kuruş verip tamir ve imar işleri için adamlar görevlendirmişti. Bu bölge harabe halde bir derbent iken iki köy oluşturulup mamur edildi. Filibe ve Sofya'yı geçip Yagodive'de Batgin (Baterna) denilen derbendi tehlikeli ve korkunç bir geçit olduğu için bir palanga ve han binası yapılması için emir verildi.⁴²⁸

Nâima'nın aktardığı bu olayda Üngürüs'e sefer niyetiyle gidiliyor olmasına rağmen geçilen bölgelerde reaya ile iletişim sağlanmış ve reayanın istekleri doğrultusunda ihtiyaçlar giderilmiş, hizmetler yapılmıştır. Bununla birlikte reayanın, üst düzey devlet adamlarını yollarda karşılamaları da sosyal hayata dair dikkat çeken bir ayrıntı olarak önümüze çıkmaktadır. Nâima, devlet adamlarının reaya tarafından şehrin girişinde selamlanması olayını eserinde bir yerde daha zikretmektedir. Yalnız bu uygulama Osmanlı'da yapılan genel veya zorunlu bir uygulama değildir. Verilen bilgilerden yola çıkılarak XVII. yüzyılda her yerde olmasa dahi böyle bir uygulamanın

⁴²⁶ Sava Nehrinin Tuna Nehriyle birleştiği noktanın kuzey kısmında bulunan Avusturya topraklarıdır. Bkz. Şemsettin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm (Tıpkı Basım)* (Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996), 1347.

⁴²⁷ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 75-76; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 100-101.

⁴²⁸ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 62-63; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 80-81.

olduğunu söylemek mümkündür. İmar edilen yapılar incelendiğinde ise toplumun genelinin ihtiyaçlarına hizmet edecek yapılar olduğu görülmektedir. Uzuncaova’da caminin yapılması ise burada yaşayan Müslüman nüfusunun az olmadığını gösterir.

2.2. III. Mehmet Dönemi Olayları (1595-1603)

III. Mehmet, III. Murat’ın en büyük oğlu olup Manisa’da sancakbeyi iken babasının vefatı üzerine hükümdar olup, sekiz yıl padişahlık yapmıştır. Sancakbeyi iken tahta oturan son padişaktır. III. Mehmet zayıf iradeli, safdil olduğundan dolayı başkalarının etkisinde çok kaldığı bilinmektedir. Babası III. Murat gibi sarayda çok vakit geçirmiştir. Yeniçerilerin ısrarı üzerine Eğri Seferi’ne çıkmış ve Haçova Meydanı’nda büyük bir zafer kazanmıştır. Hz. Muhammed’e (sav.) olan hürmeti yüksek seviyede olup Peygamber’in adı zikredildiğinde ayağa kalkmayı alışkanlık haline getirmişti. III. Mehmet içkiyi yasaklamış ve meyhaneleri kapatmıştır. Tahtta bulunduğu süreçte Celâlî İsyanları ve İran ile olan savaşların uzun sürmesi hassas bir kişiliğe sahip olan III. Mehmet’in defalarca yeme içmeden kesilmesine neden olmuştur. III. Mehmet 38 yaşında vefat etmiştir. Vefatında hükümdarlık sürecinde meydana gelen olayların oluşturduğu hüznün etkisi yüksektir.⁴²⁹

2.2.1. Peçuy'da Zahire Taşıyan Arabalara Saldırı

Peçuy Sancağı⁴³⁰ beylerbeyinin arpalığı olup her sene 200’er 300’er öküz arabasıyla zahire gönderilirdi. Nâima, bu öküz arabalarının dönüş yolunda, Hristiyanların yolları kesip tüm öküzleri aldığı bilgisini vermektedir. Bu olaylardan ötürü Peçuy Sancağı’nda birçok öküz gasp edildi. Zamanla bazı köylerde öküz kalmadığından dolayı ahali kadınlarının sabanları çekmesiyle çift sürer hale geldi.

Aynı yıl Ramazan ayının başında Hristiyanlarının Eğri ve Yanık’a giden birkaç yüz zahire arabasına saldırdığı Nâima tarafından aktarılan diğer bir eşkıyalık olayıdır.⁴³¹

2.2.2. Kanije'de Yol Kesme

Nâima’nın bildirdiği üzere, Kanije Hristiyanları daha önceleri azgınlık ve gurur içinde olup sürekli Tuna ve Drava nehirleri kenarında yolları kesip Belgrad

⁴²⁹ Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi*, 3: 115.

⁴³⁰ Peçuy Sancağı, günümüzde Macaristan’da Pecs şehri olarak geçmektedir. Pecs şehrinin merkezi Drava Nehrinin yaklaşık 40 kilometre kuzeyinde ve Tuna Nehri kenarında olan Mohaç’ın yaklaşık 50 kilometre batısında kalmaktadır.

⁴³¹ Nâ’îma, *Târih-i Na’îmâ*, I-VI: 133; Mustafa Nâ’îma, *Nâima Târihi*, 191.

değirmenlerinden kâhî⁴³² adam kaparlardı. Bir defasında Baranyavar Palangası'nı yakıp çokça hasarın oluşmasına neden olmuşlardı. Budin Eyaleti'nden azledilmiş olan paşa, Peçuy'da ikamet etmekte idi. Paşa, olayı duyduğu gibi kendisine tabi olanları toplayıp olaya anında müdahale etmek üzere Drava yakınlarına ulaştı. Eşkiyalar, paşa ve yanındakileri görünce suyun öteki tarafına geçip köprüyü bozdular. Tiryâki Hasan Paşa, olaydan haberdar edilince eşkiyalara hücum etti. Onlar ise bozguna uğrayıp firar ettiler. Hasan Paşa bir kısmını katletti, diğerleri ise Drava suyuna kapılıp öldüler.⁴³³

Nâima'nın ismini verdiği yerler geniş bir coğrafyada olup olayın Kanije Eyaleti ve çevresinde meydana gelecek kadar geniş bir alanda zuhur ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca olayın bölgedeki Hristiyan eşkiyalarca neredeyse âdet haline getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3. Hatvan'da Müslümanların Katledilmesi ve Bunun İntikamı

Nâima, Eğri Kalesi'nin Müslümanlar tarafında fethinden kırk gün evvel, Nemçelilerin (Avusturyalıların) kuşatması neticesinde Hatvan Kalesi'nin⁴³⁴ vire⁴³⁵ ile teslim edildiğini ve kalenin vire ile teslim edilmesine rağmen Hatvan ahalisine kadın, çocuk, genç, yaşlı ayrımı yapılmaksızın derileri yüzülerek vahşi bir şekilde katledildiğini aktarmaktadır. Nemçeliler verilen ahdi bozmalarından dolayı Eğri Hisarı'nın fethinden sonra çıkan bir kargaşada yeniçeriler ve Tatar askerleri, Hatvan'da Müslümanlara yapılan katliamın intikamı olarak Eğrilileri buldukları yerde kılıçtan geçirdi. Nâima, serhat askerinin Eğrililere karşı şu türküyü söylediklerini nakleder:

“Yoktur sizinle viremiz/ Eğrili, gidi Eğrili...”⁴³⁶

Batılı Osmanlı tarihçisi Hammer, vire verilmiş olmasına rağmen Eğrililerin öldürülmesi olayını “Hatvan'da meydana gelen olayın mukabili, Hatvan'da Müslümanlara yaptıkları vahşice muameleye onlar da uğradı.” diye yorum

⁴³² 30-50 yaşlarındaki erkeklere denir.

⁴³³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 160; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 243.

⁴³⁴ Nâima'nın aktardığı olayın meydana geldiği tarihte Hatvan, Eğri Eyaleti'ne bağlıydı. Günümüzde ise Macaristan'ın başkenti Budapeşte'nin yaklaşık 60 km. kuzeydoğusundadır. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Nu:21, 2006), 227.

⁴³⁵ Vire, kale ve benzeri müstahkem yerlerin düşmana teslim edilmesidir.

⁴³⁶ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 109; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 151.

getirmektedir. Hammer, Hatvan’da Müslümanların canlı iken derilerinin yüzüldüğünü, organlarının parça parça edildiğini, azalarının kesildiğini aktarır.⁴³⁷

2.2.4. Eğri Hisarı'nın Alınmasından Sonra İki Kişinin İhtidası

Nâima, Eğri Hisarı’nın⁴³⁸ alınmasını aktarırken şu bilgilere yer vermiştir; 19 Şevval 1005’te (5 Haziran 1597’de) Osmanlı askerlerinin Eğri Hisarı’nı almak amacıyla yaptığı gayretler neticesinde kalede bulunanların kalbini korku sardı. Canlarının derdine düşen kale ahalisi canlarını kurtarma ümidi ile aman dileyerek teslim oldular. İslam hukuku gereği teslim olanlara zarar verilmeyip aman verildi. İki bey ve sekiz beyzâde vezirin huzuruna getirildikten sonra padişah kendilerini kabul etti. Solnuk Bey ve Bektaş Bey adındaki iki kişi Müslüman olmak istediklerini dile getirip ihtida ettiler. İhtida eden bu kişilere ağır hil’atlar (değerli elbise) giydirildi.⁴³⁹

Nâima’nın aktardığı bilgilerden hareketle Eğri Hisarı’nın kuşatılması esnasında ahalinin bir kısmının veya tamamının kaleye sığındığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Nâima’nın Müslüman olduklarını bildirdiği bu kişilerin niçin Müslüman olduklarına dair bilgi bulunmamaktadır.

Nâima, Eğri’de Osmanlı askerinin galibiyeti üzerine yatsıya kadar kösler (seyyar davul) çalınıp şenlikler düzenlendiğinden bahsetmektedir.⁴⁴⁰

2.2.5. Kanije Hisarı'nda Kilisenin Cami'ye Çevrilmesi

Nâima’nın aktardığı üzere Kanije Hisarı Osmanlı askerlerince kuşatılmış durumda iken Hristiyanlar zor ve güçsüz durumda kaldılar. Hisardaki beyler kaleyi teslim etmek üzere anlaştı ve vire sancağını çekip aman dilediler (13 Rebûlâhir 1009/22 Ekim 1600). Aman kâğıtları verildikten sonra eşya ve gilelerini (şikâyet) almak üzere arzlarını bildirdiler. Hisar ahalisi 14 Rebûlâhir günü seher vaktinde hisarın anahtarını teslim edip elbise ve ailelerini alıp çıktılar. Osmanlı askeri hisara girip silah ve diğer eşyaları zapt etti. Ardından hisardaki kilise camiye çevrildi.⁴⁴¹

Kilisenin camiye çevrilmesi “kılıç hakkı” olarak bilinen genel bir uygulama iken burada kılıç hakkından farklı bir sebepten ötürü camiye çevrilmiştir. Kılıç hakkında

⁴³⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, trc. Mehmet Ata (İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 2008), 4: 244.

⁴³⁸ Eğri, Macaristan’da Eger şehrinde bulunur. Bu şehir Budapeşte’nin yaklaşık 130 km. kuzeydoğusundadır.

⁴³⁹ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 108-109; Na’îmâ, *Na’îmâ Târihi*, 150-151.

⁴⁴⁰ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 122; Na’îmâ, *Na’îmâ Târihi*, 172.

⁴⁴¹ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 170-171; Na’îmâ, *Na’îmâ Târihi*, 249-250.

fethedilen memleketin en büyük kilisesi veya kiliseleri camiye çevrilirken bölge hâkiminin artık Müslümanlar olduğu mesajı verilmektedir. Nâima'nın aktardığı olayda böyle bir amaç güdülmekten ziyade hisarda hiçbir Hristiyan kalmadığı için kilise işlevini kaybetmiş ve camiye çevrilmiştir. Ayrıca hisarın Osmanlı tarafından ele geçirildiğinde Müslüman Osmanlı askerlerince içi doldurulacaktır. Müslüman askerlerin ibadetlerini yapacakları en uygun yer daha önce de ibadethane işlevi gören kiliseydi. Nâima, hisarın alınmasından sonra şikâyet alınması olayından bahsetmemiştir. Bu durum Osmanlı'nın fethettiği bölge insanına verdiği değeri ve adalet noktasında ne düzeyde hassas olduğunu göstermektedir.

2.2.6. Batıl İnanç

Nâima'nın aktardığı bilgilerden yola çıkılarak anlattığı dönemde batıl inancın ne kadar etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu kaniya varmamıza sebep olan örneklerden biri Nâima tarafından şöyle aktarılmaktadır:

Havanın güneşli olduğu bir günde birden bir ses duyuldu. Bu sesteki atlar dahi ürktü. O an görüldü ki karga sürüsü çadırlar üzerinden birbirleriyle kavga eder halde Kaniye'ye doğru uçtu. Bir saat sonra kartal sürüsü aynı şekilde Kaniye'ye doğru uçtu. Olaya şahit olanlar şaşkınlık içinde olanlara anlam veremediler. Tiryaki Hasan Paşa, açıkgozlu ve tedbir sahibi biriydi. Bu olayların Allah tarafından kendilerine verilmiş bir işaret olduğunu ve iki Hristiyan grupla savaşacaklarını söyledi. Kethüdası İskender Paşa'ya, Belgrad'ı haberdar edip Kaniye'ye asker göndermeleri talebini iletmesini emretti. Kendisi de Kaniye'ye varıp tedbirleri almış, levazımata tedarikine başlamıştı. Zigetvar, Peçuy ve Pojga sancaklarına yiyecek temini için adamlar görevlendirmiş, Hristiyan tarafına casuslar göndermişti. Casus da düşmanın çoğunu Yarık'ın alt tarafında oturduğunu, dillerinde ve akıllarında Budin olduğunu haber etti.⁴⁴²

Görüldüğü üzere doğa olaylarından yola çıkarak bazı kişisel ve devlet işlerini idare etme durumları mevcuttu. Nâima buradakine benzer olayları sıklıkla dile getirmiş olup buna benzer batıl inançların toplumun genelinde yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.7. Varat Kuşatmasında Şiddetli Yağmurun Yağması

Nâima, Varat kuşatmasını aktarırken şiddetli yağmurun yağdığını bildirip yağmurun etkisiyle meydana gelen olay ve durumları ayrıntısıyla aktarmaktadır.

⁴⁴² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 180-181; Na'îmâ, *Na'îmâ Târihi*, 264.

Nâima'nın aktardığına göre yağmurun uzun süre ve fazla yağmış olmasından dolayı dereler ve ovalar taşı, sel oldu. Şehir merkezindeki ovaların her gün taşması yolların kullanılmaz hale gelip ulaşımın aksamasına neden oldu. Hayvanların ayakları çamura saplandı, karınları yere değecek duruma geldi. Uzun süren yağmurun üzerine rüzgârın bastırması, çadırların kazıklarının yerinden sökülmesine neden oldu. Kalenin etrafı yumuşak bir toprağa sahip olduğundan dolayı her yer bataklığa döndü. Yeniçeri metrislerini ⁴⁴³ sel bastı, metrisler çamur ile doldu, askerler müşkül halde kalıp durdular.⁴⁴⁴

Yağmur afetinin başlarında inek ve koyun etinin bol olması ahalinin birkaç gün yemek ihtiyacını karşıladı. İlerleyen günlerde yiyecekler bitince ahali birer ikişer akçeye koyun alıp yiyecek temin etmeye çalıştı. Şiddetli yağmur ve rüzgârın etkisiyle Varat'ın etrafında yirmi güne dek yiyecek kalmadı. Tatar askerleri yiyeceklerini uzak yerlerden getirmek zorunda kalıp bir kile arpaya üçer beşer altın vermek zorunda kalmışlardı. Hal böyle iken Budin tarafından feryatçılar ansızın gelip seksen bin kadar Hristiyan'ın eski Budin'i tahrip ettiğini ve Budin ahalisini öldürüp, onlara eziyet etmekte olduklarını; halen büyük toplar ile Budin Kalesi'ni muhasara ettiklerini, eğer imdada varılmazsa Budin'in elden gideceğini bildiren birçok mazharlar⁴⁴⁵ getirmişti.⁴⁴⁶

Şiddetli yağmur ve rüzgârın etkisiyle Varat'ın alınamaması ve Budin'in kuşatma altında olmasından ötürü Budin'e yardım amacıyla Peşte yakasına gitmek bahanesiyle Solnok mevkisine yöneldiler. Nâima, askerin yardıma gidişini ve hava şartlarından dolayı yolda yaşananları şöyle anlatır: Yolların üzerindeki nehirler dolup taşmış vaziyete gelmişti. Varat'a gidilirken üç suyun üzerinden geçilmiş iken dönüşte yağmurun oluşturduğu on iki suyun üzerinden geçilmesi gerekmektedir. Yağmurun bereketinden dolayı kurumuş dere boyları dahi suyla dolup geçilmez hale gelmişti. Tameşvar Paşası İsmail Paşa, gerekli yerlere köprüler yapılması emrini vermiş olmasına rağmen paşanın emrine gereken ehemmiyet verilmeyip bir tane köprünün dahi inşası tamamlanamamıştı. Asker kıtlıktan dolayı yavan buğday yemek zorunda kalmış ve dizanteriye tutulup bitap hale gelmişti.

⁴⁴³ Metris; savaş esnasında askerlerin arkasına geçip kendilerini korudukları ve düşmana ateş ettikleri toprak siper, geçici tabyadır.

⁴⁴⁴ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 140-414; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 202-203.

⁴⁴⁵ Resmi dilekçe.

⁴⁴⁶ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 140-142; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 202-204.

Göle ile Varat arası üç günlük iken hava şartlarının etkisiyle askerin Göle'ye varması on iki günü buldu. Her konakta nice asker soğuk ve açlıktan ya hayatını kaybetti ya da ordudan ayrılmak zorunda kaldı. Göle'den Solnok'a geçildi. Göle'de ve Solnok'da kıtlıktan dolayı yiyecek temini mevzusunda büyük arbedeler yaşandı. Kıtlık etkisini o kadar çok gösterir olmuştu ki askerler için Budin'e varmak artık bir efsane halini almıştı. Açlığın artmasıyla güçsüz ve çaresiz kalan askerler, serdarın otağına gelip olay çıkardılar. Olayların büyümesi üzerine serdar oradan uzaklaşmayı uygun gördü. Askerler de serdarın mutfağı ve kilerini yağmaladı. Ardından Ekmekçizâde'nin çadırını yağmalamaya başladılar. Aracılar konularak askerler sakinleştirildi, böylelikle belanın daha da büyümesi engellenmiş oldu.⁴⁴⁷

Olaylar vuku bulunca Budin'e gidilmekten vazgeçildi. Asker Segedin'e⁴⁴⁸ yönlendirildi. Segedin'de Tise Nehri üzerinde gemilerden askere zahire dağıtıldı. Böylelikle askerlerin bedenlerine güç, kuvvet geldi. Yalnız Budin varoşu⁴⁴⁹ Hristiyanlarca yakılıp yıkılmıştı. Ahalinin ekserisini katletmişlerdi. Bu olaydan haberdar olan Saturcu Mehmet Paşa hüznünden hastalandı, zayıf ve dermansız kaldı.⁴⁵⁰

2.2.8. Şiddetli Karın Bastırması ve Kışın Başlaması

Nâima, Zigetvar kuşatmasını anlatırken hava şartlarının çetin hale geldiğini ve bunun kuşatmaya etkisini aktarmaktadır. Nâima'nın aktardığına göre Zigetvar kuşatmasının 75'inci gününde kara bulutlar ansızın gökyüzünü kapladı. Kuzey rüzgârı esip ağır ağır yağmur yağmaya başladı. Rüzgârın etkisiyle sular dondu. Yağmur gitgide şiddetini arttırdı. Önce karla birlikte yağan yağmur gece yarısından itibaren yerini tamamen kara bıraktı. Üç gün üç gece yağan kar bel hizasına kadar ulaştı.⁴⁵¹

2.2.9. Soğuktan Drava ve Sava Nehirlerinde Köprülerin Yıkılması

Nâima, 15 Cumâdelûlâ 1010 (11 Kasım 1601) tarihinde Serdar Yemişçi Hasan Paşa ve emrindeki askerlerin Ösek'e⁴⁵² vardığını bildirir. Nâima, erken davranıp Drava Nehri'nden karşıya geçenlerin gittiğini ardından 20 Cumâdelûlâ 'da Drava Nehri'nin

⁴⁴⁷ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 143; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 206.

⁴⁴⁸ Segedin günümüzde Macaristan'a bağlı bir şehirdir. Budin'in yaklaşık 200 km. kuzeyinde kalmaktadır.

⁴⁴⁹ Bir şehrin kale dışında kalan yerlerine varoş denilmektedir.

⁴⁵⁰ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 144; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 207.

⁴⁵¹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 198; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 291.

⁴⁵² Günümüzde Hırvatistan'a bağlı Drava Nehri kıyısında bir şehir. Drava ve Tuna nehirlerinin birleştiği noktanın yaklaşık 30 km. batısında bulunur.

soğuktan dolayı donduğunu aktarmıştır. Nehrin donması, nehir üzerindeki köprünün bozulmasına neden olmuştu. İki gün sonra köprüyü yenileme çalışmaları başlatılmıştı.⁴⁵³ Nâima'nın yıkıldığından bahsettiği köprünün Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1566 yılında yapıldığı zikredilmektedir. Genişliği altı metre olup uzunluğu yedi veya sekiz kilometre olarak geçmektedir. Döneminde Avrupa'nın en uzun köprüsü olan Ösek Köprüsü mavnalar üzerine tahtadan inşa edilmiştir. Balkanları ayıran büyük nehirlerden olan Drava Nehri üzerinde askeri, sivil ve ticari ulaşımın yıllarca kolaylıkla yapılmasını sağlamıştır.⁴⁵⁴ Nâima aynı günlerde yine kışın şiddetli soğuktan ötürü Sava Nehri üzerinde büyük buz kütleleri oluştuğunu ve bu buz kütlelerinin Sava Nehri üzerinde bulunan köprüyü de bozduğunu aktarır. Nâima, Sava Nehri'ndeki köprünün tamirine ne zaman başlandığı hakkında bilgi aktarmamış ve bu süreçte ulaşımın sal ile yapıldığından bahsetmekle yetinmiştir.⁴⁵⁵

Nâima'nın aktardığı olaydan anlaşılacağı üzere iklim ve doğa şartlarının kimi zaman insanların hayatlarını ciddi şekilde etkilediği görülmektedir.

2.2.10. Eğri Kalesi ve Tuna Üzerine Seyyar Köprü Yapımı

Nâima, Eğri'nin fethini izah ederken Eğri Kalesi'nin sağlam, Nemçe ve Erdel arasında ayırıcı bir hat olduğunu ve etrafında madenlerin varlığıyla meşhur olmasından ötürü bölgenin fethinin Osmanlı Devleti ve İslam âlemi adına önem arz ettiğini, bildirir. Kalenin fethi için Titel ve Varadin Kalelerinin ⁴⁵⁶ önünden Segedin sahrasına geçebilmek amacıyla kayıkların üstüne köprü kurulmuştur. Kurulma işleri için marangozlar, dülgerlerle işe koyulup köprünün yapımını dört günde tamamlamışlar. Ardından padişah, vezir ve diğerleri karşıya (Segedin sahrasına) geçip devam etmişler.⁴⁵⁷ Bu iş için Yeniçeri Ağası Veli Ağa görevlendirilmiştir. Yapım işine nehrin iki yakasından başlandı. Yüz parça dunbaz gemileriyle iş yapılmış olup üç günde tamamlandı. Köprünün uzunluğu altı yüz zira oldu.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 202; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 299.

⁴⁵⁴ Vikipedi, "Osijek" (30 Kasım 2020) <https://tr.wikipedia.org>.

⁴⁵⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 202; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 299.

⁴⁵⁶ Titel, Tuna Nehrinin kuzeyinde; Varadin ise nehrin güneyindedir. Varadin Kalesi olarak geçen yer günümüzde Sırbistan Novi Sad şehrinin karşısında bulunan Petrovaradin'dedir. Segedin ise Macaristan'da olup Petrovaradin'in karşısında yaklaşık 140 km. kuzeyindedir.

⁴⁵⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 105; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 145.

⁴⁵⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), 3: 166.

2.2.11. Tuna Üzerinde Köprü Yapılması

Tameşvar sınırında bulunan Lipve, Yanova ve Varad hisarlarına⁴⁵⁹ Erdeloğlu tarafından saldırı gerçekleştirilip hisarlar ele geçirilmiştir. Nâima, yaşanan bu olayın üzerine Tameşvar'dan mazharlar geldiğini belirtir. Bu mazharlar müdahale edilmediği takdirde Tameşvar'ın da tehlikeye gireceğini arz ettiklerini aktarır. Hal böyle olunca Erdel'e sefer kararlaştırılmıştır. 30 Zilhicce 1006'da (3 Ağustos 1598'de) Tuna Nehri üzerinde Belgrad'dan aşağı "Taşlık Burnu" ismiyle meşhur olan noktada köprü yapımına başlanmıştır. Köprünün yapımı on sekiz günde tamamlanmış olup 850 zira⁴⁶⁰ olan köprüden Müslüman askerlerin Erdel'e geçmeye başladığı Nâima tarafından aktarılmaktadır.⁴⁶¹

Osmanlı döneminde nehirlerde sal, mavna ve benzeri gemiciklerin üzerine köprü yapılması Nâima tarafından birkaç yerde aktarılmaktadır. Bu köprüler genellikle askeri sevkiyat işleri gibi acil durumlarda kısa sürede yapılmış köprülerdir. Nâima'nın da aktardığı üzere Tuna Nehri'ne yapılan bu köprünün on sekiz günde bitmiş olması bunun göstergesidir. Ayrıca bu köprüler ilk kullanımından sonra yıkılmayıp bölge ahalisi tarafından da kullanılmıştır.

2.2.12. İstanbullu Tacirlerin Eflâk'tan Mallarını Tahsil Etmesi

Nâima, İstanbul'dan tüccar ve zenginlerin Eflâk'a gelip burada ticaret yapmak istemeleri neticesinde çıkan olayları aktarmaktadır. Nâima Eflâk'ta koyun, bal, yağ ve tuz gibi gıdaların bolca bulunduğunu ve İstanbullu tüccarın bunları toplayıp mürabaha (kâr payı) ile ödemeyi yapmak istemelerinden dolayı kavga meydana geldiğini bildirir.

Bu konu uzlaşi ile sonuçlanınca Eflâk voyvodası Mihal (Mihai Viteazül), voyvodadaki ürünleri satıp parasını tacirlerden almış ve ürünleri teslim etme noktasında gerekenleri yapmamıştır. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen tacirler, Mihal'ın Bükreş'teki sarayını her gün çevreleyip taşlamış, alabildikleri eşyaları alıp muhafızları dövmüştür. Voyvoda Mihal, tacirlerin baskısı neticesinde uzlaşmak zorunda kalmış, tacirleri saraya davet edip onlara "Beni katlederseniz malınız zayi olur, gelin sözüme tabi olup Eflâk memleketi nahiyelerine tayin olan adamlar ile varıp tahsil olunan malı

⁴⁵⁹ Lipve/Lipove Romanya'nın batısında Arad bölgesine bağlı bir kasabadır. Maroş Suyu kenarında olup Tameşvar'ın yaklaşık 60 km. kuzeydoğusundadır. Yanova da Romanya'ya bağlıdır. Varat da Romanya'da olup Lipove'nin yaklaşık 140 km. kuzeyindedir.

⁴⁶⁰ Bir zira' 75-90 santimdir.

⁴⁶¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 135-136; Na'îmâ, *Na'îmâ Târihi*, 194-195.

götürün ve içinden akçelerinizi geri alın.” diyerek tacirleri köylere yönlendirmiştir. İstanbul’dan gelen tacirler her ne kadar mutmain olmasa da bu teklifi kabul etmekten başka çareleri görünmüyordu. Köylere gidilip mallar görülünce anlaşıldı ki mevcut ürün tahsil edilecek miktarı karşılamamaktaydı.⁴⁶²

İş içinden çıkılmaz bir hal alınca Yergöğü kadısı çağrılır. Kadı hasta olduğundan dolayı naibi Ali Can davaya bakar. Kadı Naibi Ali Can’a olanlar iletilir, kadı da hesapları inceleyip orta yolu bulmaya çalışır. Buna göre 60 yük akçe için borç senedi gösteren tacire 10 yük akçe, bir murassa’ (taşlarla süslenmiş) hançer; 20 yük akçe, bir raht (eğer takımı); 5 yük akçe hepsi 60 yüke çıkar, diyerek razı ettirmeye çalışır. Münakaşa çıkar ama 60 yükü 30 yüke razı eder. Bunları kadıya sicil⁴⁶³ ve hüccet⁴⁶⁴ ettirir. Naib, 10 yükten az olan borç senetlerinin az olduklarından dolayı hesaplarını görmez.⁴⁶⁵

Nâima’nın aktardığı bu olaydan münferit olarak zikredilmesi gereken bazı noktalar vardır. Buna göre Osmanlı’da Müslüman ile gayrimüslim birinin bir davası olduğunda İslam hukukuna göre hüküm verilmekteydi. Yukarıdaki olayda kadıya başvurulmasının sebebi budur. Sosyal hayata dair bir diğer nokta ise murabaha sistemi ile ticaret yapılmakta olmasıdır. Yani faiz yerine vadeli alışveriş uygulanmaktadır.

2.2.13. Yergöğü’de Gayrimüslimlerin Müslümanları Katli

Nâima, İstanbullu tacirlerin Eflâklılardan alacaklarını tahsil etmesi olayını aktarırken olayı çözmesi için danışılan Kadı Naibi Ali Can Hoca, Cumâdelûlâ 1002’de (Ocak veya Şubat 1594’te) Müslümanların gayrimüslimler tarafından toplu olarak katledildiği olayını aktarmaktadır. Olay Bükreş’in güneyinde Tuna Nehri üzerinde bulunan Yergöğü’nde⁴⁶⁶ meydana gelmiştir. Nâima’nın olayı aktardığı dönemde bölge Rusçuk’a bağlı yerleşim birimidir.⁴⁶⁷

Yergöğü Kadı Naibi Ali Can, taşradan çıktığı esnada tanıdığı bir gayrimüslim gelip “Ali Can Hoca! 20 yıllık dostumsun, bu saatte yola çıkıp ikindiye kalma. Yergöğü’nde durmadan kendini Rusçuk’a atıver, iş işten geçti.” diyerek ayrılmıştır.

⁴⁶² Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 76; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 102.

⁴⁶³ Resmî belgeye kaydetmek.

⁴⁶⁴ Hüccet, şeriat mahkemelerinde verilen bir hak veya sahiplik gösteren resmi belgedir.

⁴⁶⁵ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 76-77; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 102-103.

⁴⁶⁶ Yergöğü; Rusçuk’un karşısında, Tuna Nehrinin kuzeyindedir. Günümüzde Romanya’ya bağlıdır.

⁴⁶⁷ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Nu:26, 2017), 646.

Ali Can Hoca, gayrimüslimlerin bir kısmının şehrin girişinde köşe bucak toplandığını görünce koçıye atlayıp Yergöğü'ne vardı. Kadiya geldiğini bildirip kadının huzurundan ayrılınca gayrimüslimlerin Yergöğü'nü bastığını gördü. Gayrimüslimler, alacaklı olan İstanbullu tacirleri ve orada bulunan diğer Müslümanları katletmişti. Ali Can Hoca, Tuna'nın karşısına yüzerek geçtiğini ve bir kişinin daha yüzerek Tuna'nın karşısına geçmek suretiyle canını kurtardığını aktarır. Fakat 4.000'den fazla erkek ve kadın Müslüman'ın çoğu katledilmiş, bir kısmı esir edilmiş sonra yakılmıştı.

Ali Can Hoca, Rusçuk'a ulaşır buradan mazhar ile olanları İstanbul'a bildirdi. Nâima, Rusçuk ahalisinin olaylardan kaçmak için çevrede sığınabilecekleri diğer Balkan memleketlerine dağıldığını ve olayın kış mevsiminde vuku bulmasından ötürü İstanbul'da asker tedarik edilemeyince müdahalenin bahar mevsimine kaldığını bildirir.⁴⁶⁸

2.3. I. Ahmet Dönemi Olayları (1603-1617)

Manisa'da doğan I. Ahmet, burada iyi bir eğitim alıp Arapça ile Farsça'yı mükemmel düzeyde bilmekteydi. Bununla birlikte ok atma, kılıç kullanma ve ata binme gibi askeri alanlarda usta denilecek düzeydeydi. I. Ahmet'in ava ve cirit oynamaya düşkün olduğu bilinmektedir. On dört yaşında padişah olan I. Ahmet, on dört yıl tahtta kalıp yirmi sekiz yaşında vefat etmiştir. Sarayda yetişen ilk padişaktır. Çocuk denecek yaşta tahta geçmesine rağmen dedesi Kanunî'den sonra devlet işleriyle en çok ilgilenen padişaktır. Buna rağmen devlet erkânı ve sarayın etkisinde kaldığı zikredilmektedir. I. Ahmet sancakbeyi olmadan tahtta geçen ilk padişaktır. Padişahlık sürecinde Celâlî İsyanları ve İran ile olan savaşlar bir müddet devam etmiştir. I. Ahmet dindar bir padişah olup Hz. Muhammed'e (sav.) olan sevgisi yüksekti. Hz. Muhammed'e (sav.) olan sevgisinden dolayı peygamberin ayak izinin olduğu resmin içine bir şiir yazmış ve bu şiiri ölünceye dek kavuğunda taşımıştır. I. Ahmet'in kavuğunda taşıdığı şiir şöyledir:

“N’ola tâcim gibi başımda götürsem dâim	Kadem-i resmini ol
Hazreti Sâh-i Resûlün	Gül-i gülzârî nübüvvet, o kadem
sahibidir	Ahmeda durma yüzün sür kademine ol gülün” ⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 77; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 103.

⁴⁶⁹ Türk Tarih Kurumu, “Osmanlı Padişahları”.

2.3.1. Erdel Beyi Boçkayı'nın Tebaasıyla Osmanlı'ya Tabiiyeti

Nemçeliler güç elde edip Erdel ve Macar kalelerini ele geçirmiş buradaki Hristiyan asker ve zayıf sipahileri kendi yönetimleri altına almıştı. Nemçeliler, Erdel ve Macar ahalisine çeşitli eziyet ve sıkıntılar vermiş, onların bakmakla yükümlü olduğu kişilere saldırmışlardı. Macar ve Erdelliler kendilerini müdafaya güçleri olmadığından Nemçelilere boyun eğmek zorunda kaldı. Ancak düşmanlıkları her daim içlerinde büyümekteydi.

Nâima, Nemçelilerin Macarlara karşı eskiden beri ihanet edip onları ezmekte olduklarını, Nemçelilerin alt tabakasının dahi Macar yöneticilerini hor ve hakir görmekte olduklarını söyler. Misal olarak yolda geçerken kakma çalıp (baş a kakmak, minnet etmek), arkadan gelirken şapkasını kaldırıp yüzüne tükürmeye varıncaya kadar türlü aşağılama olayları vuku bulmaktaydı.

Nâima'nın bildirdiğine göre Macarlar, Nemçe'ye birkaç kez başkaldırıp ayrılmaya çalışmışsa da başarılı olamayıp başkaldırıdan dolayı araları açılmıştı. Macar beyzâdelerinden Boçkayı adıyla ün yapmış Macar beyi ayanlarıyla toplanıp *“Nicedir Nemçelilere karşı tahammül ettik. Kendimizi sürekli mağlup kabul edip onların tahtını korumalarına yol verdik. Ne zamana dek onların dert ve meşakkatlerine dayanırız? Elhamdülillah, Âli Osman padişahlar eskiden beri velinimetimizdir. Cennetmekân Süleyman Han, İstanbul'a gidene dek mülkü mahvolana dek evlat ve torunları elinde baki kalmıştır. Biz de büyüklerimizin yaptığı gibi kuvvetli kapıya (Osmanlı Devleti'ne) dayanıp düşmanlarımızdan intikam almamız en münasip olan değil midir?”* diyerek Macar taifesini bulundukları vahim halden kurtulmaları için en uygun yolun Osmanlı'ya tabiiyet olduğunu ve bunu gerçekleştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

Boçkayı'nın bu teklifi diğer ayanlar tarafından kabul edildi. Padişah himayesine girerek mülk ve riayetlerindeki koruma altında buldular. Ardından Boçkayı'yı kendilerine serdar yaptırmak için mektuplar gönderdiler. *“Padişahın dostuna dost düşmanına düşman olup kulluğunu kabul ve zir-i cenâh-i himayetlerine (Himaye kanatları altına) duhul ile kaimi a'dâmız (düşmanımız) olup, zaruret iktizası ile hükmü altında olduğumuz Nemçe küffarına kılıç koyup padişah-ı İslam'a can ve baş ile hizmeti taahhüt edip, hakikat halimize vukuftan sonra Asitane-i devlete arz eylemeniz rica olunur.”* diye hazırladıkları mektubu serdara vermişlerdir. Serdar tarafından padişaha

sunulan mektuba, anlaşmanın uygun bulunduğu ve yapılması emri ile cevap verilmiştir.⁴⁷⁰

I. Ahmet, Boçkayı'ya ahitnameyle birlikte bir murassa' taç ve kılıç göndermiştir. Bu ahitname ve hediyeler Sadrazam Lala Mehmet Paşa tarafından Osmanlı'ya bağlı olmak kaydıyla Boçkayı'ya verilmiş ve Boçkayı Macar Kralı olarak nasedilmiştir. Boçkayı bu hediyeleri alınca, akçe ile alınan kul dayak ve azarlama korkusuyla istemsiz kulluk eder; biz abîd-i ihsan olduğumuzdan dolayı can-u gönülden itaat ederiz, diyerek padişaha bağlılıklarının maddi çıkar ve zorlama ile olmadığını vurgulamıştır.⁴⁷¹

Nâima'nın aktardığı bu olayda görüldüğü üzere gündelik hayatlarında ezilen Macarların girişimleri sonucunda Macar taifesi Osmanlı'ya hep birden tabiiyetlerini bildirmişlerdir. Nâima Tarihi'nde geçen sosyal hayata dair olayların çoğunluğu siyasi olayların sosyal hayatı etkilemesi şeklinde meydana gelmekte iken Macarların Boçkayı liderliğinde Osmanlı'ya tabiiyeti tersi bir durum arz etmektedir. Bu olayda sosyal hayatta meydana gelmiş bir vak'anın neticesinde siyasi gelişmeler yaşanmıştır.

2.3.2. Leh Elçisinin Osmanlı ile Anlaşması

Leh Kralı Zigmond, Osmanlı Devleti'ne elçisini gönderip sadakatini sunmuş ve Osmanlı Devleti'yle önceden yaptıkları sulhun şartlarını konuşup yenilemek istediğini bildirmiştir. Görüşmeler neticesinde anlaşma yenilenip 20 Rebûlevvel 1016 (26 Haziran 1607) tarihinde padişah tarafından kabul edilmiştir. Nâima'nın ayrıntısıyla aktardığı bu anlaşmada Balkanlarda ekonomi ağırlıklı olmak üzere sosyal hayata etki eden olay ve durumlar hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Nâima'nın aktardığı kadarıyla anlaşma maddeleri şunlardır:

- Leh tacirlerinin denizde ve karada ticaretlerini yapmalarına engel oluşturulmayacak, vergi zamanında bulundukları bölgeye vergilerini vereceklerdir.
- Tacirlerin vergi verip getirdikleri paradan gümrük (vergi) alınmayacak. Yalnız Leh tarafında kullanılan "arslanlı kuruşun (esedî)"⁴⁷² ayarı eksik olduğundan dolayı genel bir zarara sebebiyet vermektedir. Bunun engellenmesi amacıyla

⁴⁷⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 283; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 418-419.

⁴⁷¹ Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, 1368.

⁴⁷² I. İbrahim, "Sikke Tahsisi" adlı başlıkta açıklanmıştır.

arslanlı kuruşun Osmanlı şehirlerinde yaygınlaşması engellenecektir. Bundan sonra ayarı tam kuruşlar getirilecektir.

Bu maddede paranın değerinin korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

- Leh tacirleri, Osmanlı ülkesindeki Leh esirleri satın alıp azat etmek isterlerse kadılar bu duruma mani olmayacaktır.

Bu maddde esir düşmüş Lehlerin tacirler tarafından satın alınmak suretiyle azat edilmesine mani olunmayacağı aktarılmıştır. İslam dininde de kölelerin azat edilmesi teşvik edildiğinden bu teklif Osmanlı aleyhi bir durum oluşturmamaktadır.

- Silistre ve Ak-Kirman beyleri, iskele eminleri ve vergi memurları iki tarafın tacirleri dışında kimsenin Leh sınırlarına girmesine izin vermeyecek ve ellerinde esir bulunanların esirleri alındıktan sonra geçişlerine müsaade edilecek.

Bu madde ile ticari faaliyetlerin kolaylıkla yapılması sağlanmaya çalışılmıştır.

- Kırım Hanlığı tarafında bulunan Kazak eşkıyalarının Leh tarafına herhangi bir saldırı, taciz ve yağmasına müsaade edilmeyecektir.

Kazak eşkıyalarının Balkanların kuzeyinde sürekli sorun olduğu ve bölge ahalisine birçok zorluk yaşattığı Nâima tarafından birçok yerde aktarılmıştır. Bu maddede Lehlerin Kazak eşkıyalarının yaptığı yağmalardan korunmak amacıyla Osmanlı ile el birliği yaptığı görülmektedir.

- Tatarlar bir sefere gittiklerinde Leh diyarına uğramadan başka yollardan gideceklerdir.

Lehlerin, Tatar askerlerinin kendi topraklarından geçmelerini engellemeyi istemelerinin nedeni; askerlerin geçtikleri bölgelerden ihtiyaçlarını gidermeleri neticesinde bölgede tahribatın oluşma ihtimalidir. Ayrıca başka kuvvetlere ait askerlerin kendileri için tehlike arz etmelerinin de bu maddenin konulmasında etkisi vardır.⁴⁷³

2.3.3. Nemçe ile Barışın Yenilenmesi

Nâima, 1608 yılında Murat Paşa ile Nemçe (Avusturya) çâsarı Maytaş arasında Jidve Boğazı'nda on iki maddelik sulh anlaşması yapıldığını ve bu anlaşmanın bu tarihte yazıya geçirilmediği bilgisini verir. 1 Cumâdelûlâ 1024'te (29 Mayıs 1615'te) Bec'te (Viyana'da) anlaşmanın gözden geçirilerek tekrar yapıldığını ve on iki maddeye

⁴⁷³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 342; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 558-559.

ilavelerin yapılarak tekrar kabul edildiğini bildirip toplamda on yedi maddeden oluşan anlaşmayı ayrıntısıyla eserine almıştır. Bu anlaşma “Roma Çasarı Anlaşması” olarak bilinmekte olup sulhun geçerlilik ömrü 20 yıl olarak kesinleştirilmiştir.⁴⁷⁴

Kabul edilen anlaşma içinde sosyal hayata etki eden maddeler bulunmaktadır. Dini, ticari ve toplumsal hayata etki eden maddelere sırasıyla değineceğiz.

7. Madde: Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Hristiyan tebaa ve papazlar, kiliselerini tamir edebileceklerdir. İncillerini okuyabileceklerdir. Hristiyanlara inançlarından ötürü herhangi bir rencide edici hal oluşturulmayacak.

Bu madde de geçen haklar normalde İslam’ın diğer din mensuplarına verdiği haklar olup yazıya geçirilmiştir. Ayrıca bu madde, dönemin şartlarında önem arz etmektedir. O dönemlerde Hristiyanlar birbirlerine mezhep düşmanlığı besler iken Osmanlı İmparatorluğu, onların dinlerini özgürce yaşamalarına müsaade etmiştir.

8. Madde: Sınır boylarında boş köylere şehirdeki reyanın iskânı suretiyle şenlendirilmesine izin verilecek, engel olunmayacak.

Bu maddede Balkanların fethinin akabinde yapılan iskân politikasının sadece o döneme has olmadığını görmekteyiz. Ayrıca boş köylere iskân edilmesi, kırsalda meydana gelen güvenlik boşluğunu da doldurmaktadır.

9. Madde: İki tarafın tacirleri rahat bir şekilde git-gel yapabilecektir. Sınır boylarındaki beylerde ve güvenilir kişilerde tezkire⁴⁷⁵ olacak. Tacirler de sınırdan geçerken elinde tezkire bulunan kişilere, ellerindeki tezkereleri⁴⁷⁶ gösterip mühür vurdurtup geçecektir. Mühür vurmak için tacirlerden herhangi bir ücret alınmayacaktır. Yalnız sınırlardan geçilince gümrük vergisi iki tarafa verilecektir. Tehlikeli ve korkunç yerlerden geçilirken yanlarına koruma amaçlı yeterli sayıda muhafız verilecektir.

Bu maddede tacirlerden istenen belgeler günümüzde bir nevi uluslararası ticaret yapan kişilerin elinde bulunan belge veya pasaportların görevini görmektedir. Bu uygulama devlet açısından güvenliği sağlamakta olup reyanın ticaretine de kolaylık getirmesi açısından önem arz etmektedir.

10. Madde: Roma İmparatorluğu ve Nemçe tarafından gelen tacirler, mal ve nakit ile Osmanlı topraklarına girmek isteyenlerden imparator bayrağı ve temessükleri

⁴⁷⁴ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 422; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 679.

⁴⁷⁵ Hatırlatma yazısı, nottur.

⁴⁷⁶ Resmi onay kâğıdıdır.

olmayanların geçişine izin verilmeyecektir. Geçiş girişimlerinde bulunan olursa kapı kethüdaları ve konsolosları anında bu kişileri yakalayacaklardır. İmparatora, zikredilen ocağa (Avusturya tacirleri), İspanya kralına ve Flander vilayetine tabi tacirler nakit ve mal ile Osmanlı topraklarına sağ salim gelebilirler. Alıp sattıkları mallardan %3 gümrük vergisi verilecektir. Kapı kethüdasına ve konsolosa %2 akçe verilecektir. Tüm bu işler ile kapı kethüdası ve konsolos ilgilenecektir. Onlardan bir tacir Osmanlı topraklarında ölürse tacirin malına beytülmal emini karışmayacak, konsolos gelip ilgilenecektir. Tacirler arasında dava çıkarsa bölgenin kadısı bakacaktır. Eğer davaya neden olan malın değeri 4.000 akçeden fazla ise dava İstanbul kazaskeri huzurunda görülecektir.

Bu maddede de Nemçe tarafından gelen tacirlerin Osmanlı ülkesine girdikleri andan itibaren tabi olacakları ticarî ve hukukî düzenin nasıl olacağına dair bilgiler mevcuttur. Osmanlı'da sınır işlerine bakan kişinin kapı kethüdası, Nemçe tarafında sınır ve dış işlere bakan kişinin konsolos olduğu anlaşılmaktadır.

12. Madde: Bundan sonra beylerbeyi, beyler, voyvodalar ve subaşıları köyleri gezip aidat (vergi) toplamayacaktır. Köylüler, vermeleri gereken miktarı hak üzere belirleyip teslim edeceklerdir.⁴⁷⁷

Nâima, Nemçe ile yapılan sulh anlaşmasının 1026 (1617) yılında sağlandığından bahsetmektedir. Buna göre İmparator tarafından gönderilen Prag Kapudanı ve yanındakiler serhadda harap olan köylerin temizlenmesi ve palangaların yıkılmasını görüşüp karara vardılar.

2.3.4. Deli Hasan'ın Bosna'ya Görevlendirilmesi

Anadolu'da taşkınlık çıkaran Karayazıcı'nın kardeşi olan Deli (Celâlî) Hasan'ın zulüm ve küfürde ileri gitmesi ve kendisine engel olunamamasından dolayı Bosna Eyaleti'ne beylerbeyi verilerek kontrol altında tutulmaya çalışıldı. Nâima, Deli Hasan Paşa'nın Bosna'ya gidiş yolu üzerinde ve Bosna Eyaleti'nde meydana gelen olaylarını aktarırken sosyal hayatı etkileyen birçok olayın yaşandığı görülmektedir.

Nâima'nın bildirdiğine göre; Bosna Eyaleti görevi verilen Deli Hasan, askerleri ile yola revan oldu. Paşanın askerleri Gelibolu'ya varınca oranın ahalisine eziyet verdiler. Ahaliden gücü yetenler boğazda bulunan Kilitbahir Kalesi'ne kayık ile geçip saklandı.

⁴⁷⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 423; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 681.

Şehrin külhanbeyleri, namını duydukları ve askerlerinin gelmesiyle zulmü başlayan Hasan Paşa'nın gelmesiyle daha zor durumda kalacakları endişesine kapıldıklarından, Hasan Paşa ile gerekirse savaşalım ama yine de buradan geçirmeyelim, diye ağız birliği yaptılar. Ahalinin akliselim olanları “Padişah fermanına muhalefet etmiş oluruz.” diyerek Hasan Paşa'nın geçirilmesine müsaade ettiler.

Zalimliğiyle ün salmış olan Hasan Paşa, Gelibolu'ya varınca Sinan Paşa mesiresine yerleşip Gelibolu'dan geçişini engelleyenler için katil emri verdi. Tarikat ehli olan ve bölgede kendisine saygı duyulan bir zat olan Dâî Mehmet Efendi, paşaya nasihat etmişse de nasihatlerin işe yaramadığını görünce tekkesini bırakıp Gelibolu'dan ayrıldı. Şeyhle birlikte giden müritler olduğu gibi Gelibolu'da kalan müritler de vardı. Kalan müritler ile külhanbeyleri paşa tarafından katledildi.⁴⁷⁸

Deli Hasan, Bosna'ya varıncaya kadar uğradığı beldelerde insanları katletti, mallarını yağmaladı. Deli Hasan, kethüdası olan Kurt Kethüda'yı Bosna'ya gönderip, kendisi Belgrad'a geçti ve serdar olan Mehmet Paşa'ya bağlandı. Kurt Kethüda Bosna'da çirkin ve utanılacak hareketlerde bulundu. Nâima, bu hareketlerin neler olduğu konusunda ayrıntılı bilgi vermemiştir.

Kurt Kethüda'nın Bosna'daki zulmü ayyuka çıkmış vaziyetteydi. Daha bıyığı çıkmamış genç bir dericiyi zincire vurdurunca Bosna ahalisi saraya hücum edip sarayı ateşe verdiler. İstoni Halim adıyla ün yapmış zat, Kurt Kethüda'yı saray içinde öldürüp yaktı. Bosna ahalisinin birini yakarak öldürmesi gibi vahşi bir işi dahi yapması Bosna'da reayaya yapılan zulümlerden ötürü insanların kininin ne kadar arttığının göstergesidir. Ayrıca Deli Hasan'ın Banyaluka'ya gönderdiği mütesellimi de halkı sürmüştü.

Deli Hasan'ın Bosna Eyaleti'nde görevlendirdiği adamlarının ahvali zikredildiği gibiydi. Bu olayların olduğu sıralarda Deli Hasan, Mehmet Paşa'ya kimi zaman itaat, kimi zaman isyan ederek serdarı canından bezdirmişti.

Deli Hasan'ın adamlarının yaptıklarına dayanamayan ahali ümeradan Sefer adındaki beyi kendilerine başbuğ ilan ettiler. Ahali bununla yetinmeyip serdar Mehmet Paşa'ya şikâyetnameler gönderip durumlarını arz ettiler. Ardında başbuğları Sefer önderliğinde Deli Hasan'ın üzerine yürüdülse de başarı sağlayamadılar. İkinci

⁴⁷⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 268-269; Na'îmâ, *Na'îmâ Târihi*, 394-395.

denemelerinde arabalar ve darbzenler ile saldırarak Deli Hasan'ı mağlup ettiler. Deli Hasan'ın mallarını yağmalayıp zarara uğrattılar lakin kendisini ele geçiremediler. Kaçmayı başaran Deli Hasan, İzvornik Suyu'ndan geçip kethüdası Şah-verdi'yi Belgrad'a serdar olarak gönderdi. Şah-verdi, Deli Hasan'dan ayrılıp ona bir daha tabi olmadı. Serdar Mehmet Paşa, mevcut durumu değerlendirip Deli Hasan'ı Tameşvar Eyaleti'ne göndererek Deli Hasan'a yeni görev verildi.⁴⁷⁹ Deli Hasan Tameşvar'a giderken Belgrad'a uğramadan Pançova üzerinden gitmiş ve iki yıl burada görev yaptıktan sonra öldürülmüştür.⁴⁸⁰

Nâima, Deli Hasan'ın zulmünün engellenememesi neticesinde Bosna Eyaleti'nde görevlendirildiğinden bahsetmektedir. Hâlbuki Celâli İsyanları üzerine yapılan araştırmalar neticesinde Deli Hasan'ın abisi yerine geçtikten sonra Celâli gruplarının Anadolu'nun tamamına yayıldığı ve bu durum üzerine İstanbul tarafından Celâli gruplarına yapılan baskı ve müdahale neticesinde Deli Hasan'ın teslim olup İstanbul ile anlaşma yolunu tercih ettiği ortaya çıkmaktadır.⁴⁸¹ Deli Hasan İstanbul ile anlaşması neticesinde Bosna'ya görevlendirilmiştir. Bosna'ya gidiş yolu üzerinde Gelibolu ve diğer şehirlerin ahalisine birçok zulmün yapıldığı Nâima tarafından aktarılmıştır. Aynı bilgi *Fezleke*'de de geçmektedir. Yalnız bu sefer esnasında Deli Hasan'la beraber olan Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi,⁴⁸² Deli Hasan'ın Gelibolu İskeleyi'nden Edirne'ye oradan da Belgrad'a geçtiğini ve kendisine verilen görevleri yapmak üzere elinden geleni yaptığını zikretmektedir.⁴⁸³

Osmanlı İmparatorluğu tarihine bakıldığında bir yerde görevini layıkıyla yapmayan bir devlet adamı olur ise hemen görevden alınır. Hatta yaptığı kanunsuzluklar reayaya zulüm noktasına gelmişse ölüm cezası dahi verilmekteydi. Bunun örneklerini Nâima Tarihi'nde de görmekteyiz. Paşanın adamlarının Bosna'da reayaya yaptığı zulümler ortada iken Tameşvar Eyaleti'nin kendisine verilmesi dikkat çekmektedir. Osmanlı idaresinde uygulanan liyakatsiz ve görevini kötüye kullanan

⁴⁷⁹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 269-270; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 395-396.

⁴⁸⁰ Kâtib Çelebi, *Fezleke (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655)*, trc. Zeynep Aycibin (İstanbul: Çamlıca Basım, 2016), 297.

⁴⁸¹ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâli İsyanları"* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009), 372-377.

⁴⁸² Akdağ, *Celâli İsyanları*, 377.

⁴⁸³ Abdulkadir (Topçular Kâtibi), *Topçular Kâtibi 'Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, trc. Ziya Yılmaz (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 351.

kişileri cezalandırma hassasiyetinin Deli Hasan Paşa olayında uygulanması gerekirken niçin uygulanmadığını Nâima zikretmemektedir.

2.3.5. Edirne’de Meyhane Olayı

Nâima, yeri geldikçe dönemin devlet adamları, âlim ve eşrafı hakkında bazı olayları da aktarmaktan geri durmamıştır. Anlatılan bu olaylarda dönemin sosyal hayatına dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Nâima’nın, Ekmekçizâde Ahmet Paşa hakkında anlattığı olayda da dönemin Edirne’si hakkında kayda değer bilgiler bulmak mümkündür. Nâima, Ekmekçizâde Ahmet Paşa’nın Edirneli olduğunu, sipahi olarak görev alıp sonradan I. Ahmet devri defterdarı olduğu bilgisini verdikten sonra sosyal hayata dair tespitleri yapacağımız olayı aktarmaktadır.

Anlatıldığına göre Ahmet Paşa ile Bakî Paşa, Mîrim Çelebi, Sinan Beyzâde ve Zübde Bey ile her akşam zevk u safa düzenler, yiyip içerlerdi. Zübde Bey’in naklettiğine göre bir gün yine zevk u safa düzenler iken birkaç gündür Mevlevî kıyafeti giyen, virane halde bir adam yalnız başına meyhaneye gelip bir okka (1.283 gr.) badeyi içmekteydi. Ahmet Paşa da o adama bazı ikramlarda bulunup şarap akçesini karşıladı.

Birkaç gün geçince Ahmet Paşa bu adamı kendi masasına davet etti. Mevlevî kıyafeti giyen bu adam, ben kimseye karışmam deyip ertesi gün Edirne’ye gideceğini söyleyip, birkaç gündür yaptıkları ikramların ve yaptıkları sohbetin karşılığı olarak Allah’tan ne istediklerini sorunca paşa ve arkadaşları önce güldüler ardından isteklerini dile getirdiler. Bakî Paşa “Ben yeniçeriyim, dua et de Allah bana 40.000 filori versin.” der. Zübde Bey Edirne kethüdalığını, Silahtar olan Mîrim Çelebi kethüdalığı, Sinan Beyzâde ve Mustafa Çelebi Edirne’nin ihtisap ağalığını, Karanfilzâde ise Muradiye vakfının mütevelliliğini istediler. Adam hemen oracıkta dua edip Ahmet Paşa’ya döndü. Ahmet Paşa “Sultanım! Her neyi layık görürsen nutk eyle.” deyince adam Ahmet Paşa’ya talep etmeye muhtaç olduğunu hatırlatıp “Umur-u devlet-i Osmaniye’nin hall-ü akdini (idaresini) sana verdiler ve ismin tuğrây-ı sultânîye mutabık ola!” deyince orada bulunanlar paşaya “Seni padişah eyledi.” diyerek güldüler. Gülüşmeler üzerine Mevlevî kıyafetli adam bollukta cimrilik olmadığını, el-Ma’ni ve el-Mu’ti olanın Allah olduğunu, kendisinin hizmet için gönderildiğini söyleyip oradan ayrıldı.⁴⁸⁴

⁴⁸⁴ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 373; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 605-606.

Nâima, 1022 (1613) yılı cumâdelâhire'de İslamî şeriatı uygulayan ve kötülükleri kaldıran Padişah I. Ahmet'in fitneye ve fenalıklara sebep olan içkiyi Osmanlı Devleti topraklarında tamamen yasakladığını bildirir.⁴⁸⁵

Nâima'nın aktardığı olayın yaşandığı zaman ile içkinin yasaklandığı zaman arasında yaklaşık dört yıl bulunmaktadır. Yani olayın yaşandığı zaman diliminde içki yasak olmayıp meyhaneler açık durumdaydı. Yalnız Osmanlı'nın Müslüman olan paşalarının meyhanede eğlence düzenliyor olmaları dikkat çekmektedir. İçki her ne kadar devlet eliyle yasaklanmamış olsa dahi İslam dini açısından haramlığı kesindir. Bu olayın dönemin tarih kitaplarına girmesi ve Nâima'nın bu konuda eleştirel fikir beyan etmemesi, içki içen Müslümanların az olmadığını ve bu duruma tepki gösterilmediğinin işaretidir. Bu durum toplumun yozlaştığının da göstergesidir.

Ayrıca yukarıda “Mevlevî kıyafeti giyen virane adam” olarak nitelendirdiğimiz kişiye Nâima derviş der. Burada da dikkat çeken bir nokta vardır ki gerçek manada İslamî tasavvuf ehli olan bir kişinin meyhaneye İslam'ı tebliğ dışında gelme durumu olmaz. Burada zikredilen kişinin ise meyhanede bade -içki- içtiği bildirilmektedir. Bu sebepten Nâima'nın “derviş” olarak nitelendirdiği kişinin kanaatimizce derviş olması da şaibelidir.

2.3.6. Hersek-Nove'de Deprem

Nâima, Hersek'in deniz kıyısında bulunan Nove Kalesi taraflarında deprem olduğunu ve depremden sonra yaşanan olaylar hakkında bilgi vermektedir. Depremin neticesinde Nove Kalesi'nin yıkıldığını bildiren Nâima, bölgenin yıllık mukataa geliri olan 44 yük akçeyi yıkılan kalenin yeniden inşası için harcandığını aktarmaktadır. Ayrıca kalenin yanında memleha/tuzla bulunmakta olup buradan yıllık 4-5 yük akçe gelir elde edilmekteydi. Depremden dolayı deniz suyunun bir ok atımı çekilmesinden dolayı tuzla da eksilme meydana geldi. Bu eksilmeden dolayı tuzlanın gelirinde de azalma olmuştu.

Nâima, depremin ardından Nove ahalisinin içine düştüğü olaylar hakkında bilgi vermemekte ve depremde meydana gelen tahribatı fırsat bilen İspanyolların saldırı girişimi aktarmaktadır. Nâima'nın bildirdiğine göre İspanyollar 30 parça donanmaları ile Nove Kalesi ve çevresine saldırmak için 1-2 mile kadar yanaşmıştır. Hersek

⁴⁸⁵ Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 646.

sancakbeyi Erdel seferinde olduğundan dolayı olaylara müdahale edememiştir. Bosna defterdarı olaylardan haberdar olduğunda hemen yetişip İspanyollara ansızın saldırınca, İspanyollar bir şey elde edemeden rec'at etmişlerdir.⁴⁸⁶

2.3.7. Kazakların Eşkîyalıkları ve Özü Nehri'nde Kale Yapımı

Nâima, eserinin birçok yerinde Kazak eşkıyaların saldırı ve yağmalarını zikreder. Zaman zaman bunu engellemek amacıyla farklı yollara başvurulmuş olsa dahi Kazak eşkıya sorununa tam ve kesin çözüm üretilememiştir. Nâima, Kazak eşkıyaların saldırılarının engellenebilmesi için Özü Nehri üzerine yapılması planlanan kale hakkında şunları aktarmaktadır;

Boğdan içinde Kazak eşkıyalarının geçit yeri olan Aksuyu mevkinin güvenliğini sağlamak amacıyla Aksuyu'nun iki yakasına birer kale yapılması için Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa, askerleriyle beraber Tuna'yı geçip Boğdan'a vardı. Ferman olduğu üzere kaleleri yapmak için kereste ve mühimmat hazırlamakla görevlendirilenler işlerini layıkıyla yapmamıştı. Buna, bölgenin 20 günlük yol boyunca çöl olmasını, kuyuların kuru ve toprağın çorak olmasını bahane ettiler. Onlara göre burada ne bir insan ne de bir eşkıya barınırdı. Bölgenin şartları yaşamaya elverişli olmadığı için kale yapımı da gereksizdi. Bunun üzerine Ahmet Paşa'ya geri dönmesi emredildi.

Ancak Hristiyanlar, Ahmet Paşa'nın gelişinden dolayı korkuya kapılıp ellerindeki kalelerin mühimmatını güçlendirmeye başladı. Hristiyanlar ellerindeki kaleleri güçlendirmenin yanında kendilerini haklı göstermek amacıyla Kaniye Beylerbeyi Karakaş Mehmet Paşa'nın yaptıklarının⁴⁸⁷ barışa aykırı olduğuna dair dedikodu oluşturmaya başladı. Böylelikle kendi kalelerini güçlendirmelerinde haklı olacaklardı.⁴⁸⁸

2.3.8. Sultan I. Ahmet Han'ın Edirne'ye Gidişi ve Av Tertibi

Nâima Tarihi'nde bazı padişahların Edirne taraflarına yaptıkları gezilerden bahsetmektedir. I. Ahmet de Nâima'nın Edirne tarafına gittiğini haber verdiği padişahlardandır. Bu başlıkta öncelikle Nâima'nın bu yolculuk hakkında aktardığı bilgiler ardından sosyal hayata dair tespitler verilecektir.

⁴⁸⁶ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 366; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 595.

⁴⁸⁷ Paşa, önceden Hristiyanların elinden alınan kalelerin harabe olarak yatması üzerine on parça kaleyi tamir etti. Gerekli gördüğü yerlere de üç yeni kale inşa etti.

⁴⁸⁸ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 409-410; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 658.

Nâima'nın bildirdiğine göre 1021 Zilkade'de (Aralık 1612'de) padişah Edirne taraflarına gitmeye karar verdi. Yanına Vezîrîâzam Nasuh Paşa ve diğer devlet ricallerini alıp yola koyuldu. Davut Paşa'dan Çekmece yönüne doğru hareket edildi. Filarya'ya (Florya) vardıklarında geride kalanları beklemek için konakladılar. Bu süreçte padişah için gölgelik kuruldu. Öğle namazı cemaatle eda edildi. Namazı Sultan'ın İmamı Mustafa Efendi sefere katılmadığından şeyhülislam kıldırıldı. O gün Küçükçekmece'de ertesi gün Büyükçekmece'de kalındı. Ertesi sabah yola çıkılıp ikindi vakti Silivri'ye varıldı. Yolda iken padişah kûsu (kös davulu) çalınıp uçan ve ot yiyen hayvanlar avlandı.

Gece yarısı yola düşüldü. Fecr namazı yolda iken kılındı. Karıştıran mevkesine varılınca konakladılar. Karıştıran'da saray olmadığı için çadırlar kuruldu. Karıştıran'dan Burgaz'a (Burgos) gidildi. Süvariler yolda iken cirit oyunu tertip edilip oyuna vezirler de katıldı. Vezirlerden sonra Vezîrâzam Nasuh Paşa da ciride katılıp oynadı. Normalde bu tür etkinliklere katılmayan Sultan I. Ahmet dahi küheylanını Nasuh Paşa'ya doğru çevirip oyuna dâhil oldu. Nâima, meydanın en iyi at binicisinin Vezîrâzam Nasuh Paşa olduğunu silahşorlukta da Sultan Ahmet'in üzerine kimse olmadığını ve attığını vurduğunu bildirir. Sultan Ahmet atını Nasuh Paşa'nın üzerine sürünce paşa kaçmaya başladı. Sultan Ahmet, Nasuh Paşa'nın yanına varmış onu avlayacak kadar yanaşmıştı. Ciridi attığı takdirde Nasuh Paşa'yı vuracağı kesin iken Nasuh Paşa "Aleykê avnullah" gülbakını söylemeye başladı. Paşa, yaptığıyla padişahın beğenisini kazanıp padişahın ciridi atmaktan vazgeçmesine sebep oldu. Nasuh Paşa, padişahın beğenisini kazanınca atından inip yürüyerek Sultan Ahmet'in atının yanına vardı. Sultan atının özengisini öptü. Oradan Babaeski ardından Hafza menzilleri konak oldu. Aşure'nın ertesi günü 11 Muharrem 1022'de (3 Mart 1613'te) Edirne'ye varıldı. Vakit öğle olduğundan Selimiye Camisi'nde cemaatle namaz kılındı. Atlara binilip Sultan Süleyman Köprüsü'nü geçerek tüm alay saraya giriş yaptı.⁴⁸⁹

Sarayda sultanın gelişi hürmetine altın ve gümüş tabaklar kullanıldı. Has odaya gidilene kadar altın ve gümüş üzerine basılarak gidildi. Sultan Ahmet divanı kurdurdu, bu divanda tüm konular padişaha arz edildi. Sultan Ahmet, saray içine bir mescit yapılmasını emretti. İstanbul'da adet olduğu üzere Edirne'de de her Cuma gecesi on iki

⁴⁸⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 391-393; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 633-635.

hafız birer aşr-ı şerifleri bazen toplu bazen de ayrı okurlardı. Kurrâlara altın ve gümüş verilerek gönülleri hoş edilirdi. Cuma akşamları bu şekilde ihya edilirdi.

Baltacılar her gün vahşi hayvan avına çıktılar. Avlanmak için bereketli bir yer bulması için bostancıbaşı görevlendirildi. Bostancıbaşı üç günlük mesafede olan ve önceki sultanların da avlandıkları bölge olan Çölmek Köyü civarının diğer av bölgelerinden avcılık yönüyle daha uygun olduğuna kanaat getirdi.

Sultan I. Ahmet, devlet erkânı ile av mahallinde hazır bulundu. Yeşillığe inip sabah namazını eda ettikten sonra çevreye hâkim tepede kurulan çadırına çıktı ve avı şikâra (seyre) durdular. Avın yapıldığı saha, avlanan hayvanlar ile dolunca doğan kuşu ve tazı saldı ve avları getirdiler. Av getirenlere akçe hediye edilerek fakir reaya zengin kılındı. 18 ahu, 150 tavşan, 40 tilki avlandı. Avlanan hayvanlar Murat Han Saray'ı bahçesine getirilip vezîrâzam başta olmak üzere ava katılmayan harem halkına, has oda, kiler ve seferli gılmanlara dağıtıldı.

Bir süre sonra Edirne'ye bir menzil uzaklıkta bulunan Kurtkayası adındaki bölgeye ava gidildi. Vezîrâzamin da katıldığı av, yine yüksek bir tepeye kurulan çadırlardan izlendi. Boğazlanmış ya da diri olarak av getiren olursa ikram ve ihsanlarda bulunuldu. Tüm alay bu seferde dört defa sürgün avı, on yedi defa rikâb-ı hümayunlardakiler ile avlandılar. Tüm bu avlarda alınan avlar; Haseki Hüseyin Ağa'nın emriyle 915 yaban keçisi ve yollarda in'am almak için getirilenler ile 1.200 yaban keçisidir. Bu avlarda padişaha yakın olanlar dışında av kuşu ile ava gidip avı getiren avcı kuşların aldıkları avlar 100 kanata yakın olmuştu ve kuşların çoğu doğandı.

Bu şikârlar esnasında bir köye uğradıklarında ahali yetiştirdikleri mevaşları (keçi, davar, koyun, öküz ve benzeri hayvanlar) kurban edip ikram ederlerdi. Sultan Ahmet ve devlet erkânı bazen hizmetkârlarını gönderip mevaşların kurban edilmesini engeller, kimi zaman da köylülere bol ihsan ve in'amda bulunarak onları zengin kılarlardı.⁴⁹⁰

Nâima'nın aktardığı Edirne yolculuğunun yol güzergâhı sırasıyla şöyledir; Davutpaşa, Çekmece, Filarya, Silivri, Karıştıran, Burgaza (Burgos), Edirne. Nâima, yolculukta I. Ahmet'in sürekli cemaatle namaz kıldığından bahsetmektedir. Ayrıca padişahın imamı olduğuna da değinmektedir. Nâima Tarihi'nde içki yasağının

⁴⁹⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 393-394; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 636-637.

getirilmesi olayını aktarırken Sultan Ahmet için “dindar” sıfatını kullanmıştır. Bunlardan yola çıkılırsa I. Ahmet’in İslamî hassasiyetinin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Nâima, yolculuk esnasında yapılan avda kös/kûs davulunun çalındığından bahsetmektedir. Kös; eskiden savaşlarda ve alaylarda at, deve veya fil üzerinde taşınan, askerî mûsikide kullanılan ve deve derisinden yapılan büyük davuldur.⁴⁹¹ Bu davul savaşlarda kimi zaman yön bildirmek kimi zaman da düşmanı korkutmak amacıyla kullanılmaktaydı.

Edirne Sarayı’nda altın ve gümüşlerin çok kullanılması o dönemde yapılan israfın ne düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Nâima bu durum için “O kadar çok israf yapıldı ki buna akıl mantık erdirilemedi.” demiştir.

Nâima’nın aktardığı bilgilerden anlaşıldığı üzere avı yapanlar reaya olup padişah ve devlet erkânı yüksekçe bir yerden bu avı izlemekteydi. Genellikle tavşan avında kullanılan tazı köpekleri ve doğan kuşları av için özel olarak yetiştirilmektedir. Av olarak bazı hayvanlar salınmakta ve reayanın yetiştirdiği av hayvanları onları yakalayıp getirmektedir. Nâima, bu şikârlar esnasında reaya ile vasıtasız bir şekilde ilişki kurulma fırsatı doğduğunu ve fukaranın ahvali, zulüm görüp görmediği mevzularında şikâyetlerinin olup olmadığı ve benzeri sorular sorulduğunu; şükredenlere ihsanda bulunulduğunu bildirir.

Nâima konuyu aktarırken bir de sürgün avından bahsetmektedir. Sürgün avı; eski Türklerde genellikle birçok av hayvanının bulunduğu bir meydanda avcıların toplanıp ve atlarının üzerinde avlanacak hayvanları bir noktaya sürüklemek suretiyle toplamaları neticesinde yaptıkları av çeşididir. Osmanlı’da sürgün avı, törenler çerçevesinde ve uzun zaman alacak şekilde yapılan avlardır. Bu avlar için özel hazırlıklar yapılmaktaydı. Sürgün avının geniş bir alanda yapılması gerektiği için, İstanbul’da pek yapılmazdı. Genellikle Edirne ve Rumeli yörelerine gidilip oralarda yapılmaktaydı. Eğer av uzun sürmeyecek şekilde planlanmışsa Çatalca’da bulunan Karıştıran Sarayı’na veya İznik yöresine gidilirdi.⁴⁹² Sürgün avı haricinde av halkının yetiştirdiği hayvanlar ile yapılan avlar da mevcuttu. Bu kişilerin yaptıkları işten ötürü

⁴⁹¹ *Kubbealtı Lugati*, “kös”.

⁴⁹² Özbay Güven - Gülten Hergüner, “Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1999): 40.

Doğancılar, Akbaba Avcılar, Çaylak Avcılar, Atmaca Avcılar gibi isimlerle anılmışlardır.⁴⁹³

2.3.9. I. Ahmet 'in Tunca Nehri'nde Sandal Gezintisi

Nâima, padişahların Edirne taraflarına yaptıkları gezileri ayrıntısıyla ele alıp aktarmıştır. Bu gezilerde idari işlerin yanında av tertibi, bölgenin güzelliklerini gezip görme ve nehirde gezintiler de yapılmıştır.

Nâima'nın aktardığına göre Sultan I. Ahmet'in 1022 (1613) yılında yapmış olduğu Edirne seyahatinde Tunca Nehri'nde gezinti tertibi de yapılmıştır. Nâima olayın ayrıntılarını aktarmaktadır.

20 Şevval (3 Aralık) Sultan I. Ahmet, Edirne'ye vardı. Sultan I. Ahmet, devlet işlerini gördükten sonra Tunca Nehri'nde sandal ile gezinti yapmayı arzulayınca saraydan Tunca Nehri'ne kadar ve nehrin içinde ilerlemeyi engelleyen çalı çırpı ve çeşitli bitkiler yeniçeri, sipahi, çavuş, müteferrika ve diğer hadimler tarafından birkaç günlük çalışmayla temizlenmiştir. Padişah sandalı İstanbul'dan getirilip kazıklarla Tunca'ya indirilmiş suya indirilen sandalın nakış ve boyaları yenilenip padişahın gezintisi için tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra gezinti yapılmıştır.⁴⁹⁴

2.3.10. Eflak ve Üngürüs'teki Müslümanların Durumu

Nâima, Osmanlı'nın farklı beldelerindeki Müslümanların ahvaline sıklıkla değinmektedir. Nâima, XVII. yüzyılda birçok sıkıntıya sebep olan Eflâk ve Üngürüs Müslümanları ile bölge Hristiyanlarının ilişkisi hakkında kayda değer bilgiler aktarmaktadır. Nâima'nın aktardığı kadarıyla Hristiyanlar tarafından Müslümanların bulunduğu bölgeye saldırı ve fitne gelmiş, idarecilerin bu olayları engelleyememeleri neticesinde on beş yıl boyunca Hristiyan zulmü daha da şiddetli hale gelmiştir. Buradaki olaylara müdahale etmesi için Anadolu'dan askerler getirilmiş yalnız bu askerlerin geldiği bölgeleri boş bulup korumasız olduğunu gören haramiler bölge reayasına saldırmış, mallarını yağma etmiş ve ırza tecavüz etmişlerdir.⁴⁹⁵

Nâima, olayı 1016 (1607) yılı olayları içinde aktarmaktadır. Nâima'nın zikrettiği olaydaki Üngürüs toprakları günümüzde Macaristan, Eflâk toprakları ise Romanya'dır.

⁴⁹³ Mustafa Nuri Türkmen, "Osmanlı'da Av Seferleri", *Acta Turcica (Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi)*, 1 (2009): 23.

⁴⁹⁴ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 404; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 651.

⁴⁹⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 327; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 534.

Bu iki bölge de Osmanlı'ya bağlı eyalet olarak yönetilmekte olup Müslümanların da yaşadığı bir yerlerdir. Nâima'nın buralarda alt idari birim olan şehir ve kazaların ismini vermemiş olması bölgenin genelinde Müslümanlara karşı bir saldırı olduğunu göstermektedir. Bu duruma yaklaşık on beş yıl müdahale edilmemiş olması ise dikkat çeken başka bir ayrıntı olarak öne çıkmaktadır.

Bu vak'a bir bölgede meydana gelen olayın başka bir bölge reayasının hayatına etki etme gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Nâima, Anadolu'dan gelen askerlerin hangi bölgeden geldikleri hakkında bilgi vermemektedir.

2.4. I. Mustafa ve Genç Osman Dönemi Olayları (1617-1623)⁴⁹⁶

I. Ahmet genç yaşta vefat edince yerine tahta geçecek büyük oğlu olmadığı için I. Ahmet'in kardeşi I. Mustafa tahta çıkarıldı. I. Mustafa'nın akli melekeleri devleti idare edebilecek sıhhatte olmadığı için şeyhülislam ve diğer devlet ricalinin uyarıları üzerine I. Ahmet'in büyük oğlu Genç Osman tahta geçti (1027/1618). I. Mustafa'nın birinci hükümdarlık süreci üç ay on gün sürdü. Genç Osman Arapça, Farsça, Latince, Yunanca ve İtalyanca dillerinden tercüme yapabilecek kadar lügat bilgisi olan bir padişahı. Atılgan ama tecrübesizdi. Islahat yapıp bozulan düzeni işler hale getirmek istemişse de bu konuda kendisini destekleyecek sadrazam yoktu. Tahta çıkar çıkmaz üst düzey devlet ricalini değiştirdi ve kadı ile müderris atama yetkisini şeyhülislamın elinden aldı. Bu icraatı ilerleyen süreçte tahttan indirilip şehit edilmesine neden oldu. Saray dışından evlenerek büyük bir değişikliğe sebep oldu.⁴⁹⁷

Askerin baskıları neticesinde Dîvân-ı Hümâyûn üyelerinin I. Mustafa'ya biat etmeleri neticesinde I. Mustafa ikinci kez padişah oldu. Genç Osman da yeniçeriler tarafından Yedikule Zindanları'nda kement ile boğularak şehit edildi. Kemankeş Ali Paşa vezîrîâzam olunca, padişahın bulunduğu durumdan ötürü valide sultan ve ağaların devletin kontrolünü ele geçirmelerinden endişe etti. Bu sıralar Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa'nın, Genç Osman'ın katledilmesi bahanesiyle ayaklanması devlete iş çıkarmıştı. Askere verilen cülus bahşişleri, her ayaklanma girişiminde onları yatıştırmak için harcanan paralar hazinenin boşalmasına neden oldu. Vezîrâzam; şeyhülislam, kazasker ve diğer devlet erkânı ile görüşüp I. Ahmet'in en büyük oğlu IV. Murat'ın

⁴⁹⁶ Bu dönemde I. Mustafa sonra Genç Osman tahta geçirilmiştir. Yalnız Genç Osman'ın katlinden sonra I. Mustafa tahta tekrar geçirilmiştir. Bu sebepten ötürü iki padişah dönemindeki olaylar birbirinden ayrılmadan aktarılacaktır.

⁴⁹⁷ Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi*, 3: 148.

tahta geçmesine karar verdiler. I. Mustafa'nın validesine haber gönderip padişaha bazı sorular soracaklarını ve cevapları neticesinde I. Mustafa'nın aklî melekelerinin padişahlık için uygun olup olmadığına karar vereceklerini söyleyince valide sultan, oğlunun devlet idare edebilecek halde olmadığını ifade etti.⁴⁹⁸

2.4.1. Kazak Eşkîyaların Ahyolu'nu (Pomorie) İstilas

Nâima, Kazak eşkıyalarının yaptığı taciz ve saldırılara yeri geldikçe değinmektedir. Nâima Tarihi'nin geneline bakıldığında ilgili dönemde Kazak eşkıyalar, özellikle Silistre ve Rumeli Eyaleti'nde yaptıkları saldırılar ile bölgede ciddi rahatsızlık ve korkulara sebebiyet vermiştir. Bu saldırılar genellikle reayanın yaşadığı yerlere yapılmakta olup, siyasi güç elde etmek gibi bir amaç gütmedikleri görülmektedir. Kazakların temel amacı eşkıyalık yoluyla geçimlerini sağlayıp ihtiyaçlarını karşılamak olduğundan bu saldırılardan ahali zarar görmüştür. Kazak eşkıyaların yaptığı saldırılardan biri de 1030'da (1621) Ahyolu (Pomorie)⁴⁹⁹ İskeleye'ne yaptıkları saldıdır.

Nâima bu olay hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: 1 Şaban 1030'da (21 Haziran 1621) altmış parça Kazak şaykası Misivri altında toplanıp Ahyolu İskeleye'ni yakıp yağmaladıklarına dair bilgiler ulaştı. Önceden Acem şahının gönderdiği dört fil, bu defa beraberinde götürülmüş olup üzerlerine kösler (davul) yüklenmişti. Büyük sellerin olduğu yerde otak çeken develer güçten düşünce yerlerine filler bu hizmetleri gördü.⁵⁰⁰

Kazak eşkıyalar Ahyolu'na yaptıkları saldırıdan sonra Özü tarafına doğru kaçmışlardır. Nâima, Özü Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın adamlarının gelip eşkıyalar ile muharebe ettiğini bildirir. Bu muhaberede Kazak kâfirlerinin şaykalarından 18 parça Özü'nün etrafını yağma için sarmış halde iken Özü askeri kendi şaykalarına binip eşkıyalara yetişmiştir. Büyük çarpışma sonrasında Osmanlı askeri galip gelip bir şayka batırıldı, diğer on yedi şayka ele geçirildi. On eşkıya sağ ele geçirilip padişahın huzurunda katledildi.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi*, 3: 149.

⁴⁹⁹ Ahyolu, Burgaz'a bağlı bir kaza olup günümüzde Bulgaristan'ın güneydoğusunda sahil kasabasıdır. Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, 11.

⁵⁰⁰ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 461-462; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 739-740.

⁵⁰¹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 462; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 741.

2.4.2. Hotin Seferi Öncesi Güneş Tutulması

Nâima, eserinde Güneş ve Ay tutulmalarına sıklıkla değinmiştir. Genellikle İstanbul ve çevresinden gözlemlenebilen tutulmaları aktaran Nâima, yaşanan astrolojik olaylardan yola çıkarak toplumsal olaylara dair batıl inanç seviyesine varan yorumlara yer vermiştir. Yalnız batıl inançların doğruluğu veya yanlışlığı üzerine fikir beyan etmemiştir. Değindiği batıl inançlardan biri de Hotin Seferi öncesinde 29 Cumâdâhire 1030'da (21 Mayıs 1621'de) Güneş tutulmasının meydana gelmesi olayı üzerinedir. Nâima bu doğa olayından sonra kûsuf namazı ve Cuma namazı kılındığını bildirir.

Nâima, Güneş tutulmasının uğursuzluğun habercisi olarak kabul edildiği için olaydan birkaç gün öncesinden başlayarak ayın sonuna dek tüm günlerin uğursuz kabul edildiğini bildirir. Bu sebepten dolayı herhangi bir işe başlamak uygun görülmemektedir. Bundan dolayı Davutpaşa mevkinde toplanan ordunun Hotin'e doğru yola çıkması uygun değildi. Nâima'nın bildirdiğine göre birçok üstat ve arif Güneş tutulmasını gerekçe göstererek bu seferde zafer elde etmenin çok zor olduğunu dile getirdi. Kaza ve kaderin önüne geçilemeyeceğinden, yola çıkıldı.⁵⁰²

Nâima, Hotin Savaşı'na da değinmiş savaş hakkında ayrıntılı bilgi aktarmıştır. Hotin muharebesinde çok sayıda Osmanlı askeri şehit olmasına rağmen üstün taraf yine Osmanlı olmuştur. Karşı taraftan 1.000 civarı adam ölmüştür. Yalnız yeniçerilerin isteksiz olmasından dolayı Genç Osman'ın kalbi askerlerine karşı güvenmiş, kale ve taburların fethi gerçekleşmemiştir. Bu olanlar üzerine Genç Osman da sulha razı olmuştur. Sulh anlaşmasında Kazak eşkıyalarının Osmanlı topraklarına tecavüzünün engellenmesi şartıyla kalenin Boğdan'a bırakılması ve Osmanlı'ya vergi verilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰³

Nâima'nın aktardığı kadarıyla Güneş tutulmasından dolayı uğursuzluğun olacağı kanaati vardı. Hotin Seferi de mağlubiyetle sonuçlandı. Bu mağlubiyetin Güneş tutulması ile bir alakasının olmadığı aşîkârdır. Nâima'nın da aktardığı üzere Osmanlı, savaşı kazanabilecek durumda olmasına rağmen askerlerin isteksizliği yüzünden savaş kazanılamadı. Nâima'nın verdiği bilgiler aktardığı dönemde var olan batıl inançların ne düzeyde arttığını göstermektedir.

⁵⁰² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 460-461; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 738-739.

⁵⁰³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 472-473; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 755.

2.4.3. Üngürüs'te Semada Meydana Gelen Vaka ve Garip Olay

Nâima, Budin muhafızı olan Karakaş Mehmet Paşa'nın Macaristan'ın kuzeyinde semada meydana gelen olayları İstanbul'a bildirdiğini aktarmaktadır. Nâima'nın bildirdiği üzere olaylar şöyledir: Şaban ayının ortalarında Macaristan'ın kuzeyinde, Avusturya'dan Mora'ya kadar ikinci vakti sıralarında siyah renkli yuvarlak bulut görüldü. Nâima "O buluttan kan yağdı." der. Ardından şiddetli bir yıldırım koptu ve haç şeklinde bir ateş görüldü. Sonra büyük bir duman buluttan çıkıp dağıldı.

Yeni bir yıldırım daha çaktı ve bunun şiddetinden işitenlerin aklî melekeleri kaybolup sersem hale geldiler. Hayvanlar dizlerinin üzerine çöküp semayı seyre başladılar ardından sahrada kaçıp dağıldılar. Öyle bir hale geldiler ki çoğu bulunamadı, kaybolup gitti.

Sonra ardısıra üç defa semadan ses geldi. Bu ses korkudan dudakları çatlattı. Bu buluttan siyah, yuvarlak, büyük dolu yağdı. Bunların her biri düştükleri yere 1,5 zira' kadar battılar. Havaaların düzelmesinden sonra bazısını çıkarıp tarttıklarında üçer kantar⁵⁰⁴ geldi.⁵⁰⁵

Nâima, meydana gelen bu doğa olayının ahaliye zararının olup olmadığıyla ilgili bilgi vermemektedir.

2.4.4. Sikke Tahsisi

Kullanımda olan paranın herhangi bir sebepten ayar ve ağırlığının standardın dışına çıkması, resmi değeri ile piyasa değeri arasındaki farkın artması neticesinde devletin parayı standart ayar ve ağırlığına çekmek üzere yaptığı düzenlemelere sikke tahsisi denir.⁵⁰⁶ Osmanlı Devleti'nde beş defa sikke tahsisi yapılmıştır. Nâima 1589, 1600, 1618, 1624 ve 1640 yıllarında yapılan tahsislerden yalnız 1618 ve 1640 yıllarında yapılan tahsislere değinmektedir.

Nâima, paranın ayarının bozulmasından dolayı 1 Muharrem 1028'de (19 Aralık 1618) 1 akçe ve 10'luk Osmanî⁵⁰⁷ kesilmesi ferman olunduğundan bahsetmektedir. Bu işi görmesi için Şikkı Sani Defterdarı Bekir Bey darphanenin başına tayin edildi. İşin daha sıhhatli ve yaygın olması için 10 kese altın verilerek Osmanlı'nın diğer

⁵⁰⁴ Bir kantar 58,449 kilogramdır.

⁵⁰⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 449; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 722.

⁵⁰⁶ Ruhi Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17 (2005): 254.

⁵⁰⁷ Ahali arasında 'Bekir Efendi Akçesi' olarak adlandırılmıştır.

memleketlerinde kapatılmış olan darphaneler açıldı. Yeni basılan tam ayarlı akçeler yayılmaya başlayınca eski akçelerin kullanımı yasaklandı. Zamanla yeni akçelerin yeterli olmadığının anlaşılması ve kıtlığın meydana gelmesinden dolayı eski akçelerden ayarı tam olanların kullanılmasına müsaade edildi.⁵⁰⁸ Yeni akçeler 100 dirhem gümüşten 1.000 akçe çıkarılacak şekilde tahsis edildi. Altın ise 120 akçe olarak ayarlandı.⁵⁰⁹

2.5. IV. Murat Dönemi Olayları (1623-1640)

IV. Murat, amcası I. Mustafa'nın devleti yönetebilecek durumda olmaması üzerine 1623 yılında on bir buçuk yaşında tahta geçirildi. Yaşının küçük olmasından dolayı validesi Mahpeyker Kösem Sultan ve kızlar ağası Mustafa Ağa tarafından yönlendiriliyordu. IV. Murat küçük yaşta tahta geçmesine rağmen devlet işlerine ilgi duyan, yönetim işlerini öğrenmeye çalışan bir kişiliğe sahipti. Hafızası kuvvetli, zeki ve verileni çabuk kavrayan biriydi.⁵¹⁰

İri cüsseli, kuvvetli, cesur ve enerjik bir padişahı. Cirit ve ok atmayı çok iyi bilen IV. Murat savaş meydanında hünerlerini göstermiştir. Arapçayla birlikte batı dillerini de bilen sultan, ilim insanlarına karşı hürmet ve saygı gösterirdi. Hükümdarlığının ilk yılları validesi ve bazı devlet ricalinin etkisinde geçmişse de ilerleyen süreçte yönetime ağırlığını koyup dış müdahaleleri etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Hain ve çıkarıcı devlet adamlarını sert şekilde cezalandırmış, İran üzerine sefer yapmış, tütün ile içki yasağını çok sert şekilde uygulayıp kahvehane ve benzeri yerlerde toplanan ayak takımını dağıtmıştır. IV. Murat on yedi yıl tahtta kalıp yirmi sekiz yaşında vefat etmiştir.⁵¹¹

2.5.1. Kazakların Yeniköy'ü İstilas ve Yağmaları

Nâima, eserinin birçok yerinde Balkanların kuzeydoğu ve doğusunda Kazaklar ile sorun yaşandığından bahsetmektedir. Bu sorunlar çoğu zaman küçük çaplı yağmalardan ibrettir. Nâima, bu yağmaların en büyüğünün 1033 (1624) yılında yapıldığını aktarır. Bu olay Nâima Tarihi'nde şöyle geçmektedir:

⁵⁰⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 448; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 720.

⁵⁰⁹ Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Sikke Tashihleri", 257.

⁵¹⁰ Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi*, 3: 177.

⁵¹¹ Türk Tarih Kurumu, "Osmanlı Padişahları".

Ten (Don) Kazakları, Karadeniz'i boş görüp 150 parça şayka ile 4 Şevval 1033'te (20 Temmuz 1624) Boğazhisarı'na bağlı Yeniköy'e⁵¹² saldırdı. Yeniköy'de ahalinin malına yağmalar yapıldı, birkaç dükkân yakıldı, birçok yer hasara uğratıldı. Olay İstanbul'da duyulunca bostancılar ve sekbanbaşı askerleriyle gemilere binip Yeniköy'e doğru yola çıktı. İstanbul'dan askerlerin geldiğini öğrenen Kazak eşkıyalar deniz yoluyla kaçtılar.⁵¹³

2.5.2. Esir Macar Hıristiyanlarının Belgrad Kalesi'ni Zabtı

Nâima, Begrad Kalesi'nde hapsedilmiş olan Macarların, kaleyi ele geçirip Belgrad şehrine kaleden yaptıkları saldırılardan bahsetmektedir. Olayın geçtiği Belgrad hakkında şu bilgileri vermek olayın daha iyi anlaşılmasını kolay kılacaktır.

Sırp'ların Akhisar dediği ve günümüzde Sırbistan'ın başkenti olan Belgrad, Sava Nehri'nin Tuna Nehri'yle birleştiği noktanın güneyinde kalmaktadır. Şehir Kanuni Sultan Süleyman tarafından 927 (1521) yılında fethedilmiştir. Şehirde iki kale, birkaç istihkâm ve liman bulunmaktadır. Şehir Sava ve Tuna nehirlerine hâkim olan yüksek bir yerdedir.⁵¹⁴

Nâima'nın aktardığı olayın ayrıntıları şöyledir; Belgrad Kalesi içinde Macar Hıristiyanlarından birkaç kişi hapsedilmişti. Hisarın askerlerinden iki nefer tutukluların bulunduğu kuyunun başında nöbet tutarlardı. Kuyunun ağzı "Timur kafes kapak" denilen sistem ile kapatılmış olup, Macar ahalisinden sekiz mahpus bir yolunu bularak Timur kafes kapağını açmış ve oradaki yeniçerileri katlettikten sonra kaleyi zapt etmişlerdi. Macarlar, kaleyi ele geçirdikten sonra kale kapılarını kapatıp yolları kesmişler ve kale burçlarının üzerine topları çıkarıp Belgrad şehrine topları atmaya başlamışlardı. Belgrad halkı başta ne olduğunu anlamamış olsa da kısa bir süre sonra duruma vakıf olmuşlardı. Şehirde insanların korkusundan feryatlar yükseldi. Esnaf dükkânını kapayıp kendini güvene almaya çalıştı. Kale ağası dahi olaylara müdahale edemeyip korkusundan saklandı. Firari Macarlar, kaleye o kadar hâkim hâle gelmişlerdi ki kaleyi onlardan almak neredeyse mümkün değildi. Ani bir baskın yapılırsa kaledeki barut deposunu havaya uçurup, kaleyi ve şehri harap hâle getirmelerinden korkuluyordu. Şehir ahalisi, ara sıra kalenin dibine gidip, Macarları, teslim olup kaleyi

⁵¹² Yeniköy, İskece- Gümülcine- Edirne Vilayetine bağlı bir kazadır. Bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, 526.

⁵¹³ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 566; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 900.

⁵¹⁴ Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, 1347.

teslim etmeleri noktasında ikna etmeye çalıştı. Fakat onlar, her defasında saldırıların şiddetini daha da arttırarak devam ettiler.

Cesurluğuyla ün yapmış Belgrad Mutesellimi Ömer Ağa dahi bu olaylara müdahale edemedi. Olayların kontrolü tamamen kaybolmadan önce Macar lisanına hâkim olan Budinli Mustafa Efendi, tercüman olarak gönderildi. Mustafa Efendi, kaleyi teslim ettikleri takdirde onlara zarar verilmeyeceğini taahhüt edip Macar lisanıyla daha birçok şey söylemek kaydıyla onları ikna etti. Macarların, kaleyi teslim etmelerinde en önemli sebep ellerindeki yiyecek ve içecek stokunun bitmesiydi. Bununla birlikte bu işi devam ettirebilecek mecalleri de kalmamıştı.

Kaleyi zapt eden sekiz Macar'dan ikisi yaptıklarının karşılıksız kalmayacağını anlayıp firar etti. Biri Sava Nehri'ne atlayıp karşı tarafa, Sirem toprağı olarak nitelendirilen bölgeye geçip oradaki köylülerden yardım istedi. O civardaki köylerin ahalisi gayrimüslimdi. Kendi inançlarına mensup birinin niçin kaçtığına bakmaksızın yardım edilmişti. Kaçan Macar'ın, Hıristiyanların yaşadığı memleketlere ulaşması sağlandı ve izi kaybettirildi. Diğer firari ise Tuna Nehri'ne atladı. Yalnız yüzme bilmediğinden kaçamadı. Müslümanlar suya girip firariyi boğulmaktan kurtardılar.

Sekiz Macar mahpustan biri kaçtı. Biri, daha sakalı çıkmamış oğlan olup İslam dini kaidelerinde ceza ehliyeti olmadığı için cezalandırılmadı. Geriye kalanların ikisi Belgrad Kalesi önünde kazığa oturtuldu. Bunlardan biri Tuna'ya atlayıp kaçmaya çalışan Macar'dır. Kalan dört kişi ise boyunları vurulmak suretiyle öldürüldü.⁵¹⁵

Bu olaylar Budin Eyaleti'ne yeni atanmış olan Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa'nın kulağına gitti. Görevinin ilk günlerinde böyle önemli bir vakanın olması Hüseyin Paşa'yı hüznlendirdi. Paşa daha Budin'e varmadan yolundan geri dönüp, birkaç süvari ile başında küçük destarı (sarık) ve tebdili kıyafet ile Belgrad'a girdi.

Nasuh Paşa'nın askerlerinden olan kale ağası, Hüseyin Paşa'nın geldiğini öğrenince Nasuh Paşa'nın askerinden olmasının verdiği cesaret ile korkusuzca Hüseyin Paşa'nın karşısına çıkıp ayağına yüz sürdü. Hemen o saatte suçu ve tedbirsizliği yüzünden kale önünde boynu vurularak öldürüldü. Ardından kaleye yeni ağa tayin edilip "Padişahın kalesinin korunmasında dalgınlık ve ihmalin olursa sen de böyle cezalandırılırsın, gözün açık olsun." denilerek uyarıldı.

⁵¹⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 841; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1342.

Hüseyin Paşa, kale ağasını cezalandırdıktan sonra Belgrad mütesellimi olan Ömer Ağa'yı kaleye hapsedirdi. Paşanın yakın adamları Ömer Ağa için şefaet etmiş, onun faydalı biri olduğunu söyleyip affetmelerini paşadan istemişlerse de paşa “Muhafaza işi en ufak kusuru affetmez, en büyük suç budur. Bu kötülüğün lekesi bizim eteğimizden bunların öldürülmesiyle ancak silinir.” diyerek Ömer Ağa'yı boğdurmak suretiyle öldürdü. Onun yerine İbrahim Efendi adında birini mütesellim tayin edip Budin'e gitti.⁵¹⁶

2.5.3. Banoloka'da Eşkîyalık Yapan Kadın

Nâima, birçok yerde eşkıyalık olaylarına değinmektedir. Bunlardan en ilginç Banoloka'da meydana gelmiştir. Bosna Beylerbeyi Salih Paşa şayka vergisi mevzusu olduktan sonra Salanta Seferi'ne katılıp dönüş yolunda Banoloka denilen yere varınca dağlarda eşkıyalık yapan bir grubun olduğunu öğrenmiştir. Askerleri yanına alan paşa, eşkıyaların üzerine yürüyüp eşkıyaları etkisiz hale getirmeye karar vermiştir.

Nâima'nın bildirdiğine göre eşkıyaların bir kısmı öldü, diğer kısmı reisleriyle birlikte yakalandı. Reisleri İbrahim Voyvoda adında, daha bıyığı çıkmamış bir gençti. Kim olduğu, nereli olduğu yani aslı araştırılınca bu eşkıyanın Klis Sancağı'ndan Rabia adındaki bir kadın olduğu öğrenildi. Bu kadın kendine İbrahim adını vermişti ve etrafına topladığı adamlarla birçok kervanın yolunu kesip mallarını soymuştu. Eşkîya başı kadın ve kendisiyle yakalanan adamları çengele geçirilmek suretiyle öldürüldü.⁵¹⁷

Bu eşkıyalık olayını diğerlerinden ayıran en önemli etken eşkıya başının kadın olmasıdır. Bu olay Nâima'nın aktardığı dönem için neredeyse yok denilecek düzeyde istisnai bir durumdur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin eşkıyalıkla yani ahaliye zarar veren haramilerle en şiddetli şekilde mücadele ettiğini ve bu kişilerin en ağır şekilde cezalandırıldığını bu olayda da görmekteyiz.

2.5.4. Randa Panayırı ve Bosnalı Tacirlere Baskın

Perozor Nahiyesi'nde Radna denilen bölgede her yıl bir hafta boyunca devam eden panayır kurulmaktadır. Bu panayıra çevre bölgelerden tacirler gelip ellerindeki malları sergiler, ticaret yaparlardı.

⁵¹⁶ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 842; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1344.

⁵¹⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 853-854; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1361-1362.

Naima'nın bildirdiğine göre Bosna dağlarında Abdurrahman Voyvoda adında bir harami kol gezmekteydi. Abdurrahman Voyvoda'nın yakalanması için ciddi bir girişim olmadığından dolayı on yılı aşkın süredir dağlarda istediği gibi hüküm sürmekteydi. Abdurrahma'nın Zoko adında bir yoldaşı olup, Abdurrahman'la birlikte eşkıyalık yapar, yolları keser, kırsalda yaşayan ahaliye zulmederlerdi. Zoko, işlediği suçlardan ötürü yakalanıp Cevdid Kalesi'ne hapsedildi. Cezası idam olan Zoko'nun cezasını Bosna Defterdarı Mahmut engelledi. Defterdar Mahmut'un bu işi engellemedeki amacı, Zoko'nun daha önce yağmaladığı kervanlardan birinde Hacı Sinanzâde'nin birkaç yük akçelik çuhasını (sıkı dokunmuş ince yün kumaş) geri alabilmektir.

Zoko, Kalâtide kasabasındaydı. Annesi ve kız kardeşi Kalâtide'ye gelip Zoko'nun yanlış bir iş yapmadığını ve onun şeriata aykırı bir şekilde hapsedildiğini iddia ederek birkaç gün şehirde dolandılar. Bu ikisinin dilinde her ne kadar adalet naraları var ise de asıl amaçları Zoko'yu hapisten kurtarmaktı. Zoko'nun annesi ve kız kardeşinin çalışmaları sonucunda bir zimmî yoğurt ve su varili içinde kazma, törpü, ip gibi aletlerle mahkûmların bulunduğu yere ulaştı. Bu aletleri alan mahkûmlar bir gece aletlerin yardımıyla kale duvarında bir gedik açıp hep birden firar ettiler. Bu işe vesile olanların araştırılması sonucunda Zoko'nun annesi, kız kardeşi ve zimmînin olduğu tespit edildi. Üçü de idam edildi.⁵¹⁸

Zoko, eski yol arkadaşı Abdurrahman Voyvoda ile bir araya gelerek eski günlerdeki gibi eşkıyalığa devam ettiler. Yukarıda zikrettiğimiz Radna Panayırına giden Bosnalı tacirlere dönüş yolunda saldırıp mallarını yağmaladılar. Nâima, olayı şöyle aktarmaktadır;

Saraybosna ahalsinin çoğu tacir olup, bu tacirler kâr etme umuduyla yola düşüp, her sene yapılan Radna Panayırına gitmişlerdi. Panayır önceki senelerde olduğu gibi bir hafta sürdü. Bosnalı tacirler dönüş yolunda dört yüz kişilik bir grupla Bosna-Saray'na dönmektedirler. Nâima, burada Hz. Muhammed'in (sav.) bir sünnetini hatırlatarak tacirlerin yaptığı bir yanlışla dikkat çeker. Bu sünnet, üç ve üzerinde kişi ile yolculuk yapılıyor ise bunlardan birinin imam (başkan, idare edici) olarak seçilmesi ve diğerlerinin bu seçilen kişiye yolculuk boyunca tabi olmasıdır. Yalnız bu tacirlerin neredeyse tamamı Müslüman olmalarına rağmen bu sünneti yerine getirmemişti. Her bir tacir kendi kafasına göre başıboş, düzensiz ve tedbirsiz bir şekilde yol almaktaydı. Yol

⁵¹⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 930-931; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1475-1476.

üzerinde etrafı orman, ortası çimenlik ve meydan olan bir derbende ulaştılar. Derbendin iki tarafında da dar ve sık ormanlarla kaplı geçit vardı. Kervanın önünden gidenler derbendin orta yerinde akan tatlı suyu görünce kendilerini ve hayvanlarını sulamak gayesiyle durup dinlendiler. Onlar oradayken derbendin ilerisinde eşkıyaların olduğu söylenince arkadan gelen grup istişare etmek amacıyla bir ara durdu. İçlerinden birkaçı, akliselim ile hareket etmeye çalışan bu kişilerle alay edip yürümeye devam etti.

Tacirlerin hepsi derbendin orta yerinde bulunan meydana vardıklarında eşkıya Abdurrahman Voyvoda, firari Zoko ve otuz civarı silah arkadaşları derbendin dört bir tarafından çıkıp saldırdı. Kervanın önünden ve arkasından çifte -tüfek- ile ateş açınca düzenin bulunmadığı kervan darmadağın oldu.

Bu ilk saldırıda birçok ölen ve yaralanan oldu. Sağ kurtulanlar ise canlarının derdine düştü. Zoko, ölen annesi ve kız kardeşinin intikamını alabilmek amacıyla Müslüman tacirleri param parça etmeye çalışıyordu. Saray ahalisine sövüp birçok mal ve değerli eşyayı (Nâima, ağırlığı der.) yağma etti. Bu saldırıda on dokuz Müslüman şehit oldu, bir zimmî hayatını kaybetti.

Haramiler bu yağmadan sonra kendi mekânlarına dönerken yolları Akhisar'a⁵¹⁹ uğradı. Akhisar kadısı Simzâde büyük kadıların şeyhlerinden arif bir kimseydi. Kadı, Akhisar ahalisini, eşkıyaların gelişinden önce şehirden çıkarmış, eşkıyaların önünü kesmişti. Akhisar'dan Abdülmü'min adında bir müezzinin öne çıkıp eşkıyalardan birini yaralaması üzerine onlar da müezzini hemen orada şehit ettiler. Akhisar ahalisinden birkaç kişi hemen varıp müezzinin katillerini tepeleyip ezince eşkıyalar oradan kaçtı. Yalnız bir eşkıyayı sağ yakalamayı başardılar. Kaçan eşkıyalardan ele geçirdikleri yirmi dört at yükü eşyayı sahiplerine ulaştırdılar.

Bu olaylar dönemin Bosna Eyaleti Beylerbeyi Şahin Paşa'nın kulağına ulaşınca paşa bir adamını bölgeye gönderip eşkıyalara müdahale ettirdi ve eşkıyaları ortadan kaldırttı.⁵²⁰

2.5.5. Hatvan-Solnok- Segedin- Peşte Sancaklarından Estergon'a Saldırı

Nâima, sınır boylarındaki birçok olayı ayrıntısıyla aktarmaktadır. Bu olayların büyük bir kısmı siyasi olaylar olmasına rağmen reayanın da hayatını etkileyen yönleri

⁵¹⁹ Akhisarı, Travnik Sancağı Bosna Eyaleti'ne bağlıdır. Bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, 14.

⁵²⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 930-932; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1475-1478.

mevcuttur. Nâima, ayrıntısıyla yazdığı Estergon saldırısının sosyal hayata etki eden yönünü şöyle aktarmaktadır;

Nemçe'den 50.000, Macar ve Hırvatlardan da birkaç bin asker Hatvan, Solnok, Segedin, Peşte sancaklarında kışladıktan sonra Estergon'un bir mil⁵²¹ yakınına kadar gelip köylere ve Estergon varoşuna saldırıp oranın ahalisini esir ettiler.

Estergon'da reaya bu durumda iken Murtaza Paşa Peşte Ovası'nda⁵²² durumu değerlendirmek için askerleri ile toplantı düzenledi. Betlen Gabor⁵²³ hemen varıp Osmanlı askerlerine katılmıştı. Kurulan birlikle Nemçe askerlerinin karşısına çıkıldı. Şehrin dış tarafından hücumlar yapıldı. Çarpışmada birçok Nemçe askeri hayatını kaybetti. Açlık, soğuk, hastalık ve saldırıdan dolayı 20.000 Nemçeli telef oldu. Allah'ın yardımı ile bu denli büyük bir saldırı topsuz ve büyük bir çatışma olmadan def edilip Nemçeliler barışa mecbur kaldı.⁵²⁴

2.5.6. Nemçe ile Sombor'da Anlaşma

Nâima, Sombor (Zombor) sahrasında Nemçe (Avusturya) ile önceden Budin, Vaç, Komron (Komorn) ve Karman'da anlaşma yapıldığını, bu anlaşmanın maddelerinin açık olmaması ve iki taraftan reayaya zulümler yapılmasından dolayı 1 Muharrem 1037 (12 Eylül 1627) tarihinde Sombor sahrasında önceki anlaşmayı yenilemek amacıyla toplanıldığından bahseder. Osmanlı'dan Budin Muhafızı Murtaza Paşa, Eğri Beylerbeyi Mehmet Paşa, Budin Müftüsü Mevlana İsa Efendi, Estergon Sancak Beyi Ahmet Bey, Solnok Hâkimi Muharrem Bey, Budin Azepler ağası Cihan Ağa, Erdel hâkimi B. Gabor'un adamı Mihâl katılmıştır. İmparator tarafından Macar vilayetinin palatini ve üç piskoposu Tuna ötesinden ismi zikredilmeyen iki general katılmıştır. Barışın yazıya geçirilmesi rebûlevvel ayının sonlarını buldu.⁵²⁵

Anlaşmanın maddelerine bakıldığında sosyal hayata etki eden olay ve durumların olduğu ve bu maddeler üzerinden sosyal hayata dair tespitlerin yapılabileceği görülmektedir. Bu maddeleri sırasıyla ele alacağız.

⁵²¹ Bir mil, 1,6 kilometredir.

⁵²² Peşte Ovası, günümüzde Macaristan'ın başkenti Budapeşte'dedir. 1540-1686 yılları arasında Budin'e bağlı sancaktır. Bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 135.

⁵²³ Betlen Gabor, Erdel prenslerinden olup 1613 yılında Osmanlı Devletinin desteğiyle Gabril Baturi'nin tahtını zapt etmiş ve Macaristan'ın bazı bölgelerini ele geçirerek Macar Kralı unvanına sahip olmuştur. Bkz. Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, 1239.

⁵²⁴ Nâ'îma, *Târih-i Na'îmâ*, 1-6: 617-618; Nâ'îma, *Nâima Târihi*, 976.

⁵²⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 628; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 992.

5. Madde: Padişahın kapıcı-başlarından iki kişi ile diğer taraftan iki kişi Tuna Nehri'nin ötesinde itaat eden köylerin ahalisiyle görüşüp şikâyetlerini dinleyecektir. Nasıl zulüm gördüklerini sorup bunu tespit edeceklerdir. Ardından iki tarafın da barışa aykırı yaptıkları palangaları tespit edip bunları düzeltecektir.

Bu maddede palangaların barış zamanında yapılmasının barışa aykırı kabul edilip reyanın zarar görmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca devletin tabasının şikâyetlerini dinleyip sorunlara çözüm üretmek için çabanın var olduğu görülmektedir. Bu şikâyetleri dinlemesi için padişahın kapıcı-başını göndermesi, devletin tebaasına verdiği değeri göstermektedir. Yapılan bu uygulamada sosyal devlet şuuruyla hareket edilmiştir.

6. Madde: Vire ile alınan tutsaklar karşılıklı ve aynı sayıda esir olmak kaydıyla, parasız bırakılacaktır. Kalanlardan parası olanlar, bedellerini ödeyip çıkabileceklerdir.

8. Madde: Tacirler ve yolcuların geçiş güzergâhları üzerinde bulunan çete ve eşkıyalar bertaraf edilecektir. Buna direnen olursa haddi bildirecektir.

Bu dönemde eşkıyalık olaylarının çokça olduğu Nâima Tarihi'nde geçmektedir. Bu madde ile reyanın güvenliğini sağlamaya ve ticaret geliştirilmeye çalışılmıştır.⁵²⁶

2.5.7. Betlen Gabor'un Mektubu

Nâima, Erdel Prenslerinden Betlen Gabor'un İstanbul'a mektup göndermiş olduğunu aktarmaktadır. Betlen, bu mektubun içeriğinde bölgedeki bazı uygulamaların yanlışlığını, üzüntüsünü belirterek dile getirmiş, bu yanlışların nasıl düzeltileceğini bildirip özür dileyerek mektubunu bitirmiştir. Mektupta tımar, vergi, haraç, idarî teşkilat gibi sosyal hayatı etkileyecek mevzularda bilgiler mevcuttur. Mektubun içeriğinde zikrettiğimiz mevzular hakkında sosyal hayata dair şu bilgilere ulaşılmaktadır:

- Hersek'e bağlı İstirya⁵²⁷ memleketinin yılda 100.000 kuruş mahsul veriyor olması,
- Nemçe Kralı'nın Erdel'e her sene 60.000 kuruş verirken artık vermeyeceği,
- Sekiz yıldır boş olan tımar ve zeametleri Macar memleketinde emektar olan kişilere verilmişti. Barıştan dolayı onların geri alınmamasının daha uygun olacağı,

⁵²⁶ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 629-630; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 993-995.

⁵²⁷ Adriyatik Denizinin kuzeybatısında yarımada'dır. Günümüzde Hırvatistan ile İtalya arasındadır.

- Yedi parça olan Macar memleketi Kaşa (Kaşe) ile hükmedilip Erdel'e tabi olunmuştu. Buraların askerlerinin Nemçe'ye silah çekmemeleri için çalışılmasının gerektiğidir.⁵²⁸

Maddeleyerek ele aldığımız bu mektuptan şu bilgileri çıkarmak mümkündür: Hersek'te ziraat ile uğraşılmakta ve bu ziraatın geliri olarak yüklü miktarda vergi verilmektedir. Osmanlı ülkesinde tımar düzeninin bozulduğu bir zamanda Macar memleketinde bu sistemin halen devam ettiği ve sistemin korunması için çabalandığı görülmektedir.

2.5.8. Lehler ile Barışın Yenilenmesi

Nâima, Özi muhafızı olan Murtaza Paşa'nın, Lehler ile barış üzerinde anlaşıp, antlaşmayı yenilediğinden bahseder. Bu maddeler 1 Sefer 1040'ta (9 Eylül 1630) yazılıp imzalandı. Bu yeni antlaşmada sosyal hayata dair tespitlerin yapılabileceği maddelere değinilecektir.

1. Madde: Kazakların bulundukları adalara güvenilir birer adam gönderilerek adalar boşaltılacaktır.

Bu maddede Kazakların eşkıyalık yapmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bu iş için sadece bir taraftan değil her iki taraftan adam görevlendirileceği anlaşılmaktadır.

3. Madde: Vârân Ali Ağa, Kazakların adalardan çıkarılışını kontrol edecek ve gözlemleyecektir.

7. Madde: Kantemir, İtmir, Ovak Mirza ve Akkirman ahalisi Leh tarafına saldırı ve benzeri bir müdahale yapmayacaklar.

Akkirman ahalisinin Lehlerin üzerine saldırı düzenledikleri anlaşılmaktadır.⁵²⁹

2.5.9. Arnavut Asilerin İsyanına Dair

Nâima Tarihi'nde Balkanlarda isyan olaylarına pek rastlanmamaktadır. Yalnız iki isyan girişimi genişçe anlatılmaktadır. Bunlardan biri Arnavutların isyan girişimidir. Nâima, isyanın niçin çıktığı noktasında bilgi vermemiştir. İsyan müdahale edilmemesinden dolayı Arnavut ahalisinin de isyana katıldığını aktarmıştır. Nâima'nın aktardığı kadarıyla isyan girişiminin ayrıntıları şöyledir:

⁵²⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 629-630; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 995-996.

⁵²⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 688; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1118-1119.

Duçe Mehmet Paşa, Bosna’da vali ve Edirne’de serasker iken Arnavutlardan bir güruh asi, Osmanlı Devleti otoritesini hiçe sayıp Kalamente Dağı’nda taşkınlık çıkarmıştı. Selanik, Kavaklı, Tolyan bölgelerinin geçidi olan Rogojne adlı derbend, Yenipazar ile Vişegrad arasında bulunmakta olup Üsküp’ten gelen kervanlar bu güzergâhı kullanmaktaydılar. Bölge ıssız bir yer olduğundan dolayı yolcular korku ile geçer hale gelmişti. Yol kesen Arnavut eşkıyalar, bu bölgeden geçen kervanlara saldırıp yağmalardı. Bölge idarecileri ve askerler gerekli müdahaleleri yapamadığından dolayı Arnavut asilerin saldırıları daha da artmış ve Bosna sınırındaki Podgarie’ye dahi saldırarak konuma gelmişlerdi. Civar bölgedeki diğer Arnavutlar, eşkıyalara uyup hep birlikte bölgenin düzen ve huzurunu bozmaya yönelik hareketlerde bulunmuşlardı.

İskenderiye Mirlivası (tuğgeneral) bu olaylara müdahale etmişti. Dönemin Ohri Beyi Pîri Paşa da yaşananları kontrol altına almak için çabalamış olsa da olaylar vezir olmadıkça bir komutanın tek başına kontrol edemeyeceği kadar büyüdüğü için başarılı olamamıştır.⁵³⁰

Asiler yol kesmek suretiyle Yenipazar nahiyesini tamamen yağma etmiş, köylerine de saldırıp yakıp yıkmıştı. Arnavut asilerin saldırıları birçok koyun, sığır ve diğer hayvanların kaçmasına sebep olmuştu. Eşkıyalar ele geçirdikleri hayvanları ise telef etmişti. Yenipazar ve diğer civar nahiyelerinin ahalisi eşkıyaların korkusundan gece gündüz n bet tutarak bulundukları bölgeleri korumaya çalışmışlardı.

Olayların haberi İstanbul’a ulaşmıştır. O esnada Edirne’de Tatar tehdidine karşı görevde olan Duçe Mehmet Paşa’ya Edirne’de ihtiyaç kalmamış olduğundan Bosna askeriyle beraber Kalamente’ye (Kilemnete) gönderildi. Burada Arnavut asilerle mücadele için görevlendirildi.⁵³¹

Duçe Paşa, Yenipazar sınırına varınca Venediklilerin, körfezin beri tarafında bulunan Zadre Kalesi’ni alıp Bosna sınırında bulunan otuz iki köyü ele geçirdikleri haberi gelmişti. Duçe Paşa, bu işe öncelik verip bunu hallettikten sonra Arnavut asilere yönelmeye karar kılmıştı.

Duçe Paşa, öncelikle askerleri toplamak maksadı ile eri başlarına ve alay beylerine haber gönderip Banaluka’ya çekilmişti. Oradan Gaka sahrasına geçilmiş, bu güzergâh üzerinde iken İzvornik, Pojka (Pojega), Hersek ve Kırka mirlivaları, askerleri

⁵³⁰ Na’ m , *Târih-i Na’ m *, 907-908; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1442-1443.

⁵³¹ Na’ m , *Târih-i Na’ m *, 908; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1443.

ile paşaya katılmıştı. Yusuf Paşa da Klis Sancağı'ndan bir miktar asker seçip göndermişti.

Burada toplantı yapıp nasıl bir strateji izleneceği belirlendi. Öncelikle Hersek Mirlivası Nûh Paşa ile askeri, İzvornik Beyi Ömer Bey, Kırka'dan azledilen Halil Bey ve diğer bazı idarecilerden oluşan üç bin civarı asker ile Bosna sınırında bulunan Podgoriçe kasabasına gidildi. Burada Arnavutlardan bulunan Bilonadlık nahiyesi ahalisi ve Pîr nahiyesi ahalisi doğrudan itaat edip hediyeler verdi. Bu iki nahiyede bulunan asilerin normalde çok güçlü olup itaat altına alınmaları neredeyse imkânsızdı. Ancak kış mevsiminde olunmasından ötürü direnç gösteremeyeceklerinden bağlılıklarını bildirmişlerdi. Rivayetlere göre Arnavut asilerinin kontrol altına alınmasının sonlarına doğru Pîr nahiyesinin ahalisi, Müslüman askerlerin kış şartları ve kıtlıktan dolayı çektikleri zorlukları bilmekte ve kendi dillerinde alaycı bir üslupla; Duçe'nin soğuktan ve açlıktan dişleri ve pençeleri kalmadı, şimdi avlarını kuyruğuyla çarpar, derlermiş. Bu söylemleri duyan Duçe Paşa, İslam askeri ve komutanıyla alay etmek suretiyle algı oluşturarak moral bozmaya çalışan Pîr nahiyesi Arnavutlarının üzerine “Görüm kurt, kuyruğuyla nasıl çarpar.” diyerek gitmiş ve nahiyelerini basmıştır. Başlarındaki knezin (pren) başını kesip küpeli kulağıyla padişah hazretlerine göndermiştir. Hutaş adındaki reislerini de tutup öldürmüş, ahaliden bazıları esir olarak almıştır.⁵³²

Kırka'dan azledilmiş olan Halil Bey, oradan Kalamente Dağı'na gönderildi. Kalamente Dağı'nda savaşçılıkları ve cesaretleri ile meşhur olan Kırka ve Jagar tüfekçileri Halil Bey'e bağlı olarak savaşmışlar. Arnavut asileri bu sarp dağda sıkışık ve geçmesi zor geçitlerin bulunduğu, geçitlerin üzerine ulaşılması zor kuleli tepelerin yapıldığı yerlerde bulunmaktaydı. Arnavutlar, asilerin başı olan Kordo adındaki knez ile güçlerini birleştirip sürekli yağmalarda bulunmuştu. Otorite olarak ne din, ne padişah ne de devleti tanırlardı. Onların dünyası bulundukları dağdan ibaret olup geçimlerini yağma yoluyla kazanmayı kendilerine bir hak olarak bilirlerdi. Bulundukları coğrafyanın şartları ile yaptıkları şerden ötürü mızrak ve sapan kullanmayı çok iyi bilirlerdi. Meç⁵³³ adındaki kılıçları kullanıp çıplak halde savaşmışları zikredilir.

⁵³² Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 908-911; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1444-1448.

⁵³³ Bu kılıçların en önemli özelliği ince, keskin ve sivri uçlu olmalarıdır. Agresif saldırılar için kullanılırdılar. XVI. ve XVII. yüzyılda Avrupa'da kullanılmıştır. Bu kılıç ağzı açılmamış ve kısa/uzun olmak üzere temelde iki farklı çeşide sahiptir. Ağzı açılmamış meç kılıcı yakın dövüşlerde kullanılmaktadır. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Meç'in Anlamı ve Tarihçesi”, erişim: 30 Kasım 2020, <https://www.dzkk.tsk.tr>.

Ayaklarında çarık, bellerinde meç, ellerinde harbe (kısa mızrak) ve sapan, dağdan dağa çok rahat bir şekilde geçebilmekteydiler. Sarp yerlerden tırmanıp uçurumlardan kendilerini atmaktan çekinmezlerdi. Atları dahi kendileri gibi olup sarp yerlerde zorlanmadan koşmaktaydı. Bu şartlarda yaşamalarının bir neticesi olarak iri vücutlu, yırtıcı tabiatlı ve cesaretli kimselerdir.⁵³⁴

Halil Bey, Kırka ve Jagarlı askerleriyle asilere karşı yüz yüze zorlu bir savaş yapıp onları bozguna uğrattı. Birçok kişiyi öldürdü. Çok sayıda esir alınıp Halil Bey'e gönderildi. Duçe Mehmet Paşa, Halil Bey ile birlikte bizzat gidip asilere müdahale etmek istemiş olsa dahi İskenderiye'ye gidip gözünü para hırsı bürümüş ve bu sebepten suçlar işlemiş bazı kişileri araştırmakla meşguldü. Kendisi yerine kethüdası Mostarlı Mehmet'i para ve ihtiyaç duyulan eşyalar ile Podgoriça'ya göndermişti. Paşa İskenderiye'den sonra Halil Bey'in yanına Podgoriça'ya doğru yola çıktı. Kalamente Hristiyanları, Paşa'nın yolunu defalarca kesmiş ve çarpışmalar olmuştu. Eşkıyalar yaban asmasından ve ahşaptan bentler yapmışlardı. Öncelikle paşa ve askerleri geçitlerden geçerken büyük kayalar yığarak yollarını kesmiş, ardından orada biriken askerlerin üzerine taşlarla dolu bentleri boşaltmak suretiyle birçok asker, atın ve paşayla birlikte bulunan adamların yaralanmasına hatta ölümüne sebep olmuşlardı. Bir kısmı pusu kurdukları yerlerde basılarak öldürülmüşlerdi.

Paşa, Podgoriça'ya giden kafiye ikiye ayırıp kendisi arkada bulunan kafiyele yol almaktaydı. Bir defasında Arnavut eşkıyaların pusu kurup öndeki askerlere saldırdığı ve İslam askerlerinin çatışmaya başladığını haber aldı. Bizzat kendisi yanındaki askerleriyle kılıç çekip büyük bir hücum yaptı ve Arnavut eşkıyalarını bozguna uğrattı. Birçoğu orada öldü. Bir kısmı da dağılarak dağlara doğru kaçtı. Vakudud adlı eşkıya başı bu çatışmada vurularak öldürüldü. "Bu dağın sahibi biziz, kimse bizi yenemez." diyerek kadeh tokuşturmasıyla bilinen Yasam Çar denilen asi dahi başı kesilmek suretiyle öldürüldü. Ondan güç alan asiler aman dilediler. Klis Sancağı'ndan gelen askerler bu saldırılarda paşayı koruyarak kendilerini göstermişlerdi.⁵³⁵

Arnavutlar ile yapılan bu savaşlarda İzvornik Beyi Ömer Bey birçok askeriyle birlikte şehit oldu. Duçe Mehmet Paşa, bundan sonra Arnavut eşkıyasıyla savaşmayı

⁵³⁴ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 911-912; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1448-1449.

⁵³⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 912; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1449.

bırakıp anlaşma ile itaatin daha uygun olacağına karar kılmıştı. Buna göre Arnavutlar yol kesmeyecek, haraç verecek, Kalamente Dağı'ndan şehir merkezlerine ve nahiyelere iskân edip Osmanlı Devleti ve idarecilerine boyun eğeceklerdi. Bu şartları kabul edenlere aman edilip ahitname verildi.

Duçe Paşa, sevinç ve selamete Podgoriça'ya vardı. Ancak olaylardan ve mevsimin kış olmasından ötürü kıtlık baş göstermişti. Bir yuvarlak ekmek elli akçe olmuştu. Yiyecek başka bir şey bulunamadığından dolayı paşa dahi zeytinyağı ile pilav pişirip yedi.

Paşa, kesilmiş başları Mehmet Ağa ile İstanbul'a gönderdi. Tırkovişte kazasına bağlı Rojay adındaki kale harap olmuş, Arnavutlar o kalenin dibinden çıkıp Vulçitrin, Yenipazar, Tırkovişte ve Dukakin'e⁵³⁶ seğirtip Alacahisar'a⁵³⁷ kadar ulaşıp eşkıyalık yaparlarmış. Paşa "O kalenin tamir edilmesi Arnavut eşkıyalarının önünü kesecektir." diye haber gönderdi. Böylelikle asiler tarafından ileride çıkarılma ihtimali olan olaylarını önüne geçmeye çalışmıştır.

Bir müddet sonra paşanın talebine cevap geldi. Sultan IV. Murat Han, Perverin Sancağı'na bağlı Tırkovişte nahiyesindeki Royaj Kalesi'nin tamir edilip içine asker yerleştirilmesi emrini verdi. 1048 senesi başlarında kale tamir edilip içine asker yerleştirildi. Ezlip tepesi üzerine karakol yapıldı. Arnavut asilerin bir daha taşkınlık çıkarmalarını engellemek amacıyla geçitleri kapatıldı.⁵³⁸

2.5.10. Abaza Paşa'nın Halka Zulmeden Yeniçerilere Müdahalesi

Nâima, Taşlıca, Hersek ve Prebol'da yeniçerilerin Loboğlu ailesinden iki beyin güçlerini kullanarak ahaliye yaptığı zulmü, Bosna'ya görevlendirilen Abaza Paşa'nın bunlara müdahalesi ve ardından yaşananları ayrıntısıyla aktarmaktadır. Nâima'nın aktardığı kadarıyla olaylar şöyle gerçekleşmiştir:

Taşlıca, Hersek ve Prebol'da birkaç yeniçeri bulundukları makamları amacı dışında kullanıp, bölge ahalisini kendilerine hizmet ettirmiş, emirlerine uymayanlara zulüm uygulamış, mezkûr bölgelere gelen vergi tahsildarlarına reayadan topladıkları verginin az bir miktarını verip göndermişti. Bazı tahsildarlar, yeniçeriler tarafından

⁵³⁶ Dukakin, aslında bir hanedanın adıdır. Günümüzde Arnavutluk'ta Dirin Nehri'nin kenarında bir nahiyedir. Arnavutluk fethedildiği vakit bu aile Müslüman olmuştur. Leş (Lezhe) kazası bu sancağın yerine kurulmuştur. Bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 230.

⁵³⁷ Günümüzde Orta Sırbistan'da bulunan bir şehirdir.

⁵³⁸ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 912-914; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1449-1451.

verilen eksik vergiyi almamaktaydı. Bunun sebebi, toplanan vergiler defterdara sunulduğunda bir bölgeden alınması gereken miktarın altında akçe teslim edilmesi halinde tahsildarın vergiyi tam alıp yediğine dair bir kanının oluşma ihtimaliydi. Böyle bir durumda zan altında kalmaktansa yeniçerilerin bu tür olayları yaptığı bölgelerden vergiyi hiç almamaları daha uygun olacaktı.⁵³⁹

Vergiyi eksik almaktansa hiç almamayı uygun gören muhassıllar, yeniçeriler tarafından yağma edilme veya öldürülme olaylarıyla karşı karşıya kalmıştır. Yeniçeriler bu şekilde bulundukları bölgelerde zulmedip bölge valilerinin emirlerine de baş eğmezlerdi.

Loboğlu Süleyman Ağa ile Loboğlu Mustafa Bey de yeniçerilerden geri kalır yanları olmayıp, kafalarının dikine giden, yeri geldikçe ahaliye zorbalık yapan beylerdendi.⁵⁴⁰

1038 (1628) yılında Bosna Eyaleti'ne atanan, Abaza Paşa, Saray-Bosna ve Banaluka'da mutasarrıf olarak görev almıştı. Abaza Paşa, ahlaklı ve saf bir kişi olup reayaya iyi muamele ettiğinden dolayı onların sevgisini kazanmıştı. Yalnız siyâsî ve idarî mevzularda kılıcı keskin bir paşaydı. Paşa, yönetim anlayışından dolayı kendine düşman olan yeniçeriler ve Loboğulları gibi kimselere başlarda dokunmamışsa da zulümler artınca bu iki gruba müdahale etmeye karar vermişti. Ancak yeniçeri ve Loboğullarının güçlü olmalarından dolayı gizli şekilde hareket edilmesi icap etmekteydi. Bu amaçla eyaleti gezip görmek bahanesiyle Gaçka sahrasına varıp kondu. Asıl amacı, reayaya zulüm edenlere müdahale ederek onları etkisiz hale getirmektir. Abaza Paşa, zorbaların saldırmaya cesaret edemeyeceğini düşündüğünden dolayı 20 ila 30 adamıyla gönüllü ferahlatan bir mekânda oturmuş dinleniyordu. Bu esnada Loboğlu Mustafa Ağa, Gaçka sahrasının yakınındaki nahiyede ikamet etmekteydi. Mustafa Ağa, Abaza Paşa'nın kendisine müdahale edeceğini tahmin etmiş olmalı ki adamlarıyla istişare etti. Yeniçerilerden olan ve korkusuzluğuyla nam salan Çolak Osman Beşe, sarhoşluğun da verdiği etkiyle Abaza Paşa'ya sövüp Loboğlu Mustafa'yı tahrik etti. Mustafa Ağa tahrik olmanın verdiği heyecan ile "Onlar bize vuracağına biz Abaza'yı vurup öldürelim, dünyayı onun şerrinden kurtaralım, bir daha böyle fırsat ele geçmez." diyerek adamlarına silahlarını kuşandırdı. Kendisi ve Çolak Osman da atlarına atlayıp

⁵³⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 774; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1246.

⁵⁴⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 74; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1246.

Gaçka sahrasına varıp ansızın saldırıya geçtiler. Çolak Osman sarhoşluğun etkisiyle Abaza Paşa'ya sövüp yeniçerilerin intikamını almak istediğini dile getirerek savaşıyordu.⁵⁴¹

Saldırı esnasında abdest alan Abaza Paşa, abdestini yarıda bırakıp adamlarıyla birlikte yay ve oklarını kuşandı. Mustafa Ağa'nın saldırısına karşılık verdiler. Abaza Paşa, Çolak Osman'ı omzundan vurup öldürdü, onunla birlikte birçok adam öldürüldü. Mustafa Ağa sağ kurtuldu, kaçıp saklandı. Abaza Paşa, Loboğlu Mustafa Ağa'nın çiftliğine gidip mallarına el koydu.

Ardından Prebol'da ahaliye zulmeden yeniçerileri ele geçirip boğdurdu. O zaman diliminde yeniçerilerden o kadar çok adam öldürüldü ki Abaza Paşa "Yeniçerileri öldürmekten eûzü çekip Allah'a sığınırđık; bu kötü kişiler kötü fiillerinden dolayı bizi ahd ve yeminimizi bozmaya zorladılar, nihayet belalarını da buldular." diyerek yaşananların olmasını istememiş olsa da şartların müdahaleyi mecbur kıldığını dile getirmişti.⁵⁴²

Loboğlu Mustafa Ağa kaçınca Loboğlu Süleyman Ağa'nın üzerine gidildi. Süleyman Ağa, Nove Kalesi'ne sığınıp Abaza Paşa'nın adamları gelince onlara ağır şekilde sövdü. Bundan dolayı Abaza Paşa, Süleyman Ağa'yı yakalamak için yemin etti. Abaza Paşa, bu amaç doğrultusunda Süleyman Ağa'nın oğlu Ömre Çelebi'yi hilat giydirmek ve koruma yoluyla kendi yanına çekti. Aralarındaki bağ artınca Ömer Çelebi'ye babasının aslında yararlı biri olduğunu gelip biat ettiği takdirde kendisi gibi babasını da koruyup hürmet edeceğini söyleyip babasını getirmesini istedi. Ömer Çelebi, Babası Süleyman Ağa ile Loboğlu Mustafa Ağa'yı ikna edip paşanın huzuruna getirdi. Paşa, onların tutuklanması emrini verdi. Duruşma görüldü, idam kararı çıktı. Ömer Çelebi ve babası Süleyman Ağa öldürüldü. Mustafa Ağa ise ayanların şefaatiyle kurtulup malı müsadere edildi.⁵⁴³

Bu olaylardan sonra Abaza Paşa Bosna'dan azledildi. İstediği yer olan Budin Eyaleti kendine verilmedi. Bunun üzerine Belgrad'ın dış kısmında Belgrad Kalesi'nin güney tarafında Hünkâr Tepesi denilen yerde bir köşk yaptırdı. Bu köşk Abaza Köşk'ü olarak bilinmektedir. Aynı bölgeye bir mevlevîhâne yaptırmaya başlamıştı ki Vidin

⁵⁴¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 774-775; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1246-1249.

⁵⁴² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 774-775; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1246-1249.

⁵⁴³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 775-776; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1248-1251.

Sancağı ile Tuna yalısı muhafazası Abaza Paşa'ya verildi. Paşa oraya varınca Silistre ve Özü muhafazasına memur oldu.⁵⁴⁴

Nâima, Abaza Paşa'nın Yeniçerilere müdahalesinden sonra İstoriç (İstariç) adındaki palangaya zahire götüren oğlanlara Kazak eşkıyaların saldırması olayına değinmektedir. Nâima, olayı şöyle aktarmaktadır: İstoriç adındaki palangada eşkıya Kazaklar, İslam askerlerinin ihtiyaçları için ot ve zahire getirmeye giden oğlanlara saldırmış ve çoğunu şehit etmiştir. Abaza Paşa, askerleriyle Kamanıçe Kalesi'nin önünden ayrılıp Turla Suyu'nun yanından devam ederek akşam bir menzilde durdu. Nâima bölgeyi şu şekilde tarif etmektedir: Oraya yakın dağlar vardır, bu dağlar gökyüzüne kadar ulaşmaktadır. Dağların geçitleri inişli çıkışlıdır. Ahalisi de hoyrat ve kavgacıdır. Yine Leh memleketi ile Turla Nehri arasında bir adada sekiz kulesi olan bir palanga vardır. Bu palanga Hristiyan askeriyle doludur. Leh kralı bölgenin ahalisine on yıla kadar vergi vermeyin ama bu palangayı yüksek bir yerde sert granit taşından yapın, Yanık (Rab) Kalesi gibi olsun ki Hristiyan krallar arasında övünülecek bir hale gelsin, diyerek yaptırdığını bildirmektedir.⁵⁴⁵

Abaza Paşa, bu palanganın namını duyup orayı almaya karar verdi, aldı. Ardından Turla Nehri'nin Boğdan tarafından ilerleyerek bir palangayı daha almak istedi. Tatarları akın ettirdi. Tatarlar palanga ve köyleri yakıp Hristiyanları öldürdü. Ardından Yeni Palanga ve Raşkova adındaki meşhur iki palangayı da istediye de Boğdan ve Eflak voyvodaları araya girip Leh kralını itaat etmeye ikna edeceklerini söyleyince, Abaza Paşa vazgeçti. Abaza Paşa, Silistre'de kışı geçirdi. Olayları devlet merkezine arz edip Lehlerin barış istediklerini bildirdi.⁵⁴⁶

2.5.11. Rumeli'de Tımarın Bozulması ve Bayram Paşa'nın Tımara Müdahalesi

Tarım, Osmanlı Devleti'nin temel geçim kaynağı olup tımar sisteminin uygulanmasıyla birçok yerde hem yönetim hem de ziraî işler uzun yıllar boyunca sorunsuz bir şekilde yürütülmüştür.

Nâima,1043 (1633) yılında Rumeli Eyaleti başında Bayram Paşa'nın bulunmakta olduğunu bildirip bazı askerlerin zorbalıklarından dolayı tımar ve

⁵⁴⁴ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 777; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1252.

⁵⁴⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 777-778; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1252-1254.

⁵⁴⁶ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 780; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1255.

zeametlerde bozulmalar meydana geldiğini; Bayram Paşa'nın bu olaya müdahale ederek işe yarar kişilere tımarları dağıtmak suretiyle mühim bir sıkıntıyı düzene soktuğunu aktarır.⁵⁴⁷

Nâima'nın aktardığı bu olay tımar sisteminin halen uygulanmakta olduğunun ve sistemdeki sıkıntıların baş göstermeye başladığının işaretidir.

2.5.12. Hattat Hasan Paşa'nın Katli Sürecinde Bosna'da Gerçekleşen Bazı Olaylar

Rivayetlere göre Bosna Valisi Hattat Hasan Paşa'nın Sultan I. Mustafa döneminde Harem-i Hast'a görevli olduğu dönemde Toraman Hasan adındaki kapı ağası şehzâdeleri öldürmeye çalışmıştı. Sarı Veli, Pîri Halife ve Hattat Hasan Paşa bir olup Toraman Hasan'ı şehzâdelere zarar vermeden yakalamış ve öldürmüştü. Bu olay neticesinde ismi zikredilen üç kişi hanedanın gözüne girmişlerdi.

Daha önceleri Hasan Paşa'nın yanında hizmet etmiş olan Silahtar-ı Şehriyârî Mustafa Ağa, Hasan Paşa'ya şahsi bir mevzudan dolayı kini bulunmaktaydı. Bu sebepten padişahın nezdinde Hasan Paşa'nın itibarını düşürmeye çaba sarf etmekteydi. Mustafa Ağa, Hasan Paşa'nın Toraman Hasan'ın öldürülmesi olayından dolayı övündüğünü, bir nevi hanedanın Hasan Paşa'ya borçluymuş gibi bir algı oluşturarak anlatmıştır. Mustafa Ağa'nın olayı anlatırkenki üslubundan dolayı Hasan Paşa'ya sinirlenmemek elde değildi. Padişah hazretleri de Hasan Paşa için söylenenlere gazaplanıp katli için ferman çıkardı.

Mustafa Ağa, fermanın sonra vakit kaybetmeden Süleyman Paşa'yı Bosna'ya gönderdi. Hasan Paşa'nın katlinin ivedilikle yapılmasını emretti. Hasan Paşa, Mustafa Ağa'dan şüphelenmiş olmalı ki Şaban adındaki bir hizmetkârını İstanbul'da olan olayları kendisine bildirmesi için görevlendirmişti. Hizmetkâr Şaban, Süleyman Paşa'nın yola düştüğünü haber alınca Hasan Paşa'nın kendisine yardımcı olabilecek dostlarından çevik bir at temin edip Süleyman Paşa'dan önce Bosna'ya varmak amacıyla yola düştü.

Bosna'ya bir menzil kala Çelebi-pazarı nahiyesine bağlı Galasınca köyüne varınca olaylardan bihaber sipahi, Ramazan ayı olması münasebetiyle iftar için yemek hazırlattı. Süleyman Paşa'ya yaptığı ısrarlar neticesinde paşayı iftara kalmaya ikna

⁵⁴⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 759; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1123.

ederek yolundan alıkoydu. Bu esnada hizmetkâr Şaban, Süleyman Paşayı geçip Bosna-Saray'a vardı. O vakitte Hasan Paşa camide cemaatle teravih namazını eda ediyordu. Şaban, Hasan Paşa'ya haber gönderip paşa konağına çağırttı. İstanbul'dan gelen Şaban'ın namazın bitmesini beklemeden paşayı çağırtması olayın ne kadar önemli olduğu noktasında paşanın dikkatini celp etmişti. Paşa, namazın bitmesini beklemeden konağa doğru gitti. Şaban İstanbul'da olan olayları paşaya anlatınca paşa can derdine düştü.⁵⁴⁸

Hasan Paşa, kız kardeşinin yanına gidip gizlendi. Hizmetkâr Şaban'ın anlattığı üzere Süleyman Paşa, seher vakti Bosna'ya ulaşip şehri kuşattı. Lakin Hasan Paşa'yı bulamayınca paşanın tüm malına el koyup mühürletti. Süleyman Paşa'nın kethüdası Mustafa Ağa, bir bölük insan ile Bosna'da ev ev dolaştı. Şehir ahalisini sıkıştırarak Hasan Paşa'yı aradılar. Ahaliden biri, Hasan Paşa'yla husumetli olduğundan mıdır yoksa Mustafa Ağa'nın ahaliyi çok sıkıştırmasından mıdır bilinmez, Hasan Paşa'nın kız kardeşinin yanında olduğunu gammazladı.

Askerler, Hasan Paşa'nın kız kardeşinin evine gidip arama yaptılar. İslam'da haremlik selamlık olduğundan dolayı evin kadınları, evin bir odasına girip orada kaldılar. Hasan Paşa da çarşaf giyip o kadınların arasına karıştı. Böylelikle askerlere yakalanmaktan kurtuldu.

Hasan Paşa, kız kardeşinin evinin emniyetli olmadığına kanaat getirince kadı Reis-zâde Ali Efendi'nin evine sığındı. Burada da gammazlanınca Süleyman Paşa, kethüdasını Bosna ahalisinden bir grup ile birlikte Reis-zâde'nin evine gönderdi.

Kadı Reis-zâde Ali Efendi, kethüdanın karşısına çıkıp *“Buyurun, arayın. Yalnız padişah hazretlerinin düşmanını evimde sakladığım iddiasıyla evimi aramaya dair elinizde bir yetki belgesi yok iken evime girip haremimi ayaklar altına alırsınız. Ben de bundan dolayı sizinle İstanbul'da kazasker ve vezir-i azam önünde duruşmaya çıkarım. Haklılığım sabit olduğunda padişah hazretlerine durumu arz ederim. Sultan Murat huzurunda elim yakanızda olur, işte kapı açık buyurun şüpheniz kalsın.”* diyerek tartışmıştır. Ali Efendi'nin söylediklerinden sonra kethüda içeri girip arama yapmaya cesaret edemeyip rucu' etmiştir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 789-790; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1267-1269.

⁵⁴⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 790; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1270.

Yaşananlardan dolayı dünyası daralan Hasan Paşa, birkaç dostuyla beraber Bosna dağlarından Arıkan Dağı'nda bir mağaraya çıkıp orada kalmaya başladı. Aradan bir süre geçtikten sonra bir Eflâklı dağa çıkıp kendi işiyle meşgul iken Hasan Paşa'yı ve mağarayı gördü. Hemen Bosna'nın merkezine dönüp Süleyman Paşa'ya haber verdi. Anlaşılan o ki Süleyman Paşa, Bosna'da Hasan Paşa'yı aramaya devam etmekte ve yeri gelince ahaliyi sıkıştırmaktaydı. Süleyman Paşa, Eflâklı kılavuzluğunda bir grup gönderdi. Mağaraya yaklaşıncı Eflâklı, grubu arkada bırakıp mağaraya doğru gitti. Dürbün ile etrafı sürekli izleyen Hasan Paşa, Eflâklının geldiğini görünce ok atıp Eflâklıyı göğsünden yaralayıp yere serdi. Ardından yanında bulunan iki adamla mağaradan ayrılıp dağın sarp ormanlıklarına doğru gittiler ve ormanlık alanda izlerini kaybettirdiler.

Hasan Paşa, şiddetli geçen kış mevsiminde üç ay boyunca dağlarda zor şartlarda yaşadıkdan sonra ilkbahar mevsimi gelince İstanbul'a gidip tebdili kıyafet yaparak şehirde kayboldu. Süleyman Paşa, Bosna'yı rahat bir şekilde zapt etti. İstanbul'dan padişahın fermanı geldi. Fermanda yedi yaş üstü Bosnalıları asker olarak alıp toplamda 20.000 asker ile Edirne'ye gelmesi ve Edirne sahrasında orduya katılması emri vardı. Süleyman Paşa, istenilenden daha fazla asker toplayıp orduya katıldı.⁵⁵⁰

Nâima'nın aktardığı bu olaydan hareketle sosyal hayata dair bazı tespitlerimiz şunlardır: Süleyman Paşa'nın yola çıkması Ramazan ayında meydana gelmiştir. Çelebi-pazarı⁵⁵¹ nahiyesinde Süleyman Paşa'ya iftar verilmesi İslam dininde hem ibadet hem de gelenek olmuş bir uygulamadır. Bununla birlikte Hasan Paşa'nın Bosna'da teravîh namazını cemaat ile kıldığı vakit saraya çağırılması paşanın şehirde reayanın da gittiği bir camide namaz kıldığına işarettir. Paşanın reaya ile aynı safta namaza durması ahali açısından önem arz etmekte olup reaya ile birebir iletişim kurma fırsatı da vermektedir. Nâima'nın aktardığı olaylardan anlaşılan o ki Hasan Paşa'nın Bosna'da seveni olmakla birlikte sevmeyeni de vardır. Bizim kanaatimize göre Hasan Paşa ahlak sahibi, erdemli bir yöneticidir. Bu kanaatin oluşmasında olayın tamamının göz önüne alınması ve kadı Reis-zâde Ali Efendi'nin Hasan Paşa'yı korumak için yaptıkları etkili olmuştur.

⁵⁵⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 790-791; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1270-1271.

⁵⁵¹ Çelebi-Pazarı, günümüzde Bosna-Hersek'e bağlı Rogatica beldesidir. Bu belde Bosna-Hersek'e bağlı olmakla birlikte Sırp Cumhuriyeti sınırları içindedir. Saray-Bosna'nın 60 km. doğusunda kalmaktadır.

Süleyman Paşa'nın, Hasan Paşa'yı Bosna'da arattığı süreçte Bosna ahalisini sıkıştırması ve Hasan Paşa'nın malına el koyması Bosna reayasının bu süreçte yaşadığı sıkıntılara ışık tutmaktadır. Hasan Paşa'nın kız kardeşinin evinin basılması esnasında kadınların ayrı bölmeye gitmelerinin ve çarşaf giymelerinin Nâima tarafından aktarılması da bu yıllarda Bosna'da İslami hassasiyetin yüksek olduğunu göstermektedir.

Kadı Ali Efendi'nin evinde yaşanan olayda, taşrada meydana gelen bir olay için İstanbul'da vezir-i azamın huzurunda duruşmaya çıkılabileceği anlaşılmaktadır. Nâima'nın aktardığı diğer bazı olaylarda da buna benzer tespitler yapılabilmektedir.

Hasan Paşa'nın Arıkan Dağı'nda iken baskına uğraması olayında dürbün kullanıldığından bahsedilmektedir. Buna göre olayın yaşandığı süreçte dürbün ve benzeri aletlerin yaygın olmasa dahi mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Nâima, konunun sonunda İstanbul'dan gelen ferman ile yedi yaşının üstündekilerin asker olarak alınması emrinin verildiğini aktarmaktadır. Bu, olayın yaşandığı yıllarda yedi yaşındaki kişilerin silah ve asker eğitimi almaları için yeterli büyüklüğe geldiklerinin göstergesidir.

2.5.13. Şayka Vergisi

Nâima, 1045 senesi sonlarında (M. 1637 yılı başlarına denk gelmektedir.) Balkanların Karadeniz'e yakın topraklarının Kazak eşkıyalarından korunması amacıyla şayka temini ferman olduğunu bildirir. Rumeli'nin Karadeniz kıyılarına yakın bulunan tüm memleketleri bu seferberliğe yardım ile görevli ve sorumlu tutulduysa da tüm ahaliden yardım beklemek güç bir durumdu. Hem bu yardım isteme olayı zaruri ihtiyaç için yapılan bir uygulama değildi. Bazı kötü kişiler ve tamahkâr yöneticilerin gerekli görmelerinden dolayı “şayka bedeli” diye reayadan para toplanmıştı. Bu durum reayanın tahammül sınırlarını zorlamış olsa da reaya bu vergiyi vermek zorundaydı.⁵⁵²

Şayka vergisinin toplanması için Karadeniz'e yakın kabul edilen Balkan memleketlerine emir gönderilmiştir. Emri yerine getirmek üzere Bosna defterdarı Mahmut ve beraberindeki yeniçeriler Bosna-Saray'a vardılar. Saray ovası Voysuka, Kırşova, Tırnova, Piruz ve Rostova'dan ibaretti. Bu bölgelerin ahalisi toplatıldı.

⁵⁵² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 839-840; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1340.

Defterdar Mahmut, toplattığı reaya hoş olmayan bir hitapla padişahın emrine karşı gelmenin kâfirlik olduğunu, şayka vergisini verip vermeyeceklerini sordu. Nâima konuyu aktarırken defterdarın üslubunu şu şekilde açıklamaktadır: Tabiatlarında olan inat, tamah, şeytanlık ve ahmaklık dolayısıyla beyinsizlik ve hafiflik yaptılar.

Defterdar, söyleyeceklerini ahaliyi azarlayarak söyledi. Ancak tebaanın, İslam’ın da halifesi olan padişahın emrine uymalarının şer’i önemi ve zorunluluğuna değinmedi. Defterdarın tavrının üzerine reaya; şimdiye dek böyle bir emrin olmadığını, bu verginin alınması halinde bundan sonra âdet haline gelmesinden korktuklarını, padişahın tabasına karşı merhametinden emin olduklarını ve ahalinin durumunun İstanbul’a arz edilmesini talep ettiler.

Saray Kadısı Mehmet Efendi defterdarın tavrı ve üslubuna şaşkın kalmış yalnız şer’i hükmü bildiği ve devlet otoritesinin nasıl işlediğinden haberdar olduğu için reaya şöyle seslenmişti: Bir şeyler vermeden olmaz, en doğrusu padişah hazretlerinin emrini yapmak gerekmektedir.

Defterdar, reaya ve kadının tavrından gurura kapılmış olmalı ki hiddetlenip ayağa kalkarak “Siz padişahın emrine karşı geldiniz bre kâfirler, sizi toptan öldürmek gerekir.” diyerek kılıç çekti. Defterdarın bu üslubuna hiddetlenen ahali, önu kesilemeyen bir sel gibi mahkemeye saldırıp taşladılar. Orada bir muhızır (mahkeme memuru) öldürüldü. Defterdar Mahmut ortalığın sakinleşmeyeceğini anlayınca kadının odasına girip oradaki duvardan atlamak suretiyle arka sokaktan kaçarak canını kurtardı. Kadı ise gizlendi. Ancak kadının bazı değerli eşyaları hiddetlenen ahali tarafından yağmalandı. Kadı, kargaşanın durulması için olaylara müdahale etmedi. Bir süre sonra ortalık kendiliğinden yatıştı.⁵⁵³

Nâima, şayka vergisine itiraz eden ahalinin kendilerine destekçi olarak buldukları bir kadı ile Bosna beylerbeyi Salih Paşa’nın huzuruna gittiklerini şu şekilde aktarmaktadır:

Şayka vergisi ahaliden alınınca Bosna tebaası saraya gelip Salih Paşa’ya durumu arz ettiler. Gelenler, Tirnavikli Şeyh İsmail adında bir adamın kadı olan oğlu Mustafa Efendi’yi önlerine alıp gelmişlerdi. Bunu yapmalarındaki amaç kadının ağzından bu verginin alınmasının caiz olmadığını söyleyip ellerini güçlendirmektir. Defterdar

⁵⁵³ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 840-841; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1341-1342.

Mahmut, Mustafa Efendi'ye "Sen ahali ile geldin, zorba başı oldun." diyerek, Salih Paşa'ya dönüp "Devletlü bunu sen öldür, kanı (günahı) boynuma." diyerek Salih Paşa'yı ikna etti. Paşa kadıyı kalede boğdurdu.⁵⁵⁴

Olay İstanbul defterdar yardımcısı olan Peçuylu İbrahim Efendi'ye ulaştı. Peçuylu o sene Budin Eyaleti Kopan Sancağı'nda mutasarrıf olarak görevdeydi. Peçuylu, Mahmut yerine Bosna'ya defterdar olarak atandı. Sultan IV. Murat, Vezir Bayram Paşa'ya Bosna kadısı yerine uygun birinin bulunması emrine verdi. Kadı olarak Şârihülmenâr Efendi göreve getirildi.

Bosna'ya doğru yala çıkıldı. Yol üstündeki Niş kasabası⁵⁵⁵ yakınında bulunan Rajne palangasında da şayka vergisi yüzünden olayların çıktığı ve palanganın yakıldığına şahit olundu. Bu derbendin (Rajne palangası) bu hale gelmiş olmasına rağmen palangayı korumaya çalışanların olduğu görüldü ve bu kişileri palanganın durumunu bahane ederek dağıtmak uygun değildi. Hem padişah ve vezirlerin olaylardan haberi yoktu. Olsa dahi palanganın dağıtılmasına rıza göstermezlerdi. Budin Beylerbeyi Tuğrakeş Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa, Rajne palangası ahalisinin gönlünü almak için Mustafa Ağa adındaki bir ağasını görevlendirip bölgenin yeniden inşasını sağladı.⁵⁵⁶

Bosna Beylerbeyi Salih Paşa, bu olaylardan sonra Salanta seferine katıldı. Sefer dönüşünden sonra Bosna-Saray'a varıp Ramazan ayını orada geçirdi. Salih Paşa, bu süreçte tüfekçi akçesi toplaması ve ahaliye yaptığı zulümlerden dolayı 1047 senesi Şevval ayında Bosna'daki beylerbeyliği görevinden azledildi.⁵⁵⁷

2.5.14. Balkanlarda Devşirme Oğlanlarının Toplanması

Devşirme oğlanları hakkında birinci bölümde gerekli bilgiler aktarılmıştı. Nâima, Balkanlarda devşirme oğlanı toplanmasıyla alakalı şu olayı aktarmaktadır:

Turnacıbaşı Derviş Ağa ile Kazancızâde Mustafa Ağa, Balkanlara devşirme oğlanı toplamak üzere gönderildi. Derviş Ağa, sağ kol olarak bilinen Tuna Yalısı'na⁵⁵⁸ gönderilmiştir. Budin ve Belgrad'a kadar olan memleketlerde devşirme oğlanı toplamakla görevlendirilmiştir. Mustafa Ağa ise Arnavutluk'tan Bosna-Saray'a kadar

⁵⁵⁴ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 853; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1341-1342.

⁵⁵⁵ Sırbistan'ın güneyinde, Bosna-Saray'ı yolu üzerinde bir şehirdir.

⁵⁵⁶ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 840-841; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1341-1342.

⁵⁵⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 854; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1362.

⁵⁵⁸ Birinci bölümde "Ulaşım" başlığında değindiğimiz sağ kol tarafına Tuna Yalısı da denilmektedir.

olan yerlerin yani orta kol olarak nitelendirilen yol güzergâhı üzerindeki memleketlerde devşirme oğlanı toplamakla görevlendirilmiştir.

Naima'nın bildirdiğine göre ikisi de Sultan IV. Murat Han'ın korkusundan görevlerini layıkıyla ve şaibesiz bir şekilde yerine getirmişlerdi. Orta kolda görevli olan Mustafa Ağa her kadıdan işini doğru ve düzgün yaptığına dair arzlar ve mektuplar alıp bu belgeleri görev dönüşünde oğlanları teslim ederken sunmuştu. Derviş Ağa ise Mustafa Ağa'nın yaptığı gibi işini düzgün yaptığına dair her hangi bir belge almamıştı. Bazı ocak ağaları, Derviş Ağa'nın işlerini düzgün yapmadığı, işe fesat karıştırdığı, rüşvet alıp zulmettiği gibi bazı ithamlarda bulundu. Derviş Ağa'nın yaptığı iddia edilen haller padişahın kulağına kadar ulaştı. Derviş Ağa'nın durumu divanda görüşüldü ve ağanın idam edilmesine karar verildi.⁵⁵⁹

2.5.15. Görevini Kötüye Kullanan Bosna Defterdarı Mahmut'un Katli

Nâima, Radna Panayırına giden Bosnalı tacirlere eşkıyaların saldırdığı günlerde Bosna Eyaleti Beylerbeyi Şahin Paşa'nın 12 Rebîulevvel Perşembe günü Podgariça'daki otağına oturması ardından cumartesi günü Bosna Defterdarı Mahmut Paşa'nın başını vurdurarak öldürülmesi olayını aktarmaktadır.

Defterdar Mahmut, kendinden önceki Bosna Defterdarı Osman Efendi'nin himayesi ve hizmeti içinde olup Osman Efendi'nin yanından ayrılmış ve Osman Efendi'ye iftira atmak suretiyle İstanbul'a gönderip hapsedtirmişti. Ardından kendisi Hacı Sinan Ağa'nın gözüne girmek için Bosna defterdarı oldu. Yedi yıl boyunca bu görevde kaldı.

Defterdar Mahmut, yedi yıllık görevi boyunca kendi katline sebep olacak birçok iş yaptı. Yıllık otuz kese geliri olmasına rağmen hırs ve aç gözlülüğü nedeniyle birçok hukuksuzluk ve haksızlık yaparak görevini kötüye kullandı. Kötü dilli, tamahkâr, dolandırıcı, hilekâr bir kişiliğe sahip olan Defterdar Mahmut, bu konularda emsali olmayan biriydi.⁵⁶⁰

Nâima, Defterdar Mahmut'un katliyle alakalı şu bilgileri vermektedir; Bosna ve Bosna'ya bağlı meskûn yerlerde ahaliden fazla vergi alarak reayayı zor durumda bırakan Defterdar Mahmut, bu uygulaması yüzünden birçok köylünün perişan olmasına neden olmuştu. Âlimleri, ârifleri hor görür, onların aleyhinde işler yapardı. Bosna

⁵⁵⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 881; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1404.

⁵⁶⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 932; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1478.

Eyaleti'ne bağılı memleketlerin kadılarına bela olmuş, onları kanunsuz işlerine alet etmişti. Şeriat kadıları bu usulsüzlüklere müsaade etmeyince sarayda bulunan ve kendisi gibi rüşvet yiyen biri aracılığıyla o kadının dini dünyevî çıkarları uğruna kullanan biri olduğuna ve beytülmal müftüsü olarak atanması gerektiğine dair emir yazısı alırdı. Bu yazı ile kadiya şantaj yapıp istediğı fetvayı alırdı. Kadılara yaptığı ve onları alet ettiği kanunsuz ve şeriata aykırı işleri o kadar çok ki bunların sayısı tespit edilememiştir.

Devlet adına vergi toplarken ahaliye yaptığı zulümlere karşı çıkan biri olursa kendini emir sahibi olan padişahın vekili olarak addeder “Emir sahibinin vekiline karşı çıkmanın cezası ölümdür.” gibi aslı olmayan fetvaları kadılardan alırdı. Bu fetvalarla reayanın gözünü korkutur ve itirazsız bir şekilde, denilen her şeyi yaptırmaya çalışırdı.

Zengin tacirlerin ölümünden sonra meyyit için “Bu adam faiz verdi, sürekli faiz yiyen kişi faizi helal kabul etmiş sayılır, faize helal diyen kişi dinden çıkar, dinen çıkanın mirasçıları mirastan mal alamaz, o malın devlete alınması uygun olandır.” gibi iftiralarla ahalinin malına göz dikmişti. Bu durumla karşı karşıya kalanlar ancak yüksek miktarda rüşvet vererek miraslarını alabilmişlerdi. Yine zengin biri ölünce malı için vasiyet bırakmış ise “Devletin ihtiyacı olunca, devlet alır.” ifadesini vasiyete ekletmiş; eğer vasiyet bırakmamış ise yalancı şahitler bulup malın üçte birini devletin alabileceğine dair zabıt tutmuştu.

Bir defasında vezirler, bazı işler için Defterdar Mahmut'a buyruldu göndermişti. Defterdar Mahmut emre itaat etmemesine rağmen hakkında da hiçbir işlem yapılmadı. Bu olaydan sonra Defterdar Mahmut daha da azmaya başladı. Kimsenin söz geçiremeyeceğı biri haline geldi. Her fırsatta kendini devletin mal vekili olduğunu bundan dolayı devletin çıkarlarını üstün tutacağını beyan ederdi. Yalnız unuttuğı veya gözden kaçırdığı bir şey var ki Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı Şeyh Edebalı'nın Osman Gazi'ye verdiği “Halkı yaşat ki devlet yaşasın.” öğüdünden yola çıkarak oluşturulmuştu.

Nâima, Defterdar Mahmut'un ölüm fermanına sebep olan son olayı şu şekilde aktarmaktadır; Tire/Petre olayının yüzünden sınır askeri arasında büyük kavga çıktı. Olay İstanbul'a bildirilince Dizdar Ömer, Kapudan Ömer ve Nasuh için ölüm fermanı çıkarıldı. Mezkûr üç kişi Bağdat altına gidip Silahtar Paşa'ya ve diğer vezirlere olayları arz etti. Hatalarından tövbe edip, idamdan kurtuldular. Bu arzlardan sonra Defterdar Mahmut'un zulümlerini, ahaliye ve idarecilere attığı iftiraları da anlattılar. Defterdar

Mahmut'un yaptıkları padişahın kulağına gidince Sultan IV. Murat, Defterdar Mahmut'un ölüm fermanını verdi.

Mezkûr üç kişi ve Bosna Beylerbeyi Şahin Paşa, Saraybosna'ya gelip padişahın emrini okuyunca Defterdar Mahmut hiddetlenip Dizdar Ömer, Kapudan Ömer ve Nasuh ile tartışmaya başladı. Her zaman yaptığı gibi padişahın mal vekili olduğunu öne sürüp yaptıklarına kılıf bulmaya çalıştı.

Şahin Paşa, o esnada Defterdar Mahmut'un yakalanıp bölükbaşı çadırına götürülmesi emrini verdi. Orada boğularak öldürüldü. Tüm malı müsadere edildi. Evi basılıp yağmalandı. Bu yağma öyle bir seviyeye geldi ki komşu evlerin dahi yağmalandığı söylenir.

Nâima, Defterdar Mahmut'un ölümü için "Kurduğu büyük yalanlar yere serildi, Allah'ın kulları onun şerrinden kurtulup rahatladılar." diyerek fikrini ortaya koymuştur. Bosna defterdarlığına, Malatya'da Silahtar Paşa'ya han yapma işinin başında olan Saraylı Hacı Memizâde Muslu Çelebi tayin edildi.⁵⁶¹

Olaya bakıldığında Defterdar Mehmud'un çok önceden idam edilmesi gerekmekteydi. Bunun gerçekleşmemesindeki en büyük etkenin Defterdar Mahmut için şikâyetin İstanbul'a gitmemiş olmasıdır. Yukarıda zikrettiğimiz üzere vezirlerin, defterdara emir göndermiş olmasına rağmen defterdarın bu emri yerine getirmemesine karşın kendisine herhangi bir cezanın verilmediği görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde nadir görülecek bir vakadır. Defterdarın ölümüne neden olan asıl olayın da devletin verdiği yetkilerin şahsi çıkarlar için kullanıldığı ve ahaliye zulüm yapıldığına dair şikâyet olduğu görülmektedir. Bu olay Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı ve tebaasına verdiği önem hakkında fikir vermektedir. Bununla beraber birçok örnekte de gördüğümüz üzere Osmanlı Devleti'nin reayasına karşı hassasiyetinin ne denli yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

2.5.16. Rumeli'de Mehdilik İddiası Bulunan Kişiyi Koca Durmuş Bey'in Öldürmesi

Nâima, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Rumeli'de mehdilik iddiasıyla birinin ortaya çıktığından ve Koca Durmuş Bey adındaki bir adamın mehdilik iddiasında bulunan zatı öldürdüğünden bahseder.

⁵⁶¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 933-935; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1479-1482.

Koca Durmuş Bey Arnavut ümerasından, mert bir gazi olup sınır boylarında birçok hizmeti olmuştur. Avlonya Sancağı'ndan azledilen Yusuf Paşa ile önceden zıtlaşmaları mevcuttu. Yusuf Paşa, Konya'da Durmuş Bey'i öldürmüştür.⁵⁶²

2.5.17. Mevlid-i Şerif'in İhya Edilmesi

Nâima, rebûlevvel gelince âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed Efendimiz'in (sav.) doğumu münasebetiyle İstanbul Yeni Cami'de Mevlid-i Şerif ihya edildiğinden bahseder. Padişah Hazretleri Sultan IV. Murat Han ve devlet erkânının da katıldığı gecede Sivasî Efendi ve Kadızâde kürsüye çıkıp vaaz etmişlerdir.⁵⁶³

2.5.18. Husûf (Ay Tutulması)

Nâima'nın tarihinde Güneş ve Ay tutulmalarını sıklıkla aktardığı, Genç Osman döneminde meydana gelen Güneş tutulmasında belirtilmişti. Nâima, IV. Murat döneminde meydana gelen iki Ay tutulmasını aktarmaktadır.

İlki 1043 (1634) yılı Ramazan ayının ortasında kısmî Ay tutulması olayıdır. Bu tutulma dört saat boyunca devam etti.⁵⁶⁴ İkincisi 1044 (1635) yılı Ramazan ayının ortasında Pazar gecesinde meydana gelen tam tutulmadır.⁵⁶⁵ Nâima, bu Ay tutulmalarında ahalinin neler yaptığına dair herhangi bir bilgi vermemektedir.

Güneş ve Ay tutulmalarının görsel ve işitsel algı açısından büyük olması bu olayların bir felaket veya işaret olduğuna dair yorumlanmasına sebep olmaktadır.⁵⁶⁶ Nâima Tarihi'nde de bu tür doğa olaylarının bir işaret olarak kabul edildiği, bunların yorumlanmasıyla bazı işlerin nasıl yapılacağı hakkında fikirlerin ortaya atıldığı ve bazı işlerin bu olaylar dikkate alınarak yapıldığı genel olarak çıkarılabilmektedir. Bu tür astronomik olaylarla karşılaşıldığında insanların namaz kılmak, ezan okumak gibi ibadetleri yapmanın yanında teneke ve def çalmak, bağırmak gibi uygulamaları yaptığı da görülmektedir.⁵⁶⁷

2.5.19. Özü/Özi Nehri'nin Üzerine Kale Yapılması

Kazaklar Osmanlı topraklarına saldırmakla kalmayıp Osmanlı himayesinde bulunan Tatarlara da saldırmakta ve Tatar ahalisinin mallarını yağma etmekteydi.

⁵⁶² Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 646; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1054.

⁵⁶³ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 758; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1222.

⁵⁶⁴ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 768; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1238.

⁵⁶⁵ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 800; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1285.

⁵⁶⁶ Osman Süreyya Kocabaş, *Klasik Osmanlı Düşüncesinde Doğa Fenomenleri* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018), 36.

⁵⁶⁷ Kocabaş, *Osmanlı Düşüncesinde Doğa Fenomenleri*, 51.

Nâima, Kırım Han'ı Mehmet Girayhan'ın mirahuru Zülfikar Ağa'yı İstanbul'a gönderip bağlılıklarını bildiren mektubu takdim ettikten sonra Kazak eşkıyalarının deniz üzerindeki yalılara saldırdığını aktarmaktadır.⁵⁶⁸ Kazak eşkıyaları, Özü Nehri üzerinde bulunan Doğan geçidinden engel ile karşılaşmadan geçebildiklerinden dolayı denize rahat ulaşmaktadırlar. Kanunî Sultan Süleyman döneminde buraya kale yaptırılmış olsa dahi aradan geçen uzun zamandan dolayı kale harap olup kullanılamaz hale gelmişti. Kazak eşkıyaların engellenebilmesi için nehrin iki kıyısına kale yapılması gerekmekteydi. Bir tarafa yapılacak kalenin yapımını hanın üstlenmesi üzerine diğer tarafa yapılacak olan kale için kapudanın donanma ile bölgeye varıp bu işleri görmesi kararlaştırıldı.

Sultan Murat, kapudanın bahardan önce bölgeye varıp Hıdrellez'den önce inşaata başlamasına ve Eflâk ile Boğdan voyvodalarının ihtiyaç duyulacak malzemeleri hazır etmesine, Tatarların da gerekli hizmetleri görmesine dair emirlerde bulundu.

Eski Bosna Valisi Mehmet Paşa'ya yönetimindeki başarısından dolayı Özü Eyaleti verilmişti. Mehmet Paşa, Özü'nün Kırım tarafında bulunan kolunu kale inşaatı için doldurarak kuruttu. Kale için gerekli levazımatın karşılanması için Kefe Eyaleti köylerinde kazma, kürek ve her köyden 10'ar adam göndermesini emreden emri Kefe Beylerbeyine gönderdi.⁵⁶⁹

2.5.20. İstanbul'da Olan Büyük Yangın

Nâima, İstanbul'da meydana gelen birçok yangından bahsetmiş ve bu yangınlar hakkında ayrıntılı bilgi aktarmıştır. Nâima, Sultan IV. Murat döneminde meydana gelen yangın hakkında şunları bildirmektedir:

1043 yılı Safer ayının 27. gecesi (1 Eylül 1633) bir kalafatçı, funda yakıp gemiyi kalafat ederken Cep-Ali (Cibali) kapısı dışında bulunan ateş, rüzgârın etkisiyle etraftaki yalılara sıçrayıp büyüdü. Yayılan ateş kale hisarından içeri girip oradaki evleri de yaktı.

Paşa, ağa ve askerler yetişene kadar Aya-Kapısı, Cibali Kapısı ve Mustafa Paşa Çarşısı yandı. Kara Musa Efendi'nin yeri -Hamza Paşa Sarayıdır- ve onun bitişiğindeki Yahya Paşa Sarayı -her biri 4 ile 5 kattır- hemencecik yandı. Ateş, Âşıkpaşa'ya doğru ilerledi. Çeşmi Efendi'nin evine sıçradı. Oradan üç kola ayrıldı.

⁵⁶⁸ Deniz, göl ve nehir kenarındaki düz ve açık arazilere yalı denir..

⁵⁶⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 606; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 959.

Bir kolu Kadı Çeşmesi tarafına ilerleyip Sultan Selim Sementini baştanbaşa yakıp zengin fakir ayırmaksızın o taraflarda bulunun tüm devlet ricalinin ve ulemanın evini yaktı. Diğer kolu Haydarpaşa ve Üsküplü Camii tarafından ilerleyerek Unkapanı ve Zeyrek yokuşuna kadar ilerledi. Burada Mustafa Paşa Sarayını (Pernecizâde Sarayı bitişiğindedir, daha önce olan Vefa yangınında Pernecizâde Sarayı yanmış Mustafa Paşa Sarayı kurtulmuştur.) yakıp yok etti. Pernecizâde, zenginliğiyle meşhurdu. Yangını söndürmek için çalışan yeniçerilerin azimlerini yükseltmek için fazladan para vermiş, kendisi dahi söndürme işine bizzat katılıp çalışmıştı. Ateşin yakmak üzere olduğu tahta saçak ve bentler koparılıp ateşin ilerlemesini engellendi. Bunun üzerine Yangın Zeyrek Yokuşundan ileri gidememiş lakin At Pazarına doğru dönmüştü. Üçüncü kol ise Ortaköy'e, Aşıkpaşa'dan Efraziye'yi ve Fatih Camisinin iki tarafını yaktıktan sonra Büyük Karaman, küçük Karaman ve Saraçhane'nin tamamını yaktı. Ardından Şarışürz'e yöneldi.

Padişah, vezirler, tüm yeniçeri ve bostancılar hazır bulunup ateşi söndürmek için çabalasalar dahi güçleri ateşi söndürmeye kâfi gelmedi. Cuma günü akşamı ateşin şiddeti hala sönmüş değildi. Yatsıdan sonra Halıcılar Köşkü'ne oradan da Molla Gürani'ye ulaştı. Molla Gürani çarşısına ulaşıncı cumartesi günü rüzgârın şiddetinin dinmesiyle ateş de sönmeye yüz tuttu. Yangın cuma ve cumartesi akşamı olmak üzere 24 saat sürdü.

Yangın bir gün bir gece sürmüş olsa da etki alanı çok geniş oldu. Fatih Camisinin minare külâhları, birçok cami, han, hamam, mescit, ev, emlak, sokak, vakıf dükkânı yanmıştı. Deniz kenarından Molla Gürani'ye kadar, Fener Kapısından Sultan Selim ve Mesih Paşa tarafına, Bali Paşa ve Lütfî Paşa Camileri semtlerinde olan Şah-Hüban Sarayı sınırına kadar etkili olmuştur. At Pazarı ve Bostan-zâde evleri ve Sofular Çarşısı semtine varıncaya kadar her yeri harap etti.

Nâima, iki mahallenin ve iki menzilin, etraflarının yanıp kül olmasına rağmen Allah'ın izniyle yanmadığını bildirip bunların neresi olduğunu zikretmemiştir. Nâima, İstanbul'da olan birçok yangından bahsederken bu yangın için şu mısraların dillerde kaldığını söyler

“Oldu bin kırk üçte ihrak-ı kebîr”⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 754-755; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1216-1218.

Nâima, IV. Murat döneminde 1048 Şaban'ında (1638 Aralık ayı) Galata semtinin en büyük kilisesinin yandığını aktarır. Naima'nın aktardığı kadarıyla kilisenin tamirine hemen müsaade edilmemiştir.⁵⁷¹ Bunun sebebi, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaanın ibadethanelerinin inşa ve tamir işleri devletin iznine bağlı olmasıydı.

2.5.21. IV. Murat Dönemi Kahvehane ve Tütün Yasağı

Dönemin Süleymaniye Cami Vaizi Şeyh Kadı-zâde Efendi, Sultan IV. Murat'a İstanbul'da yaşanan yangın ve benzeri durumların genellikle meyhanelerde harabât ehlinin tütün içip kendilerini kaybetmelerinden kaynaklandığını söylemesi üzerine kahvehane, meyhane ve tütün yasak edilmiştir. Bu yasaktan sonra kahvehaneler bir günde yıkılıp bekâr odası, debbağ ve nalbant odalarına dönüştürülmüştür.

Bununla birlikte önceden değindiğimiz İstanbul'daki büyük yangın meydana geldikten sonra rebûlevvel ayında kahvehanelerde dedikodular başını alıp gitmişti. İleride fitne çıkmaması adına kahvehanelerin kapatılması en uygun olanıydı. Nâima, kahvehanelerin kapatılmasında bunun dahi etkisinin olduğunu zikreder. Bu emir her ne kadar İstanbul için verilmiş olsa da kahvehanelerde tütün (tönbâkû) içilmesinden dolayı emir Osmanlı taşrasında da uygulandı. Sultan Murat, tütün içerken yakalananların öldürülmesi emrini vermişti.

Vaizler, nâsihler cami ve sohbet meclislerinde bunun içilmemesine dair ne kadar nasihat ve vaazlarda bulundularsa da ahali buna daha da bağlanmıştı. Hatta zûrefa;

“Zararsız bir duhan hakkında neyler bunca dikkatler

Duhân-ı âh-ı mazlûmânı men' eyle, hüner oldur”

gibi beyitlerle yaptıklarını savunmuştur.

IV. Murat tütün yasağını o derece şiddetli uygulamış ki geceleri tebdil-i kıyafet ile İstanbul sokaklarında dolaşır, gündüzleri bir yerden tütün kokusu gelirse orayı bastırıp tütün bulursa sahibini katlettirirdi. Sultan Murat'ın, uygulamalarından dolayı ahali geceleri dışarıya çıkmaya korkar olmuştu. Rivayete göre, Hocapaşa mahallesinde cami imamının oğlu cemaatten geç kalıp, eve yalnız ve fenersiz bir halde gider iken tebdil-i kıyafet ile orada bulunan Sultan, oğlanın yanına gelmiştir. Sultan oğlana

⁵⁷¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 907; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1441.

“Benim emrimi duymadın mı?” diye sorunca, genç kekeleyip cevap veremeyince öldürülmüştü.

Edirne’de bazı kahvehanelerin emre aykırı hareket edip iş yapmaya devam ettiği padişaha arz edildi. Padişah, bostancı-başına ferman vererek Edirne’ye gönderdi. Bostancı-başı kahvehaneleri yıkıp asi sahiplerini asmakla görevlendirildi ve görevini yerine getirip İstanbul’a döndü.

Sivaslızâde Şeyhler Şeyhi, dönem hakkında şu olayı aktarmaktadır: Bir gün şeyh efendi dostlarıyla Kâğıthane’deki Mirahor Köşkünde toplanıp ilmi sohbet ve tasavvufi mevzular ile hemhal iken Sultan IV. Murat, kayıkla köşke yaklaşp köşke adam gönderdi. Sultanın gönderdiği adam içerdekiler hakkında bilgi alıp okudukları kitabı padişaha getirdi. Sultan Murat Yahya Efendi’nin Divanı’nı görünce “Bu bizim Efendi’dir.” demiş ve “Kitaplarıyla yürüyen âlimler; tespih, seccade ve örtüsüyle yol alan dervişler; divit, kalem ve yazı aleti ile giden kâtiplere sözümüz ve taarruzumuz yoktur. Onlar kendi dünyalarında olsunlar.” diyerek ilim ve tasavvuf ehlinen zarar gelmeyeceğini ifade etmişti.

Niâma, Sultan IV. Murat’ın tütün yasağıyla ilgili fikirlerini olayları aktardıktan sonra beyan etmiştir. Nâima’nın tütün yasağıyla ilgili fikirleri şöyledir: O sıralar tütün ve kahve bahanesiyle art niyetli kişiler kahvehanede, berber dükkânında, Dârünnedve misali evlerde toplanıp devlet işlerine, azil ve tayinlere, idareye dair işlerden dem vurup yalan yanlış bilgiler dile getirip fitne çıkarırlardı. Bu durumdan Sultan’ın haberi olunca yasağı getirip bizzat teftişe çıkmış ve gerekli gördüğünde bu kişileri bizzat öldürmüştür.

Sultan Murat, kahvehane ve tütün yasağını şiddetli bir şekilde uygulamış, tehdit ve öldürmelerle sonuçlanan durumlarla karşılaşmıştır. Yalnız bu yasaklar reayayı hüküm altına almak, onlara baskı uygulamak amacı gütmekten öte kahvehane ve benzeri yerlerde oluşan ve tütünden dolayı meydana gelen olumsuz olayları düzeltmek ve reayayı korumak amacı gütmektedir. Olayları bilen ve olgun düşünceli kimseler toplumun maslahatı gereği asi davranan ve eşkıyalık yapanların dizginlenmesi için tüm ahalinin korkutulması gerektiğini kabul eder. Böylelikle rezillikleri işleyenler terk eder, işlemeyenler kendini bu tür rezillikleri işlemekten alıkoyar.⁵⁷²

⁵⁷² Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 755-758; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1219-1222.

Nâima, fikrini arz ederken kahvehane yasağının getirilmesiyle ilgili bir sebep daha ortaya çıkmaktadır. Kahvehane tarzı yerlerde devletin ve padişahın işleriyle ilgili hadsizce konuşulmasıdır.

Bu yasağın ordudan biri tarafından çiğnendiğine şahit olunursa ibret-i âlem olması için kendi çadırının önünde eli ayağı kırılarak bazen de vücudu dört parçaya ayrılarak öldürülmüştür. Lakin tüm bu ceza ve kısıtlamalara rağmen insanlar yasağı çiğnemekte sebat etmiştir. Bu yaşananlardan anlaşılan o ki, tebaaya hakkı zorla kabul ettiremezsiniz. Yasağı işleyenler toplu olarak öldürülse dahi alışkanlıklarını terk etmezler. Hakkı kolaylaştırmadıkça, yalnız yasak uygulandıkça amaca ulaşamaz.⁵⁷³

Tütünün içilmemesi için başlarda nasihatler verilmişse dahi insanlar ve toplumda ön planda olan kişiler bunu alaya alırcasına ve kendi hatalarını örtmek amacıyla tütünden daha tehlikeli olan şeylerin üzerine gidilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Dönemin şartlarında meydana gelip kitaplarda zikredilmeyen etkenlerin de göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Anlaşıldığı kadarıyla yasağın başlarında insanlara tütünün zararları anlatılmış olup insanların umursamaz tavrıyla beraber tarih kitaplarına girmeyen bazı sebepler, sert tedbirlerin alınmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca Sultan Murat'ın yatsı namazından sonra evine geç dönen çocuğu öldürmesi olayı Nâima tarafından aktarılırken dahi kesinlik belirtilmeden aktarılmış olup böyle bir olayın gerçekleşmiş olması muamma durumundadır.

2.5.22. Salanta/Szalonta Olayı ve Çevresi

Rakoçi, Erdel'i ele geçirip kral olunca Osmanlı padişahı IV. Murat Han, önceki Kral Betlen Gabor'un tekrar tahta getirilmesi emrini verdi. Vezir-i azam ve Erdel etrafındaki eyaletlerin beylerbeyleri bu fermanı yerine getirmek için harekete geçtiler. Nâima, Rakoçi'ye müdahale olaylarını aktarırken bölgenin coğrafi şartları, yol ağıyla ilgili kayda değer bilgiler vermekte ve bölge ahalisinin yaşadıkları durumlar hakkında da bilgi aktarmaktadır.

Nâima'nın aktardığına göre Tameşvar Beylerbeyi Bekir Paşa ile Bosna Beylerbeyi Salih Paşa önce Budin'e geçmişler. Salih Paşa, Budin'e geçerken Mohaç Ovasını kullanmıştır. Bu bilgidен yola çıkılacak olursa Bosna-Saray, Mohaç Ovası,

⁵⁷³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 875; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1394.

Budin güzergâhının bulunduğu bir yol güzergâhı bulunmaktadır. İki paşa Budin'den Solnuk'a dört günde ulaşmışlardır.

Vezîrâzam Nasuh Paşa'nın oğlu Göle'ye varmıştı. Nâima, Nasuh Paşazâde'nin Göle ve Lipva ovasını askerlerle dolu bulduğunu aktarır. Buradan yola çıkılarak Lipva'nın (Lipova) bir orduyu kaldırabilecek kadar geniş bir ovaya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hüseyin Paşa, Bekir Paşa ve Salih Paşa'yı askerleriyle birlikte Betlen İştivan'ın kılavuzluğunda Erdel tarafına gönderdi. Naima, Lipva Ovası ile Erdel arasındaki yolun durumuyla ilgili kayda değer bilgiler aktarmaktadır. Buna göre; bu güzergâh düz bir ovadır. Göletlerin bulunduğu, sulak bir bölge olmasından dolayı çorak ve sazlıklar göz aldığında mevcut idi. Her tarafta bataklık mevcut olup buradan kılavuzsuz geçmek neredeyse imkânsızdır. Günlerce bataklık, sazlık ve su birikintileri arasında gidip yol bulunamayıp tekrar aynı noktaya gelinirdi.

Nâima, Erdel'e giden paşa ve askerlerinin gidecekleri hedefe bir geçit kala her tarafı çamur olan ve geçenlere korku veren bir geçidin olduğundan ve bu geçidi bulmak için bayağı çaba sarf edildiğinden bahseder. Nihayet geçit bulunup geçildi. Göle ile Tameşvar arasında Salanta (Szalonta) adında Hristiyan palangasına varıldı.

Naima, Salanta Palangası'nın etrafının dağlık, dikenli ve yer yer bataklık bir bölge olduğunu aktarmaktadır. Bölge ahalisinden Müslüman olanlar, Rakoçi'nin saldırı ihtimalinden dolayı kaçıp orduya dâhil olmaya çalışmışlardır. Orduya katılabilmek için o bölgede bulunan bir geçitten geçmeleri gerekmektedir. Geçidi bulanlar orduya dâhil oldular, bulamayanlar çaresizlikten kurtuluruz, umuduyla kimi süvari kimi yaya olarak bataklığı girdi. Birçok Müslüman o bataklıkta hayatını kaybetti. Hayatta kalanlar bölgedeki Hristiyan ahali tarafından yakalandı, malları gasp edildi, ardından Rakoçi'nin askerlerine teslim edildiler. Direnenler ise hemen orada öldürüldü. Bu bataklıkta Müslüman tebaadan kimisi öldü, kimisi kayboldu birçoğu esir edildi. Zengin olanlar bir müddet sonra mal vererek kurtuldular.⁵⁷⁴

⁵⁷⁴ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 849-852; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1355-1358.

2.6. I. İbrahim Dönemi Olayları (1640-1648)

IV. Murat vefat edince vezîriâzam sarayda bulunan I. İbrahim'e tahta çıkacağı haberini ulaştırdı. I. İbrahim başlarda habere karşı çekimser dursa da validesinin ısrarı üzerine ikna olup tahta geçti.⁵⁷⁵

I. İbrahim'im tahta geçtiği ilk yıllarda sıklıkla sinir krizleri geçirdiği bilinmektedir. Kısa sürede sıhhate kavuşan Sultan devlet işleriyle bire bir ilgilenmeye başlamıştır. I. İbrahim'in bu krizlerinin sebebi şehzâdeliği döneminde kafes hayatı yaşaması ve ölüm korkusunu sürekli taşımasından kaynaklanmaktadır. Bu krizlerden ötürü bazı yazarlar günümüzde I. İbrahim'e "deli" diyerek itibar zedelemesi yapmaya çalışmaktadırlar. I. İbrahim'in cömert bir padişah olup fakir ve kimsesizlere yardım ettiği bilinmektedir. Çıkardığı fermanlarla açlık ve kıtlığı önlemeye çalışmıştır. I. İbrahim döneminde vezîriâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Safevilerle Kasr-ı Şirin anlaşmasını yaparak Osmanlı'yı uzun süre meşgul eden doğu sınırı sorununu çözmüştür. Anlaşmadan sonra İstanbul'a gelip ocaklı sayısını düşürmüş ve maaşları düzenli olarak vererek mali dengeyi sağlamıştır. Donanma için kadırgalar yaptırıp donanmayı güçlendirmiştir. I. İbrahim, sekiz yıl dokuz ay tahtta kalıp 1058 (1648) yılında boğdurularak öldürüldü.⁵⁷⁶

2.6.1. Eşkîya Hafız Kör'ün Katli

Nâima, eserinin birçok yerinde eşkıyalık olaylarına değinmektedir. Bunlardan en ilginç Sultan I. İbrahim devrinde yaşanan olaydır. Nâima'nın aktardığına göre IV. Murat devrinde padişahın korkusundan gizlenen Hafız-kör adındaki eşkıya, Sultan İbrahim'in cülusundan sonra kendisiyle beraber eşkıyalık yapanların resimlerini, isimlerini ve yerlerini bir deftere hazırlayıp vezîriâzama verdi. Arkadaşlarını ifşa ederek devlet erkânı nezdinde kendi itibarının artacağını zannetti. Vezîriâzam defteri alınca, "Sen daha sağ mısın?" diyerek boynunu vurdurdu. Defterde ismi bulunan herkesi bulup öldürdü.⁵⁷⁷

Bu olay Nâima'nın aktardığı diğer eşkıyalık olaylarından farklılık arz etmektedir. Diğer olaylara bakıldığında eşkıyaların ahaliye zulümlerinden bahsedilirken

⁵⁷⁵ Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi*, 3: 206.

⁵⁷⁶ Türk Tarih Kurumu, "Osmanlı Padişahları".

⁵⁷⁷ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 947; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1503.

bu olayda kendini aklamaya çalışan bir eşkıyanın geçmişte yaptıklarından dolayı cezalandırılmasından bahsedilmektedir.

2.6.2. Balyabadra (Patras) Deniz Savaşında Reayanın Ahvali

Nâima, Mora yarımadasında bulunan Patras⁵⁷⁸ şehrine yapılan saldırıya şehirdeki Müslüman ahalinin karşılık verdiğini aktarmaktadır. Nâima'nın aktardığı kadarıyla olayın ayrıntıları şöyledir:

Osmanlı askerleri Hanya muhasarasında iken Korfo Hisarı'nda⁵⁷⁹ bağlı bulunan Hıristiyan donanması Osmanlı'yı zor durumda bırakmak ve Hanya muhasarasının karşılığı olması gayesiyle Mora yarımadasının Patras şehrine saldırıp tahrip etmeğe başladı. 40 çektiri, 4 mavna, 30 civarı firkate ile kıyıya yanaştı. Patras reayası, saldırının olacağını önceden haber almış olduğundan değerli tüm eşyalarını hisara koyup saklamıştı. Ardından saldırıya karşılık verebilmek amacıyla kendilerince harp aletlerini hazırlamışlardı. Hıristiyan askerleri kıyıya ayak basınca Patras ahalisi düşman askerlerini sağlı sollu kuşatmış ve onları çapraz saldırıya tutmuştu. Bu saldırılarda Patraslıların ok ve tüfek kullandıkları Nâima tarafından aktarılan ayrıntılardandır. Bu çatışma ortamında birkaç ev yanıp kül olmuştu. Müslüman şehir ahalisinin galip geldiği bu çatışma sonrasında Hıristiyan askerlerinden sağ kalanlar donanmalarına kaçırmışlardır. Bu olaylar neticesinde Patras reayasından iki adam şehit olmuş; Hıristiyan askerlerini öldüren Müslüman askerlere komutanlar tarafında ödül verilmişti.⁵⁸⁰

2.6.3. Venediklilerin Karheli'ne Saldırı ve Eşkialıkları

Nâima, Venediklilerin tüm ihtiyaçlarını Osmanlı ülkesinden karşıladıklarını bildirmektedir. Osmanlı Devleti iskelelerinden Venediklilere hiçbir zahire vermeme ve alışveriş yapmama kararı aldı. Nâima bu kararın niçin alındığına değinmemektedir. Tüm ihtiyaçlarını Osmanlı'dan aldığı mallar ile sağlayan Venedikliler, zor durumda kaldılar ve Venedik'in Kefalonya ve Zanta adalarında⁵⁸¹ kıtlık oluştu.

Nâima, kıtlık yaşayan Venediklilerin 2.000 civarı eşkıya ile gemilere binip Karheli livasına bağlı nahiyelere gittiğini ve buradan buğday, koyun ve bölge ahalisinin değerli mallarını gasp ettiğini bildirir. Zor durumda kalan Karheli reayasına 400 civarı

⁵⁷⁸ Şehir, Mora Yarımadasının batı kıyısında bulunmaktadır.

⁵⁷⁹ Korfo, günümüzde Arnavutluk'a bağlı bir adadır. Mora'nın kuzeybatısında bulunmaktadır.

⁵⁸⁰ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1052; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1694-1695.

⁵⁸¹ Akdeniz'e bağlı İyon Denizinde bulunan ve günümüzde Yunanistan'a bağlı iki adadır.

Ayamavra⁵⁸² gazisi yetişip sabahtan öğleye dek Venedikli eşkıyalarla çatıştı. Ayamavra gazileri galip gelip Karlıeli reayasının malını gasp etmeğe çalışan Venediklilerden 80'ini ölü, 50'sini esir olarak etkisiz hale getirdi. Diğer eşkıyalar ise geldikleri gemilere kaçarak canlarını zor kurtardılar.⁵⁸³

2.6.4. Trakya'da Eşkıyaların Saldırıları

Nâima'nın aktardığı bilgilere göre Edirne Yolu, Çatalca civarı ve İstranca Dağı'nda birçok eşkıya toplanıp bölgede zulümler yapmışlardı. Nâima, bu eşkıyaların gayrimüslim olduklarını zikretmektedir. Bölgedeki köyler ile kaleler eşkıyalar tarafından basılıp yağmalanmış zengin kimseler öldürölüp malları çalınmıştı.

Sayısı 150'yi bulan eşkıya grupları cumâdelâhire ayının bir gecesinde Manastır kasabasını basıp Manastır çarşısına musallat oldu. Eşkıyalar çarşıda değeri yüksek birçok mal çaldı. Nâima, Manastır ahalisinin kendini ve malını korumak amacıyla eşkıyalara karşılık verdiğini ve bunun neticesinde çatışmanın meydana geldiğini aktarmaktadır. Meydana gelen çatışmada Manastırlı 10 Müslüman şehit oldu, eşkıyalardan 6 kişi öldü. İki taraftan 20 civarı adam yaralandı. Sağ kalan eşkıyalar çaldıkları değerli mallar ile dağa kaçtılar. Bu olay üzerine Üsküp ve civar bölgelerde yaşayan ahali her ihtimale karşı tedbir aldı.

Olayın haberi İstanbul'a ulaşınca eski Edirne Bostancıbaşı Sinan Paşa, daha önceden bölgeyi müdafaasındaki başarılarından dolayı tekrar Edirne Bostancıbaşı olarak atandı.⁵⁸⁴

2.6.5. Bosna Sınırında Müslümanlara Zulüm

Nâima, sınır boylarında yaşayan Müslümanların birçok sıkıntıya maruz kaldıklarından sıklıkla bahsetmektedir. Bunlardan biri de Bosna sınırında yaşanmıştır. Nâima, Bosna sınırında Tekeli'nin dünya malına düşkünlüğü ve gerekli tedbirleri almamasından dolayı sınır askerleri arasındaki bağın koptuğunu ve bu durumu fırsat bilen Hristiyanların Karafa Sancağı'nda olan kale ve palangaları ele geçirdiğini bildirir. Ardından Akhisar⁵⁸⁵ sınırına kadar ulaşan Hristiyanlar, saray ahalisinin (Akhisar

⁵⁸² İyonya Denizinde bir ada olup günümüzde Yunanistan'a bağlıdır.

⁵⁸³ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1052; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1695.

⁵⁸⁴ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1109; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1778.

⁵⁸⁵ Travnik Sancağı'na bağlı bir nahiyedir. bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, 508; Günümüzdeki ismi Prusac'tır. bkz. Metin Akar, "Evliya Çelebi Seyâhat-Nâmesi'nde Adı Geçen Bosna ve Hersek Yaylaları", *Aydın Türk Birliği Dergisi*, 3 (2016): 6.

ümerası olmalı) korkmasına neden oldu. Saray ahalisi korkularından kendilerini korumak amacıyla sahraya ordu gönderdi. Hristiyanlar buradan Klis Kalesi'ne yöneldi.⁵⁸⁶ Kaleye yardım gelmeyince Klis Kalesi de Hristiyanlar tarafından zapt edildi.

Hristiyanların bu memleketleri ve askerleri bu kadar rahat zapt etmesi halinde Bosna reayasına büyük zulümler yapabileceği aşikârdır. Nâima, Bosna reayasının uğradığı zulmü ayrıntıya girmeden aktarmaktadır. Bu saldırılar esnasında Müslüman birçok kişi öldürülmüş veya esir alınmıştı. Müslümanların malları yağmalanarak maddi ve manevi zarara uğramasına neden olunmuştu.

Olayın en şaşırtıcı kısmı ise; bu yaşananların safer ayının sonlarında İstanbul'a ulaşmasına rağmen padişah hazretleri olayın üzerinde fazla duramayıp aslını araştıramamış ve olanlardan dolayı bölgeden sorumlu yöneticilere hesap sormamış olmasıydı. Hâlbuki Osmanlı Devleti padişahı ve İslam'ın halifesi olan bir kişiden, Müslümanların her sıkıntı ve meşakkatinde yanında olması beklenir. En azından insanların tepkisini sindirmek amacıyla göstermelik de olsa bir şeyler yapılması önem arz etmekteydi. Nâima, bunun dahi olmayışının insanları hayrete düşürdüğünden bahsetmektedir.⁵⁸⁷

2.6.6. Hanya Kalesi'nin Fethi Sonrası Osmanlı'nın Bölgeye Hâkimiyeti

Nâima, Hanya Kalesi'nin fethini aktarırken muhasaranın uzamasından dolayı Osmanlı askerlerinin aciz kalıp kendilerinden ümitlerini kesmiş, yalnız Allah'ın yardımından ümitvar bir hale geldiklerini aktarır.⁵⁸⁸

Nâima, Hanya'nın fetih haberi gelmeden önce kaleyi muhasara eden askerlerin muhasaranın uzamasından aciz olmalarını, ishal ve dizanteri hastalıklarına müptela olup zayıfladıklarını aktarmaktadır. Bu durumun haberi Şaban ayında Cinci Hoca'ya ulaşmıştı. Bu sıralar ikbal yıldızı sönmeye yüz tutmuştu. Cinci Hoca, seferin olmasını istiyordu. Nâima, seferde böyle bir durumla karşılaşılınca Cinci Hoca'nın mahzun olduğunu beyan eder.⁵⁸⁹

Osmanlı askerinin sabrı tükenme noktasına gelmişti ki Hanya Kalesi'nin komutanları, askerleri ve şehir ahalisinin de şehri daha fazla savunamayacakları

⁵⁸⁶ *Vikipedi*, "Klis Kalesi".

⁵⁸⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1131; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1809.

⁵⁸⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1048; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1689.

⁵⁸⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1063; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1709-1710.

noktasında hemfikir olup kaleyi vire etmeye karar vermişlerdi. Hanya Kalesi'nde savaşın sembolü olan kırmızı ve siyah renkli bayrak indirilip yerine teslim oldukları anlamına gelen beyaz bayrak dikildi. Teslim olduklarına dair seslenişleri de göğü inletir seviyedeydi. O sırada Arnavut kökenli olan bir komutan çıkıp “Padişah'ın amânı var mıdır?” diye sordu. Olumlu cevap alınca Osmanlı ümerasından olan Hasan Paşa'nın eteğini öptü. Ardından komutan ile görüşmek istediklerini arz ettiler.

Biri Venedik'ten gelen diğeri de Rum ahalisinin büyüklerinden olan iki kişi, komutan ile görüşüp taleplerini arz etti. Komutan bu istekleri kabul edip şu emirleri verdi: Şehirden ayrılacak Hristiyanlara ve çocuklarına kimse karışmayacak, gemilerle memleketlerine (istedikleri yere) gitmelerine müsaade edilecek. Şehirde kalanların malına, evine ve bakımıyla yükümlü olduklarına kimse karışmayacak, Osmanlı'nın diğer bölgelerinde yaşayan tebaa gibi rahat olacaklar.⁵⁹⁰ Nâima, verilen bu emirler ile Hanya'da yaşayanların rahatladıklarını bildirir. İki elçi padişahın bu fermanını kale ahalisine duyurunca takatsiz kalan kale ahalisi sevinçten canlandı. Frenler padişahın izni doğrultusunda pazar günü hazırlıklara başlayıp salı günü eşleri ve çocuklarıyla birlikte yola çıktı. Nâima'nın aktardığı bu bilgide de görüldüğü üzere kalenin teslim edilmesi durumunda teslim edenler bazı isteklerde bulunma hakkına sahipti. Bu uygulama Osmanlı'nın gayrimüslim ahaliye karşı merhametinin göstergesidir.

Nâima, kalenin alınmasından sonra Osmanlı'nın sosyal hayata etki edecek icraatlarından da bahseder. Şehir alındıktan sonra kalenin burçlarına çıkılıp ezân-ı Muhammedî okundu ve şehrin muhtelif yerlerinde İslam Sancağı asıldı. Ardından şehri yağmadan korumak amacıyla şehrin her yerine çorbacı bölükleri yerleştirildi. Nâima'nın aktardığı üzere ezan okunması ve İslam Sancağı'nın şehirdeki muhtelif yerlere asılması Hanya'da Osmanlı'nın hâkimiyetinin yerleştirilmeye çalışıldığının göstergesidir. Ayrıca bu uygulamalar Osmanlı'nın fetih politikasının yok etmek değil, mamur etmek olduğunu göstermektedir.

Komutan şehri dolaşıp durumu değerlendirdi. Pazar ve dükkânların en kısa sürede açılıp normal hayata dönmelerini kolaylaştırdı. Şehirde bulunan reayayı rahatsız eden evbaşlar⁵⁹¹ cezalandırıldı. Verilen cezalar ibretiâlem olsun diye ilan edilmişti.

⁵⁹⁰ Kale viresi 26 Cumâdelâhire 1055 (19 Ağustos 1645) tarihinde; Osmanlı'nın girişi 29 Cumâdelâhire 1055 (22 Ağustos 1645) tarihinde olmuştur.

⁵⁹¹ Evbaş; şehir eşkıyası, külhanbeyi anlamına gelmektedir.

Hanya'nın fethinden sonra şehirde bir takım düzenlemeler yapıldı. İlki, Osmanlı'nın fetih geleneği olan kılıç hakkı oldu. Bu doğrultuda Santa Nikola Kilisesi camiye çevrildi ve adına Hünkâr Camisi denildi. Camiye minber ve mihrap eklendi. Nâima, şehirde bulunan iki kilisenin daha camiye çevrildiğinden bahseder. Bu camilerden birine Yusuf Paşa Camisi ötekine Musa Paşa Camisi ismi verildi. Nâima, bu yapıların kilise olarak kullanımda iken birçok vakfının olduğunu, tüm duvarlarının mermerden yapıldığını, süs ve nakışlarla bezendiğini, her tarafının türlü resim ve sembollerle doldurulduğunu ve tüm bunların kurulan vakıfların gelirinden sarf edilerek imar edilen yapılar olduğunu aktarmaktadır. Bu mabetler put ve benzeri heykellerden, mezarlardan temizlendi. Savaş esnasında oluşan top izleri düzeltildi. Hünkâr Camisi'nde minber, mihrap ve mahfil için uygun yerler mevcut olup bunların İslamî hâle getirilmesi için küçük bir çalışma gerekmektedir. Ganimetten camilere büyük vakıflar verildi. Bununla birlikte iki hamam yapılması emri de verildi.

Fethin üçüncü gününde kelenin tamirine başlandı. Kalenin kuşatıldığı esnada kim nerede görevli ise tamir için oraya gönderildi. Murat Ağa, açtığı gediğe; Samsuncu-başı, lağımdan dolayı çöken duvara; Köstendil ve Tırhala askerleri Ali Ağayla beraber, kale kapılarına; Amasya Beyi Ahmet Paşa, Hanya'ya gelen su kemerlerinde görevlendirildi. Dönemin en iyi mimar ve mühendisleri tamir işinde bulundular. Tamir işinin tamamı altmış günde tamamlandı.

Fethin dördüncü günü kalenin fethedildiğine dair haber İstanbul'a gönderildi. Haber 14 Recep'te İstanbul'a ulaştı. Padişah, fethin şerefine Haliç ve Galata'yı kandiller ve süslü sandallarla doldurup üç gün üç gece kutlama yaptırdı. Baruttan yapılmış kaleler, toplar ve fişekler havaya atılmak suretiyle eğlenceler düzenlendi. Ardından kapıcılar kethüdası Hasan Ağa'yı murassa' kılıç, hilat, samur ile Hanya'yı fetheden komutana göndermişti.⁵⁹²

2.6.7. Rakoçi'nin Semendere ve Felek'e Saldırısı

Nâima, Erdel yönetimini ele geçiren Rakoçi'nin Semendere varoşunu harap eylediğini ardından Avusturya'nın Fülele Kalesi'nin varoşunu hedef alıp orayı da yakıp yıktığını aktarır.⁵⁹³

⁵⁹² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1048-1050; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1689-1692.

⁵⁹³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1069; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1720.

2.6.8. Rumeli'den Azledilen Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa

Nâima, Halem Beylerbeyi Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa'nın önceden Rumeli'de birçok fesat çıkardığını ve zulümlerde bulunduğunu aktarır.⁵⁹⁴ Kâtib Çelebi de Hüseyin Paşa'nın geçmişte Rumeli'de birçok zulümler yaptığını, artık bu zulümleri terk edip ahlakı ve güzel huylarıyla nam saldıgını bildirmektedir.⁵⁹⁵

2.6.9. Faik Paşa'nın Sofya'daki Zulümleri ve Katli

Nâima, Rumeli Beylerbeyliğine getirilen Faik Paşa'nın bu görevi esnasında yaptığı zulüm ve haksızlıkları aktarıp bu yapılanların İstanbul'a şikâyet edilmesi sonrasında Osmanlı Devleti'nin reayaya haksızlık ve zulüm yapan paşaya nasıl müdahalede bulunduğunu aktarmaktadır.

Nâima, Faik Paşa hakkında şu bilgileri vermektedir: Faik Paşa'nın Malkara'da gömülü olan Gazi Turhan Bey'in torunlarından olup dedeleri tanınmış idarecilerdendir. Faik Paşa, mal tahsildarı olarak görevli iken Nasuh Paşazâde Cengi'ne Mora tahriri görevinden gelip birçok faydalı hizmetleri ile vezîriâzamın gözüne girmeyi başarmıştı. Vezîriâzam, kendisini başarılı hizmetlerinden ötürü Rumeli Beylerbeyi olarak atamıştır. Turhan Beyin torunlarından olan Faik Paşa ceddinin vakıflarından, akarlarından⁵⁹⁶ ve diğer gelirlerinden 30.000 akçe kadar geliri olmasına rağmen dünya malına tamah etmişti.

Faik Paşa, yaptığı zulümler ve istediğini zorla elde etmekle nam salmış, boyundan büyük işlere girişmişti. Vilayet tahrirlerinde usulsüzlük, geçmiş vergileri toplamak gibi işleri gerçekleştirdiğinden dolayı dedelerinin ismine leke sürmüştü. 70 yaşına vardığında dahi fakir reayaya zulüm yapar, âlim ve ariflere eziyet ederdi. Rumeli Beylerbeyliği'ne getirildikten sonra kimsenin sözü ve hükmüne kulak asmaz oldu.

Sofya'da altı ay kadar kalan Faik Paşa'nın orada yaptığı zulümler haddini fazlasıyla aştı. Misal; birkaç kişiyi şer'i hüküm olmaksızın astırdı. Ardından "Muizzüddin" lakabıyla meşhur olmuş Sofya kadısı olan Sencarî Mehmet Efendi'den asılan kişiler için hüccet istedi. Kadı bunu reddedince Faik Paşa, kadıya türlü ısrarlarda bulunarak zorluklar yaşattı. Bunun üzerine kadı, yola çıkıp altı günde İstanbul'a vardı. Dîvân-ı Hümâyûn'a çıkıp durumu arz etti. Faik Paşa'nın yaptığı zulümlerin kanıtlarını

⁵⁹⁴ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 963; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1566.

⁵⁹⁵ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, 837.

⁵⁹⁶ Geliri olan gayrimenkul anlamına gelir.

Dîvân-ı Hümâyûn'a sundu. Kapıcıbaşı Şehbaz Ağa, kapıcılarla birlikte Faik Paşa'yı yakalayıp İstanbul'a getirdi. Onun yerine işleri görmesi için Mirahor Osman Paşa tayin olundu.

Sultan I. İbrahim, yalı köşküne inip Sofya kadısı Sencarî Mehmet Efendi ile Faik Paşa'yı karşı karşıya getirip duruşma yaptırdı. Mehmet Efendi, Faik Paşa'nın yüzüne tüm yanlışlarını saymaya başladı. Faik Paşa, padişahın huzurunda tüm söylenenleri inkâr etti.

Vezîriâzam, Faik Paşa'nın Nasuh Paşazâde cengindeki hizmetlerinden dolayı muhabbet besleyip, onu ölümden kurtarmak istedi. Silahtar Paşa ile Cinci Hoca da vezîriâzâmın aleyhine olan her işi desteklediklerinden dolayı Faik Paşa'nın katlini isterlerdi.

Faik Paşa, Sultan İbrahim'den, kendinden önceki Rumeli Beylerbeyi olan Dilaver Paşa'ya kendi durumunu sormasını talep etti. Paşa'nın bundaki amacı; Rumeli'den azledildikten sonra hiçbir yerde görevlendirilmeyen Dilaver Paşa'nın kendi lehine konuştuğu takdirde vezîriâzâmın gözüne girip görev verileceği düşüncesi idi. Dilaver Paşa, divana gelip kadı Sencarî'nin şeriata bağlı ve dürüst biri olduğunu, reayanın kendisinden memnun olduğunu; Faik Paşa'nın Sofya'ya gelmesiyle kadıyı zor duruma düşürüp ahaliye zulmettiğine dair söylentilerin var olduğunu dile getirdi. Dilaver Paşa'nın söyledikleri üzerine Şeyhülislam Yahya Efendi duruşmaya çağrılıp fetva istendi. Şeyhülislam Yahya Efendi "Bunun katlinin vacip olalı 30 yıldır." diyerek cevap verdi. Padişahın emri ile bostancıbaşı Faik Paşa'yı boğdu; Mirahor Ağa, paşanın mallarını müsadere için tayin oldu. Vezîriâzam katlinden dolayı sadrazamlığı bırakmak isteyecek seviyeye gelip padişah ile münakaşaya girdi.⁵⁹⁷

Nâima'nın aktardığı bu ve buna benzer diğer olaylarda taşrada usulsüzlük yapmak suretiyle ahaliyi zor durumda bırakan görevliler en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Bölge kadılarının Dîvân-ı Hümâyûn'a başvurma hakkının olduğunu burada da görmekteyiz. Nâima, daha önce Bosna kadısı olan Reiszâde Ali Efendi'nin evini aramaya gelen zabıtlere usule aykırı bir şekilde ev araması yaptıklarından dolayı Dîvân-ı Hümâyûn'a çıkma tehdidinde bulunduğunu bildirmişti. Buna benzer olaylarda özellikle reayaya zulüm mevzubahis olunca ümeraya af olmadığını görmekteyiz.

⁵⁹⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 975-976; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1584-1585.

2.6.10. Arnavut Hristiyanların Müslüman Oluşu

Nâima, Mernile Hisarı'nın fethinden sonra Venediklilerin bir gece aniden baskın yapıp hisarı geri almaya çalıştığını bunun üzerine Osmanlı askerinin saldırıya karşılık verip günlerce çatışma yaşandığını aktarmaktadır. Nâima bu çatışmalar vuku bulurken, her ne hikmetten kaynaklandığı bilinmez, birkaç Hristiyan Arnavut'un Müslüman olduğunu aktarır.⁵⁹⁸

2.6.11. Sultan İbrahim Han'ın Edirne Gezintisi

Nâima Tarihi'nde bazı padişahların Edirne tarafına yaptığı gezilerden ayrıntısıyla bahsetmektedir. Bu padişahlardan biri de I. İbrahim'dir. Nâima'nın aktardığı kadarıyla I. İbrahim 28 Cumâziyelevvel 1054'te (2 Ağustos 1644) Edirne taraflarına gezinti ve av amacıyla bir ay sürecektir seyahat yaptı. Sultan İbrahim bu seyahatte devlet ricalinden bazısını yanına almış yalnız sadrazamını İstanbul'da bırakmıştı.

Nâima, Sultan İbrahim'in Edirne'ye giderken kullandığı güzergâh hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: Önce Haramî Deresi'nde bir bahçeye kondular. Oradan Silivri'ye gittiler. Ereğli yakınında Kınıklı köyü oradan Çorlu oradan Edirne'ye vardılar. Ereğli yakınındaki Kınıklı köyünde bir süre konakladılar. Nâima, Kınıklı köyünün susuz ve havasının ağır bir yer olduğunu bildirir. Oradan Çorlu'ya varınca Çorlu kadısı Bâlizâde'nin korkusundan kaçtığını gördüler. Padişah, Çorlu'da terk edilerek yalnız bırakılan bir ihtiyara Çorlu kadılığını ölünceye kadar verdiğine dair hattı hümayun yayınladı.

Edirne'ye varınca birkaç kalpazan ve eşkıya yakalanmıştı. Eşkılar direkt öldürüldü, bir süre sonra kalpazanlar için de öldürülme emri verildi. O esnada kalpazanların içinden Hüseyin adında biri çıkıp yeniçeri olduğunu söyleyerek öldürülmekten kurtulmaya çalışmışsa da Sultan İbrahim “Ben de padişahım.” diyerek cevap vermiştir. Bu kişinin elleri ve ayakları kırılmak suretiyle çarşı içinde kovalanarak ahali nezdinde rezil duruma düşürülmüştür. Bunun yapılmasındaki amaçlardan biri de devletin gücünü kullanarak işlerini halletmeye çalışan kişilerin bu tür hareket ve davranışlardan uzak durmasını sağlamaktır. Nâima'nın aktardığı bu olayda padişahların

⁵⁹⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1118; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1554.

Edirne taraflarına düzenlediği gezilerde yalnız siyasi işlerle uğraşmadıkları bunun yanında toplumun ahvaline dair her işle uğraş halinde oldukları görülmektedir.

Edirne'nin odunları Sultan İbrahim'in hoşuna gitmeyince padişahın isteği üzerine daha iyi ve ateşi çok olan İstanbul odunları getirildi. Bu olay İstanbul ahalisi tarafından acayip karşılanıp dedikoduya sebep oldu.

Sultan İbrahim'in daha uzun olacak şekilde planladığı Edirne gezisi İstanbul'da meydana gelen olaylar neticesinde kısa sürmüş ve erkenden İstanbul'a dönmesine neden olmuştur. İstanbul'da meydana gelen olaylar şu şekildedir:

Osmanlı padişahları sefere çıktıklarında İstanbul'un çıkışında savaşta daha istekli olmaları için yeniçerilere bahşiş dağıtmaktaydılar. Sultan I. İbrahim Edirne'ye gitmek üzere yola çıkıp İstanbul'un çıkışına geldiğinde yeniçeriler padişahın önünü kesip bahşiş istediler. I. İbrahim de gezmek ve av amacıyla İstanbul'dan çıktığını söyleyip yeniçerilerin talebini reddetti. Yeniçeriler de Şimkes Camisi, Meydan Kapısı ve insanların toplanıp kalabalık oluşturduğu bazı yerlerde kargaşa çıkmasına neden olacak bazı kâğıtlar koydu. Durumdan endişe eden bazı reaya Edirne'ye arzuhal gönderip Sultan İbrahim'in geri dönmesine neden oldu. Böylelikle I. İbrahim Edirne'den av düzenleyemeden geri dönmek zorunda kalmıştı.⁵⁹⁹

2.6.12. İstanbul'da Büyük Kasırganın Çıkması

Nâima, 5 Cemâziyelevvel 1050 (23 Ağustos 1642) tarihinde İstanbul'da büyük bir kasırga çıktığından ve bu kasırganın etkilerinin neler olduğundan bahsetmektedir. Kasırga, Macuncu Hamamı⁶⁰⁰ arkasından gelip Nuriye Mescidi'ni geçtikten sonra Molla Gürani Camisi'ne ulaştı ve caminin kubbelerindeki kurşun sacları uçurdu. Murat Paşa Cami'ne varınca duruldu.

2.6.13. İstanbul'da Yangın

I. İbrahim döneminde meydana gelen iki yangından bahseden Nâima, bu yangınlar hakkında sırasıyla şu bilgileri vermektedir:

İlk yangın 13 Cemâziyelevvel 1050 (31 Ağustos 1640) Pazartesi gecesi Balat Kapısı dışında kalan mevlevîhânelerin bazısında yangın çıkmış ve rüzgârın şiddetinden dolayı denize bakan binaların tamamı tutuşup yanmıştır. Ateş, surların içinde bir ceviz

⁵⁹⁹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1004-1005; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1627-1629.

⁶⁰⁰ Günümüze ulaşamamış bir yapıdır. Bkz. Zafer Söğüt, *Günümüze Ulaşmayan İstanbul Yapıları (Nâima Tarihi Verilerine Göre Bir İnceleme)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 89.

ağacını da tutuşturup sabah namazında Fethiye Camisi'ni yakmış ardından Dragman Mahallesi, oradan Sultan Selim Sementi'ne ilerleyip öğle saatlerinde Çukurbostan'a varınca sönmüştür. Yangının başladığı yer Fener kapıları ile Balat olup ilerleyip söndüğü yer ise Yavuz Sultan Selim imareti ile Çukurbostan'dı. Nâima, bu arada bulunan tüm yerlerin yangının etkisinde kaldığını aktarır.⁶⁰¹

İkinci yangın ise 9 Cumâziyelevvel 1055 (3 Temmuz 1645) Salı gecesi İstanbul'da darphanenin yakınında başçı dükkânında çıkan yangındır. Yangın güneş battıktan dört saat sonra başlayıp yaklaşık iki gün boyunca devam etti. Yangın Sultan Bayezid Haremi kapılarından medresenin iki tarafını yakıp Yahni-kapan Sarayı,⁶⁰² Sultan Bayezid Hamamı, darphane ve oradaki çarşayı baştan sona yaktıktan sonra poyrazın etkisiyle batı ve güneye yöneldi. Narhçı Hasan Efendi, Büyük Hocaşâde evi, Nişancı Cami ve hamamı taraflarına kadar ulaşip söndürme çalışmaları fayda etmedi. Sadece yangının yayılm a hızı bir nebze azaltabilmişti.

Ateş Langa, Kumkapı ve Yenikapı üçgeni içinde yayıldı. Çarşamba akşamı Kumkapı'nın içi, taşra, meyhaneler sabaha dek yandı. Yangın çarşamba sabahı Kadirga Limanı'na⁶⁰³ ulaştı. İkindiye kadar Hristiyan mahalleleri yanıp Ermeni ve Rum kiliseleri de bu yangından yanan yerler içindeydi. Yangın en son kerestecilerin ve Çingenelerin mahallesine ulaşınca Allah'ın yardımıyla söndü.⁶⁰⁴ Bu yangının meydana gelmesi Hristiyan tebaanın toplu ibadetlerini bir süre yapamamasına neden olmuştu. Kumkapı'da dört Ermeni ve bir Rum kiliselerinin yanmasından bir ay sonra Sultan İbrahim ve Sadrazam Civan Mehmet Paşa yangın mahalline gelip teftiş yaparlarken padişah sadrazama bu kiliselerin niçin tamir edilmediğini sormuştur. Sadrazam padişaha kendilerinin emirlerini beklediklerini söyleyince I. İbrahim saraya döner dönmez kiliselerin tamiri için ferman çıkarmıştır. Bu durum neticesinde Hristiyan tebaa büyük sevinç yaşamıştır.⁶⁰⁵

⁶⁰¹ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 947; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1502.

⁶⁰² Saray günümüze ulaşamamış bir yapıdır. Bkz. Söğüt, *Günümüze Ulaşmayan İstanbul Yapıları*, 64.

⁶⁰³ Kadirga, İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan ve eskiden kadirgaların barındığı büyük bir liman olan Kadirga Meydanı'nı da içinde bulunduran bir semttir. Bizans'ın en eski limanı olan Kadirga Limanı, tarih boyunca Portus Novus, İustinus Limanı ve Sophia Limanı adları ile de anılmıştır. Bkz. Söğüt, *Günümüze Ulaşmayan İstanbul Yapıları*, 87.

⁶⁰⁴ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1064; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1711.

⁶⁰⁵ Kemalettin Kuzucu, "Kızıl ve Beyaz Afet Dönemlerinde Toplumsal Hayat", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, thk. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ. 2015), 4: 396-394.

Yangın yaklaşık bir buçuk gün sürdü. Daha önce böyle büyük ve etkili yangının olmadığını bildiren Nâima, “Âteş şüdan (ateş olmak)” tabirinin bu yangından sonra çıktığını bildirir.⁶⁰⁶

2.6.14. İstanbul'da Temizlik Seferberliği

Nâima, çöplük ve leşten dolayı İstanbul sokaklarında kötü kokuların yayılıp havanın bozulmaya başladığını, bundan dolayı herkesin kendi evinin ve dükkânının önünü temizlemesine dair bir seferberliğin başladığını bildirmektedir.⁶⁰⁷

2.6.15. İstanbul'da Deprem

Nâima, tarihinde İstanbul'da meydana gelmiş birçok olayı aktarmaktadır. Ancak bu olaylar için içinde deprem vakıasından yalnız bir kez bahsetmektedir. Nâima'nın bildirdiği bu deprem 16 Cumâdelâhire 1058 Pazar günü (16 Temmuz 1648) Güneş battıktan sonra meydana gelmiş ve birçok ev yıkılıp minare külâhları düşmüştür.⁶⁰⁸ Son yüzyılın en büyük depremi olan bu depremde Atık Ali Paşa Camisi'nin kubbesi yıkıldı ve 4.000 ile 30.000 insanın öldüğü zikredilmektedir.⁶⁰⁹

Daha önceleri de değindiğimiz üzere Nâima doğa olaylarından yola çıkarak dünyevî işler hakkında yorumlarda bulunmaktadır. Nâima meydana gelen bu deprem için dünya ve evrenin olaylarının yazıldığı bazı kitaplarda haziran ayında deprem olacağını, bu depremin bir padişahın helakine ve Rum'da kan döküleceğine işaret olduğunu, yazdığını aktarır.⁶¹⁰ Gerçekten bu yıl içinde I. İbrahim vefat etmiş yerine tahta IV. Mehmet geçmiştir.

2.6.16. Sikke Tahsisi

Nâima, değerli Osmanlı parasının, olması gerektiği gibi basılmaması ve darphane eminlerinin dikkatsizliği gibi sebeplerden dolayı mağşuş⁶¹¹ konumuna geldiğini zikretmektedir. Ayarı bozulan kuruş 125, altın 250 akçeye çıkmıştı. Ayarı bozulan Osmanlı parasının asıl değerine getirilmesi gerekmekteydi. Çünkü padişahın diğer insanlardan ayrıcalığı ve onlara karşı üstünlüğünün göstergesi ile hükümdarlığının sembollerinden biri paradır.

⁶⁰⁶ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1064; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1711.

⁶⁰⁷ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1099; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1764.

⁶⁰⁸ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1142; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1823.

⁶⁰⁹ Kemalettin Kuzucu, “İstanbul Kronolojisi”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Toplum)*, thk. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., 2015), 10: 250.

⁶¹⁰ Na'imâ, *Târih-i Na'imâ*, 1142; Na'imâ, *Na'imâ Târihi*, 1823.

⁶¹¹ Hileli, ayarı düşürülmüş para.

Nâima'nın aktardığına göre Vezîriâzam Mustafa Paşa sikke tahsisi için yeni akçe kestirdi. Kestirilen bu yeni akçeler Ramazan ayının sonlarında bayram aylığı olarak ilk defa dağıtıldı. Bu yeni sikkelerde kuruş 80, altın 160 akçeye düşürüldü. Mısır parası da iki akçeye düşürüldü. Eski para ise kullanımda kaldı.

Nâima, olayı aktardıktan sonra bunları kendisine aktaran müverrih için akçenin ayarının düzeltilmesi herkes tarafından takdir ile karşılanırken müverrih bir kuruşa on okka et gelirken sekiz okka et gelir oldu, ifadesini eleştirmektedir.⁶¹² Bu tahsiste “İbrahim Şahî” olarak nitelendirilen onluk gümüş akçe ve beşlik gümüş akçeler de basılmıştır.⁶¹³

Nâima, tarihinin muhtelif yerlerinde “filori ve arslanlı kuruş” paralarından da bahsetmektedir. Filori ilk Floransa’da basıldı. 1252 yılına dek gümüş olarak basılan filori, bu yıldan itibaren altın olarak basılmıştır. Zamanla tüm Avrupa’da yayılmış ve Müslüman tacirlerle yapılan ticarete kullanılmasından dolayı Balkanlarda yaygın hale gelip Batı Anadolu’ya kadar ulaşmıştır.⁶¹⁴ Arslanlı kuruş ise Hollanda parası olup üzerindeki aslan figürlerinden ötürü bu ismi almıştır. XVI. ve XVII. yüzyılda yoğun olarak kullanılmıştır.⁶¹⁵

2.7. IV. Mehmet Dönemi Olayları (1648-1659)

IV. Mehmet, babası I. İbrahim’in ölümünün üzerine 1648 yılında tahta geçti. IV. Mehmet’in, ava ve edebiyata meraklı olduğu bilinmektedir. Hükümdarlığı sürecinde içkiyi yasaklayıp içki imalâthanelerini kapattırdı. Vezîriâzamlığa Köprülü ailesini getirdi. IV. Mehmet tahtta kaldığı süreçte saraydaki olaylarla meşgul olmak zorunda kaldı. Viyana bozgunundan sonra 1099 (1687) yılında devlet erkânının oy birliğiyle tahttan indirildi. Altı yıl sonra vefat etti.⁶¹⁶

2.7.1. Bosnalı Hacıların Yolunun Kesilmesi

Nâima, Bosnalı hacıların yolunun kesilmesi olayına değinmiştir. Olay şöyle meydana gelmiştir: Haydaroğlu adındaki eşkıya “Sadrazam Ahmet Paşa bir sancak için 30.000 kuruşumu aldı.” diyerek yol kesmeye başladı. Bu işte o kadar azgınlaşmıştı ki Akşehir ile Ilgın arası ve çevre bölgelerde yolculuk yapmak imkânsız hale gelmişti.

⁶¹² Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 947; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1503.

⁶¹³ Özcan, “Osmanlı Devleti’nde Sikke Tashihleri”, 258-259.

⁶¹⁴ Halil İnalcık, “Filori”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 106.

⁶¹⁵ Özcan, “Osmanlı Devleti’nde Sikke Tashihleri”, 250.

⁶¹⁶ *Türk Tarih Kurumu*, “Osmanlı Padişahları”.

Nâima, bu sıralar Hac görevlerini yerine getirmek için yola koyulmuş olan Bosnalı hacıların yolunun bu eşkiya tarafından kesilmiş olduğunu aktarır.⁶¹⁷

2.7.2. Bosna Sınırındaki Olaylar ve Mostarlı Gençlerin Şehâdeti

Nâima, Hırvat Beyi Zirînoğlu ile Venedik kalyonlarından gelen askerlerin oluşturduğu güç ile Nova Sahili'ne gelişleri ve oradan Mostar'a kadar yaptıkları saldırıları ve bu esnada meydana gelen olayları ayrıntısıyla aktarmaktadır. Bu başlıkta Nâima'nın aktardığı bilgiler neticesinde olayın sosyal hayata etkisinin ne düzeyde olduğunu ve bu saldırılara karşılık olarak nasıl müdahalede bulunulduğunu ele alacağız.

Nâima'nın bildirdiği kadarıyla olay şöyle gerçekleşir; Hırvat Beyi Zirînoğlu, Venedik kalyonlarından Nova sahiline gelenlerle birlikte o bölgelere saldırmış, vire ile alınmış olan Zadra Kalesi'ni ve kalenin civarındaki yerleri yağmalamıştır. Zirînoğlu ve Venedikliler Zadra'yı yağmaladıktan sonra Mostar'a saldırdılar. 800 civarında Mostarlı genç saldırıya karşılık verdi. Bu gençlerin 400'e yakını şehit oldu.⁶¹⁸

Olayların haberi Bosna muhafızı Vezir Siyavuş Paşa'ya ulaşınca paşa, 3.000 civarında yeniçeriye Haseki Hasan Ağa emrinde bölgeye gönderdi. Hava şartlarının sert oluşundan dolayı 300 asker soğuktan şehit düştü. Paşa, askerlerinin şehit düşmesi haberini ve Mostarlıların feryat namelerini İstanbul'a bildirdi.

Olayın ayrıntısı Nâima'nın aktardığı kadarıyla şöyledir: Venedikliler, Klis Kalesi'ni aldı. Çetine Suyu'nun kuzeyinde Sedd-i İslam semtinde Kenin Kalesi arkasında büyük bir dağdan çıkıp batı ve doğu yönüne doğru ilerleyip Kenin, Laka, Sedd-i İslam, Zemanik ve o civardaki memleketleri istila etti. İstila edilen bu memleketlerin uzunluğu sekiz, eni dört günlük (yürüme) mesafededir.

Bu sırada Hırvat Beyi Zirînoğlu, Hristiyan Venedik generaline destek vermeye başladı. Atlı askerleri Çetine Suyu'na gönderdi. Askerler Çetine Suyu'na vardıklarında Venedikli generalin kalyonları da bölgeye varmıştı. Sağ tarafında suyun döküldüğü yer olan Terkova, sol tarafında Çetine Suyu vardı. Hırvat askerleri ile Venedik askerleri bulundukları bölgeden Müslümanların yaşadığı memleketlere yöneldiler. Daha önce yağmalanan Amuçka'ya uğramayıp batı tarafından Mostar'a doğru yol aldılar.

⁶¹⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1179; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1877.

⁶¹⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1383; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2226.

Terkova Suyu kenarında olan Mostar, savaşçı bir ahaliye sahiptir. Ahali, istila edenlerin karşısına çıkıp memleketlerini savunmaya çalıştı. Birçoğu şehit veya gazi oldu. Venedikliler ile Hırvat askerleri Mostar'dan dönüp daha önceden yağmaladıkları Zadra Kalesi'ne yöneldiler. Kaleyi muhasara altına aldılar. Zirînoğlu ve Venedikliler taşınması kolay top yapmış olsalar dahi kaleye giden yol top nakline uygun değildi. Yine de götürebildikleri kadar top götürüp kaleyi toprakla vurdular. Kaleye sığınmış 300 civarı Müslüman bulunmaktaydı. Onları aman dilemeye davet ettiler. Müslümanlar, yardımdan ümitlerini kesmiş olduklarından dolayı teslim olup kaleyi verdiler. Kaledeki Müslümanlar, teslim olmalarından dolayı kendilerine bir zarar gelmeyeceği umuduyla kaleden dışarı çıktılarsa da umdukları olmadı. Hırvat ve Venedikliler rastgele kimi Müslüman'ın başını kesti, bazı çocukları bacaklarından ikiye ayırıp annelerine attı ve daha birçok zulümleri oldu. Diğer Müslümanları kadın erkek demeden esir aldılar.

Bu olayların haberi feryatçılar tarafından Siyavuş Paşa'ya ulaştırılınca paşa hemen bölgeye vardı. Zadra Kalesi ve Prozor nahiyesi arasında büyük bir ordu kurma çalışmalarına başladı. Paşa, tüm Bosna reayasına haber gönderip kurduğu orduya asker topladı. Paşa'nın gönderdiği haber neticesinde Bosna'ya bağlı kaza ve nahiyelerdeki ahali, paşanın ordusuna akın etti. Siyavuş Paşa'nın reayadan orduya katılmalarını istemesi ve reayanın da destek vermesi olayın ne kadar vahim bir hal aldığını göstermektedir. Paşa'nın ordusuna reayanın katılmasından sonra Hristiyan ittifakının Zadra'yı tahrip edip kaçtığı haberi ulaştı.

Yukarıda da zikrettiğimiz üzere Siyavuş Paşa, olayları İstanbul'a bildirmişti. Haber rebûlevvel ayında İstanbul'a ulaşınca padişah olayı değerlendirmek üzere meclis kurdurdu. Nâima'nın bildirdiğine göre bu mecliste padişah ile birlikte üç kişi daha vardı. Bunlar; müftü (şeyhülislam), Gürcü Paşa ve Venedik balyozudur. Müftü, Gürcü Paşa'ya önceden emredilmiş olmasına rağmen tedbirlerin niçin alınmadığını sorunca Gürcü Paşa, o bölgedeki palanganın önemsiz olduğundan ve hem Osmanlı'nın hem de Venediklilerin işine yarayacak bir yerde olmadığından dolayı önemsenmediğini belirtti. Venedik balyozu, kalenin tekrar Osmanlı'ya verileceğini ve bu işin boynunun borcu olduğunu taahhüt etmesi üzerine olay kapanmıştır. Padişahın Mostar ve Zadra'da katledilen tebaası için ayrıca bir yaptırım uygulamaması da dikkat çekmektedir.⁶¹⁹

⁶¹⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1384-1386; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2227-2229.

2.7.3. Gradiška'da (Bosna) İsyan

Aslen Bosnalı olan Fazlı Paşa, Harem-i Hümayun'daki görevinden sonra kendisine Budin, Bosna ve Silistre'de görevler verilmiş, bu görevleri sırasında kapudanlık dahi yapmıştı. Nâima, paşanın Bosna Valisi olarak görevde iken Gradiška⁶²⁰ reayasının isyan ettiğini bildirmektedir. Nâima, bu isyanın sebebine değinmemiştir. Paşa, isyancıların tamamını öldürmeye niyetlenmiş olsa da isyancılar paşadan erken davranıp onun üzerine yürümüş ve çıkan çatışma iki taraftan birçok insanın ölümüyle sonuçlanmıştır.⁶²¹

2.7.4. Derviş Mehmet Paşa'nın İstanbul'a Gelişi

Nâima, Derviş Mehmet Paşa'nın Bosna'daki görevinden hastalık bahanesiyle kendini azlettirip kendisine bağlı askerleriyle İstanbul'a gelişi esnasında meydana gelen olayları aktarmaktadır. Buna göre Derviş Mehmet Paşa kendini azlettirdikten sonra Bektaş Ağa'nın ricası üzerine alay ile İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a varınca sadrazam kendisine Bosna'daki görevine devam etmesinin daha uygun olacağını söyleyince Mehmet Paşa, inme hastalığının olduğunu, tedavisi için Bosna'da doktor bulunmadığını söyledikten sonra kendisine bağlı askerlerin gelirken uğradığı yerlerde ahaliye zulmettiği ve buna dair şikâyetlerin geldiği söylendi. Paşa, konuyla ilgili mahkeme kurulabileceğini ve mahkemenin vereceği karara tabii olduğunu söyledi. Nâima, paşanın emrinde olan yeniçerilerin, eşkıyaların yaptığının da ötesine gittiğini ve ahaliye yaptıkları baskı yetmemiş gibi kadınlara sarkıntılık dahi yapıldığını bildirir. Hal böyle iken dönemin yeniçeri kethüdası Murat Ağa dahi olanlara müdahale etmemiştir.⁶²²

Nâima'nın aktardığı olaydan yola çıkarak olayın meydana geldiği dönemde inme hastalığının Bosna'da tedavisinin mümkün olmadığı kanısına varmak mümkündür. Bununla birlikte İstanbul'a geliş esnasında yol üzerindeki ahaliye yapılan zulüm ve Nâima'nın aktardığı kadarıyla kadınlara yönelik sarkıntılık olaylarına herhangi bir ceza verilmemiş olması dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.7.5. Bosna'da Vergi Olayı

Nâima, 1060 (1650) senesinde Bosna'ya yeni atanan Prevezeli Defterdar Mehmet Paşa'nın âdet olduğu üzere sınır boylarının korunması için Bosna reayasından

⁶²⁰ Gradiška, Bosna'da Banaluka (Banja Luka)'nın 45 km. kuzeyinde ve Sava Nehri sahilindedir.

⁶²¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1804; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2853.

⁶²² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1204; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1913-1914.

tüfenk-endaz istemesi ve bu isteğe reayanın verdiği karşılık neticesinde meydana gelen olayları ayrıntısıyla şöyle aktarmaktadır:

Bosna reayası kendi aralarında para toplayıp bu paralar ile asker tutup her askere 5.000 akçe olacak şekilde paraları dağıtmış ve bunların başına sekban tuttuktan sonra bu askerleri paşanın ordusuna göndermiştir.

Defterdar Mehmet Paşa, nakit paranın iş görmeyeceğini ve bu adamları istemediğini, ayrıca reayanın gönderdiği paranın ancak iki katının ihtiyaçları karşılayacağını söylemiştir. Bu sorunun çözümü için Bosna'nın ileri gelenleri toplanıp istişare etti. Kimse daha fazla akçe toplanmasına razı olmadı. Alınan bu karar defterdar paşaya iletili. Fesat çıkarmak isteyen bazı zatların Defterdar Mehmet Paşa'yı kışkırtmaları neticesinde paşa, bir bölük-başı ile sarıcalarını⁶²³ sorunları çözmek üzere toplanan Bosna ileri gelenlerinin üzerine gönderdi. Askerler emir üzerine ateş ederek toplanan ahaliyi dağıtmaya çalıştı. Müslümanlardan birkaçı hayatını kaybetti, birkaçı da yaralandı. Bunlardan biri de Bosna-Saray'ı müderrislerinden olan Hersekli Hasan Efendi'ydi. Hasan Efendi, kendi âdeti olduğu üzere Plačka⁶²⁴ kenarında kitap okurken ayağından yaralandı.

Defterdar Mehmet Paşa, bu olayın kendisine zarar vereceğini bildiğinden dolayı olanların sorumlusu Bosna kadısı Arapzâde Hasan Efendi'ymiş gibi bir algı oluşturmuş ve yaşananları İstanbul'a bu doğrultuda bildirmişti. Sadrazam olaydan haberdar olunca kadı Hasan Efendi'nin azlini verdi. Bosna kadısı Hasan Efendi, Malkoçzâde ve diğer ayanlardan gelen mektupları şeyhülislama gönderip olayın aslını ortaya çıkarmış ve kendisini azilden kurtarıp Defterdar Mehmet Paşa'nın azline sebep olmuştur.⁶²⁵

Nâima'nın aktardığı kadarıyla Kâtip Çelebi olayı farklı bir açıdan aktarmaktadır. Ona göre; Defterdar Mehmet Paşa Bosna'ya atanınca devlet işlerine karışıp fesat çıkaracak kişilerin ortadan kaldırılması için emir vermiştir. Bu kişiler eski defterdar Muslu Bey ve onun gibileridir. Kâtip Çelebi'ye göre fesatçılar birleşerek cebelü ve levend maddesini bahane ederek toplantı düzenlemiştir. Bu iş için şehir ahalisini de kandırmışlardır. Defterdar Mehmet Paşa, bu fesat cemaatini dağıtmak için askerlerini göndermiştir. Askerler şehre girince bu kişiler mani olmaya çalışmış ve çıkan arbedede

⁶²³ Eyaletlerde valilere bağlı başıbozuk asker

⁶²⁴ Plačka, etrafı tahta ve hendeklerle çevrili kaleciiktir.

⁶²⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1270; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2060-2062.

birkaç kişi hayatını kaybetmiştir. Kâtip Çelebi'ye göre toplanan ahali iyi niyetli değildir. Bu kişiler Defterdar Mehmet Paşa'nın kapı kethüdasını etkisiz hale getirmiş ve paşayı azlettirerek fesatçıların tarafını tutmuşlardır.⁶²⁶

Nâima'nın aktardığı kadarıyla bir nevi vergi konumunda olan bir olayın sonucunda meydana gelen vakalar Bosna Eyaleti askerlerinin kendi ahalisine silah çekmesine ve kendi reayasından birkaç insanın hayatına sebep olmuştur. Aynı olay Fezleke'de geçtiği kadarıyla siyasi sebeplerden ortaya çıkmış olup Nâima'nın aktardığı gibi Bosna ahalisinden birkaç kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Nâima'nın aktardığı üzere Bosna kadısına atılan iftira neticesinde kadının görevinden alınması olayının benzerlerini Nâima Tarihi'nin birçok yerinde görmekteyiz. Yani Osmanlı Devleti, devlet tarafından bir bölgeye gönderilmiş görevlinin, reayaya zulüm yaptığına dair şikâyet aldığı anda o kişiyi görevinden uzaklaştırmaktadır. Osmanlı'nın bu yaklaşımı şikâyetin doğru olması halinde görevini kötüye kullanan kişinin reayaya daha fazla zulümde bulunmasını engellemektedir. Eğer yapılan şikâyet yalan ise görevden uzaklaştırılan kişi Nâima'nın aktardığı üzere kendini savunma hakkına sahip olup eski görevine dönebilmiştir.

2.7.6. Rumeli'de Kanunsuz Vergi Tahsili

Nâima, Uzun Yusuf ve Tokmak Ömer adındaki iki muhassılın Rumeli'de iki yıldan beri vergi tahsili adı altında reayadan para toplamakta olduklarını ve Zencefiloğlu adındaki yüksek rütbeli bir muhassılın da onların başına tayin edildiğinden bahseder.⁶²⁷

Nâima bu konuyla alakalı şunları aktarmaktadır: Siyavuş Paşa vezir-i azamlıktan sonra Rumeli valisi olarak görevlendirilmiş iken Uzun Yusuf ve Tokmak Ömer'in reayadan vergi adıyla para tahsil ettiğinden haberdar oldu. Bu iki kişinin üstüne sert bir şekilde gidip reayadan tahsildar adıyla para toplayan Tokmak Ömer ve Zalim Yusuf'u tutuklattı.

Defterdar, Siyavuş Paşa'ya yaptığıının doğru olmadığını, bunların tutuklanması halinde vergilerin toplanamayacağını söyledi. Ardından Siyavuş Paşa Silistre'ye gönderildi. Tokmak Ömer otuz beş kesesi peşin olmak şartıyla yüz kese akçe vermeyi taahhüt edip serbest bırakıldı. Nâima, bu işin defterdar himayesinde yapıldığından

⁶²⁶ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1271; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2063.

⁶²⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1390; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2275.

bahsetmektedir. Tokmak Ömer'in zulmü yüzünden sefer ayının başında beş yüzden fazla şikâyet gelmiş olmasına rağmen "Aranız düzeltilir." denilerek şikâyetçiler geri çevirmişti. Tokmak Ömer otuz beş keseyi verince serbest bırakıldı. Tokmak Ömer serbest bırakılınca şikâyetçilerin gönlünü hoş edecek ve vergi adı altında toplanılan paraları anlaşıma gereği geri verecekti. Paşa burada orta yollu bir çözüm bulmayı amaçlamış olsa dahi liyakat sahibi olmayan defterdar ve bostancı başının destekleri neticesinde Tokmak Ömer serbest bırakılma anlaşmasına aykırı davranmıştı.

Tokmak Ömer, defterdar ve bostancılardan destek alınca kendisi için yapılan şikâyetleri düzeltmeyi ve bu şikâyetçileri razı etmeyi umursamadı. Tüm bu olanların üstüne tahsildarlığa tekrar gönderileceği ümidi taşıdığını beyan etmiştir.

Tokmak Ömer'den şikâyetçi olanlar, Tokmak'ın bırakılmasından hüzünlenip son çare olarak padişaha arzuhal ettiler. Kendisine gelen şikâyetler neticesinde olaylardan haberdar olan IV. Mehmet, Tokmak Ömer'in katlini ferman etti. Tokmak Ömer'den çeken tebaa, padişahın bu cezasından memnun olup padişaha dualar ettiler.

Zalim Yusuf ise tekrar yakalanıp öldürüldü. Yalnız Zalim Yusuf'un evinde herhangi bir şey çıkmadı ve vergi adıyla topladığı akçenin beş yüz kesesi yakın arkadaşlarındaydı. Başka adamlarda olan beş yüz kese akçe zayi olup gitti. Nâima, o paralarla birçok adamın zengin olduğunu bildirir. Nâima'ya göre Zalim Yusuf'un katlinin keselerin alınmasından sonra olması gerekmektedir.⁶²⁸

2.7.7. Rumeli Kazaskerinin Reayayı Dolandırması

Nâima, Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin sorumlu oldukları bölgelerin ahalisini dolandırıp onlardan rüşvet aldıkları olaylarını aktarmaktadır. Özellikle Rumeli tezkirecisi Tiryaki Kuşbaz'ın, sağ kadıların öldüğüne dair hüküm çıkardığını ve öldüğüne dair işlemleri yapılan kadıların makamlarının satıldığını aktarır. Makamı alanlar makama varınca önceki kadının olanlardan haberi olup Kuşbaz'a gelip ölmediğini kanıtlamak için çırpınırdı. Kuşbaz da "Subhanallah! Sözüne güvenilen dört beş Müslüman gelip senin öldüğünü söylediler." diye teselli eder; yanlışın düzeltilmesi için mağdurdan bir miktar para alıp "Yanlış inha oldu." diye gösterip kadının hayatta olduğunu resmiyete geçirirdi. Makamı asıl sahibine teslim eden kişi gelince ona da "Hüzünlenme, sana da bir yer buluruz." diyerek sustururdu. Birkaç gün sonra

⁶²⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1432-1433; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2298-2299.

başkasının makamını susturduğuna verirdi. Böyle işler ile kadıları peşi sıra dolandırıp para toplardı. Nâima, Anadolu kazaskerinin de farklı yollar ile rüşvet alıp zengin olduğunu bildirmektedir.⁶²⁹

Rumeli ve Anadolu kazaskerleri azledilmeden önce yaptıklarından dolayı devlet erkânı önünde rezil oldular yalnız yine ar etmediler. Nâima bu olayın şöyle gerçekleştiğini bildirir: Cesareti ve dilinin kıvraklığıyla tanınan Kara Abdullah adındaki mevkufatçı Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin vezir divanında bulunduğu bir gün içeri girip işini arz ettikten sonra sadrazam ve diğer devlet erkânı önünde iğneleyici bir dille iki kazaskeri övdü. Sadrazam, Kara Abdullah'ın üslubunu bildiği için söylediklerinin altında bir şeyler olduğunu tahmin edip “Bu duanın aslı nedir?” diye sordu. Kara Abdullah “Sultan'ım! Humma hastalığına tutulmuş bir oğlum vardı. Bin türlü tedavi yaptım yalnız şifa bulmadı, en sonunda hummaya hitaben ‘Bre a sıtma! Eğer şu oğlanı bırakmazsan Anadolu kazaskeri İmamzâde'nin günahları senin boynuna olsun.’ diyince oğlan gözünü açıp iyileşti.” dedi. Sadrazam bu anlatılana gülüp niçin Rumeli Kazaskerinin günahlarını havale etmediğini sordu. Kara Abdullah ise onun günahlarını böyle küçük işler için heba etmeyeceğini, o günahları oğlanın taununa sakladığını söyleyince kazasker dâhil orada bulunan herkes kahkaha atmaya başladı. Rumeli Kazaskerinin ayıplarının, gıyabında veya yüzüne söylenmesi onun için sorun teşkil etmiyordu. Ta ki bir gün reayadan keskin ve sert dilli biri Dîvân-ı Ali'de bu ikisini rezil rüsva edince cevap verdiler. Nâima, bu kişilerin zamanı geldiğinde kazaskerlikten azledildiklerini bildirmektedir.⁶³⁰

Kara Abdullah'ın kazaskerlere söylediklerine bakılırsa iki kazaskerin de yaptıkları bilinmekteydi. Buna rağmen görevden alınmamış olmaları Nâima'nın eserinde ele aldığı dönemde var olan bürokrasi işleyişinin liyakat üzerine olmadığını göstermektedir. Liyakat sahibi olmayan bu kişilerin görevde kalmaya devam etmeleri Nâima Tarihi'nde anlatılan diğer örneklerle kıyaslandığında nadirdir. Bu tür olaylara zamanında müdahale edilmediği takdirde Osmanlı tebaasının zulüm görmesine ve en nihayetinde Osmanlı Devleti'ndeki toplumsal birliğin çözülmesine sebebiyet verilecektir.

⁶²⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1539; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2452.

⁶³⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1539-1540; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2452-2453.

2.7.8. Mora Tahsildarının Ahaliye Zulmü

Nâima, Mora Muhassılı Burnazoğlu ismiyle ün yapmış olan Abdi Paşa'nın, bulunduğu konumun verdiği gücü kullanarak yaptığı zulümler ve bunun neticesinde kendisine verilen ceza hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: Mora muhassılı olan Abdi Paşa, Mora defterdarlığındaki en zalim kişiydi. Defterdarlığın kendisine sunduğu korumalarla Mora'yı zulüm ateşine attı. Fakir olan reayayı daha da fakir hale düşürdü. Nâima, burada muhassılın ne yaptığına ayrıntısıyla değinmeyip sadece ahaliyi zor durumda bıraktığından bahsetmektedir. Abdi Paşa'nın bulunduğu konum itibariyle reayadan gerektiğinden fazla vergi alması ve bunu zorla temin etmiş olması gerekmektedir.

Ahali, paşanın yaptığı zulümleri şikâyet için İstanbul'a kabileler halinde gelmişti. Bu şikâyetler üzerine Abdi Paşa yakalanıp İstanbul'a gönderildi ve burada hapsedildi. Nâima Tarihi'nde birçok yerde örneğini gördüğümüz üzere, reayaya zulmeden bir görevli hakkında şikâyet olduğu anda harekete geçilip cezası en kısa sürede verilmektedir. Ayrıca Nâima, paşaya hapis dışında bir ceza verildiğinden bahsetmemektedir. Mora Defterdarı, Abdi Paşa'yı kurtarmak için harekete geçmişti. Defterdarın bu girişimdeki amacı Abdi Paşa'yı kurtarmaktan öte kendini zor duruma düşmekten korumaktı. Çünkü kendi eli altında olan birinin zulmüne mani olmamasından dolayı, Abdi Paşa'nın yargılanması sonunda, Mora Defterdarı da ceza alabilirdi.⁶³¹

2.7.9. Dolandırıcı Bosna Müfettişi

Nâima, Bosna defterdarlığından azledilen Mustafa adındaki kişinin, bu görevde iken insanları dolandırdığını aktarır. Mustafa adlı bu kişi, neredeyse önüne gelen herkesten para ve eşya alarak yüz keseye ulaşacak kadar mal toplamıştı. Topladığı bu malların bir kısmını mu'arriflere⁶³² hediye olarak vermiş ve bu kişilere kendisi için iş bilen bir zattır diye söyleterek Defterdar Ali Efendi'ye intisap etmiştir.⁶³³

2.7.10. Deli Hüseyin Paşa'nın Rumeli'deki Zulmü

Nâima, Girit'teki kapudanlık görevi esnasında Köprülü Mehmet Paşa'nın gazabını üzerine çekmiş olan Deli Hüseyin Paşa'nın Rumeli Eyaleti'ne

⁶³¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1548; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2465.

⁶³² Eskiden hâkim ve benzeri üst düzey devlet ricalinin huzûrunda bir kimsenin şahsiyet ve kimliğini açıklayan, belirleyen veya belgeleyen kimsedir.

⁶³³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1638.

görevlendirilmesi ve ardından burada yaptıklarından dolayı öldürülmesine sebep olan olaylar zincirini aktarmaktadır. Buna göre; Deli Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmet Paşa'nın gazabını üzerine çekince Edirne'ye getirilerek öldürülmesi için fetva alınmaya çalışılmıştır. Valide Sultan, Deli Hüseyin Paşa'yı himaye edince reisülküttap, Hüseyin Paşa'nın katli için şikâyetlerin olması gerektiğini söylemiştir. Bu olaylardan hemen önce Girit serdari olarak görev alan Deli Hüseyin Paşa için şikâyet olmayınca katli gerçekleşmemiş, kapudanlık görevinden azledilip Rumeli Valisi olarak atanmış ve Rumeli'de Edirne, Filibe ve Sofya şehirlerinden hangisinde isterse oturabileceği söylenmiştir.⁶³⁴

Hüseyin Paşa, Filibe ve Sofya'ya varınca parası biter. Levend ulûfesi ve diğer giderleri için bölge ahalisinden para toplayıp zengin reayanın birkaçını hazineye para vermesi için cezalandırır. Nâima, Hüseyin Paşa'nın yaptıklarını doğru bulmasa da önceki yöneticiler tarafından reayaya yapılan daha büyük zulümler olduğunu aktarır.⁶³⁵

Hüseyin Paşa, devlet büyüklerince istenmeyen adam olduğu için kendisini zor durumda bırakacak her olay paşa aleyhine kullanılıyordu. Hüseyin Paşa'nın Rumeli'de yaptıkları devlet büyükleri için bahane oldu. Köprülü Mehmet Paşa, Filibe kadısına Süleyman Efendi adındaki adamını gizlice gönderip Hüseyin Paşa için yapılan şikâyetleri toplayıp İstanbul'a göndermesini istedi. Süleyman Efendi, Hüseyin Paşa'nın bir yaptığını bin gösterircesine bir rapor hazırlayıp İstanbul'a gönderdi. Bu rapor üzerine Hüseyin Paşa İstanbul'a geri çağrıldı. Padişah huzuruna çıkartılıp padişah tarafından Girit ve Rumeli'de yaptıklarından dolayı azarlandı ve öldürüldü.⁶³⁶

2.7.11. Hırvat ve Soltatların Müslüman Oluşu

Osmanlı Devleti'nin Balkanları fethinden sonra Balkanlarda meydana gelen İslamlaşma hareketi ilk dönemlerle sınırlı kalmayıp devam etmiştir. Nâima, Rumeli Eyaleti'nin Bıyıklı Mustafa Paşa'ya verilmesinden sonra birkaç yüz Hırvat ve Soltat Hristiyan'ının Mustafa Paşa'nın yanına geldiğinden ve bunların çoğunun Müslüman olduğundan bahseder. Nâima, Müslüman olan bu kişilerin niçin Müslüman olduklarına dair herhangi bir bilgi aktarmamaktadır.

⁶³⁴ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1825; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2881.

⁶³⁵ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1825; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2882.

⁶³⁶ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1826; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2882-2883.

Mustafa Paşa, yeni Müslüman olan kişilere birçok ikram ve hediye vermiş, Müslüman olanların ihtiyaçlarını görmesi ve karşılaması için Torbacı Mehmet Paşa'yı görevlendirmiştir. Mehmet Paşa da Müslüman olanlara kabiliyetleri doğrultusunda vazife ve tımar verip onları her daim hisara yakın tutmuş ve Hristiyanlar ile birçok savaşta onlardan faydalanmıştır.⁶³⁷

2.7.12. Taun Hastalığı'nın Çıkması

Nâima 1064 (1654) yılının Ramazan Bayramı'nda taun hastalığının çıktığını zikretmiş ve konu hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir.⁶³⁸ *Büyük İstanbul Tarihi*'nde geçen bilgiye göre bu salgın hastalık miladî 1346-1850 yıllarını kapsayan geniş bir dönemde meydana gelmiştir. Kaynaklarda geçen bilgilere göre hastalık Kefe Limanı'ndan hububat yüklü geminin 1347 Kasım ayında İstanbul'a varmasıyla başlamıştır. İlk dalga iki üç yıl kadar sürmüş ve birçok insanın vefatına sebep olmuştur. Hastalık ortaya ilk çıktığında İstanbul nüfusunun % 25 ile 30'unu etkilemiştir. Uzun bir süre 7,7 yılda bir sıklaşıp devam eden hastalık İstanbul nüfusunun 50.000'e kadar inmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u almasıyla nüfusun artırılması girişimleri ve Osmanlı topraklarının genişlemesi neticesinde hastalık, 1453-1517 yıllarında Balkanlardan, 1516-1517 yılları sonrasında ise Suriye, Mısır ve Kutsal topraklardan yani Doğu Akdeniz taraflarından İstanbul'a gelmiştir. 1554-1562 yıllarında vakaların en üst düzeye vardığı süreçte günlük ölüm sayısının 1000-1200 civarında olduğu söylenmektedir. Salgın XVII. yüzyıl boyunca devam etmiş ve 1603, 1611-1613, 1620-1624, 1627, 1636-1637, 1647-1649, 1653-1656, 1659-1666, 1671-1680, 1685-1695 ve 1697 yıllarında yoğun şekilde görülen hastalık 1838'den itibaren neredeyse görülmemiştir.⁶³⁹

Görüldüğü üzere Nâima'nın zikrettiği taun hastalığı İstanbul'da var olan bir salgındır. Nâima'nın bu salgını diğer yıllarda değil de 1064 (1654) yılında zikretmesinin sebebi üç beş yılda bir artan hastalığın bu yıllarda artış göstermesinden kaynaklanmaktadır.

⁶³⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1179; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 1907.

⁶³⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1547; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2463.

⁶³⁹ Nûkhet Varlık, "İstanbul'da Veba Salgınları", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Toplum)*, trc. Ahmet Aydoğan (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., 2015), 4: 146-150.

2.7.13. Çanakkale Boğazı'nda Kale Yapımı

Nâima, Osmanlı donanmasının Akdeniz'e rahat ulaşması ve İstanbul'un Akdeniz'den gelebilecek tehlikelere karşı korunması amacıyla Çanakkale Boğazı'nın iki yakasına kale yapılması olayını aktarmaktadır. Nâima, bu işe öncülük eden kişinin Valide Sultan olduğunu ve kendisinin mimar, kethüda ve işten anlayan diğer adamları keşif için görevlendirdiğini aktarıp bu iş için yüklü miktarda paranın gitmesinin dahi göze alındığından bahsetmektedir.⁶⁴⁰

Nâima, olayın ayrıntıları hakkında şunları aktarmaktadır: Görevliler kalelerin yapılması için planlanan yere gidip bölgeyi inceledikten sonra maliyetin 400.000 kuruştan fazla akçe gerektirdiğini, kalenin su ihtiyacının karşılanabilme imkânının olmadığını tespit etmişlerdi. En önemlisi bölgedeki köylülerin, kale yapımından sonra bölgeye eşkıyaların dadanıp huzurlarının kaçacağını böylelikle köylerinden ayrılmak zorunda kalacaklarını ilettiklerine dair beyanat vermişlerdi. Verilen bu beyanatlardan sonra Valide Sultan kale yapımından vazgeçmiştir.⁶⁴¹

Nâima, dönemin eşrafından (ümera da olabilir) Aziz Efendi'nin, konunun aslını öğrenmek amacıyla bu işe vakıf olan Müslümanlara danıştığını bildirmektedir. Netice şu ki Valide Sultan'ın görevlendirdiği adamların beyanatının aksine bölgede kale yapımı elzem ve basitti. Anadolu tarafında Yenişehir (Kepez), Balkan tarafında Damlacık burnunda 15.000 kuruş akçe sarf edilerek mükemmel birer kale yapılabilmekteydi. Kalelerin belirtilen yerlerde yapıldığı takdirde kaleler arasındaki mesafe üç mil olacaktı.

Rumeli tarafında Behram köyü yakınında büyük bir nehir akmakta olup cedvel (su kanalı) açılarak kalenin su ihtiyacı karşılanabilirdi. Anadolu tarafında ise ancak 3 günlük mesafeden su getirilebilirdi. Getirilecek su, sarnıç ile biriktirilip zaruret zamanlarına bırakılacak diğer zamanlarda akan sudan faydalanılacaktı.⁶⁴²

Nâima'nın aktardığı kale inşaatının güvenlik amacıyla yapılması planlanırken kalelerin bölge ahalisini zor durumda bırakma ihtimali dahi kale yapımından vazgeçilmesine sebebiyet vermekteydi. Hâlbuki kalenin yapılması köy ahalisini zor durumda bırakmayıp iddia edildiğinin aksine saldırı ve benzeri bir durumla

⁶⁴⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1840; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2903.

⁶⁴¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1840-1841; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2903-2904.

⁶⁴² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1841; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2904.

karşılaştığı takdirde köylülerin sığınacak yerlerinin olmasına imkân sağlayacaktı. Normal zamanlarda da askerlerin kalede bulunması ahalinin huzurunun teminatı anlamına gelmekteydi. Anlaşılan şu ki bölge ahalisinin söylediği iddia edilenler köylülere atılmış iftiradan ibaretti.

Sadrazam tüm bunları padişahın huzurunda Valide Sultan'a arz etmiş ve kendilerini kale yapımına tekrar ikna etmiştir. Sultan IV. Mehmet de kalenin yapımı için ferman çıkarmıştır.⁶⁴³

2.7.14. Sultan IV. Mehmet'in İlk Avı

Nâima Tarihi'nde bazı padişahların av partisi düzenlediğinden bahsedilmektedir. IV. Mehmet'e kadar tüm padişahların şikâr düzenledikleri ve IV. Mehmet'in şikâra en çok önem veren padişah olduğu bilinmektedir. IV. Mehmet'den sonraki dönemlerde ise şikâra verilen ehemmiyet giderek azalmıştır. IV. Mehmet av seferleri düzenlemenin yanında savaş seferlerinin gidiş ve dönüşlerinde de av tertip etmiştir.⁶⁴⁴ Askerlerin de katıldığı av tertiplerine moral olması açısından mehter çalınır, ikindi namazından sonra nevbet (davul) vurulurdu.⁶⁴⁵ IV. Mehmet'den sonraki padişahların şikâra verdikleri önemin azalması ve yapılan şikârlarda düşüş meydana gelmesi avlakların bölge ahalisine kalmasına neden olmuştur. Ahalinin bilinçsiz avlanmaları bazı hayvan neslinin tükenmesine neden olmuştur.⁶⁴⁶

Nâima'nın bildirdiği kadarıyla padişahların av partileri genellikle Edirne taraflarında düzenlenmekteydi. Yalnız IV. Mehmet'in ilk avı bu genellemenin dışında kalmakta olup Kâğıthane deresi kenarında yapılmıştır. Nâima'nın, IV. Mehmet'in ilk avı olarak aktardığı ve 1060 (1650) yılında yapılan şikârın ayrıntıları şöyledir:

21 Zilkade (15 Kasım) Cuma günü padişah Kâğıthane deresinin yanında bulunan Mirahor köşküne geçmiştir. Bostancıbaşı av için gerekli hazırlıkları tamamlayıp padişahın gelişinden sonra tavşan ve tilkileri koyup arkalarından tazıları saldı. Padişah ve yanındakiler onları seyre durdular.

Yine bu avda doğanları karakuşlara saldılar. Doğan, karakuşların üzerine üşüşmüş iken taşradan gelen doğancı bir şahini havaya saldı. Şahin, yüksekten

⁶⁴³ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1841-1842; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2904-2905.

⁶⁴⁴ Türkmen, "Osmanlı'da Av Seferleri", 22.

⁶⁴⁵ Türkmen, "Osmanlı'da Av Seferleri", 29.

⁶⁴⁶ Türkmen, "Osmanlı'da Av Seferleri", 31.

karakuşun üstüne yıldırım gibi saldırıp iki parçaya ayırınca padişah bu işi yapan şahini saraya aldı, sahibinin gönlünü de hediyelerle hoş etti.

Doğancılar, akbabaların üzerine doğan kuşunu salmayı teklif edince Sultan IV. Mehmet müsaade etmedi. Nâima, bu durumun padişahın hünərli hayvanlara ilgi, zararsız hayvanlara şefkat göstermesinden kaynaklandığını, söyler. Akliselim ve feraset bunu gerektirir.⁶⁴⁷

2.7.15. Sultan IV. Mehmet'in Edirne Taraflarına Gidişi

Nâima, IV. Mehmet'in 1068 (1657) yılında Edirne taraflarına gittiğini bildirmekte ve bu yolculukta meydana gelen olayları ayrıntısıyla aktarmaktadır. Nâima'nın bildirdiğine göre IV. Mehmet'in bu yolculuktaki amacı Venedikliler üzerine sefer düzenlemek ile Rakoçioğlu'nun karıştırdığı Boğdan, Eflak ve kuzeydeki diğer şehirlerin düzenini sağlamaktır.⁶⁴⁸

Nâima'ya göre yolculuğa 10 Muharrem (18 Ekim) Perşembe günü çıkıldı. Yolculuk dokuz gün sürmüş ve birçok yerde durak yapılmıştır. Padişahın izlediği güzergâh sırasıyla şöyledir: İstanbul, Silivri, Kınık, Çorlu, Karıştıran, Burgos, Baba Atik, Hafsa, Edirne. Bu güzergâhtan İstanbul ile Edirne yol güzergâhı kabataslak çıkarılabilir. Yol üzerindeki duraklardan olan Burgos'ta padişahın at ile gezinti yapıp avlandığı ve Baba Atik sahrasında "sürgün avı" yapıldığı Nâima'nın aktardığı ayrıntılardandır. IV. Mehmet, Hafsa'da fakir tebaasına alaydaki askerleri aracılığıyla bahşişler dağıtmıştır. Nâima'nın aktardığı padişah gezilerinde bahşiş dağıtılması olayı yalnız burada geçmektedir. Bu durum Hafsa reayasının maddi açıdan ihtiyaç sahibi olduğuna delalet etmekle beraber padişahın cömert oluşunun da göstergesidir.

Padişahın gelecek olmasından dolayı Edirne'de merkezi konumda olan Solak Çeşmesi'ne bir saat mesafede bulunan Karabayır'da ahali toplanıp padişahı karşıladılar. Bu olay, tebaanın padişaha olan hürmet ve saygısını göstermenin yanında padişaha iletilmesi gereken bir arzın sunulması için fırsat doğurmaktadır.⁶⁴⁹

Nâima, kış mevsiminin başında Edirne'ye giden padişahın bir süre Edirne'de kaldığını ve bu yılın kışının çok soğuk ve karlı geçtiğini bildirmektedir. Nâima'nın bildirdiğine göre; karın çok yağmasından dolayı Edirne'nin dört bir tarafındaki yollar

⁶⁴⁷ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1282-1283; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2080.

⁶⁴⁸ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1766; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2803.

⁶⁴⁹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1766-1767; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2809-2805.

kapandı. Yolların kapanması, ticaretin durması ve stoklanan gıdaların bitmesiyle şehirde kıtlık ve pahalılık baş gösterdi. Nâima, yaşlı kişilerin bu zamana dek böyle şiddetli bir kışa şahit olmadıklarını, dile getirdiklerini aktarır.

Edirne ahalisi soğuktan korunmak için yakacak odun bulmayınca meyve ağaçlarını kestiler. Donmamak için ise uykuyu terk ettiler. Kimisi ahşap evlerinden tahtalar çıkarıp bir direği yüz akçeye, tahtayı ise elli akçeye sattı. Sultan IV. Mehmet de soğuktan korunmak için saray bahçesinde bulunan yüksek ceviz ağaçlarının kesilip yakılmasını emretti.⁶⁵⁰

Kışın yağan karın erimesiyle bahara doğru Tunca Nehri'nin debisi çok fazla arttı, hatta saray bahçesi deryaya dönmüş durumdaydı. Sarayın demir kapısının açılması mümkün değil iken suyun basıncından dolayı kapı eşiği su geçirir hale gelmişti. Nâima, bahar mevsiminin gelmesiyle etraftan çeşitli zahire ve odun geldiğini ve hayatın normale döndüğünü aktarır.⁶⁵¹

Nâima, Sultan IV. Mehmet'in Edirne tarafına yaptığı geziyi aktarırken padişahın bir davayı adalet köşkünden takip ettiğini bildirmektedir. Adalet köşkü Osmanlı'da bilinen bir uygulama olup, Sultan IV. Mehmet'in tebaasının hal ve isteklerini öğrenebilmesi ile şer'i ve örfi hukukun uygulanmasındaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Edirne Sarayındaki bu köşk yine IV. Mehmet'in isteği üzerine saraydaki divanhaneye bakacak şekilde inşa edilmiştir.⁶⁵²

2.7.16. İstanbul'da Çarşı Esnafının Boykotu

Nâima, ulufenin yaklaştığını ve maaşların verilmesiyle ilgili bulunan çözümün İstanbul esnafında nasıl bir etki oluşturduğunu şöyle aktarmaktadır;

Nâima'nın aktardığına göre ulufe zamanı yaklaşmış olup hazine de sıkışıklık mevcuttu. Maaşların ödenebilmesi için farklı yollar denense de sonuç alınamadı. Hal böyle olunca Defterdar Emin Mustafa Paşa'ya vezirlik verilip akçe temin etmekle görevlendirildi. Defterdar Mustafa Paşa, yeniçeri ağalarıyla istişare edip ileride sıkıntı çıkaracak yöntemlerde karar kıldı. Buna göre; Bosna ve Belgrad civarında ağalara bağlı olarak çalışan hizmetçilere kestirilip getirilen züyuf akçeleri,⁶⁵³ meyhanecilerden

⁶⁵⁰ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1769; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2808.

⁶⁵¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1770; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2808.

⁶⁵² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1176.

⁶⁵³ Sahte veya içinden madeni çıkarılmış para.

toplanan ayarı düşük ve silik olan kızıl kırpık paraları ve diğer akçeleri toplayıp esnafa tarh edip her 118 akçeye karşı bir altın olacak şekilde 120.000 altın toplanacaktır.

Dünyaya tamah etmiş ağalar bu fikri beğendiler. Ağalar, önceleri birçok kişiden haksız yere mal toplamaları karşılığında kimsenin ses çıkarmamasından dolayı bu olay karşısında da kimsenin ses çıkarmayacağını düşündüler.⁶⁵⁴

Züyuf akçenin toplanmasından sonra defterdar paşanın sarayına getirilip yığıldı. Bedesten kethüdasına durum anlatılıktan sonra, akçeler esnafa dağıtılması için teslim edildi. Bedestenin kethüdası, 4 Ramazan günü bedestenin esnafı ile ihtiyarlarını çağırdıktan sonra meseleyi onlara anlattı. Esnaf bu teklifin kendilerine zararını bildiklerinden dolayı reddettiler.

Her sınıf esnaftan söz sahibi ve ihtiyarları birleşip vezir-i azama gittiler. Bu yılda birçok sıkıntının yaşandığını, on dört farklı vergi verdiklerini, işlerin de canlı olmadığını söyledikten sonra bu teklifin altından kalkamayacaklarını arz ettiler. Vezir-i azam “Yıkılın bre kâfirler! Tedarik edin, verin.” Diyerek arza gelenleri azarlayıp kovdu. Esnaf ise “Hâşâ! Biz Müslüman’ız, bunu kabul etmeyiz.” diye tepki gösterip ayrıldılar. Fikir birliği ile herkes dükkânını kapattı. Esnaf tekrar bir araya gelip durumlarını şeyhülislama arz etmek üzere Davut Paşa Mahkemesi’ne vardılar. Züyuf akçe olayından sonra vezîriâzam ile olan diyaloglarını da anlattılar. Yapılan haksızlığın padişaha bildirilmesini talep ettiler. Şeyhülislam bu tür mevzulara karışamayacağını dile getirince esnafın tepkisiyle karşılaştı. Şeyhülislam kendince bahane ve oyalama taktiklerini denese de başarılı olamadı. Esnaf, el birliği ile tüm dükkânları kapatıp mahkemeye geldi. 10.000 civarında kişi şeyhülislamın etrafını sarınca şeyhülislamın başka çaresi kalmadı.⁶⁵⁵

Şeyhülislam, padişaha haber gönderdi. Padişah’tan müsaade gelince şeyhülislamla birlikte esnafın tamamı arz kapısına (Bâbüssaâde) kadar doldu. Bir ağızdan “Adalet, padişahım adalet!” diye bağırdılar. Padişah tahtına oturup ahalinin şikâyetini sordu. Onlar da olanları arz edip yapılanları kaldıracak takatlerinin kalmadığını, sadrazamın kendilerine kâfir dediğini anlattıktan sonra yeryüzünün halifesinin hakkımızı verip üzerlerindeki zulmü kaldırmasını istediklerini, söylediler.

⁶⁵⁴ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 1319; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2135.

⁶⁵⁵ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 1319-1320; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2136-2137.

Sultan IV. Mehmet, yapılan bu zulme razı olmadığını söyledikten sonra hasekisiyle sadrazama haber gönderdi. Gelip olanları anlatmasını emretti.

Ahalinin saldırmamasından korkan sadrazam gelemeyip olanları yazdığı hûlasayı padişaha gönderdi. Telhisçi saraya girince ahalinin saldırısına maruz kalıp kendinden geçmiş bir şekilde padişaha mektubu arz etti. Padişah bu vergiden kendilerini muaf tuttuğunu ve gidip dükkânlarını açmalarını ferman buyurdu.⁶⁵⁶

İstedliğini alan esnaf başka mevzulara girip sadrazam ve diğer devlet ricalinin olayları padişaha arz etmediklerinden dem vurdular. Ayrıca devlet ricalinden bazısının beytûlmâle ve mirîye ait malları yediklerini, Kara-çavuş, Sarı Katip, Samsuncu, Bektaş Ağa, Kethüda Bey, Deli Birader ve başka kişilerin zulüm yaparak devleti ellerine geçirdiklerini söylediler. “Âl-i Osman Devleti düşmüş, ocağı yanıyor!..” diye ağlayıp feryat ettiler. Eğer bu kişilerin katli olmazsa memleketi fitne fesadın alacağını, kendisinin sultanlık yapamayacağını söyleyip sadrazam ve ocak ağalarının katli için ısrar ettiler.

Ahali sadrazam ve ocak ağalarının katli için ısrarcı olsalar dahi emellerine ulaşamamışlardır. Sadece Melek Ahmet Paşa sadrazamlıktan azledilmiş onun yerine Siyavuş Paşa getirilmiştir.⁶⁵⁷

2.7.17. İstanbul’da Yangın

Nâima Tarihi’nde İstanbul’da meydana gelen birçok yangından bahsetmektedir. Bu yangınların ikisi Sultan IV. Mehmet döneminde meydana gelmiştir. Bu başlığımızda bu yangınları kronolojik olarak ele alacak ve Nâima Tarihi doğrultusunda bilgi aktaracağız.

18 Zilhicce 1062 (20 Kasım 1652) Çarşamba gecesı Esirhanın’da yangın çıktı. Nâima, bu yangının çıkış sebebi ve yangının ne zaman söndüğü hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Şiddetli rüzgârın etkisiyle yangın büyük bir hızla yayılıp etki alanını genişletti. Yangın tavuk pazarı ve tüm çarşının etrafını yakıp ilerlemeye devam etti. Gürcü Paşa Sarayı, Vâlîde Hamamı, Elçi Hanı’nın tamamını yaktıktan sonra Mahmut Paşa Çarşısı, peykhâneye⁶⁵⁸ ulaşınca kadar ilerlemiş ve Mercan Camisi’ni⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 1320-1321; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2138-2139.

⁶⁵⁷ Na’îmâ, *Târih-i Na’îmâ*, 1321; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2139.

⁶⁵⁸ Peyk, mektupçu demektir.

⁶⁵⁹ Fatih ilçesi Mercan’da Örucüler ve Tıgıcılar sokakları arasında bulunup günümüze ulaşmamıştır. Bkz. Söğüt, *Günümüze Ulaşmayan İstanbul Yapıları*, 17.

de yakmıştır. Eski saray duvarı, Sultan Bayezid Cami duvarından ilerleyip sorguççular, kalpakçıklar, Mustafa Paşa türbesi⁶⁶⁰ etrafından Vâlîde Hamamı'na ve Şahkulu Medresesi'ne ulaşınca dek Sedefkâriyer Çarşısı'nın tamamını yaktı. Gedik Paşa'ya ilerleyip bir gün boyunca söndürülemeyen ateş Kadırga Limanı'na kadar devam etti.⁶⁶¹

Nâima'nın IV. Mehmet döneminde aktardığı yangınlardan ikincisi ise 1063 (1653) yılında meydana gelmiştir. Nâima, bu yangının da hangi sebepten çıktığını bildirmemektedir.

20 Cumâdelâhire (18 Mayıs) Pazar gecesi saat yedi sularında iken Odun-kapısı dışlarında Başhaneden yangın çıkmış olup kuşluk vaktine kadar sebzeâne, Yemiş İskelesi, Ketacılar ve Zindan Kapısı dışında tüm dükkânlar ve Hasır İskelesi yanmıştır.

Çiniciler ve kargirden yapılmış arpa ambarları içlerindeki tüm malzeme ile yandı. Yangın esnasında yangından kurtulmak için denize açılan pirinç ve hububat yüklü gemiler, yangın bitince kıyıya yanaşıp bol olan pirinci kırk akçeye sattılar. Nâima, bu fiyat pahalı değilmiş gibi aktarmaktadır. Mercimek bulmakta sıkıntı yaşanmasına rağmen kilesi (25 kg) iki kuruşa kadar satılıyordu. Nâima bu durumu tuhaf olarak nitelendirmektedir.⁶⁶²

⁶⁶⁰ Fatih ilçesi Yeniçeri Caddesi üzerindedir. Ayrıca günümüze ulaşmamıştır. Bkz. Söğüt, *Günümüze Ulaşmayan İstanbul Yapıları*, 28.

⁶⁶¹ Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1427; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2291.

⁶⁶² Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, 1470; Naîmâ, *Naîmâ Târihi*, 2350-2351.

SONUÇ

Balkanlar Osmanlı için önemli bir coğrafya konumundadır. Osmanlı Devleti bu topraklara yönelerek Anadolu'daki beyliklerin çekişmelerinden kurtulmuştur. Hatta Bizans ve diğer Hristiyan güçleriyle yaptığı savaşlarda Anadolu'daki beyliklerden destek dahi almıştır. Bizans'ın iç karışıklıklar yaşaması, Bulgar Krallığı'nın yıkılması gibi sebepler Osmanlı'nın ilerleyişini hızlandırmıştır. Balkanlarda yaşayan toplulukların neredeyse tamamının Hristiyan olmasına rağmen Katolik ve Ortodoksların mezhep çekişmesi mevcuttu. Katoliklerin Ortodokslara yaptığı zulümler neticesinde Osmanlı Devleti, bu toprakları daha rahat fethetmiş ve hâkimiyeti daha kolay kurmuştur. Balkanların fethi öncesinde bölgeye dervişlerin gitmesi Hristiyan ahalinin Osmanlı'ya karşı olumlu algı oluşturmalarını sağlamıştır. Balkanların fethi sonrasında yapılan iskân, istimâlet ve İslamlaştırma gibi uygulamalar da Osmanlı'nın bu topraklara yerleşmesini ve hâkimiyetini kolaylaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Osmanlı'nın fethi sonrasında Balkanlarda ticaret, ekonomi, şehirleşme ve ulaşım adına gelişmeler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti Balkanları yeniden ihya etmiştir.

Nâima Tarihi, 1000-1070 (1591-1659) yıllarını kapsamakta olup Balkanlar hakkında kayda değer bilgiler vermektedir. Bu bilgilerin çoğu siyasi olaylar hakkında olmasına rağmen satır aralarından sosyal hayat hakkında bilgi çıkarmak mümkündür. Nâima'nın aktardığı dönemde Balkanlarda Boğdan, Eflâk, Erdel prenslikleri, Macar Krallığı (Üngürüs) ve Nemçe (Avusturya) ile siyasi sıkıntılar sıklıkla yaşanmıştır. Bu sıkıntılar sosyal hayatı dahi etkilemiştir.

Ayrıca dikkate değer diğer bir konu ise Kazak eşkıyaların saldırılarıdır. Kazaklar özellikle Rusçuk, Yergöğü, Tuna Yalısı gibi yerlere saldırmıştır. Bu saldırılar siyasi amaç gütmekten ziyade kendi ihtiyaçlarının giderilmesi gayesiyle yapılmıştır. Bu sebepten ötürü bu saldırılar reayanın olduğu yerlere yapılmaktaydı. Hristiyanların Müslümanlara yaptığı saldırılar da mevcuttur. Bu saldırılar Hristiyan-Müslüman çatışması şeklinde vuku bulmamıştır. Genellikle Eflâk, Erdel, Macar, Nemçe gibi Hristiyan yönetimlerin Müslüman Osmanlı tebaasına saldırmaları şeklinde gerçekleşmiştir.

Nâima'nın aktardığı önem arz eden diğer bir konu ise yönetici olarak gönderilen kişilerin yaptığı zulüm ve haksızlıklardır. Bu yıllarda devlet işleyişi ve liyakatte meydana gelen bozulmalar neticesinde Balkanlara gönderilen devlet adamları kimi

zaman işlerini layıkıyla yapamamış, bu durum toplumu etkileyecek olayların çıkmasına neden olmuştur.

Nâima, dini hayat hakkında da bilgi aktarmaktadır. Nâima'nın aktardığı bilgiler neticesinde ihtida olaylarının devam ettiği görülmektedir. Gökyüzü olaylarına da sıklıkla değinen Nâima, bu olaylardan çıkarımlarda bulunup yorum yapmaktadır. Aynı durum dönemin reayasında da görülmektedir. Ancak Nâima'nın aktardığı kadarıyla reaya kimi zaman batıl inanç denilebilecek düzeyde yorum ve çıkarımlarda bulunmuştur. Bu yorumların İslam'daki kader anlayışına ters düzecek düzeye ulaştığı görülmektedir. Nâima nadir de olsa iklimsel olaylara da değinmekte ve bunların etkisini aktarmaktadır. Uzun süre etkili olan taun hastalığına ise yalnız bir defa değinmiştir.

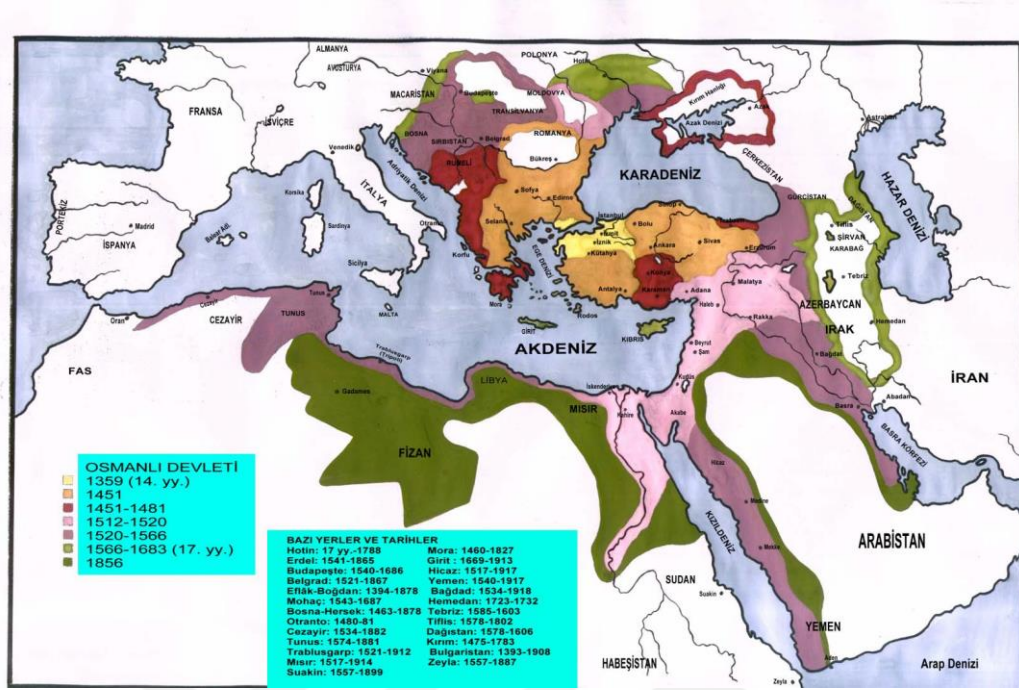
Nâima'nın aktardığı kadarıyla Balkanlarda isyan ve başkaldırı olayı yalnız iki defa yaşanmıştır. Bunlardan Arnavut isyanının Osmanlı'yı uğraştırdığı görülmektedir. Ayrıca ekonomik sebeplerden ötürü sıkıntıların yaşandığı ve başkaldırı düzeyine ulaşmayan isyanların olduğu da görülmektedir.

Nâima, dönemin padişahlarının Edirne taraflarına yaptığı gezilerden bahsetmektedir. Bu gezilerde şikâr düzenlenmesi padişah ile tebaasının bire bir iletişim kurmasını sağlamıştır. Yine Edirne'deki sosyal hayat hakkında kısmi bilgilere ulaşmak mümkündür.

Nâima, İstanbul'da meydana gelen sosyal olaylara da değinmektedir. Bu olaylar içinde en çok aktarılanı İstanbul yangınlarıdır. Bununla birlikte kasırga, deprem, temizlik seferberliği, çarşı esnafının boykotu (Ekonomik sebepten meydana gelmiştir.) gibi olaylar da Nâima tarafından aktarılan sosyal hayata dair diğer olaylardandır.

Nâima Tarihi'ne genel olarak bakıldığında; Osmanlı'nın yıkılmasıyla sonuçlanacak olayların ilk olarak bu dönemde başladığı görülmektedir. Merkezi otoritenin zayıflaması taşradaki kontrolün azalmasına sebebiyet vermiş, yeniçeri ve diğer kurumların işlerini layıkıyla yapamaması reaya nezdinde sıkıntıların çıkmasına neden olmuştur. Bu sıkıntıların reayaya baskı ve zulüm seviyesine kadar ulaştığı da görülmektedir. Nâima, bu olayları büyük bir cesaretle aktarmıştır. Nâima'nın bunu yapmadaki gayesi yaşananlardan ders çıkarılıp bir daha tekrarlanmasını engellemektir. Bu sıkıntıların baş göstermesi, öncelikle Balkanlarda hissedilmiştir. Bunun nedeni ise Balkanlarda farklı ırk ve inançtan toplulukların çokça bulunmasıdır.

EKLER

Osmanlı Devleti'nin yıllara göre fethettiği topraklar⁶⁶³

XVII. yüzyılda Osmanlı'nın Balkanlardaki eyalet taksimatı⁶⁶⁴

⁶⁶³ Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, 712.

⁶⁶⁴ Vikipedi, "Bosna Eyaleti".

KAYNAKÇA

- Abdulkadir (Topçular Kâtibi). *Topçular Kâtibi 'Abdulkadir (Kadrî) Efendi Tarihi*. Trc. Ziya Yılmaz. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Akar, Metin. "Evliya Çelebi Seyâhat-Nâmesi'nde Adı Geçen Bosna ve Hersek Yaylaları". *Aydın Türk Birliği Dergisi*. 3 (2016): 1-22.
- Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâli İsyanları"*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Akdeniz, Hüsmen. "Geçmişten Günümüze Balkanların Jeostratejik ve Joepolitik Önemi". *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi*. 1: 33-48. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Aktepe, M. "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair". *Türkiyat Mecmuası* 10 (2010): 299-312.
- Albayrak, Kadir. "Balkanlar'da Üç Dinin Etkileşimi: Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet". *Balkanlarda İslam Miladı Dolmayan Umut*. 1: 351-395. Ankara: Tika Yayınları, 2016.
- Albayrak, Kadir. "Boşnakların Kökeni ve Müslümanlaşması Meselesine Bir Bakış". *Tezkire Düşünce-Siyaset Bilim Dergisi*. 42 (2006): 233-239.
- Altınay, Ahmet Refik. *Naîmâ*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1932.
- Anagnostis, Johannis. *Selânik'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih*. Trc. Melek Delilbaşı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Arslantürk, Zeki. *Nâima'ya Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Toplum Yapısı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Âşıkpaşazâde. *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. Ed. Hüseyin Nihal Atsız. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Ateş, Toktamış. "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 44/1-4 (2011): 81-104.
- Aynî Ali Efendi. *Kavânîn-i Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân*. İstanbul: Bilinmiyor, 1863.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Balkan Memleketlerinin Ziraî Reform Tecrübeleri". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 4/4 (2012): 455-554.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Feodal Düzen ve Osmanlı Tımar'ı". *Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler 1)*. 873-895. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.
- Barkan, Ömer Lütfi. "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". *İnsan ve İnsan Dergisi*. 5 (2015): 5-37.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". *İktisat Fakültesi Mecmuası* XIII (1953): 56-79.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Tımar". *İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı*. 12/1: 286-333. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Bilgin Aydın - Rıfat Günelan. "XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Defterdarlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi". *The Journal Of Ottoman Studies*. 30 (2007): 57-73.
- Castellan, Georges. *Balkanların Tarihi*. Trc. Ayşegül Yaraman Başbuğu. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992.
- Cin, Halil. *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1985.
- Coşkun, Ali. *Osmanlı'da Din Sosyolojisi: Naîmâ Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Çetin, Altan - Çağ, Galip. "Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi". *Tarih Okulu Dergisi*. 9 (2011): 19-35.

- Çolak, Kamil. *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Balkanlar'da İslamlaşma*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1996.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.
- Derin, Fahri Ç. "Müevvîh Nâima Hakkında Bir Arşiv Belgesi". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 2-3 (1974): 114-118.
- Doğan, Hakan. "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin İskânında Uyguladığı Yöntem ve Stratejiler". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (2009): 657-674.
- Doğru, Halime. "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti". *Yeni Türkiye*. Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-1, 66 (2015): 790-804.
- Duka, Ferit. "XV.- XVIII. Yüzyıllarda Arnavud Nüfusunun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 2 (1991): 63-71.
- Fayda, Mustafa. "Tarih". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40: 30-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Fekete, Lajos. "Osmanlı Türkleri ve Macarlar". *Belleten* 13/52 (1949).
- Genç, Mehmet. "İltizam". 22: 154-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Gökbilgin, M. Tayyib. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Gözler, Kemal. "Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Lofça Pomak Köylerinin İlk Müslüman Sakinleri: 1479-1579". 3. Ankara, 1999.
- Güngördü, Nedret. *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülki İdareleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1988.
- Güven, Özbay - Hergüner, Gülten. "Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5 (1999): 32-49.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Derbend". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9: 162-164. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Menzil". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29: 159-161. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Halaçoğlu, Yusuf. *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2014.
- Halaçoğlu, Yusuf. *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Halaçoğlu, Yusuf. "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri". *Belleten* LIII/207-208 (1989): 637-681.
- Halil İnalçık - Halil Berktaş. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- Hammer. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Trc. Mehmet Ata. 10 Cilt. İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 2008.
- Hasanoğlu, Ergün. "Beylikten Devlete Giden Süreçte Osmanlı'nın Kalıcı Balkan Politikaları". *Kültür- Tarih- Aktüel Dergisi*. 95 (2018): 6-10.
- Hodziç, İsmajil. *Bogomilizm ve Bosna-Hersek Bogomilleri*. Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2007.
- İlgürel, Mücteba. "Acemi Oğlanı". 1: 324-325. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- İlgürel, Mücteba. "İstimâlet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23: 362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- İnalçık, Halil. "Balkanlarda Osmanlı Fetihlerinin Sosyal Koşulları". *ADAM Akademi*. Ocak 2011. 1-10.

- İnalcık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I -Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal, ve Ekonomik Gelişim*. 61. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- İnalcık, Halil. "Eyalet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11: 548-550. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İnalcık, Halil. *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- İnalcık, Halil. "Filori". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13: 106-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İnalcık, Halil. "İспенç". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23: 177. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- İnalcık, Halil. *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı (Devlet, Kanun ve Diplomasi)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Dönemi'nde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar". *Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*. 1 (2012): 1-11.
- İnalcık, Halil. *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- İnalcık, Halil. "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu". *Belleten* XXIII/92 (1952): 575-610.
- İnalcık, Halil. "Rumeli". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35: 232-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- İnalcık, Halil. "Tımar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41: 168-173. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- İnalcık, Halil. "Türkler ve Balkanlar". *Balkanlar*. 9-32. İstanbul: OBİV Yayınları, 1993.
- İnbaşı, Mehmet. "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân". *Balkanlar El Kitabı*. Ed. Bilgehan A. Gökdağ - Osman Karatay. 1: 283-295. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- İpşirli, Mehmet. "Naîmâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32: 316-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- İzeti, Metin. *XVIII. ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- Kaleshi, Hasan. "Türkler'in Balkanlara Girişi ve İslamlaştırılma (Arnavud Halkının Etnik ve Milli Varlığının Korunmasının Sebepleri)". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*. 10-11 (1981): 177-194.
- Karaköse, Hasan. "Ahiliğin Balkanlara Geçiş Yolları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 82 (2017): 91-106.
- Karaman, Fikret. "Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Mirası". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9 (2018): 21-49.
- Karpat, H. Kemal. "Balkanlar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5: 25-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kâtib Çelebi. *Fezleke (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655)*. Trc. Zeynep Aycibin. 2 Cilt. İstanbul: Çamlıca Basım, 2016.
- Kayapınar, Ayşe. "Voynuk". 43: 126-127. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kırpık, Güray. "Haçlıların Balkanlardaki Faaliyetleri ve Tesirleri". *EKEV Akademi Dergisi*. 39 (2009): 351-362.
- Kocabaş, Osman Süreyya. *Klasik Osmanlı Düşüncesinde Doğa Fenomenleri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.

- Koç, Yunus. “İşkân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1: 650-651. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Koçi Bey. *Koçi Bey Risalesi*. Trc. Yılmaz Kurt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Komisyon. “Türkçe Sözlük”. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Köse, Feyza Betül. “Sosyal Tarih Yazıcılığında Sorunlar ve Çözüm Önerileri (İlk Dönem İslâm Tarihi Özelinde)”. *Journal of Islamic Civilization Studies*. 29 (2018): 10-26.
- Kuzucu, Kemalettin. “İstanbul Kronolojisi”. *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Toplum)*. Coşkun Yılmaz. 10: 238-292. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., 2015.
- Kuzucu, Kemalettin. “Kızıl ve Beyaz Afet Dönemlerinde Toplumsal Hayat”. *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. Coşkun Yılmaz. 4: 386-399. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., 2015.
- Mehmed Neşrî. *Kitâb-ı Cihannüma (Neşrî Tarihi)*. Trc. Mehmed Altay Köymen - Faik Reşit Unat. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Metin Kunt. “Türkiye Tarihi 2 (Osmanlı Devleti 1300-1600)”. *Osmanlı Devleti 1300-1600*. Ed. Sina Akşin. İzmir: Cem Yayınevi, 1992.
- Mustafa Nuri Paşa. *Netâyicü’l-Vukuat (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)*. Trc. Neşet Çağatay. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Mübahat S. Kütükoğlu. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Naîmâ, Mustafa. *Naîmâ Târihi*. Trc. Zuhurî Danışman. 1-6 Cilt. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967.
- Na’îmâ, Mustafa. *Târih-i Na’îmâ*. Trc. Mehmet İpşirli. 1-6 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Nasuhbeyoğlu, Tayfun. *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış*. İstanbul, 2008.
- Nicoara Beldiceanu. *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti’nde Tımar*. Trc. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Teori Yayınları, 1985.
- Nurkiç, Kemal. *Bosna-Hersek’in İslamlaşma Süreci (XV. ve XVI. Yüzyıl)*. Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2007.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Sarı Saltık; Popüler İslam’ın Balkanlardaki Destani Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Okiç, Muhammed Tayyib. “Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı: Aleksandar Vasiljevic-Solovjev”. *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 5/1-4 (1973): 205-222.
- Okiç, Muhammed Tayyib. “Güneydoğu Avrupa’da İslâm’ın Zuhuru”. *İslâmi Araştırmalar*. Ed. Süleyman Bayraktar 6/2 (1992): 91-104.
- Orhonlu, Cengiz. “Meslekî Bir Teşekkül Olarak Kaldırımcılık ve Osmanlı Şehir Yolları Hakkında Bazı Düşünceler”. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 1 (1972): 93-138.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990.
- Ortaylı, İlber. “Millet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30: 66-70. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Oruç Bey. *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*. Trc. Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2008.
- Özcan, Abdulkadir. “Pencik”. 34: 226-228. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Özcan, Ruhi. "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 17 (2005): 237-266.
- Özçelik, İsmail. *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2001.
- Özey, Ramazan. "Balkanların Coğrafi Yapısı". *Balkanlar El Kitabı*. Ed. Bilgehan A. Gökdağ - Osman Karatay. 1: 25-46. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Özkan, Ümmühan, ed. "Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları". *Ekler*. İstanbul: Mavi Ofset, 2008.
- Öztürk, Necdet. *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2015.
- Pakalın, Mehmet Zeki. "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü". İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Sami, Şemsettin. *Kâmûsu'l-A'lâm (Tıpkı Basım)*. 6 Cilt. Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.
- Sancaktar, Caner. "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası". *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (2011): 27-49.
- Sandor Papp. "Vasal". 42: 531-534. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Selçuk, Havva. *Rumeli'de Osmanlı İskân Siyaseti (1299-1481)*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2002.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Nu:26, 2017.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Nu:21, 2006.
- Söğüt, Zafer. *Günümüze Ulaşmayan İstanbul Yapıları (Nâima Tarihi Verilerine Göre Bir İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Şahiner, Yakup. "Mustafa Nâima Efendi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Eserleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme". *Anasay Dergisi*. 1 (2017): 85-100.
- Şimşirgil, Ahmet. "İçoğlanları". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21: 449-450. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Tacettin Bitici. "Balkanlar'da Celvetilik ve Münîrî-i Belgrâdi". *Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. 2: 219-238. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2005.
- Takva, Havva Nur. *Nâima'ya Göre Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı (1574-1659)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017.
- Takva, Havva Nur. "Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli'de İhtida Hareketleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*. 12 (2002).
- Tereziu, Agim. *XVI. Yüzyılda Arnavutluk'ta İslam'ın Yayılışı*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010.
- Togan, A. Zeki Velidî. *Tarihte Usûl*. İstanbul: Enderun Kitapevi, 1985.
- Toprak, Serap. *XVI. Yüzyılda Balkanlarda İslamlaşma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Truhelha, Ciro. "Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları". *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*. Trc. Köprülüzâde Mehmet Fuat I (1931): 43-69.
- Türkmen, Mustafa Nuri. "Osmanlı'da Av Seferleri". *Acta Turcica (Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi)*. 1 (2009): 22-32.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 6 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi*. 9 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Varlık, Nükhet. “İstanbul’da Veba Salgınları”. *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Toplum)*. Trc. Ahmet Aydoğan. 4: 146-152. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., 2015.
- Waardenburg, Jacques. “Mesîh”. 29: 306-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. “Celvetiyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7: 273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yöntem, Ali Canip. *Naîmâ Tarihi*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.
- Zhelyazkova, Antonina. “Bir Tarih Yazımı Sorunsalı Olarak Balkanlarda İslamlaşma: Güneydoğu Avrupa Perspektifi”. *Osmanlı ve Balkanlar- Bir Tarih Yazımı Tartışması*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

İnternet Siteleri:

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi. “Osmanlı’nın İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim”. Erişim: 29 Kasım 2020. <http://turkoloji.cu.edu.tr>.

Kubbealtı Lugati. Erişim 30 Kasım 2020. <http://lugatim.com>.

Kur’ân Yolu. Erişim 20 Kasım 2020. <https://kuran.diyanet.com.tr>.

Vikipedi. Erişim: 30 Kasım 2020. <https://tr.wikipedia.org>.

Türk Tarih Kurumu. “Osmanlı Padişahları”. Erişim: 29 Kasım 2020. <https://www.ttk.gov.tr>.

Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. “Meç’in Anlamı ve Tarihçesi”. Erişim: 30 Kasım 2020. <https://www.dzkk.tsk.tr>.